De studietijd van R.C. Bakhuizen van den Brink door brieven toegelicht

R.C. Bakhuizen van den Brink

bezorgd door L. Brummel

bron

R.C. Bakhuizen van den Brink, *De studietijd van R.C. Bakhuizen van den Brink door brieven toegelicht* (ed. L. Brummel). Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum, Den Haag 1968

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/bakh003lbru01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m. LITERATUUR MUSEUM

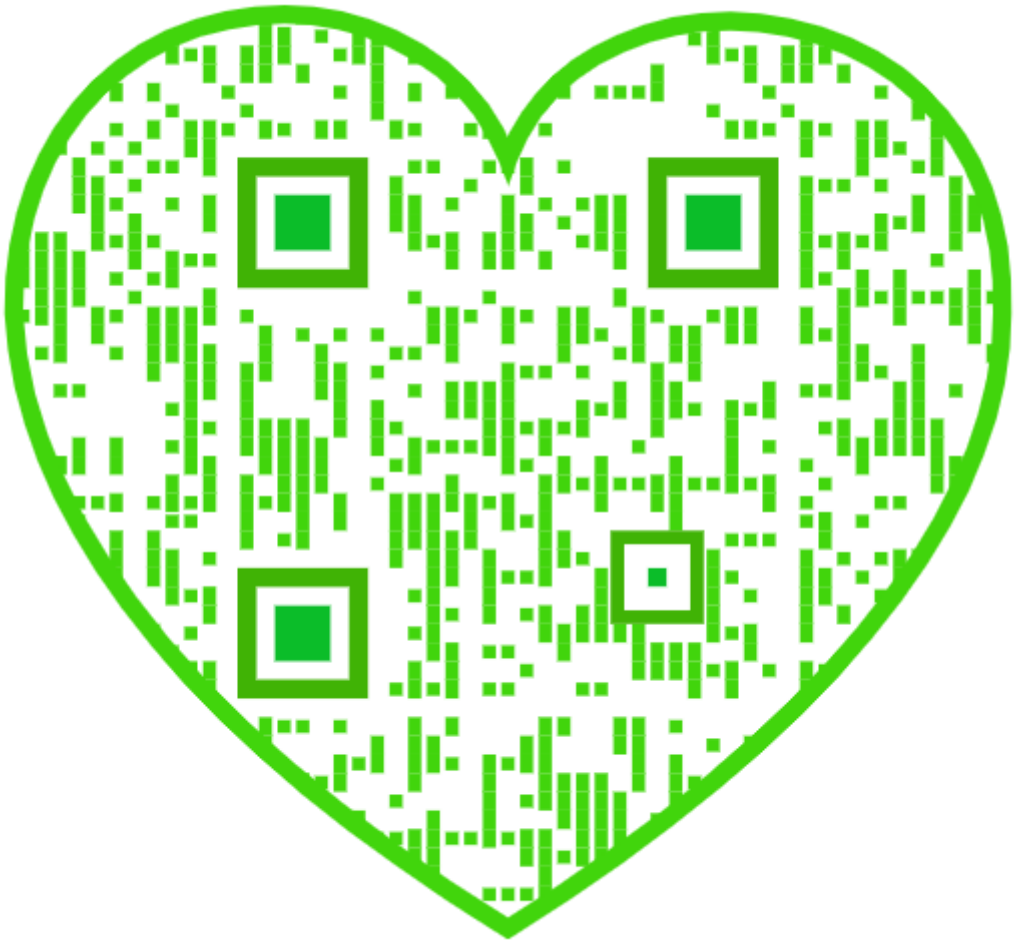

Voorbericht

De kern van deze uitgave wordt gevormd door een 28-tal in het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum berustende brieven, maar een groter aantal van de hier uitgegeven brieven bevindt zich in de universiteitsbibliotheken van Amsterdam en Leiden (inclusief de bibliotheek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde). Aan deze instellingen zij hier voor de beschikbaarstelling van dit materiaal dank gebracht, gelijk ook aan andere instellingen en aan personen, die bij enkele vraagpunten gegevens hebben verstrekt: het Rijksarchief in de provincie Noordholland te Haarlem, de gemeentelijke Archiefdienst van Amsterdam, Prof. Dr. J.N. Bakhuizen van den Brink, Mej. Dr. N. Bakker, Prof. Mr. H. de la Fontaine Verwey, Jhr. F.J.E. van Lennep, Prof. Dr. G.F. Pijper, Dr. H.J. Tiele en Mr. H.F. Wijnman.

Hoewel de inleiding tot de brieven natuurlijk allereerst daarop berust heb ik toch ander bronnenmateriaal daarbij betrokken, teneinde aldus een schets van Bakhuizen van den Brinks leven tot 1840 te geven, die de reeds bestaande biografieën zou kunnen aanvullen. De kenschetsing in de titel van deze periode als ‘studietijd’ scheen gerechtvaardigd, omdat Bakhuizen toen bij voortduring aan zijn proefschrift werkte.

De brieven zijn bovendien, waar nodig, van een verbindende en inleidende tekst voorzien. Steeds zijn daarbij aangegeven die plaatsen in Potgieters biografie, waar van een bepaalde brief gebruik is gemaakt of gedeelten daaruit zijn geciteerd. Toelichting op de brieven zelf, ook de verantwoording omtrent dateringen, zijn in de noten gegeven. Bijzondere aandacht kregen hierbij de ongedateerde brieven aan J. ter Meulen, die door hem zelf van dateringen werden voorzien, deels in inkt, waarschijnlijk bij ontvangst, deels in potlood, blijkbaar toen zij aan Potgieter ter inzage werden gezonden. Bovendien vertonen ze dikwijls ook nog dateringen in potlood in een moderne hand, hoogstwaarschijnlijk die van Dr. Jacob ter Meulen, de laatste bezitter van het familie-archief.

Het feit, dat de brieven ten dele over personen en politieke gebeurtenissen, ten dele over theologische vraagstukken en ten dele over letterkunde handelden, maakte zeer veel annotaties nodig. De talrijke Latijnse citaten zijn zoveel mogelijk terecht gebracht en vertaald, zoals ik ook vrij ver ben gegaan met het vertalen van Latijnse uitdrukkingen. Daarentegen zijn van enkele brieven van een filologisch karakter de uitvoerige Griekse passages zonder commentaar afgedrukt, zoals dit ook in de brievenuitgave van Mr. S. Muller Fz. is geschied.

Bakhuizen was een slordig scribent, die dikwijls woorden herhaalde, foutief spelde of wegliet. In zulke gevallen heb ik de herhalingen weggelaten, de storende spelfouten stilzwijgend verbeterd en tussen [] een of meer woorden ingelast.

Een moeilijke vraag was het ten slotte, hoe de hoofdpersoon van deze uitgave aan te duiden, wanneer men niet zijn volle, dubbele naam gebruikt. Hij zelf tekent zijn brieven vrijwel altijd, als hij zich niet tot initialen beperkt, met zijn eigenlijke naam, Van den Brink, en zo wordt hij ook in de brieven van zijn

vroegere vrienden genoemd. Hoewel er dus veel vóór te zeggen zou zijn geweest hem ook aldus in de tekst van inleiding en commentaar te noemen, heb ik toch aan de naam ‘Bakhuizen’ de voorkeur gegeven, aangezien het spraakgebruik het zo wil en hij in de literatuurgeschiedenis onder deze naam bekend is.

L.B.

Inleiding

De student Bakhuizen van den Brink in 1831-'32
Tekening door P. Cool. Vgl. p. 218: 'Hij had toen een dier taciturne buijen, die hij meer kon hebben, zoodat ik toen maar eens voorstelde of ik hem eens portretteren wilde'.

Inleiding

Na het overlijden van R.C. Bakhuizen van den Brink op 15 juli 1865 was bij Potgieter de oude vriendschap weer levendig geworden en had hij zich niet alleen de zorg voor het achtergebleven gezin aangetrokken, maar ook die voor de nog onvoltooid gebleven *Studiën en schetsen* . Toen hij Frederik Muller, bij wie het eerste deel verschenen was, weinig tot financiële tegemoetkoming ten bate van de nabestaanden bereid vond, werd op zijn instigatie de uitgave door Martinus Nijhoff overgenomen. Met hem kwam hij o.a. overeen, dat hij in een der volgende delen een biografie van Bakhuizen schrijven zou. Potgieter schreef daaraan in de jaren 1869 en 1870, terwijl in zijn nalatenschap nog een vrij omvangrijk fragment gevonden werd. Tezamen werden deze stukken in het tweede deel van de *Studiën en schetsen* ('s-Gravenhage, 1875) afgedrukt.

Gelijk bekend brengt dit onvoltooid gebleven geschrift van Potgieter de beschrijving van Bakhuizens leven niet verder dan het jaar 1833. Hoewel het nog even gewaagt van de oprichting van De Muzen in 1834, wordt ons omtrent Bakhuizens wederwaardigheden in dat jaar niets medegedeeld, zodat ook van diens vertrek uit Leiden in de zomer van 1834 geen melding wordt gemaakt.

Wanneer wij het intermezzo over het plan tot een geschiedenis van de Nederlandse waterstaat buiten beschouwing laten, dan zijn het dus met tal van uitweidingen alleen de kinder- en studentenjaren van Bakhuizen, die het onderwerp van deze inleiding tot de eigenlijke biografie vormen. Deze uitweidingen waren het min of meer onvermijdelijke gevolg van Potgieters werkwijze, die zich nergens zozeer als hier uitleeft in brede vergelijkingen, welke tot gedetailleerde schilderingen leiden van toestanden en gebeurtenissen, die met de eigenlijke biografie weinig of niets van doen hebben.[1] Anderzijds waren de uitweidingen echter ook een noodzakelijkheid, omdat Potgieter met een groot gebrek aan gegevens te kampen had. Op de keper beschouwd is zijn feitelijke informatie omtrent Bakhuizens studententijd, om van zijn kindertijd maar te zwijgen, uiterst spaarzaam. Vandaar ook de overmatige aandacht, die aan nevenfiguren wordt gewijd, waardoor dan weer onvoldoende licht valt op de hoofdpersoon van deze biografie.[2]

Welke waren de bronnen, die Potgieter ten dienste stonden voor zijn kennis omtrent deze periode van Bakhuizens leven? Het waren niet in de laatste plaats de notulen en andere archivalia van de twee disputen L.O.S. (Litteris Orientalibus Sacrum) en I.A.A.A.A. (Ingenium Acuunt Artes, Amicitiam Alunt), waarvan hij enkele jaren lid geweest is en waaraan Potgieter in het deel van de *Studiën en*

1 Zie o.a. J. Smit, *E.J. Potgieter 1808-1875*. 's-Gravenhage, 1950, p. 257-258.
2 Vgl. Joh. C. Zimmerman, *Potgieter's Bakhuizen van den Brink*. In: De Gids, jrg. 36 (1872) I, p. 526-529.

schetsen ruim 30 bladzijden besteedt.[3] Het spreekt echter van zelf, dat hij ook zijn licht opstak bij de vroegere academievrienden van Bakhuizen. Van sommigen hunner heeft hij zijn inlichtingen in gesprekken ontvangen, waarvan zich de inhoud en betekenis aan onze waarneming onttrekt. Maar in de meeste gevallen ontleent hij zijn materiaal aan brieven, die de vrienden hem, al of niet als aanvulling van gesprekken, vooral in 1869 zonden. Het is uit deze brieven, dat Potgieter dikwijls en uitvoerig citeert ter staving van zijn - het moet gezegd - daarop meesterlijk afgestemd verhaal. Sommige vrienden zijn nog verder gegaan en hebben tot Potgieters grote vreugde hem inzage gegeven van brieven van Bakhuizen, die nog in hun bezit waren.

Bij alle vreugde moet het hem zeker een teleurstelling zijn geweest, dat één vriend, Dr. C. Boon, predikant te Diever,[4] publikatie van de door Bakhuizen aan hem gerichte brieven niet wenselijk achtte en ze zelfs na zijn sterven niet langer bewaard wenste te zien. Men hoort de spijt in Potgieters woorden aan dit geval in zijn biografie gewijd: ‘Is een dampkring, in welken het wereldsche vast wegschemert, misschien de eigenaardige geworden des mans, die zijn gansche leven zijner verscheidene gemeenten wijdde? die het betreuren blijft, dat zijn vriend afdwaalde van den weg, dien hij met dezen hand aan hand dacht te wandelen? Wie het vermoeden durft, hij pleegt er geen onregt door, - de schaal tusschen verstand en gevoel, die zoo zelden in evenwigt staat, mogt bij den verscheidene te vaak naar het eerste overslaan, bij den levende weegt het laatste wel wat zwaar. Onwillekeurig verraadt het zich in de liefde, waarmede hij de brieven zijns vriends uit dat tijdvak bewaarde, - in den weemoed, aan welken hij ter prooi wordt als hij die bij wijle herleest, - in de vernietiging, waartoe hij ze, na zijn eigen afsterven, bestemt. “Teleurgestelde verwachtingen” zou hij op den omslag willen schrijven; - wie verbaast er zich over dat dezelfde biographist, die gretig gebruik maakte van de bescheiden, hem door de heeren J. ter Meulen Hz. en Dr. H.J. de Haan Hugenholtz[5] bereidvaardig, verrassend, edelmoedig aangeboden, Dr. Boon geen tweestrijd wilde prijs geven door zulk een offer van hem te vergen? Als zijn naam in de brieven, verstrekt ten behoeve dezer levensschets door wie anders zijn georganiseerd, minder dikwijls voorkwam, hem zou zelfs de gansche vermelding zijn gespaard’.[6]

Van de aan Potgieter ter beschikking, gestelde brieven waren de aan Ter Meulen gerichte verreweg het talrijkst. Ten getale van 28 zijn ze in 1869 door de toen 60-jarige Ter Meulen met zijn brieven van 12 en 14 september[7] aan Potgieter

3 In de *Werken,* Dl. V. (Haarlem, 1885) zijn het er 40 (p. 93-134). Zie ook: J.H. van Eeghen, *Inventarissen van archieven betreffende de Latijnse School, het Athenaeum en gezelschappen van studenten aan het Athenaeum te Amsterdam*. Amsterdam, 1946.

4 Over C. Boon zie Brieven, noot 16.

5 Over J. ter Meulen Hz. zie hierna p. 11-12; voor H.J. de Haan Hugenholtz zij verwezen naar de inleiding bij zijn brief van 25 maart 1869 aan Potgieter, p. 218.

6 *Werken,* Dl. V, p. 92-93.

7 Zie Afd. II: Brieven over Bakhuizen van den Brink, p. 197.

toegezonden, waarbij de laatste, zeer uitvoerige brief ook enige inlichtingen gaf over de gemeenschappelijke school- en catechisatiejaren, inlichtingen, waarvan Potgieter een dankbaar gebruik maakte. De brieven zijn door Potgieter weer aan Ter Meulen teruggezonden en bleven in het familiearchief-Ter Meulen bewaard, totdat zij in 1946 door de eigenaar van dit archief Dr. Jacob ter Meulen aan het Haagse Gemeente-Archief ter plaatsing in de Letterkundige Verzameling werden geschonken. Dit verklaart dus hun aanwezigheid in de collectie van het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum.

Wij bezitten niet de antwoorden van J. ter Meulen op de brieven, die Bakhuizen in de jaren 1830 tot 1839 aan hem schreef, maar uit de brieven, door hem in 1869 en 1870 aan Potgieter gericht, kunnen wij ons wel een voorstelling vormen van Ter Meulens persoonlijkheid en van zijn verhouding tot Bakhuizen. Taal en stijl van deze brieven zouden ons als de schrijver een hoogbejaarde man doen vermoeden, ware het niet, dat wij uit zijn levensjaren wisten (1809-1895), dat hij nadien nog ruim 25 jaren leven zou. De verklaring zal wel gevonden moeten worden in een zeer duidelijk verschil van geestelijk niveau bij deze twee correspondenten, van wie de een vol ontzag was voor de kennis en persoonlijkheid van de ander en alleen maar dankbaar was het voorrecht van Bakhuizens vriendschap te mogen genieten. ‘Ik kon niet meer met hem meê’, zo verklaart Ter Meulen, ‘zoo min als ik met hen meê kon, die de zijne waren, en dat wel konden. En een gevoel van onmagt deed mij ook geene pogingen aanwenden, daaraan te veranderen’.[8]

Des te merkwaardiger is het, dat bij een trage briefschrijver als Bakhuizen deze vriendschap het in ieder geval nog negen jaren na Ter Meulens vertrek uit Amsterdam heeft uitgehouden. Beiden waren in 1826 aangekomen als vrienden, die elkaar al van de schoolbanken kenden (Ter Meulen was in 1809, Bakhuizen in 1810 geboren), beiden hebben gedurende twee jaren in de theologische faculteit dezelfde colleges gelopen, maar in 1828 zette Ter Meulen de studie niet meer voort, al liet hij zich nog wel inschrijven. Misschien werd het toen al wel duidelijk, dat de studie geen succes dreigde te worden, maar de hoofdreden voor deze koerswijziging waren toch wel de zakelijke belangen van zijn vader Hendrik ter Meulen.

De familie Ter Meulen, waarvan de uit Gronau geboortige stamvader Jan ter Meulen in 1737 als poorter van Amsterdam werd ingeschreven en tevens als korendrager werd aangesteld, was zeer snel op de maatschappelijke ladder gestegen. Was Jan ter Meulen waarschijnlijk nog in dienstbetrekking bij een regentenfamilie, zijn jongste zoon, die niet alleen in het korendragers- maar ook in het korenlichtermansgilde werd opgenomen, wist zich als korenfactor in de Franse tijd al een behoorlijk fortuin te verwerven.[9] De oudste zoon, Hendrik, had zich op andere wijze dan zijn broer Jan een zelfstandigheid verzekerd door

8 Vgl. p. 202.
9 Vgl. het artikel van Joh. E. Elias, *De Amsterdamse en Bodengravense ter Meulens* in de Nederlandsche Leeuw 66 (1949), kol. 17-24 en 35-47.

in 1788 op 't Water (nu Rokin 91) een verfhandel op te richten. De zaak werd voortgezet door zijn zoon Hendrik ter Meulen Jr. (1779-1849), die de zaak uitbreidde met een loodwitfabriek te Bodegraven. De winkel floreerde niet en de fabriek werd slecht beheerd door een compagnon S. Rameloos, die, naar het schijnt, een fantastische plannenmaker was. Vandaar, dat Hendriks zoon Jan in 1829 blijkbaar al in de zaken werd ingewijd om in 1830 in Bodegraven een zeker toezicht te gaan uitoefenen, waarna in het volgende jaar het gehele gezin, vader moeder en tien kinderen in Bodegraven het grote bij de fabriek behorende huis betrok. Het huis werd door de vader Rhodus genaamd, naar het eiland waar al volgens Plinius in zijn *Historia naturalis* het beste loodwit vervaardigd werd.[10]

Bakhuizens eerste brief dateert van 4 mei 1830, zodat hij blijkbaar al spoedig na het definitieve vertrek van zijn vriend met de correspondentie een aanvang heeft gemaakt. Die briefwisseling, op het laatst met grote tussenpozen gevoerd, heeft in het jaar 1839, het jaar van Jans verloving, haar einde gevonden. Wie in deze brieven een belangrijke bron hoopt te vinden voor de kennis omtrent Bakhuizens geestelijke wording wordt teleurgesteld. Bakhuizen, die later in zijn brieven aan Julie Simon heeft getoond, hoe gemakkelijk hij zich bij het intellectuele niveau van zijn correspondent kon aanpassen, bewees dit ook hier. ‘Ik leg u de vraag niet in den mond: waarover wij wel spraken?’, zo heet het in de reeds eerder aangehaalde brief, die Ter Meulen op 14 september 1869 aan Potgieter zond, ‘Elk woord, weder, in zijne brieven zou ik u als text kunnen noemen. Veel zeer veel heb ik aan hem te danken! wat had hij aan mij? aan wien hij toch nooit letterkundige of geleerde quaesties openlei, wetende, dat ik naauwelijks een A O van haar bestaan kende. Nooit noemde hij zeker ook daarom de namen van hen met wie hij in connexie stond’.[11] Inderdaad treffen wij in deze brieven er slechts twee aan, die een letterkundig onderwerp aanroeren: één maal is het Jan Luyken, die door Ter Meulen tot onderwerp van een verhandeling, misschien wel een Nutslezing, gekozen was, een andere maal geeft Bakhuizen uiting aan zijn geestdrift over Geels *Onderzoek en phantasie* . En verder moeten wij het doen met Drosts naam, die enkele malen genoemd wordt en een nogal merkwaardige passage over Heije.
Daarmede is intussen niet gezegd, dat deze brieven als bron van weinig waarde zijn. Ze mogen ons over de geestelijke groei van Bakhuizen weinig mededelen, ze doen dit wel over zijn uiterlijk bestaan en zijn gemoedsleven, waarvoor onze enige bron altijd gebleven is Potgieters biografie. In deze biografie, die tot 1833 loopt, is juist de helft, 14, van de 28 brieven aan Ter Meulen benut, waarbij dan nog rekening te houden valt met het zeer uiteenlopende gebruik, dat Potgieter ervan maakt. Legt men de brieven naast de tekst van Potgieter, waarin citaten

10 Zie voor deze gegevens de inventaris van het familiearchief ter Meulen in Jaarverslag gemeentelijke archiefdienst. Amsterdam, 1957, p. 21-25 en verder in dit archief vooral de nrs. 40, 64, 79A.

11 Vgl. p. 203.

J.P. Hasebroek (1812-1896)

Jan van Geuns (1808-1880)

H.C. Millies (1810-1868)

Nicolaas Beets (1814-1903)

Zie p. 14

uit de brieven zijn verwerkt, dan ziet men hoe de biograaf, nog daargelaten, dat hij meer dan eens Bakhuizens taal en stijl meent te moeten verbeteren, op de hem eigen - ongetwijfeld kunstige - wijze een beeld schept, dat in sfeer en kleur maar al te vaak afwijkt van hetgeen de originele bronnen ons brengen. Maar daarbij blijft het niet. De brieven spreken van feiten, die ons weinig of niet bekend waren en die onze kijk op Bakhuizens leven en persoonlijkheid toch belangrijk wijzigen. Ik noem slechts de examens door hem in zijn Leidse tijd afgelegd, zijn verliefdheden, die op even zovele teleurstellingen uitliepen. Er is geen twijfel aan en ik hoop het hierna nog aan te tonen, dat het traditionele beeld van de student Bakhuizen bij kennisneming van deze brieven een vrij aanzienlijke verandering ondergaat en in ieder geval met tal van details wordt aangevuld.

Intussen was er alles voor te zeggen de brieven aan Ter Meulen zo mogelijk nog aan te vullen met brieven uit dezelfde periode aan anderen gericht.

Het dagboek van Nicolaas Beets, uitgegeven door Dr. H.E. van Gelder[12] vermeldt verschillende ontmoetingen van Beets en Bakhuizen, zodat de verwachting gerechtvaardigd was, dat tussen hen ook enige correspondentie had bestaan. Inderdaad bleek het archief-Beets, enkele jaren geleden door de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde verworven, twee belangrijke brieven van Bakhuizen te bevatten, die begrijpelijkerwijze ditmaal wel over letterkundige onderwerpen handelen.

Een tamelijk rijke oogst leverde ook een onderzoek in de collectie-Potgieter in de Amsterdamse universiteitsbibliotheek op. Een brief aan de medisch student Jan van Geuns, de latere hoogleraar in Amsterdam, bracht naast literaire informatie aardige bijzonderheden over het studentenleven van de Amsterdammers te Leiden. Een brief aan Hasebroek uit 1837 bevatte behalve een opmerking over Potgieter tegen de verwachting in geen enkele mededeling over literatuur. Zeer belangrijk daarentegen waren twee brieven uit 1837 en 1838 aan H.C. Millies, predikant te Culemborg, de enige, die een wetenschappelijk karakter droegen en duidelijk blijk gaven van Bakhuizens vertrouwdheid met de Duitse theologie. Ook hetgeen Bakhuizen hier over zijn medewerking aan De Gids zegt is interessant.

Dit laatste bracht ons onwillekeurig tot de briefwisseling met Potgieter na 1833. Een groot deel van de aan Potgieter gerichte briefjes zijn uit de tijd, dat beiden, dicht bij elkaar wonende in Amsterdam, briefjes per bode aan elkaar zonden, die vrijwel uitsluitend het gezamenlijk werk aan Drosts *Schetsen en verhalen* of aan De Gids betroffen. Deze briefjes, slechts bij uitzondering door Bakhuizen of achteraf door Potgieter gedateerd, konden dus uitsluitend vanwege hun inhoud of ook wel met behulp van die van de andere brieven in het geheel worden ingevoegd, hetgeen voor ruim twintig daarvan wel mogelijk bleek. Zo zijn de 28 brieven, die de kern van deze uitgave vormen tot 59 uitgegroeid,

12 Onder de titel: *Hildebrands voorbereiding, het dagboek van de student Beets.* Den Haag, 1956.

Zie p. 14

Huis D'Beeck, ouderlijke woning van R.C. Bakhuizen van den Brink, aan de Herengracht 134 (huisnummer ongewijzigd) in Amsterdam

Zie p. 14

Het huis van E.J. Potgieter aan de Keizersgracht 2236 (thans nr. 200) bij de Westermarkt in Amsterdam

waarbij niet verder gegaan is dan het jaar 1839, dat ook voor de brieven aan Ter Meulen een eindpunt vormt.

Als een soort aanhangsel vindt men in een tweede gedeelte van deze uitgave een aantal brieven *over* Bakhuizen, die door zijn vroegere studievrienden aan Potgieter ten behoeve van zijn biografie in 1869 en 1870 geschreven zijn. Het zijn behalve van Jan ter Meulen Hzn. brieven van Dr. H.J. de Haan Hugenholtz, Prof. G.J. Voorhelm Schneevoogt, Prof. F.J. Domela Nieuwenhuis, Ds. P. Cool, Dr. L.R. Beijnen, J. Kneppelhout, Dr. W. Ch. Knottenbelt; voor het grootste deel zijn dit figuren, die ook in de door Bakhuizen geschreven brieven voorkomen. Verscheidene van deze brieven zijn door Potgieter voor zijn *Leven van R.C. Bakhuizen van den Brink* gebruikt.

Men kan dus zeggen, dat met uitzondering van de brieven aan Beets alle hier gepubliceerde brieven aan Potgieter bekend zijn geweest. Dat slechts een gedeelte daarvan door hem is benut, is voornamelijk toe te schrijven aan het feit, dat zij uit jaren stammen, die in zijn biografie nog niet ter sprake kwamen. Zo beantwoordt deze uitgave, ook al vindt zij haar bestaansrecht in zich zelf, tevens voor een belangrijk gedeelte aan de titel van de serie, waarin ze verschijnt.

Toen Bakhuizen zijn eerste blief aan Ter Meulen schreef op 4 mei 1830 was hij in zijn vierde studiejaar aan het Athenaeum. Hij trof, bij de aanvang van zijn studie in 1826, daar de toen 52-jarige David Jacob van Lennep, die nog in de kracht van zijn jaren en zijn kunnen was. Bij hem, de hoogleraar in het Grieks en Latijn, de antiquiteiten en de geschiedenis in haar volle omvang, die bovendien de welsprekendheid en de poëzie te verzorgen had, moesten de theologanten hun propaedeusis vinden en misschien was hij juist hiervoor bij uitstek geschikt. Het door hem bestreken gebied was te groot dan dat van hem zelfstandig wetenschappelijk onderzoek te verwachten was. Man van dichterlijke aanleg en verfijnde smaak, die het Latijn met virtuositeit hanteerde, wist hij echter zijn gehoor tot geestdrift te brengen niet alleen voor zijn geliefde klassieke auteurs, maar evenzeer voor de schoonheid van eigen taal, die hij in vertalingen van Hooft en Vondel ten gehore bracht. Hij vormde geen school, maar hij telde onder zijn leerlingen velen, die tot leidende figuren in den lande zouden behoren en die als Bosscha, Da Costa en Drost zijn geestdrift voor de vaderlandse historie hebben uitgedragen. Tot hen behoorde ook Bakhuizen, die, toen Van Lennep op 10 februari 1853 overleed, hem in een gevoelig en zeer waarderend artikel herdacht.[13]

Het was mede aan Van Lenneps invloed te danken, dat in 1816 J.P. van Cappelle tot hoogleraar in de Nederduitsche taal- en letterkunde werd benoemd op de plaats, die Willem I aan Bilderdijk had toegedacht. Hij overleed al in 1829, maar Bakhuizen heeft stellig zijn colleges gevolgd, al noemt hij zijn naam slechts eenmaal, wanneer hij zijn verontwaardiging uitspreekt over Van Cappelles

13 *Studiën en Schetsen over Vaderlandsche Geschiedenis en Letteren,* Dl. IV. 's-Gravenhage, 1877, p. 363-375.

opvolger N.G. van Kampen.[14] De naam van J.P.E. Voûte, die in 1823 Van Swinden opvolgde en bij wie de theologanten mathesis en logica moesten lopen, horen we nooit noemen.

Van veel meer belang waren voor Bakhuizen intussen de theologische professoren en hij heeft het voorrecht gehad juist in het begin van zijn studie drie hoogleraren te zien optreden, die ieder voor zich belangrijke figuren zijn geweest en ongetwijfeld tot zijn vorming veel hebben bijgedragen. Het waren Abraham des Amorie van der Hoeven, Taco Roorda en G.J. Rooyens. Op 28 oktober 1827 had Van der Hoeven zijn ambt als hoogleraar aan het Remonstrants Seminarium aanvaard, ‘de Chrysostomus van zijn tijd’, van wie Bakhuizen en zijn vrienden het college over de geschiedenis der kanselwelsprekendheid volgden. In hetzelfde jaar 1827 werd Taco Roorda tot buitengewoon hoogleraar in de Oosterse talen en oudheden en de exegese van het Oude Testament benoemd. Roorda was een man van ongewone gaven, die tijdens Bakhuizens studie een nieuwe Hebreeuwse grammatica het licht deed zien en later de grondlegger van de studie van het Nieuw-Javaans worden zou. Bovendien werd hij in 1884 ook nog gewoon hoogleraar in de wijsbegeerte aan het Athenaeum. Het was bij hem, dat Bakhuizen zijn kennis van het Hebreeuws opdeed. Ten slotte werd, toen Van Hengel naar Leiden vertrok. G.J. Rooyens in 1827 diens opvolger voor theologie en kerkgeschiedenis. Rooyens mag zelf weinig gepubliceerd hebben, hij had als geleerde toch zoveel naam, dat Groningen en Leiden hem een leerstoel aanboden. Als docent werd hij door zijn leerlingen, van wie verschillende bij hem promoveerden, hogelijk gewaardeerd. ‘Wie ziet niet nog’, aldus Sepp, wiens leermeester hij geweest was, ‘in verbeelding dit vriendelijk gelaat en hoort die fijn klinkende stem; wie luistert niet nog naar zijn geestige en puntige taal’. En hij citeert dan, wat Rooyens' geestverwant, de hoogleraar Samuel Muller, over hem getuigt: Rooyens ‘was een Godgeleerde, maar zoo als *Melanthon* dezen teekent: “in de eerste plaats een taalkundige, daarna een redekundige, ten laatste een getuige.” Als zulk eenen Godgeleerde hebben wij dien aangenamen mensch gekend, geacht en liefgehad; zóó hebben zijne leerlingen hem vereerd en bemind, en de geheele Nederlandsche Hervormde Kerk heeft op hem gezien, als op eene zeldzame vereeniging van wijsheid en kennis, van mildheid van beginselen en zachtheid van inborst’.[15]

Wij mogen aannemen, dat Bakhuizen behalve de colleges van Van Lennep die van de drie theologische hoogleraren geregeld gevolgd heeft, ondanks het feit, dat vijf jaren voorbereidende studie, voordat hij in 1831 naar Leiden vertrok, vrij lang genoemd worden kan. Zijn brief van 4 mei 1830 aan Ter Meulen somt

14 Vgl. p. 194.

15 Chr. Sepp, *Proeve eener pragmatische geschiedenis der theologie in Nederland van 1787 tot 1858*. Uitgegeven door Teyler's Godgeleerde Genootschap. Derde druk. Amsterdam, 1867, p. 405. Het citaat van S. Muller uit Jaarb. van het Kon.-Ned. Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone kunsten 1847, p. 91 ss.

Abr. des Amorie van der Hoeven (1798-1855)

Taco Roorda (1801-1874)

David J. van Lennep (1774-1853)

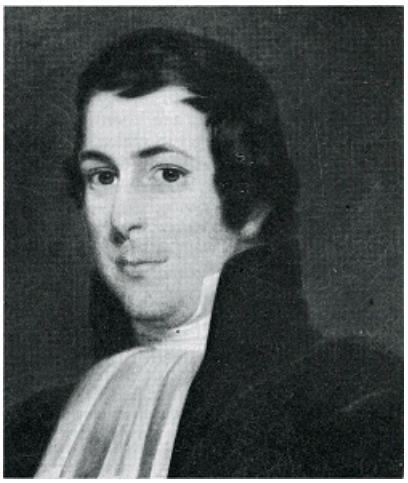

G.J. Rooyens (1785-1846)

Zie p. 20

zijn verplichtingen voor die dag op: ‘Van 9-11 uren bij Rooyens, om 12 uren naar Roorda, dan van 2-3 bij van der Hoeven, Euripides nazien voor van Lennep en dan 5-7½ ure op de Thee’.[16] Overigens is het slechts zelden, dat hij zich over deze professoren zó uitlaat, dat daaruit iets blijkt omtrent zijn oordeel over hen. Het minst vleiend is ongetwijfeld zijn mening omtrent Van der Hoeven, wiens gewichtigdoenerij hem zeer duidelijk irriteert.[17] Met Roorda's Hebreeuwse grammatica toont hij zich zeer ingenomen.[18] Of hij van hem, die in 1843 in Fichte's tijdschrift een artikel *Ueber den gegenwärtigen Stand der Philosophie in den Niederlanden* publiceren zou, ook nog een zekere inwijding in de wijsbegeerte heeft gehad?[19] Wij weten het niet en in ieder geval kwam Roorda's benoeming tot hoogleraar in de wijsbegeerte in 1834 te laat voor Bakhuizen, die na zijn terugkeer uit Leiden wel geen colleges in Amsterdam meer gevolgd heeft. Ten slotte roemt hij de liberaliteit van Rooyens die, wel verre van zijn geestdrift voor Schleiermacher te veroordelen, zijn zelfstandige studie in dezen blijkbaar gaarne zag. Later, in zijn Leidse jaren zal hij in het vooruitzicht binnenkort weer verenigd te zullen zijn met een in Amsterdam achtergebleven vriend, deze schrijven: ‘Alleen, als een stofje in het oneindige, rond te vliegen, zonder iemand te vinden, die den gang, die het doel, die de gedachten mijner studie begrijpt, zonder een regten kweekeling van Rooijens en Roorda, dit is inderdaad een bitter lot’.[20]

Van veel meer belang intussen dan zijn colleges zal Bakhuizen de werkzaamheden in de gezelschappen, (het woord dispuut was toen nog niet in gebruik), waarvan hij lid was, geoordeeld hebben. Amsterdam was van ouds de stad der disputen, maar het dient gezegd, dat bij een gemiddelde leeftijd van 15 jaar waarop men aankwam, het zeker geen overbodige luxe was, dat de studenten opgevangen werden in gezelschappen, waar ze werken leerden. Het verhaal van Jacob van Lennep, ‘dat bij 't openen der Kollegiën, een moeder, meer bezorgd dan verstandig, aan zoontjenlief de dienstmaagd ten geleide medegaf’,[21] mag dan omstreeks 1790 spelen, ook in Bakhuizens tijd kwam men vroeg aan en zijn moeder zou tot hetzelfde in staat zijn geweest. Bovendien waren de disputen de enige plaatsen, waar men elkaar buiten de colleges ontmoeten kon. Weliswaar was er in 1820 een studentensociëteit onder de zinspreuk ‘Non semper tendit arcum Apollo’ opgericht, maar deze sociëteit zal wel weinig meer geweest zijn

16 Vgl. p. 49 v. Aangehaald bij E.J. Potgieter, *Leven van R.C. Bakhuizen van den Brink*. (Werken V). Haarlem, 1885, p. 154.
17 Brief van 22 oktober 1834 aan N. Beets. Vgl. p. 117 v.
18 Brief van juni 1832 aan J. ter Meulen. Vgl. p. 97.
19 J.H. Fichte's Zeitschrift für Philosophie und spekulative Theologie, X, 1843, p. 121-159. Hieruit is veel letterlijk overgenomen in Geza von Antal, *Die Holländische Philosophie im neunzehnten Jahrhundert. Eine Stadie*. Utrecht, 1888. Vgl. Ferd. Sassen, *Wijsgerig leven in Nederland in de eerste helft van de negentiende eeuw. Een poging tot reconstructie*. (Med. Kon. Ned. Akad. van Wetensch. Afd. Lett. N.R. Deel 17, Nr. 10). Amsterdam, 1954.
20 Vgl. Potgieter, a.w., p. 359.
21 J. van Lennep, *Het leven van Mr. C. en Mr. D.J. van Lennep,* Dl. III. Amsterdam, 1862. p. 17.

dan een vertrek boven een of ander café, voornamelijk genoemd in verband met de vergaderingen van de senaat. Slechts tijdens de herdenkingsfeesten in 1832 speelde de sociëteit een zekere rol als verzamelpunt. Overigens mogen wij wel aannemen, dat de in Amsterdam bij hun ouders wonende studenten, en dat waren met uitzondering van de bij een seminarie ingeschrevenen de meesten, de sociëteit niet zeer geregeld zullen bezocht hebben en stellig is dat het geval voor Bakhuizen.[22]

De gezelschappen dus. Na een langdurige en grondige procedure werd de in oktober 1826 ingeschreven student Reinier Cornelis Bakhuizen van den Brink op 4 december van dat jaar plechtig geïnstalleerd als lid van het genootschap Literis Orientalibus Sacrurn (L.O.S.). Het was een sinds 1806 bestaande studieclub, waar hard gewerkt werd en die allereerst ten doel had Oosterse talen, speciaal Arabisch, goed te leren schrijven en spreken. Later werd het zwaartepunt meer verlegd naar het Hebreeuws en het vertalen van het Oude Testament. Het aantal leden bedroeg hoogstens tien, die na een periode van ongeveer drie jaar als werkend lid ipso jure honorair lid werden, met het blijvend recht de vergaderingen te bezoeken. Het ging in die vergaderingen formeel en plechtig toe en de redevoeringen, waarmede men zijn leden in- en uitleidde, waren rijkelijk hoogdravend. Maar anderzijds had men het met verhandelingen, scripties en stellingen druk genoeg; want er werd veel vergaderd en het aantal werkende leden was maar klein.

Op 29 januari 1827 werd Bakhuizens vriend J. ter Meulen gekozen, maar deze liet weten ‘door gewigtige redenen verhinderd te zijn het lidmaatschap te aanvaarden’. Of toen al het plan de studie te staken daarbij een rol speelde? In oktober van dat jaar stelde Bakhuizen als kandidaten H.J. de Haan Hugenholtz, Jesaias Wildschut (en nog een, die bedankte) voor en leidde hen in, zoals hij in het begin van 1828 ook C.D. Viehoff deed. Ook C. Boon was inmiddels lid geworden. Tal van vrienden van Bakhuizen, wier namen wij in de correspondentie vinden, ontmoeten wij hier en dat geldt nog eens, wanneer op 22 juni 1829 Bakhuizen, Boon en Viehoff door A. Drost worden uitgeleid. Potgieter geeft van dit alles een omstandig relaas.[23]

Naast werkgezelschappen als L.O.S. kende men in Amsterdam ook algemene gezelschappen, waarvan het in 1802 opgerichte Ingenium Acuunt Artes, Ami-citiam Alunt (I.A.A.A.A.) wel het voornaamste was. Tegenover L.O.S. noemde het zich Westersch Literarisch, wat wij aldus mogen interpreteren, dat het zwaartepunt op de literatuur lag, al was het toegankelijk voor alle studenten. Griekse auteurs werden gelezen, wat Bakhuizen aantrok, maar ook de nieuwere westerse literatuur, tot Byron toe - alweer het onderwerp van een improvisatie van Bakhuizen - had de volle aandacht. Ook in dit dispuut, dat niet meer dan

22 Zie hiervoor: *Geschiedenis van het Amsterdamsch Studentenleven, 1632-1932. Gedenkboek in opdracht van de Illustrissimus Senatus Studiosorum Amstelodamensium ter gelegenheid van het 300-jarig bestaan der Instelling van Hooger Onderwijs*. Amsterdam, 1932. Hoofdstuk III.

23 Potgieter, a.w., p. 93-106.

negen werkende leden telde, werd hard gewerkt. Elke vrijdag om 6 uur kwam men bijeen; de gastheer had te zorgen voor een Grieks, een Latijns en een Historisch Lexikon. Men hield hier verhandelingen, oefende kritiek op die van anderen, las en verklaarde gemeenschappelijk oude schrijvers, waarbij de explicatie niet zozeer de taal (die kende men wel) als de wijsgerige strekking van een bepaalde plaats betrof. Men legde deze verklaringen neer in stellingen, die dus ook aangevochten konden worden. Om 9 uur diende de vergadering afgelopen te zijn.

Het werd als een onderscheiding beschouwd als lid van L.O.S. ook voor I.A.A.A.A. te worden aangezocht en het was derhalve voornamelijk op grond van gebrek aan tijd, dat men voor een dergelijk aanzoek, bedankte. Beide gevallen zien wij bij Bakhuizen. Reeds in zijn eerste studiejaar uitgenodigd zag hij bij zijn vele bezigheden zich genoodzaakt te weigeren. Maar als in 1827 het verzoek herhaald wordt, accepteert hij. Behalve de eer moet ook de wetenschap hier vrienden te zullen aantreffen voor hem wel zwaar hebben gewogen. J. Commelin, een zijner oudste vrienden, T.G. Huet, wiens overlijden hem later zoo sterk zal aangrijpen, J. van Geuns, G.A.N. Allebé, H.J. de Haan Hugenholtz, zij allen waren lid van I.A.A.A.A.[24]

'Daarbij hebben we ook nog een paar jaren of langer deelgenomen aan het Privatissimum van Prof. v. Lennep, aan de behandeling van Auctores Classici gewijd', zo verklaart de Haan Hugenholtz, 'Bij alle de werkzaamheden die zoowel voor en op de Colleges der Profess. als op onze Gezelschappen verrigt werden, was het steeds v.d.B. die uitmuntte boven allen. In het bewerken der auteurs, in het latijn spreken bij de responsies: in het opstellen en recenseren van scripties en verhandelingen in onze Gezelschappen, in het defenderen van en opponeren tegen Theses: in Improvisaties over gegeven onderwerpen: in reciteren, in alles was hij onze meerdere'.[25]

Op 20 november 1829 werd Bakhuizen met De Haan Hugenholtz uit I.A.A.A.A. uitgeleid, enkele maanden dus nadat hij dezelfde ceremonie had ondergaan in L.O.S. 'Niet groot was de kring onzer gemeenschappelijke kennissen en vrienden', verklaart De Haan Hugenholtz, 'maar onze zamen-komsten, vooral in de twee Gezelschappen, die ik boven noemde, waren aangenaam, en er werd veel en goed gewerkt (v.d. B. is evenwel, zoo min als ik, al dien tijd lid van die Gezels. gebleven, misschien niet langer dan tot 29 of 30): en of wij, toen we die verlieten, een nieuw kringetje gemaakt hebben met Domela Nieuwenhuis en Cool, weet ik niet juist mij te herinneren, hoewel ik het bijna durf te verzekeren'.[26] Zijn geheugen bedroog hem niet; F.J. Domela Nieuwen-huis lichtte Potgieter hierover uitvoerig in: 'Het was in 1829 dat ik te Amsterdam mijne studien aan het Seminarium kwam voltooijen. Er bestond destijds geen verband tusschen de studenten van het Athenaeum met die van het Luth. Semina-

24 Ibid., p. 110-134.
25 De Haan Hugenholtz aan Potgieter, 25 maart 1869. Vgl. p. 220.
26 In dezelfde brief van De Haan Hugenholtz. Vgl. p. 219.

rium, zoodat de laatsten zelfs een afzonderlijke Senaat hadden. Daaraan was het toe te schrijven dat ik Van den Brink niet zou hebben leeren kennen, ware hij niet tot mij gekomen om mij in zijn Dispuut collegie te trekken. Daar dit litterarisch was en ik reeds het tweede theol. jaar was ingetreden, moest ik weigeren. Intusschen zagen wij sedert dien tijd elkander en dit had het gevolg, dat wij een theol. gezelschap voor Dogmatische en homiletische oefeningen vormden met één doopsgezinde en nog een Hervormden student. De eerste was de tegenwoordige predikant te Harlingen P. Cool, de laatste de Haan Hugenholtz, thans emeritus van Hillegom wonende te Haarlem. Zoo disputeerden wij dat is, één luthersch, één doopsgezind en twee Hervormde studenten tot oefening in Dogmatiek. Met genoegen herdenk ik de scherpzinnigheid van v.d.B. in het kritiseren van voorgedragen beantwoordingen der opgegeven vragen. Wat het homiletische betrof, daarvoor scheen hij geen oog te hebben. Het was hem, geloof ik, te gering'.[27]

Het was een zeer teer punt, dat Nieuwenhuis hier aanraakte. Hij is wel degene, die in zijn brief aan Potgieter het diepst op de vraag inging of Bakhuizen bij al zijn kennis van de theologie en zijn ongetwijfeld ernstige en vlijtige studie in deze richting, het ambt van predikant als een roeping zag. Een vraag, die men ook zou kunnen herleiden tot die ene principiële, waarop het antwoord beslissend voor Bakhuizens levensgang zou moeten zijn: werd zijn studiekeuze inderdaad bepaald door een diep religieus gevoel, waardoor hij zich in zijn beroep gedragen weten zou? Het antwoord van Nieuwenhuis op de eerste vraag is zeer duidelijk: 'Ik waardeerde hem hoog, zeer hoog, maar achtte hem ongeschikt om ooit predikant te worden. Bij zijne ouders logérende nam ik de vrijheid om het dezen ook te zeggen en ernstig af te raden dat hij naar den wensch zijner moeder zijn beroep bepalen zou. Toen bleek mij ten volle dat hij alleen wegens den drang van zijne moeder theologant was. Ik schrijf met opzet *was,* omdat hij in de daad ernstig theologie studeerde en het exegetisch, dogmatisch en historisch gedeelte grondig beoefende. De kerkgeschiedenis van Neander kende hij bijna van buiten'.[28]

Een andere correspondent van Potgieter, Ds. W.C. Knottenbelt, die hem te Leiden had leren kennen, sprak zich over Bakhuizen nog veel duidelijker uit met name over zijn religiositeit in de Leidse jaren: 'Hij studeerde naar het algemeen gevoelen te dien tijde zeer weinig, maar ik heb wel eens hooren beweren, dat hij te Amsterdam bij zijne ouders zeer stil geleefd en een paar jaar hard gewerkt had, daaruit wilde men zijne uitgebreide kennis en groote belezenheid, die ook voor den vlugste niet zonder arbeid te verkrijgen zijn, verklaren. Hoewel hij als theologant stond ingeschreven, was zijne verhouding tegenover het Christendom toen zeer vijandig en kon hij, vooral wanneer hij wat gedronken had, zeer profaan zijn. Ik herinner mij, dat Brill, thans Professor te Utrecht, die op een

27 Brief van 4 januari 1869. Vgl. p. 209 v. Ook geciteerd door Potgieter, a.w., p. 138-139. Over Domela Nieuwenhuis zie Brieven, noot 185.

28 Vgl. p. 210.

Zie p. 25

Eva Jacoba van Eibergen (1770-1852), moeder van R.C. Bakhuizen van den Brink

partij naast Bakkes had gezeten, mij op de vraag, hoe hem de kennismaking bevallen was! antwoordde: *een diabolisch genie*. Ook moet hij eens bij Prof. van Hengel ontboden en door dezen over zijne levenswijs onderhouden zijn, maar bij deze gelegenheid den goeden man geheel uit het veld geslagen hebben door de opmerking: *Er zijn kerkelijke en wetenschappelijke theologanten, en tot de laatsten behoor ik*'.[29]

Met opzet heb ik hier wat langer anderen aan het woord gelaten, omdat in deze citaten niet alleen van Bakhuizens gemoedsleven, maar ook van zijn huiselijke omgeving, van zijn ouders sprake is. Zij worden ons beschreven in de schaarse gegevens, die wij omtrent hen bezitten, als een gezeten burgerechtpaar, ouderwets in hun kleeding - de vader in kuitbroek, de moeder met neepjesmuts - en ouderwets en bekrompen in hun opvattingen. Potgieter die het huis D'Beeck op de Heerengracht bij de Leliegracht, waar men zich later vestigde[30] en waar Bakhuizen zijn studiejaren te Amsterdam sleet, van aanschouwing heeft gekend, heeft enkele zinsneden aan het interieur gewijd, welke duidelijk genoeg maken hoe ongezellig dat was. Hij betreurt in die passage, dat Bakhuizen geen zuster heeft gehad, die voor een smaakvolle aankleding had kunnen zorg dragen. 'Ware hem die gegund geworden, zou het pronkverblijf des huizes ooit de gedachte hebben opgewekt dat het door een uitdrager werd gestoffeerd?'[31] De schrielheid van de vader, die uit overzuinigheid in de kerk geen plaats nam voor de predikant zijn stoel beklommen had en dus de bankbewaarder zijn aanspraak op een dubbeltje had verloren,[32] zal aan dit ontbreken van alle sfeer evenzeer schuld geweest zijn als de stijve, vrome burgerlijkheid van de moeder. Dit waren ook de redenen voor het te karige zakgeld, waarvan verantwoording vereist werd en het domme uitzuinigen op zijn kleding, waarvan Potgieter een vermakelijk voorbeeld geeft.[33] En wat te zeggen van de vader, die als zijn zoon een toneelvoorstelling bijwoonde, bij de schouwburg op wacht stond, omdat Rein om tien uur thuis had moeten zijn en het late uitblijven zijn moeder ui ongerustheid had gebracht.[34]

Eén zaak was er intussen, waarvoor de geldmiddelen op ruimer schaal werden verstrekt: de boeken. Waar nog geen athenaeumbibliotheek het materiaal verschafte, dat de student nodig had, en de bibliotheken der professoren ook niet onuitputtelijk waren, was een boekencollectie voor de studerenden een noodzakelijkheid. Voor de ouders was hier de studie van de enige zoon een glorie, die gehonoreerd moest worden. Pieter Cool, die al op de Latijnse school met Bakhuizen bevriend was, bezocht hem ook geregeld in de tuinkamer, die tot zijn

29 Knottenbelt aan Potgieter, 5 maart 1870; vgl. p. 227.
30 Het huis D'Beeck op de Herengracht 134 was al in 1776 door de overgrootvader van Bakhuizen gekocht en bleef in het bezit van de familie, al woonde deze er niet altijd. Voordat de vader Dirk Bakhuizen het met zijn vrouw betrok woonde het echtpaar in het huis op het Singel, dat nu nr. 80 is.
31 Potgieter, a.w., p. 144.
32 Potgieter, a.w., p. 152.
33 Potgieter, a.w., p. 141.
34 Potgieter, a.w., p. 151.

studievertrek was ingericht en waar het - hij zal er later in Leiden nog weer de reputatie van krijgen - een onbeschrijfelijke rommel was. ‘Daar hij in alles kort werd gehouden’, zo schrijft Cool, ‘behalve in wat tot zijn studie noodig was, vond men bij hem meestal het nieuwste en beste wat er uitgekomen was; en wat er van dien aard werd uitgegeven dat las hij en wat hij las dat las hij goed. 'T was eerst meestal literatuur maar later viel hij op philosophie. Dat was vooral zijn liefhebberij niet minder althans zijn studie als de Theologie. En werken, die mij en velen te diep of hoog waren kon hij met gemak verteeren. Al meer en meer kreeg hij zoo onder de jongelui den naam van “woest geleerd” te zijn, ja, in 't laatst van zijn studietijd te Amsterdam hield men hem knap genoeg om wel in de drie straks genoemde vakken te kunnen promoveren. En om het in twee ten minste te doen weet ik nog wel, dat hij een bijster geleerde dissertatie onderhanden had over de Metempsychosis’.[35]

Dit dissertatieonderwerp stamde nog uit de eerste studiejaren van Bakhuizen, toen hij een prijsvraag over de metempsychose wilde beantwoorden, maar zoveel stof bijeenbracht en zo lang zocht, dat de tijd voor de beantwoording verstreken was, voordat hij tot een resultaat was gekomen. Zo althans schijnt C. Boon te hebben bericht.[36] Blijkbaar heeft dit onderwerp hem niet losgelaten, zodat hij ten slotte in 1841, op een literaire dissertatie over het leven na de dood bij de Ouden is gepromoveerd. Verwonderlijk lang heeft dit geduurd, maar het is altijd voor Bakhuizen een moeilijke opgave geweest een eenmaal begonnen studie tot een goed einde te brengen.

Zo ging het ook met zijn examens. Al in zijn eerste brief aan Ter Meulen van 4 mei 1830 verklaart hij: ‘Zoo ras het mooije weer in de lucht en in mijne herssenen over begint te gaan denk ik eens mijn Examen fiks op te vatten. Tegen het laatst van Mei moet er dat uit’. Dit was natuurlijk rijkelijk optimistisch vooral wanneer men bedenkt, dat aan dit examen een inschrijving bij de Leidse universiteit diende vooraf te gaan. Het verwondert dan ook niet op 9 juli 1830 te lezen: ‘De zaak is dat ik mijn Examen niet gedaan en om wijze NB. redenen besloten heb het niet te doen voor na de vacantie’. Dan komt de Belgische opstand de algemene aandacht en ook die van Bakhuizen in beslag nemen. Zo is het op 25 maart 1831, dat hij met een klacht over de vele nieuwe boeken en ideeën uit Duitsland verklaart zijn examen nog niet gedaan te hebben en op 8 augustus van dat jaar luidt het: ‘Hoe het met mijne Studien [gaat] kunt gij begrijpen. In het begin der voorleedene week waren mijne gedachten in Attica. Sinds zijn zij in Belgie geweest’.

En dan vertrekt Bakhuizen in oktober 1831 naar Leiden, om daar zijn studiën voort te zetten en ..... zijn examen voor te bereiden.[37]

35 P. Cool aan E.J. Potgieter, 14 maart 1869. Zie p. 217.
36 Zie brief van Potgieter aan Ter Meulen van 25 september 1869. Vgl. p. 223.
37 Zie voor de geciteerde brieven p. 51, 53, 67, 71.

Bakhuizen in Leiden. Het is niet zijn beste tijd geweest. Daarvan getuigen in verschillende toonaarden en nuances zijn vroegere vrienden in hun brieven aan Potgieter, welke getuigenissen door deze weer gebruikt zijn voor zijn wat versluierde beschrijvingen in zijn biografie. Het ons overgeleverde beeld van Bakhuizens Leidse tijd is daarop geheel terug te voeren. Zonder onjuist te zijn, behoeft dit aan de hand van de nu beschikbare gegevens toch wel aanvulling, terwijl ook de accenten anders moeten worden gelegd.

Beginnen wij met een persoonsbeschrijving, die het voordeel heeft boven de andere van niet op herinnering te berusten. Het was een studiegenoot, die hevig geboeid door Bakhuizens persoon zijn indruk van hem heet van de naald in zijn dagboek schreef: Nicolaas Beets. Zijn beschrijving wint er nog bij, omdat hij deze geeft in de vorm van een vergelijking tussen Bakhuizen en W.G. Brill, de latere hoogleraar te Utrecht, een vergelijking die zich niet tot de uiterlijke verschijning bepaalt.

'Bakhuyzen en *Brill',* zo heet het op 12 juni 1834, 'beide heldere starren aan den academischen hemel zijn geheel opposite wezens.

Brill geheel mystiek; *Bakhuyzen* geheel rationeel. *Brill* staat op een hoog standpunt, maar dit doet hem het panorama dat hij overziet, tusschenbeiden onduidelijk en als in een nevel beschouwen. *Bakhuyzen* verkiest bij den grond te blijven, en zijn scherpe blik doorziet wat hij ziet. *Brill* overstroomt u in 't redeneeren, met deels onbepaalde, deels duistere termen, en poogt op alle manieren zijne beschouwing van de zaak te doen gelden. *Bakhuyzen* heeft eene duidelijkheid, en tevens eene zoo bewonderenswaardige eerlijkheid en onpartijdigheid in 't disputeeren, dat iedereen hem verstaat, en menschen van een tegenovergesteld gevoelen, nooit gekwetst worden. Beide hebben overgroote achting voor Poezie. *Brill* ziet, zoekt en vindt er meer in, beschouwt haar uit een verhevener standpunt, maar *Bakhuyzen* heeft beter en zuiverder criterion. De een poogt te verklaren wat hij niet begrijpt, de ander betwist er de waarheid van. De een ziet de zaken a priori; de ander verbiedt zich dat en redeneert niet dan a posteriori.

Ook naar het uitwendige geen sterker tegenstelling dan *Brill,* en zoo als hij onder ons heet *Bak*kes.

Brill, klein van persoon, met een fijnbesneden gelaat, vriendelijke blauwe oogen, maar doordringenden blik, de mond wel wat groot, maar de lippen fijn; welluidende stem, aangename hoogst fatsoenlijke spraak, geen onvertogen woord, zachte uiterst beleefde vormen; opgerichte houding, vasten stap, in alles proper en net. *Bakkes* eer groot dan klein; buikig, vettig, plomp; grof, groezelig, koffijbruin gelaat; schitterende bruine oogen, maar min of meer onbeschaamden blik, breede stompneus, onbesneden mond met vuile tanden; schorre stem, somtijds overschietende, los in den mond, onaangenaam van lach; sterk snuivende, linksche houding, onzekere gang, slordig in zijn kleeding, met een mislukte pogen tot iets fraais'.[38]

38 *Hildebrands voorbereiding, het dagboek van de student Nicolaas Beets*. Uitgegeven en toegelicht door H.E. van Gelder. Den Haag, 1956, p. 50-51. Enkele afwijkingen van Beets' manuscript zijn hier verbeterd.

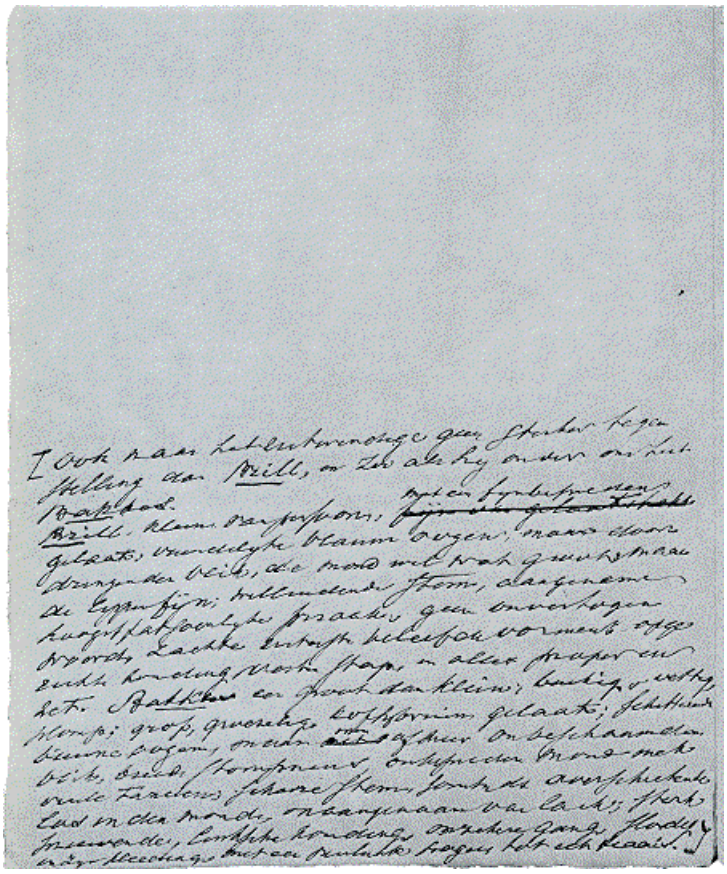

I Ook naar het Utrechtsche geen sterker tegen
stelling dan Rijn, en zoo als hij onder en het
Rijnland.
Rijn. klein van persoon; [illegible]
gelaat; vriendelijk staan ogen; maar door
donkere oogleden, de mond wel wat groot maar
de lippen fijn; tuttelende stem, aangename
hoogstaatkundige praatjes, geen onverlegen
woorden. Lachte luttele beleefde woorden uyt
zeldzame houding. Rook stapje na alles stapje en
deftig. Bakhuizen een groot dun klein; lenig, vetty,
klompig; groot, groenige bolsporen gelaat; schuttende
blauwe oogen, en dan [illegible] scheer en besef aanmaken
oogleden, druk stompneus, onbepaalde brons-mat
oude Friesche; schaarse stem, sombere overschaduwde
oud en den mond, vriendelijk van lach; sterke
spreeder, lompe houdings, onzeker gang, stoffig
onderteekening met een duidelijke hoge letterschaal.

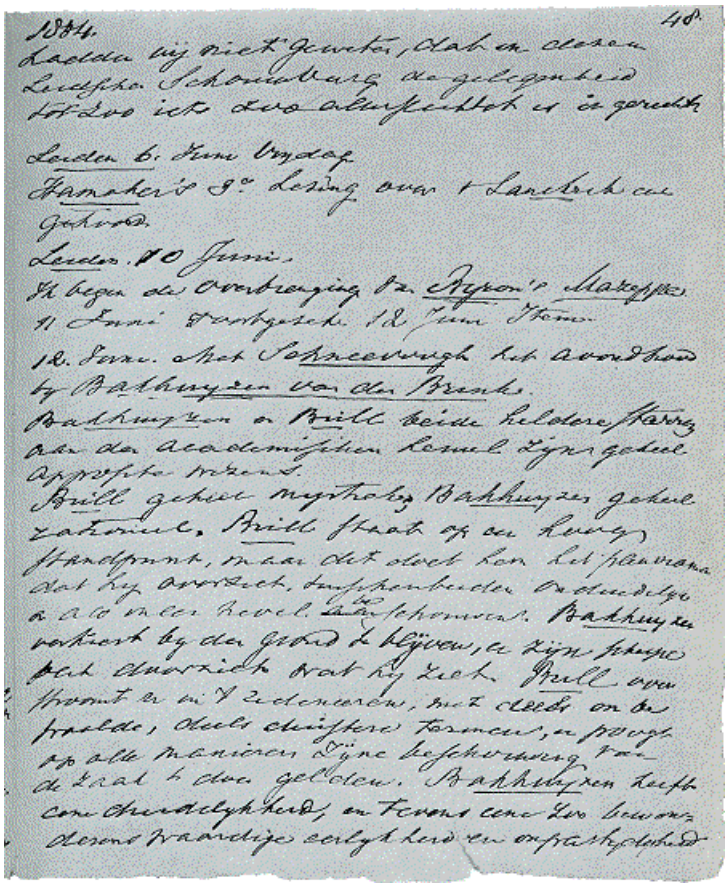

Zie p. 27

Binnenkant van een dubbelblad uit 'Uittreksels uit mijn Dagboek 1833, 34, 35, 36' door Nicolaas Beets. Rechts doorgaande tekst, links een latere toevoeging

Beets schreef dit in 1834 en wij mogen aannemen, dat Bakhuizen, toen hij zich op 18 oktober 1831 in Leiden liet inschrijven er nog wel aannemelijker uitgezien zal hebben dan de student van drie jaren later, die in veler ogen dreigde te verlopen. Maar hij bracht nu eenmaal mee, wat zich moeilijk verloochenen liet: zijn lelijke gezicht - dat naast zijn naam wel mede aanleiding geweest is voor zijn bijnaam, - zijn onbehouwen figuur, zijn overslaande stem en zijn verlegenheid, die helaas zo dikwijls de oorzaak is van allerlei schutterigheid en overdreven pogingen tot zelfhandhaving, waaronder het slachtoffer het meeste lijdt. Zijn opvoeding had er weinig toe bijgedragen hem het maatschappelijk verkeer en met name dat met de andere sekse te vergemakkelijken.

Hoe zal Bakhuizen hieronder geleden hebben en welk een schade heeft zijn ongewilde isolement in dit opzicht hem toegebracht. Zijn brieven aan Ter Meulen geven er telkens en telkens weer blijk van, dat hij hartstochtelijk verlangde naar de wederliefde van een meisje, een liefde, die hem te lang onthouden gebleven is. De periode van zijn verliefdheid op de zuster van Jesaias Wildschut - zijn beste tijd volgens De Haan Hugenholtz - is, waarschijnlijk kort voor zijn vertrek uit Amsterdam, beëindigd met de tragikomische anti-climax waarover Potgieter vertelt: de vader, die voor zijn zoon een plechtig aanzoek doet, krijgt te horen, dat het meisje al enige jaren in stilte verloofd is.[39] Deze haast onbegrijpelijke geschiedenis maakt in ieder geval één ding overduidelijk: Bakhuizen had zó weinig contact met zijn aangebedene gehad, was er zó verre van geweest zich ook maar enigszins tegenover haar uit te spreken, dat de harde werkelijkheid voor hem nog volkomen een geheim gebleven was. Des te grievender is deze teleurstelling ongetwijfeld voor hem geweest en ze had - zó kort voor zijn vertrek uit het ouderlijk huis - hem op geen slechter ogenblik kunnen overkomen.

Vrijwel in dezelfde tijd treft hem een nog ernstiger slag: want het sterven van een zijner beste vrienden, Th. G. Huet, die een voortreffelijk mens moet geweest zijn, liet hem een leegte, waarbij vergeleken de teleurstelling van een ongerealiseerde liefde gemakkelijker te dragen was. Maar in ieder geval: met deze teleurstelling in zijn hart kwam Bakhuizen in Leiden aan, waar geen Huet hem meer wachtte.

Een nieuwe teleurstelling: Leiden viel tegen, zowel de studie als de studenten waren een grote terugval vergeleken bij Amsterdam. Leiden was saai, de studie was een verstard geheel, waar men ogen en oren sloot voor de nieuwe boodschap, die uit Duitsland overkwam. De studenten liepen keurig in het gareel en stonden voor nieuwe denkbeelden evenmin open als hun professoren. Bovendien was Bakhuizen de vooraanstaande plaats, die hij in Amsterdam binnen de kring zijner vrienden had, nu kwijt. ‘Want op de studenten dien invloed hebben, die ik op het laatst te Amsterdam [had,] daaraan valt niet [te] denken. Men is te Leiden zeer tegen de Amsterdammers ingenomen: en ik geloof dat de rede daarvan in loutere jaloezij ligt. De goede toon van conversatie, de liberale broederlijke geest,

39 Potgieter, a.w., p. 380. - Over Jesaias en Anna Jacoba Wildschut zie Brieven, noot 5.

de ijver voor eene vrije en onafhankelijke studie die de meerderheid der Amsterdamsche studenten kenmerkt, vindt men bij de te onregt zoo beroemde Leidsche studenten niet', aldus Bakhuizens indruk in een brief aan Ter Meulen van november 1831.[40]

Dat de Amsterdamse studenten te Leiden door de studenten niet met gejuich werden binnengehaald, was stellig waar. Dat jalouzie daarvan de reden was, is echter een te simpele explicatie, dan dat een aanvulling daarvan niet nodig zou zijn. Daarvoor moeten wij even in de geschiedenis van het studentenleven in beide plaatsen teruggaan.

Het feit, dat het Athenaeum niet het jus promovendi had en dat men naar de universiteit moest voor zijn examens, deed zijn invloed ook in het studentenleven gelden. Vóór 1818 wenste men aan de universiteiten van Utrecht en Leiden, waar men z.g. 'ontgroensenaten' had, de Amsterdammers, die door toetreding tot een dispuut-gezelschap 'oud-student' werden, niet op gelijke voet met de eigen studenten te behandelen, tenzij zij zich onderwierpen aan hùn groentijd. Daarom besloot men in Amsterdam een eigen senaat op te richten om zo de mogelijkheid te openen, dat Leiden en Utrecht door erkenning van deze senaat de daar aankomende Amsterdamse studenten als veterani zouden beschouwen, die hun novitiaat reeds aan het Athenaeum hadden doorgebracht.

Zo zag 1818 de oprichting van de senaat Ne Praeter Modum, waarin de meeste gezelschappen zich verenigden onder één leiding, althans voor alle kwesties, die niet de interne dispuutszaken betroffen. De erkenning bij de senaten der universiteiten ondervond echter heel wat moeilijkheden, omdat nu eenmaal Athenaeum en Universiteit niet een gelijk niveau hadden en men het studentenleven aan de beide instellingen ook niet als gelijkwaardig beschouwde. Bovendien maakte de aanspraak van het Collegium te Leiden op een machtspositie boven de overige senaten de verhouding tussen Leiden en Utrecht slecht en leidde tot een conflict ook tussen Leiden en Amsterdam, waardoor de Amsterdammers in Leiden in 1824 zó onvriendelijk bejegend werden, dat men naar een compromis moest zoeken, hetgeen sinds 1826 de verhouding verbeterde. Toch zou het nog een tiental jaren duren voordat er werkelijk van toenadering gesproken kon worden.[41]

Het is dus begrijpelijk, dat Bakhuizen, die in die tijd in Leiden aankwam, alles behalve te spreken was over de houding van de Leidse studenten. Evenzeer is het duidelijk, waarom hij met andere Amsterdammers in Leiden de gezelligheid zocht in een eigen club, waarin men nog iets terugvond van de oude vertrouwde atmosfeer der disputen.[42] Het was hier, dat hij oude bekenden als Allebé en Heije terugvond en bovenal zijn goede vriend Drost, die ruim twee jaren eerder in Leiden was ingeschreven.

Drost had als hij zich niet als vrijwilliger voor de strijd tegen de Belgische

40 Vgl. p. 86.
41 *Geschiedenis van het Amsterdamsch Studentenleven* (zie noot 22), p. 53-55, 71-74.
42 Bakhuizen aan J.v. Geuns, 12 nov. 1831. Vgl. p. 91.

opstandelingen opgegeven, zij het om andere redenen dan Bakhuizen, die het ter wille van zijn moeder nagelaten had. Uit diens brieven aan Ter Meulen blijkt wel, hoe dit thuisblijven hem drukte en een schuldbesef gaf. Het verheugde hem in september dan ook, dat hij, in Leiden komende, zijn vrienden na de krijgsbedrijven in het Zuiden zou terugvinden. Maar een onvermengde vreugde was het niet. ‘Apropos, de medailles of metale kruisen en al dat moois waarmede zij zullen opgeschikt worden, steken mij geweldig in den krop. Niet omdat ik die goede jongens den welverdienden roem misgun, maar omdat zij hun voor het uitwendige zoo zal doen uitsteeken boven vele anderen, die waarlijk niet ten gevolge van hunne eigen verkiezing zijn 't huis gebleven: om duidelijker te spreken. Ik vrees, dat tijdens mijn verblijf te Leiden die gedecoreerde Heeren magtig veel praats zullen hebben’.[43]

Was het dus door alle hierboven beschreven omstandigheden in een verre van opgewekte gemoedsstemming, dat Bakhuizen zich te Leiden vestigde, men had kunnen hopen, dat als zo dikwijls ook hier regelmatige studie en arbeid de zo nodige afleiding zouden gebracht hebben. Klikspaan heeft in een door Potgieter geciteerde passage in zijn *Studentenleven* over Leidens geestelijk klimaat voor de studie het volgende gezegd: ‘Om alle deze redenen nu, welke van Leiden eene vervallen stad maken, juist omdat er noch vertier noch weelde is, omdat er alles stilstaat en druilt, omdat er alles leeg is en naar, omdat er in één woord geenerlei soort van afleiding bestaat, is Leiden bij voorkeur de meest geschikte stad tot de werken des geestes; het draagt de zuiverste kenmerken eener Academiestad, en daarom alleen zal de volheid zijner vernieling niet vervuld worden [...]. In Leiden *moet* men werken en zijn heil zoeken onder zijne vrienden of op zijne kamer, en die het anders verkiest is er misplaatst, rampzalig en gaat er wiskundig zeker te gronde. Geene uitkomst voor den lediglooper, den saletjonker; geene verstrooijing tegen de verveling, die bestendig door de stad waait, dan de wetenschap en de Muzen! Met eene wandeling in de omstreken houdt alles op, men is wel tot den arbeid gedwongen. - Laat ons dan in 's Hemels naam arbeiden! zucht de jonge student. - En allengs wordt hem zijn vak een lust en Leiden eene redding’.[44]

Tien jaren voordat Kneppelhout dit schreef, verklaarde Bakhuizen in een brief van november 1831 aan zijn vriend Ter Meulen na zijn oordeel over de Leidse student gegeven te hebben: ‘Mijn studie en enkelde vrienden die even als ik meer aan Amsterdam dan aan Leiden behooren, zijn mijne toevlugt. De studie vooral kan híer gezet, worden doorgezet: want afleiding heeft zoo als ik zeide, Leiden niet, en de tijdsverdeeling is hier veel voordeliger dan elders’.[45]

Zo schenen de vooruitzichten voor de studie in Leiden misschien nog niet zo slecht. Weldra echter bleek, dat zo Leiden op het gebied van de oosterse en

43 Bakhuizen aan J. ter Meulen, 5 sept. 1831. Vgl. p. 73 v. Ook geciteerd bij Potgieter, a.w., p. 272.

44 Klikspaan, *Studentenleven I (Geschriften II,* Leiden, 1861), p. 35-36. In veranderde versie bij Potgieter, a.w., p. 322, die hier gevolgd is.

45 Bakhuizen aan J. ter Meulen, november 1831. Vgl. p. 86.

klassieke talen zijn oude naam nog mocht behouden hebben, het trio Van Hengel, Clarisse en Kist stellig bij Bakhuizen de lust voor de theologische studie niet aanwakkeren zou. Om met P.D. Chantepie de la Saussaye te spreken: 'Leiden was een provinciestadje, met de overige wereld nog alleen door trekschuiten verbonden, waar de post eens per dag aankwam en waarvan de acht poorten op een bepaald uur werden gesloten. Daarbij had men er den waan in een middelpunt te leven en was uiterst wantrouwend voor wat van buiten, vooral uit Duitschland kwam. De Duitsche litteratuur der laatste 30 jaren was er vrijwel onbekend; van Schleiermacher had men er nauwelijks gehoord. In het eerste jaar der negentiende eeuw, toen in Duitschland de *Reden über die Religion* en de *Monologen* in aller handen waren, had de groote Clarisse zijn beroemde verhandeling *over de vergenoegdheid* geschreven. Dit was ruim 30 jaren geleden; men was nog niet veel verder'.[46]

Prof. W.A. van Hengel was de grote exegeet van het Nieuwe Testament, van wie Sepp verklaarde: 'met het N.T. spraakgebruik zóó bekend, als misschien in Duitschland alleen de jongere Fritzsche, De Wette, Winer en Meyer, mannen die ook zijne verdiensten wisten te waardeeren, bezit hij het taaije geduld, dat dagen aaneen zijnen tijd wijdt aan de verklaring van één vers, moet het zijn, van één woord'.[47] Bakhuizen heeft over hem aan een zijner vrienden, waarschijnlijk De Haan Hugenholtz geschreven op een wijze, die geen twijfel laat omtrent zijn oordeel over deze leermeester. 'Hij geeft collegie in de Exegese en wel over den Tweeden Brief aan die van Corinthen. Hij betuigt ronduit een geweldigen afkeer van de Duitsche vodderij, b.v. Flatt, Krause en dergelijken te hebben; Raphelius daarentegen en anderen uit dien tijd zijn zijne mannen. Hij gaat woord voor woord na, en vindt in de taal des Nieuwen Testaments of Hebraeismen of Soloecismen of overeenkomsten met Polybius en anderen.[...] Een zwaar *anacoluthon* is ten minste stof voor een geheel collegie; en de beteekenissen van ᾽Αχαία bij de gewijde en ongewijde schrijvers worden met de meeste vlijt verzameld. ὑπομονὴ moet niet, *lijdzaamheid,* maar *standvastigheid* vertaald worden. Welk eene grammaticale kleingeestigheid!'[48]

Het spreekt vanzelf, dat deze man van de nieuwere denkbeelden op het gebied van de theologie, zoals ze door Schleiermacher en zijn school waren verkondigd, niet veel hebben moest. Hetzelfde was met zijn collega J. Clarisse, die dogmatiek, theologia naturalis en ethiek doceerde, het geval. De wijze, waarop hij in zijn in 1832 verschenen *Encyclopaediae Theologicae epitome* de naam van Schleiermacher vermeldt, is in dit opzicht duidelijk genoeg.[49] Waarschijnlijk zag Clarisse, zoals dat meestal ten onzent het geval was, in Schleiermacher een pantheïst. Toch schijnt Bakhuizen voor zijn colleges nog wel waardering te hebben gehad.[50]

46 P.D. Chantepie de la Saussaye. *Het leven van Nicolaas Beets*. Haarlem, 1904, p. 18.
47 Sepp, a.w., p. 452.
48 Potgieter, a.w., p. 345.
49 Sepp, a.w., p. 108.
50 Potgieter, a.w., p. 365.

Het was echter niet de theologie in de eerste plaats, waarvoor hij naar Leiden kwam. Eerst moest volgens het Academisch Statuut van 1815 een kandidaatsexamen in de letteren worden afgelegd om tot de studie van de godgeleerdheid en het recht te worden toegelaten.[51] En dat betekende college lopen bij Prof. John Bake. Hoe was zijn oordeel omtrent Bake, die hem later, in de moeilijkste tijd van zijn leven, steeds de hand boven het hoofd houden zou en als een vader over hem waken? Bake, aan wiens nagedachtenis hij een rede in de Koninklijke Akademie heeft gewijd in 1864, getuigend van even grote bewondering als dankbaarheid?[52] In die rede gaf hij duidelijk te kennen dat Bake met zijn schuchterheid en zijn wat haperende spreekwijze niet de man was om aankomende studenten, die verplicht waren zijn college te volgen, te boeien. Er waren onder deze talrijke schaar echter ook enige weinigen, die liefde voor de Oudheid hadden meegebracht of later zelf daarin onderwijs wilden geven. 'Ook deze', zo verklaart Bakhuizen, 'stuitten wel eens op hetgeen Bake meermalen zijne *infantia* heeft genoemd. Ik zelf herinner mij den indruk, dien zijne lessen maakten op mij, die tot dusverre aan de levendige voordragt van den welsprekenden David Jacobus van Lennep, mijnen onvergetelijken leermeester, gewend was. Gelukkig dat Bake de afwezigen niet opteekende, mits hij wist dat zij in zijnen geest werkzaam bleven. Want Bake - het zij te zijner eer gezegd - heeft nimmer de studiën zijner litteratoren pogen te beheerschen, of daarover den meester gespeeld. Deze gevoelden zich tot hem aangetrokken, deels door zijne zuivere Latiniteit, waarvan de kern des te zoeter smaakte, naarmate de schors den proever weleens weêrstand bood; deels door menige fijne opmerking, die hem bij het behandelen der auteurs ontglipte, en waarvan de verrassende oorspronkelijkheid zelfs in den uitvoerigsten commentator niet werd terug gevonden; deels door den roep, die omtrent Bake van hoogst beroemde ambtgenooten uitging, en dien hij door zijne schriften staafde; deels door die onvermengde goedheid van hart, die in zijn onderwijs doorstraalde, en zijnen leerlingen het onbepaaldst vertrouwen niet afdwong, maar aftooverde. Gelukkig dan wie, na zekeren beproevingstijd - want Bake wierp ook zijnerzijds zijn vertrouwen niet weg - tot zijne studeerkamer werd toegelaten, hem daar verslag deed van zijne studiën, en nu en dan teregtwijzingen, maar meestal aanmoediging van hem ontving. Of was het niet de beste aanmoediging, als de leermeester aan den leerling mededeelde wat hijzelf geleden, gedacht en bewerkt had, of zich voorgenomen had te bewerken?'[53]

Is het gewaagd te veronderstellen, dat Bakhuizen in dit beeld van zijn leermeester tevens zich zelf opgevoerd heeft? Wij mogen rustig aannemen, dat hij evenals op de colleges van de theologen ook op dat van Bake dikwijls ontbroken heeft en dat het een geruime tijd heeft geduurd voordat deze hem en hij de zo

51 Zie *Van Athenaeum tot Universiteit. Geschiedenis van het Athenaeum Illustre in de negentiende eeuw*. Amsterdam, 1927. P. 35.

52 Ter nagedachtenis van Mr. John Bake. In: *Studiën en Schetsen over Vaderlandsche Geschiedenis en Letteren*. Dl. III. 's-Gravenhage, 1876. P. 401-443.

53 T.a.p., p. 414-415.

Zie p. 34
John Bake (1787-1864)

hoogstaande geleerde ontdekken zou. Eerst in het laatst van zijn Leidse studietijd werd de basis gelegd voor die merkwaardige vriendschap tussen hem en het vriendenpaar Bake en Geel, waaraan zij beiden met een zo roerende trouw hebben vastgehouden.

'Eenmaal te Leiden zijnde', zo schrijft Bakhuizen op 12 november 1831 aan J. van Geuns, 'moet ik mij in mijn lot zoo goed ik kan schikken: Van het ongerijf dat deze stad voor de verstrooijing aanbiedt is partij te trekken voor de studie: en in het verschiet, schoon wel wat chimaerisch, zweven mij dagen voor den geest, waarin ik geheel en al achter mijne boeken zal verschanst zitten.[...] Het is vooral aan de literatuur te danken, dat ik langzamerhand wat rustiger aan mijne studie ben. Eerst was het Jean Paul die mij in mijne lange en slepende uren bezig hield en sedert vijf dagen is het Thomas Moore'.[54] Dit is ongetwijfeld op aanraden van Drost, zoals het ook bij *Wilhelm Meister* en andere geschriften van Goethe het geval geweest kan zijn. Minder zeker is dit bij zijn belangstelling voor Goethe's Faust, tot de lezing waarvan hij in een halfdronken bui op de sociëteit Schneevoogt uitnodigt.

Uit een brief aan Beets blijkt, dat hij, hoewel geen volbloed romanticus, van het werk van Victor Hugo en Chateaubriand evenzeer als van dat van Byron op de hoogte was. Dat de Nederlandse zeventiende-eeuwers hem bijzonder vertrouwd waren is overbekend, minder dat ook de dichters van de achttiende eeuw blijkbaar tot zijn lectuur behoorden. Hij behoort stellig tot de literatoren, die tussen 1830 en 1840 in de zelfgenoegzaamheid van het academische Leiden wat leven brachten, zij het dan dat hij met Hasebroek en Kneppelhout vrijwel geen betrekkingen had en met Beets eerst in zijn laatste studiejaar. Van de in september 1833 opgerichte Rederijkerskamer voor Uiterlijke Welsprekendheid is hij geen lid, al behoort hij op de buitengewone vergadering van 11 maart 1834 wel tot de genodigden.

Hetgeen we echter bij Beets zien, dat hij zijn studie plichtmatig afdoet, maar zijn werkkracht ontplooit op het terrein der letteren, constateren we ook bij Bakhuizen, al bestrijkt deze een veel groter gebied dan bij Beets het geval is. Een steriele wetenschap dreef de meer begaafden nu eenmaal tot andere occupaties en de Leidse Romantiek had mede daaraan haar ontstaan te danken.

Het is volgens het getuigenis van Pieter Cool later vooral de filosofie die Bakhuizen aantrekt, waarbij het naast de klassieken de vertegenwoordigers van het Duitse idealisme zijn, die zijn liefde hebben. Of dat zijn reputatie bij de theologische hoogleraren, die toch al niet zo gunstig was, goed gedaan heeft? Intussen werd zijn wijsgerige kennis later van een zodanige omvang en diepgang geacht, dat men er ernstig over kon denken hem na zijn promotie in aanmerking te brengen voor de leerstoel van Nieuwenhuis.

In het licht van dit alles is de mededeling van De Haan Hugenholtz, die in 1832 van Amsterdam naar Leiden kwam, dat hij met Bakhuizen en enige anderen

54 Vgl. p. 88 v.

een theologisch dispuut oprichtte, wel heel merkwaardig. Het betrof hier een gezelschap Otia Nostra, waarvan misschien o.a. Drost, J. van Gilse (de latere Amsterdamse hoogleraar) en W. Moll (de bekende kerkhistoricus) lid waren. Dit gezelschap, dat zich ook met literatuur bezig hield, werd bij afnemende belangstelling ontbonden. Daarna werd door De Haan Hugenholtz en Bakhuizen met enige anderen als Moll en van Gilse een andere kring gevormd, zonder wetten of reglementen, die zich onder de naam van de hoge Dogmatiek alleen aan de theologie wijdde. Daar placht Bakhuizen zijn medeleden meermalen te verbazen door zijn voor die tijd vrij geavanceerde meningen en stellingen.[55]

Een voorbeeld als dit leert ons wel uitermate voorzichtig te zijn met onze conclusies omtrent Bakhuizens studie en leven in Leiden. Het beeld, dat ons daarvan geschetst wordt, berust op Potgieters biografie (die in 1833 ophoudt) en op Fruins artikel, dat voor deze periode toch weer geheel op Potgieter terug gaat. Slechts één ding zegt Fruin anders dan Potgieter en is juist hierin bezijden de waarheid: ‘Zoo liep de eerste periode van zijn akademieleven op niets uit. Zonder zijn bestemming bereikt te hebben, keerde hij tegen den winter van 1834 naar Amsterdam terug’.[56] Wij zullen nog zien, dat het in werkelijkheid beter gesteld was.

Juister is Fruin, wanneer hij spreekt van Bakhuizens loszinnigheid. Hij voert in aansluiting bij Potgieter daarvoor als oorzaken aan de bekrompen opvoeding en het doelloze van zijn bestaan, omdat zijn besluit geen predikant te worden wel vast stond.[57] Wat het eerste betreft kan men Fruin wel bijvallen, al moet gezegd worden, dat Bakhuizen de zuinigheid van zijn vader in Leiden toch blijkbaar niet meer als een belemmering ervaren heeft. De druk van de overbezorgde moeder is daarentegen nog steeds voelbaar.

Kort na zijn aankomst in Leiden brengt hij Ter Meulen in Bodegraven een tweedaags bezoek[58] en uit zijn briefwisseling met hem blijkt wel, dat hij vele keren uitgenodigd wordt dit nog eens te herhalen. In juni 1832, als hij met vakantie thuis is, moet hij echter berichten, dat zijn moeder hem in verband met het cholera-gevaar in Amsterdam wil houden, zodat een bezoek uitgesteld worden moet tot de tijd, dat hij weer in Leiden zal zijn.[59] In augustus 1833 is het andermaal ‘het zwak mijner moeder om uiterst bang voor mij te zijn’ en haar vrees voor de cholera, die hem noodzaakt zich te verontschuldigen en naar een latere mogelijkheid te verwijzen.[60]

Veel ingewikkelder ligt het met de tweede door Fruin genoemde oorzaak: Bakhuizens theologische studie. Zijn vrienden zijn het er wel over eens, dat bij

55 H.J. de Haan Hugenholtz aan Potgieter, 25 maart 1869 en 14 maart 1870. Vgl. p. 220 en p. 229.
56 R. Fruin, Bakhuizen van den Brink (1886), in: *Verspreide geschriften*. IX. 's-Gravenhage, 1904. P. 443.
57 T.a.p., p. 442.
58 Brief aan J. ter Meulen, november 1831. Vgl. p. 86.
59 Vgl. p. 97.
60 Vgl. p. 104 v.

hem niet van een innig geloof gesproken kan worden en dat hij zich stellig niet tot het predikambt geroepen achtte. En toch zien wij hem nog tot in de late dertiger jaren verdiept in ernstige theologische studie en blijkt hij dan van de nieuwste Duitse literatuur op de hoogte en op wetenschappelijke theologische tijdschriften geabonneerd te zijn.[61] Te meer valt dit op, omdat hij in die jaren het oorspronkelijke plan zowel in de theologie als in de letteren te promoveren blijkbaar opgegeven heeft en zich tot een literaire dissertatie beperkt. Hij mag zichzelf - ook al speelt hij zo nu en dan met de gedachte - in zijn toekomstdromen niet op de kansel zien, de theologische wetenschap blijft hem boeien en hij besteedt er zelfs onevenredig veel tijd aan. In de reeds geciteerde brief van augustus 1833 verklaart hij aan Ter Meulen: ‘Op het oogenblik dat ik deze schrijve zit ik van rondsom in de hoogere Kritiek te wroeten. Gelukkige die de slingeringen dezer studie niet, ten minste niet zoo van nabij kent. Verbeeld u een vak dat jaarlijks met een dertig of vijftig allergeleerdste hypothesen verrijkt wordt. Waarbij niets zoo klein en nietig geacht wordt of het kan allerbelangrijkste resultaten leveren, waarover de verschillen zoo fijn zijn, dat men na veel lezens niet weten kan wie gelijk heeft, en waarbij de memorie geoefend wordt in het woordelijk aanhalen van duizende plaatsen uit heilige en profane, uit kerkelijke en andere schrijvers: en gij zult u kunnen voorstellen hoe uw arme vriend moet zitten blokken. Als mij de gansche kritische strijd maar weinig aanging, dan zou ik nog over alles spoedig kunnen heenloopen: maar juist die geest en gevoel opscherpende wetenschap bevalt mij zoo dat ik er meer omslag over maak dan uiterlijk vereischt wordt. Maar wint de leek vraagt gij bij die Studie zijner Theologen? Eigentlijk gezegd niets: want al bewijzen [zij] b.v. nog zoo zeker dat de tweede brief niet van Petrus op [lees: is], toch wordt dezelve der gemeente voorgelezen, bepreekt, en door Theologen aangehaald ten bewijze der Oud-Christelijke denkwijze; Maar waar zou het naar toe indien wij niet onze smaak en zin bij het studeeren wat inwilligden, maar veeleer overal naauwkeurig het cui bono berekenden. Inderdaad heel wat van hetgene ons nu par force wordt ingestampt zou dan gerust vergeten of ingekort kunnen worden’.[62]

Toen Bakhuizen die brief schreef had hij enige maanden te voren, op 27 juni 1833, zijn kandidaatsexamen in de letteren gedaan, dat hem de weg naar de theologische examens openen moest. Hij was ‘met eenige gretigheid’ aan het werk getogen voor het theologisch kandidaatsexamen - maar dat was dan ook in Amsterdam. In Leiden werkte hij ‘minder en met minder eerzucht’ dan in de hoofdstad.[63] Als hij in juni 1832 zijn zomervakantie daar doorbrengt, heet het: ‘Inderdaad het wel slagen van het werk, vooral van de studie hangt grootendeels af van de aangenaamheid die het werken vergezelt. Van daar geloof ik dat Leiden mij altoos mishagen, Amsterdam mij altoos bevallen zal’.[64]

61 Brief aan H.C. Millies, 28 januari 1838. Vgl. p. 169 vv.
62 Vgl. p. 104.
63 Potgieter, a.w., p. 347.
64 Vgl. p. 96.

Het zal nog heel wat langer duren dan Bakhuizen gedacht had, voordat hij zijn kandidaatsexamen in de theologie aflegt. Naast zijn indolentie, die hem ook bij zijn correspondentie parten speelt, is het wellicht onbewust ook de neiging het tijdstip, dat hij een maatschappelijke werkkring zal moeten aanvaarden te verschuiven. Onder de talrijke factoren echter, die tot zijn geestelijke malaise in de Leidse jaren hebben bijgedragen, is er één, die, behalve dan door Potgieter, volkomen over het hoofd is gezien: zijn liefdeséchec bij de zuster van Jesaias Wildschut. Hoe hard die slag was aangekomen, blijkt wel uit de merkwaardige brief, die hij in juni 1833 aan Ter Meulen schreef en waaraan wij, al wordt hij door Potgieter in het laatst van zijn biografie uitvoerig geciteerd, ter wille van het verband, hier niet willen voorbijgaan. Hij schrijft daar, dat wanneer men in zijn correspondentie een vriend deelgenoot wil maken van zijn gemoedsstemmingen het altijd de vraag blijft, of deze bij de ontvangst van de brief in de juiste stemming is om begrip op te brengen voor de aandoeningen van de schrijver. ‘Wat bij die veranderlijkheid der gemoedsstemming de eenvoudige post van brievenbestelder een invloed op onze vriendschap oefenen moet? En aan Sympathieen geloof ik eens vooral niet meer, zelfs in de liefde niet. Doch genoeg over deze zielkundige statistiek. Hebt gij geen groote oogen gezet bij den regel die juist ik op het oogenblik daar ter neder schreef? dat de jonge driftige dweeper in zekere liefdesgeschiedenis met eene lang verloofde Domineesdochter zoo uiterst rationeel geworden is. En echter beste vriend [dit is] niet zijn wensch: maar meerdere jaren, meerdere studie en Leiden hebben hem tot dit besluit doen komen. Ik wil u mijne geschiedenis eens openhartig vertellen. Weet dan primo dat ik op mijne Academische loopbaan en qualiteit nog geen haarbreed ben vooruitgegaan: echter sta ik op stel en sprong om het te doen. Mijzelve heb ik het als een wet van Persen en Meden voorgeschreven met aanstaanden Januarij de Leidsche Academie te verlaten. Voor dien tijd moeten er eenige Examina gedaan worden. Doch dit doet niets ter zake, aan den termijn dien ik mij voorgeschreven heb mag noch zal iets veranderd worden. Maar wat ligt er achter dien termijn? De zee der maatschappij op welks golven ook ik mij zal moeten laten wiegen: in welks vormen ook ik mij zal moeten voegen en is de huisselijke kring niet de eerste vorm die zich daar ons aanbiedt. Gij vraagt mij of ik verliefd ben? Helaas neen, maar ik wenschte het te zijn: en al werd ik het nooit, ongehuwd wil ik geen Dominé worden. Maar dan wel onverliefd? Waarde vriend, verneem op dit punt mijne philosophie. Het huisselijk geluk schat ik hoog: maar geluk is geluk en nimmer heb ik in dat bijna kleingeestige denkbeeld mijn summum bonum kunnen zetten. Gij kent mijn oude kwaal, eerzucht. Wilt gij dan het zuivere het tedere gevoel der liefde met baldadige hand verstooten? Ook dit niet. Ik ken het genoegelijke gevoel eener eerste liefde maar ik ken des te meer de verblinding eener idealen wereld. Ik ben niet gelukkig genoeg geweest, om tans nog de ingeevingen van het gevoel te kunnen vertrouwen: ik wil eene harmonie in mijn leven, een doorgaand streven naar een voorgesteld doel; maar ik wil niet op den ingeslagen weg omkeeren om mijzelven en het doel mijns levens aan eene andere op te offeren, die wanneer ik eenmaal alles voor haar opgeofferd heb, gedurige nieuwe offers

zal vorderen. Mijne zelfstandigheid wil ik handhaven en de leer van Paulus I Cor. XI. 9 in praktijk brengen'.[65]

'Want ook en is de man niet geschapen om de vrouwe, maer de vrouwe om den man' - zo vult Potgieter aan en komt daarbij tot het besluit, dat voor Bakhuizen 'de hagchelijke dagen zijn aangebroken, in welke het goede en het kwade van buitengewone begaafdheden strijd voerden in zijn binnenste'. In moderne termen zouden wij kunnen zeggen, dat in deze tijd Bakhuizen een psychische crisis doormaakte. Bij de groei van zijn intellect was die van zijn gemoedsleven en zijn persoonlijkheid achtergebleven, zodat Nieuwenhuis hem een kinderlijke (haast schreef hij: onnozele) natuur noemen kon en Beynen verklaarde dat hij steeds een onmondige gebleven was. Zeker is het in ieder geval, dat het van dit quasi-cynisme slechts een kleine afstand was tot de extravaganties, waarvan de fluwelen feestbaret het symbool bedoelde te zijn. Voorhelm Schneevoogt, die met veel begrip over hem schrijft, noemt als zijn voornaamste herinnering die van ongebondenheid, regelloosheid en gebrek aan orde. Van dit laatste sprak de onvoorstelbare bende op zijn kamer bij Thomas in de Breestraat - waarvan ons kleurige beschrijvingen zijn overgeleverd. Men kon in dit gemis aan orde de weerspiegeling zien van zijn ongeregelde wijze van studeren en zijn losbandige leefwijze. Want dat Wijntje en Trijntje een te grote rol speelden in Bakhuizens leven, daarover zijn de getuigenissen wel eenstemmig.

Hij werd hierover herhaaldelijk door zijn vrienden - Drost, Cool, Nieuwenhuis - onderhouden, hetgeen hem soms tot tranen roeren kon. En evenzeer behoorden tot het ziektebeeld - want zo mag men het toch wel noemen - de buien van zwijgzaamheid, waarvan Cool verhaalt en waaraan wij het door hem getekende portretje te danken hebben.[66]

In dezelfde zomer van 1833, waarin Bakhuizen zijn candidaatsexamen in de letteren aflegt, valt zijn kennismaking met Potgieter (de zomeravond van 1833, waarvan het verslag Potgieters fragment omsluit!). Men spreekt o.a. in de bijeenkomst, waaraan ook Heije en Drost deelnemen, over het letterkundig gedeelte van De Vriend des Vaderlands, waarvan Heije de redacteur is. Bakhuizen draagt daarvoor een recensie bij van Bilderdijks *De Muis- en de Kikvorsch-krijg, Homerus nagezongen,* die in jaargang 1833 is opgenomen.[67] Dat de hiermede inzettende letterkundige werkzaamheid schuld is aan de vertraging van zijn candidaatsexamen in de theologie, waarover hij op 8 oktober schrijft, dat het zo spoedig mogelijk gedaan moet worden, is nauwelijks aan te nemen. Daarvoor was Bak-

65 Vgl. p. 101. Ook geciteerd bij Potgieter, a.w., p. 381-382.

66 In verband met het bovenstaande ben ik het in het geheel niet eens met G. Colmjon, die in zijn boek *R.C. Bakhuizen van den Brink, Een markante persoonlijkheid* (Rijswijk, 1950), p. 29-30, in Klikspaans Flanor en de student Van de Velde 'stellig' portretten van Bakhuizen meent te zien. Hij beroept zich voor het eerste ten onrechte op Gerard Brom. Verder schrijft Kneppelhout in 1869 aan Potgieter: 'In mijne studentenwerken komt hij geenszins voor'.

67 P. 764-771. Niet opgenomen in de Lijst van Bakhuizen van den Brinks geschriften, die het vierde deel van de *Studiën en Schetsen* besluit.

huizens medewerking nog te gering en zijn artikel over Hemsterhuis voor De Muzen zal hem eerst tijd hebben gekost, toen hij zijn doctoraalexamen in de letteren op 23 en 24 juni 1834 had afgelegd. Zijn candidaatsexamen in de theologie was daaraan reeds op 4 maart voorafgegaan. Bakhuizen heeft dus - dat kunnen wij rustig aannemen - in het studiejaar 1833-1834 hard gewerkt. Hij verklaart trouwens zelf in zijn brief van 4 augustus 1834 aan Ter Meulen, dat hij nu, aan het eind van Leiden en de driejarige ballingschap gekomen, moet bekennen in het laatste halfjaar meer gewerkt te hebben en meer genoegens te hebben gehad dan vroeger.[68]

Zo hebben de Leidse jaren ondanks alle bezwaren in tegenspraak tot wat Fruin en in navolging van hem anderen schreven wel degelijk concrete studieresultaten opgeleverd. In augustus zit Bakhuizen al weer hard te werken aan zijn doctoraalexamen theologie, dat hij geheel in Amsterdam voorbereiden kan. Al met al geen onbevredigend resultaat en er is dan ook geen sprake van, dat hij, zoals men het wel heeft voorgesteld, door zijn vader zou zijn ‘teruggehaald’.

Men mag zich ten slotte ook nog wel afvragen of het op de duur met de ‘ballingschap’ in Leiden niet meegevallen is. Bakhuizen had - het blijkt al uit de twee disputen - in Leiden vrij veel kennissen en vrienden. Waren de dispuutleden natuurlijk theologen als Drost, Moll, van Gilse en De Haan Hugenholtz, hij was ook met verschillende medici w.o. Voorhelm Schneevoogt, G.A.N. Allebé, J.P. Heije, J. van Geuns en A.C.G. de Burlett nauw bevriend. Juristen als J. Commelin en Fr. Spengler behoorden ook tot zijn intimi, terwijl hij met de literatoren Pluygers en Beynen een bijna dagelijkse omgang had. Later voegde Beets zich nog daarbij. In zijn eerste brief aan de laatste in oktober 1834 uit Amsterdam geschreven verklaart hij te epicuriseren, maar wel het bezoek te missen ‘der vrienden aan wier verkeer ik mij in Leiden gewend had en dat mij vele regt vrolijke uuren verschaft heeft’.[69]

De studietijd te Leiden was in 1831 ingezet met het overlijden van Huet en nu, na nog maar enkele maanden Leiden verlaten te hebben, leed Bakhuizen andermaal het verlies van wie hij wel zijn beste vriend noemen mocht, Aarnout Drost. Met Heije, Potgieter en Drost had hij de verschijning van het letterkundige tijdschrift De Muzen voorbereid, waarbij Drost meer en meer een leidende rol spelen ging. Op 1 september begon het tijdschrift te verschijnen, zodat bij Drosts heengaan nog slechts drie nummers het licht hadden gezien. Bakhuizen publiceerde in een aantal nummers zijn stuk over Hemsterhuis en verder twee recencies w.o. die van Beets' *Jose* . Voor deze recensie, waarin ook de critiek van andere redactieleden is verwerkt, maakt hij in bovengenoemde brief aan Beets enige excuses, hoewel ze toch gunstig blijkt uitgevallen te zijn.

Bakhuizen kwam in november nog voor een paar dagen naar Leiden en vertelde Beets toen over de plannen voor een uitgave van Drosts nalatenschap. De

68 Vgl. p. 109.
69 Brief aan N. Beets van 22 oktober 1834. Vgl. p. 116.

zorg voor de uitgave van de *Schetsen en Verhalen* ging nu veel beslag op de tijd van Potgieter en Bakhuizen, minder op die van Heije leggen. Daarmede vangt dan tevens de correspondentie tussen Potgieter en Bakhuizen aan met kleine, voor zover het Bakhuizen betreft, vrijwel steeds ongedateerde briefjes, die hun reis van het huis D'Beeck aan de Heerengracht bij de Leliegracht per bode doen naar Potgieters woning aan de Keizersgracht bij de Westermarkt en vice versa. En deze uitwisseling van informatie was slechts de aanvulling van geregelde bijeenkomsten, ten huize van een der drie uitgevers.

Dit mag Bakhuizens studie ophouden, werken doet hij wel. In een brief aan Beets van 21 maart 1835, die hoofdzakelijk handelt over Geels recensie van Beets' *De Masquerade* en over Kneppelhouts *Fragments de Correspondance,* verklaart hij ‘duurzaam te werken voor zijn doctoraal examen’ dat spoedig geschieden zal - ‘omdat het mij tans duchtig begint te verveelen’.[70]

Maar hij had nog veel meer plannen: in januari had hij al voor Ter Meulen als extra nieuwjaarswens dat hij in dat jaar twee dissertaties zou mogen ontvangen van zijn vriend Van den Brink ten bewijze, dat hij gepromoveerd was.[71] Wat tegen het einde van het jaar dan weer, naar het schijnt, Ter Meulen er toe gebracht heeft rond te vertellen, dat zijn vriend tweemaal doctor geworden was.[72]

De correspondentie met Ter Meulen begint overigens grote tussenpozen te vertonen, wat wel mede veroorzaakt zal zijn door het vele werk, dat aan Bakhuizen het schrijven van de hoofdstukken (althans voor zover uit de correspondentie blijkt) 8, 10-12, 13(?) en 15 van *De pestilentie te Katwijk* bezorgde. Op 7 november kon hij echter met een zucht van verlichting aan zijn vriend mededelen, dat het werk afgelopen was en hij weer op zijn volle gemak aan zijn dissertatie kon gaan zitten.[73] Van *twee* dissertaties wordt niet meer gesproken en zijn aandacht gaat zich concentreren op een literair proefschrift. Trouwens, van het doctoraal examen theologie is in de briefwisseling geen sprake meer. Dat hij het op 22 en 23 juni 1836 doet, juist twee jaar na zijn doctoraal in de letteren, is alleen in het faculteitsboek vastgelegd.

Er is echter wel een ander element, dat in de briefwisseling met Ter Meulen opduikt en dat in het licht van wat wij omtrent Bakhuizens persoonlijkheid gezegd hebben, zeker niet zonder belang geacht mag worden. Voor het eerst dient het zich aan in de reeds eerder genoemde ‘nieuwjaarsbrief’ van januari 1835, wanneer Bakhuizen vertelt bij zijn vriend Nieuwenhuis in Monnikendam gelogeerd te hebben en dan constateert: ‘De zuster zijner vrouw is een Engel’.[74] Sindsdien komt Monnikendam en het gezin van zijn predikant bij herhaling in de briefwisseling ter sprake, waarbij de toespelingen duidelijk genoeg zijn om te begrijpen, dat Bakhuizen aardig op weg is zijn hart te verliezen. Zelfs onze

70 Vgl. p. 131.
71 Brief aan J. ter Meulen, tussen 16 en 31 januari 1835. Vgl. p. 121.
72 Brief aan J. ter Meulen, begin november 1835. Vgl. p. 135.
73 Vgl. p. 137.
74 Vgl. p. 121.

letterkunde raakt er even bij betrokken als de drukproeven voor Drosts *Schetsen en Verhalen* naar Monnikendam gezonden moeten worden en Bakhuizen van daaruit op 18 november 1835 zijn opmerkingen aan Potgieter zendt. In september 1836 moet bij Nieuwenhuis 'met de zijnen' rondleiden op de Amsterdamse kermis, wat een reeds bij hem bestaande verkoudheid verergerd heeft. Een voorgenomen bezoek aan Bodegraven kan daarom niet doorgaan, 'Mama, die altoos zorg heeft, wanneer ik uit de stad ga, heeft mij heden morgen betoogd, dat ik gisteren niet had moeten uitgaan, dat het nu altans wel zeer verkeerd zou zijn, Vrijdag of Zaturdag u te komen bezoeken en ik - ben niet meer te Leiden.-'[75] Helaas moest Bakhuizen na enige jaren ook ditmaal ervaren, dat zijn liefde onbeantwoord bleef.

Het is in diezelfde septembermaand, dat naar aanleiding van het in augustus verschenen prospectus van De Gids de strijd met de Vaderlandsche Letteroefeningen was ontbrand, die als een twist tussen de uitgevers Yntema en Beyerinck begonnen was. Bakhuizen werd naast Potgieter voor de redactie uitgenodigd, maar geen vriend van Beyerinck zijnde en blijkbaar gekwetst door de wijze, waarop de uitnodiging was geschied, had hij geweigerd. Toen hij echter hoorde, dat Potgieter de redactie had aanvaard, was hij tot medewerking bereid.[76] Hij toonde dit al in het laatst van november door aan Potgieter de vertaalde tekst te leveren van Pieter Burman, waarin deze tegen de uitgevers en boekhandelaren fulmineert. Potgieter heeft deze tekst gebruikt in zijn voorrede van De Gids, gedagtekend: Amst. Dec. 1836.[77]

Bakhuizen droeg voor de jaargang 1837 het bekende opstel *Vondel met roskam en rommelpot* bij, dat over een aantal afleveringen verdeeld werd en waaraan hij nog in de laatste maanden van het jaar werkte. Dan is daar de belangrijke recensie van Van Lenneps *De roos van Dekama,* terwijl het verhaal *Culemborg 1428* voor de eerste jaargang (1838) van Potgieters nieuwe jaarboekje Tesselschade geschreven wordt. Deze gehele werkzaamheid zou licht de mening doen postvatten, dat hij zich uitsluitend met de literatuur bezighield. Oppervlakkig gezien zou hetgeen hij in het laatst van 1836 aan Ter Meulen schreef deze mening nog kunnen versterken: 'Nog altoos, vriend', zo heet het hier, 'ben ik aan mijne literarische Dissertatie. Verbeeld u echter niet dat dezelve dien ten gevolge schrikkelijk lang worden zal. Hoe langer, hoe meer begin ik in te zien, dat het eene verdienste is, kort te zijn, maar dat het geschiktelijk bekorten dikwijls meer tijd kost dan het op de pof voortschrijven. Buitendien heeft de literatuur-studie voor mij iets buitengemeen aantrekkelijks en hoeveel achting ik voor de Theologie heb, noode ga ik van de eene tot de andere over. En toch wanneer eens de Literarische dissertatie afgewerkt [is] weet ik niet hoe spoedig het mij te wachten staat, dat ik van de *gezette* studie der Ouden voor altijd afscheid moet nemen.

75 Brief aan J. ter Meulen, 21 september 1836. Vgl. p. 149.
76 Brief aan Potgieter van begin 1839. Vgl. p. 184.
77 Vgl. p. 152.

De Theologie geeft ja heerlijke resultaten, maar in hare fijnste nuances, in hare diepzinnigste onderzoekingen blijft zij meestal onbevredigend. De bijbelstudie is alleraangenaamst (behalve dat de literator zich dikwijls kruist en zegent om het slechte Grieksch) maar gedurig hernieuwt zich de overtuiging, dat eenvoudige godsdienstzin ten minste het belangrijkste van het groote boek zonder onzen omhaal van geleerdheid verstaan kan. - Van dien kant is het zeker dat de oude letteren meer de moeite beloonen, die men aan haar besteedt'.[78] Het is in deze merkwaardige passage wel duidelijk, dat de theoloog Bakhuizen hier de literatuur wil zien als het terrein van de literaire faculteit, dus de literatuur van de klassieke Oudheid, die hij bovendien in zijn dissertatie over het leven na de dood bij de Ouden als theoloog benadert. Zou men dus kunnen zeggen, dat men hier wel ver verwijderd is van de Bakhuizen, die in 1837 zijn bijdragen in De Gids schreef, dan is ook deze uitspraak maar ten dele waar. Want het is evenzeer de theoloog Bakhuizen, die zijn medewerking aan De Gids gaf.

Zoals hij in januari 1838 aan H.C. Millies schreef was hij door de redactie van De Gids uitgenodigd om van tijd tot tijd 'iets Theologisch' te recenseren en hij had dit gaarne aangenomen.[79] Zo verschenen in 1837 van hem de besprekingen van het boek van J.H. Reddingius Gz. over Schleiermacher en van J.H. Scholtens dissertatie *De Dei erga hominem amore;* besprekingen, waaraan hij zelf veel waarde hechtte.[80] Hij toonde zich gevleid, dat een van de leidende figuren van de Groningers, Prof. L.G. Pareau in hun tijdschrift Waarheid in Liefde de eerste recensie had geprezen[81] en verklaarde, toen men hem al te zeer haastte met het afleveren van de tweede: 'Het behoort te veel tot mijne eigenlijke studie dan dat ik daarover luchtig zou kunnen heenloopen en lapwerk leveren wil ik eens vooral *niet*'.[82]

Hoezeer in deze tijd ondanks alle andere werk de theologie Bakhuizens volle belangstelling bleef houden, blijkt nooit duidelijker dan uit de bovengenoemde brief, die hij op 28 januari 1838 aan H.C. Millies, destijds predikant in Culemborg schreef. Hij toont zich daarin een ijverig lezer van de theologische wetenschappelijke tijdschriften, die met de nieuwere Duitse theologie vertrouwd is. Hij is gul met het lenen van boeken en tijdschriften uit eigen bezit, spreekt zich met geestdrift uit over de dissertatie van J.J. Prins - kortom, het is alles theologie en wetenschap wat de klok slaat. Ook de dissertatie komt weer ter sprake: hij leest merendeels oudere auteurs, omdat dit 'voor de laatste handlegging' aan zijn proefschrift noodzakelijk is.[83]

78 Brief aan J. ter Meulen, 19 december 1836. Vgl. p. 154.
79 Brief aan H.C. Millies, 28 januari 1838. Vgl. p. 169.
80 Respectievelijk in De Gids 1837. B. 64, 118 en De Gids 1837. B. 592 en 1838. B. 4.
81 Brief aan H.C. Millies, 14 juli 1837. Vgl. p. 158.
82 Brief aan Potgieter 20 oktober 1837. Vgl. p. 165. Ook in de jaren 1839, 1840 en 1841 zijn dergelijke recensies van theologische werken door Bakhuizen aan De Gids geleverd. Het is een ernstige omissie, dat geen van die recensies in de Lijst van Bakhuizen van den Brinks geschriften in de *Studiën en Schetsen,* IV zijn opgenomen.
83 Vgl. p. 172. In dit verband is de bij de inleiding tot deze brief aangehaalde brief aan Cobet van belang.

Wanneer dan ook Bakhuizen in 1838 met Mr. W.J.C. van Hasselt en Dr. J. van Geuns de redactie van De Gids komt versterken, zal dit bij hem zeker met een gering enthousiasme zijn geschied. In een ongedateerd briefje, waarschijnlijk van eind oktober 1837, had hij nog gezegd: 'Ik heb weinig zin om op den duur genoegen, gezondheid, tijd en *noodige* werkzaamheden voor mijn vak aan een boekverkoopersonderneming op te offeren'.[84] Hoewel hij wel degelijk een culturele taak voor De Gids zag, was hij te indolent en had hij te weinig regelmaat in zijn werk om een goed tijdschriftredacteur te zijn. Eigenlijk het enige belangrijke, dat hij in 1838 bijdroeg was zijn uitstekende en altijd nog lezenswaarde beoordeling van Geels *Onderzoek en phantasie* .[85] Bakhuizen was zó verrukt over dit boekje, dat hij het zelfs niet laten kon ervan te getuigen in zijn brief van 22 maart 1838 aan Ter Meulen, die anders altijd voor literaire bespiegelingen gespaard bleef.[86] Maar hoeveel innerlijke strijd heeft de recensie hem gekost! Als het stuk voor de pers gereed is, wil hij het nog omwerken en probeert Potgieter daartoe te bewegen. 'Gij zoudt mij een wezentlijke vriend-schapsdienst bewijzen. Want G. kan mij zooveel goed of kwaad doen voor mijne volgende carrière: en toch wil ik niet gaarne der waarheid ten zijnen gevalle te kort gedaan hebben. - En toch wie zal het boek anders recenseren dan een van ons beide, of zoudt gij misschien denken v. Hasselt?'[87]

Blijkbaar heeft Potgieter er nog het een en ander aan toegevoegd of veranderd. Bakhuizen geeft hem in een latere brief van eind augustus 1838 plein pouvoir, maar voegt er aan toe: 'Uw slot bevalt mij. Alleen de aanhaling uit Hasebroek niet. Het past mij niet tegen Geel van poignées en vriendschap te praten. Ik laat dat aan Nayler over. Dus daarvoor s.v.p. eene andere tirade'.[88] Geel was ten slotte met het stuk zeer ingenomen.[89]

Het redacteurschap - zo weinig begeerd - bezorgde Bakhuizen in het begin van 1839 nog enige wrijving met de licht geïrriteerde en achterdochtige Potgieter, waaraan blijkbaar de onderhandelingen van Beyerinck, die een zwaar hoofd had in de financiële uitkomst van De Gids, schuld waren. Bakhuizens brief, onmiddellijk na een onaangenaam gesprek geschreven, getuigt in zijn oprechtheid tevens van de goede wil van de schrijver een meningsverschil uit de weg te ruimen.[90] Dat is, zo schijnt het, wel gelukt. Bakhuizen schrijft zijn bijdragen voor Tesselschade - al gaat het moeizaam - de bijeenkomsten hebben hun gang, waarop wel stukken van *Het Noorden* worden voorgelezen, die later nog schriftelijke commentaar van Bakhuizen uitlokken.

Ondertussen gaat de arbeid aan de dissertatie voort. In zijn brief van 18 no-

84 Vgl. p. 161.
85 De Gids 1838. B. 461-472 en 521-535.
86 Vgl. p. 174.
87 Brief aan Potgieter van 6 augustus 1838. Vgl. p. 177.
88 Vgl. p. 177.
89 Zie Martha J. Hamaker, *Brieven van Geel*. In: De Gids, 1906, III, p. 202.
90 Brief aan Potgieter, begin 1839. Vgl. p. 184 v.

vember 1839 aan Ter Meulen bericht hij: ‘Wat mij betreft ik ontving juist op het oogenblik een pak van Leiden inhoudende andermaal een brok mijner dissertatie verrijkt met de aanmerkingen van Prof. Bake, die aanmerkingen maakt omdat hij er als promotor voor betaald wordt. Gij kunt daaruit opmaken op welke hoogte mijn werk [is]. Het vordert, maar het vordert langzaam. Moge dat slechts niet de eenige overeenkomst zijn, die het heeft met hetgeen goed is’.[91] Het zal nog tot 1 juli 1842 duren, voordat de promotie een feit zal zijn.

De brief aan Ter Meulen, na een jaar zwijgens geschreven, waarin hij hem gelukwenst met zijn verloving, is tevens de laatste. Is het niet, alsof het stil om Bakhuizen wordt? De vrienden uit Amsterdam en Leiden hebben hun bestemming bereikt en zijn naar alle windrichtingen verstrooid. Met enkele, die zich in Amsterdam gevestigd hebben, zal hij misschien nog enig contact hebben, zoals hij het heeft met Potgieter en de overige redactieleden, alsmede een aantal medewerkers van De Gids. Maar verder leeft hij zijn gemakkelijke leven, door de overdreven zorg van zijn moeder omringd - zijn vader zal op 14 augustus 1840 sterven - en blijkbaar tevreden, dat hem de beslissing over de maatschappelijke werkkring voorlopig nog bespaard blijft. Het moge dan zijn, dat in zijn bestaan een ingrijpende verandering schijnt te komen, eerst door zijn verloving met Truitje Toussaint in 1841, dan door zijn promotie in 1842 en zijn voordrachten over wijsbegeerte in 1843 - het leven zal hard moeten toeslaan om Bakhuizen van den Brink aan zichzelf te doen ontdekken.

91 Vgl. p. 192.

I
Brieven van R.C. Bakhuizen van den Brink

I
Brieven van R.C. Bakhuizen van den Brink

Bakhuizen van den Brink aan J. ter Meulen Hzn. Amsterdam, 4 mei 1830.

De vriendschappelijke verhouding, die Bakhuizen van den Brink en Jan ter Meulen al van hun schoolbanken hadden gekend, bleef bestaan, toen zij beiden in 1826 hun theologische studiën aan het Athenaeum aanvingen. Bakhuizen was toen 16½ jaar, Ter Meulen, die tussen de Latijnse School en het Athenaeum een jaar verloren had, 17. Ondanks het feit, dat Bakhuizen van den Brink andere vrienden had gekregen en dat Ter Meulen geestelijk zich de mindere voelde van deze groep, was de verhouding toch zó goed, dat toen Ter Meulen in 1828 zich nog slechts pro forma liet inschrijven en in 1829 definitief de studie opgaf om in Bodegraven het beheer van een loodwitfabriek op zich te nemen, de banden niet verbroken werden. Een jarenlange correspondentie, die zij het soms met grote onderbrekingen, tot 1839 duren zou, was daarvan het gevolg. (Vgl. de brief van J. ter Meulen aan Potgieter van 14 september 1869). Jans vader, Hendrik ter Meulen, had een verfwinkel op het Damrak, die achteruitging en de fabriek te Bodegraven werd door een compagnon slecht beheerd. Vandaar het vertrek naar Bodegraven van Jan ter Meulen, die een jaar later gevolgd werd door het gehele gezin: vader, moeder en tien kinderen (Jan inbegrepen), die zich in het bij de fabriek behorende huis, dat de naam Rhodus kreeg, vestigden.

Potgieter heeft deze brief gebruikt in zijn Leven van R.C. Bakhuizen van den Brink, *(Werken V, 1885) p. 154, 156, 167-168.*

Amice!

In groote haast een lettertje en hoofdzakelijk om u te bewijzen dat ik mijne belofte houd. Ware ik niet in de gelegenheid u een brief nu kosteloos te bezorgen gij hadt er zeker van daag geene gekregen. Verbeeld u echter niet dat ik zoo schrikkelijk veel werk. Want het mooije weer en de mooije maneschijnen Goeden Hemel! zij kunnen mij zoo van het werk aftrekken en aan het dweepen maken dat ik meer om mooije meisjes denk dan om mijne Examina. En toch heb ik het vandaag geweldig drok. Van 9-11 uren bij Rooyens,[1] om 12 uren naar Roorda,[2]

1 G.J. Rooyens (1785-1846), hoogleraar in de theologie en kerkgeschiedenis aan het Athenaeum sinds 1827.

2 T. Roorda (1801-1874), buitengewoon hoogleraar voor Oosterse talen en oudheden en de exegese van het Oude Testament sinds 1827. Werd in 1834 gewoon hoogleraar in de wijsbegeerte; bovendien in 1835 gewoon hoogleraar in de Oosterse talen.

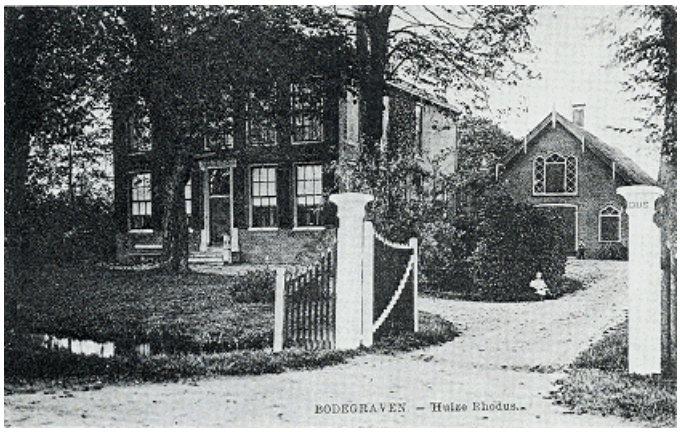

Zie p. 12 en 49
Het ouderlijk huis van Jan ter Meulen

Zie p. 12 en 49
De familie Ter Meulen in de tuin van Huize Rhodus. Staande, 3de v. l., Jan ter Meulen Hzn.

dan van 2-3 bij van der Hoeven,[3] Euripides nazien voor van Lennep[4] en dan 5-7½ ure op de Thee. Gij begrijpt dus dat ik van daag geen tijd heb om veel te schrijven. Provisioneel dus deze brief, bij gelegenheid een langeren.

En wat zal ik nu al vertellen. Dat ik niet veel werk zal u weinig belangstelling inboezemen en over eene negatieve zaak u zoo lang bezig te houden is noodeloos en welligt vervelend. Het positive echter dat er aan is zal ik u mededeelen. Dat is dat ik dag en nacht droom. Over dag nu en dan eens op hoop van goede ontmoetingen ga wandelen en bij nacht goede ontmoetingen heb. Er zijn twee dingen die mij vooral buiten het mooije weer etc den kop op hol brengen. De eene is dat zeker Student Jesaia W..... broeder van... van... van... gij begrijpt mij?[5] na eene bedaarde weinig romaneske maar zeer huishoudelijke vrijagie van omstreeks zes jaren geengageerd is met Mejufvrouw Haverkamp, zijn nichtje, een klein niet zeer mooi maar zoo ik hoor zeer lief meisje. Ik wensch den jongen veel geluk. Onder mijne duiven heeft hij niet geschoten en dat kan hij ook niet. Echter heb ik ook reden om een weinig minder opgewonden te zijn, daar zijn kapers in het gezicht van de kust gekomen. Geland zijn zij toch nog niet. - De tweede zaak die de brandklok in mijne herssens aan het kleppen maakt is dat sedert ik mijne ouders in bewuste zaak confidentien gemaakt heb ik nu en dan er mede geplaagd word en van zeker huis naauwlijks kan terug komen zonder instantelijk na de welstand der familie en speciaal van zeker lid derzelve gevraagd te worden. Enfin ik behoud als een eerlijk eclecticus het goede van de zaak en denk; indien mijne ouders er zoo vlak tegen waren, zouden zij mij er niet mede plagen. Lagch eens om mijne dolligheden ik gun u die *Schadenfreude* te Bodegraven wel.

Zoo ras het mooije weer in de lucht en in mijne herssenen over begint te gaan denk ik eens mijn Examen fiks op te vatten.[6] Tegen het laatst van Mei moet er dat uit, en tegen dien tijd zal ik mijne joligheden zoowat dienen af te leggen. Tegenwoordig lees ik meest Romannetjes van Goethe b.v. wiens Wilhelm Meister alleraardigst is en die schoon geen direct nut voor hart of verstand hebbende ik u echter als een aangenamen tijdkorter in leege oogenblikken wel kan recommandeeren. Maar ik zie dat ik die zoo weinig tijd had om u te schrijven reeds bijna eene pagina met schrijven over mij zelven gevuld heb. Nu wat kan ik het helpen.

3 Abr. des Amorie van der Hoeven (1798-1855), werd in 1827 hoogleraar in de godgeleerdheid en de kerkgeschiedenis aan het Remonstrants Seminarium.

4 D.J. van Lennep (1774-1853), sinds 1798 hoogleraar in de Latijnse en Griekse letteren en oudheden, de welsprekendheid, de poëzie en de vaderlandse geschiedenis. Vader van Jacob van Lennep.

5 Jesaias Wildschut (1810-1879), werd in 1827 voor theologie te Amsterdam ingeschreven op 17-jarige leeftijd. In 1830 studeerde hij ook nog te Amsterdam, maar was tevens in 1829 te Utrecht ingeschreven (nog eens in 1831). Hij werd in 1827 door Bakhuizen voor het dispuut L.O.S. voorgedragen. - Zijn zuster, Anna Jacoba Wildschut (1812-1882) huwde 17 april 1834 Dr. Petrus Jas (1808-1866), sinds 1845 predikant te 's-Gravenhage.

6 Dat betekent dus, dat Bakhuizen dan bij een universiteit zou ingeschreven moeten worden, omdat examens aan het Athenaeum niet afgenomen mochten worden. Meestal ging men naar Leiden.

De Heer administrateur van het Waterwerk te Bodegraven[7] staat met zijne hydrostatische kundigheden al te ver boven het peil van een armen Theologant of Literator, en als ik over Theologie en Literatuur ging praten zou hij misschien al die theoretische kennis die geene stinksloot droog maken kan beneden zich rekenen. Ik moest dus wel zoo wat historietjes van mijn hart vertellen, en als gij mij in uwe brief, die ik eerlang van u veel grooter veel gevulder veel belangrijker als de mijne is, verwacht, ook zoo wat een en ander mededeelt zal het mij aangenaam zijn. Nu, beste jongen moet ik nazien voor van Lennep. Dus Vale et me Cogita.[8]

T.T
v.d. Brink

Amsterdam
Dingsdag 4 Mei [1830]

Bakhuizen van den Brink aan J. ter Meulen Hzn. Amsterdam, 9 juli 1830.

Ter Meulen, die blijkbaar gewend was over het wereldgebeuren zijn licht bij zijn vriend op te steken, zette nu deze gewoonte in geschrifte voort, te meer wellicht nu hij in Bodegraven ervoer van tal van zaken op politiek gebied onkundig te blijven.
Potgieter heeft voor zijn Leven van R.C. Bakhuizen van den Brink *(Werken V, 1885) p. 168, enkele regels uit deze brief geciteerd.*

Amsterdam 9 July --30.

Amicissime!
Niet zoo zeer overvloed van nieuws als wel gevoel van schuldige verpligting noopt mij u eenige oogenblikken op het papier bezig te houden. Knor zoo veel gij knorren kunt over mijn nalatigheid in het schrijven, habes confitentem reum,[9] die verzoekt dat gij zijne onderdanige boete in genade wilt opnemen en die reeds op het oogenblik zijne bereidwilligheid toont om het verzuimde goed te maken. Een tweede drangreden dat in uwe geeerde missive van verleden maand zooveel valsche hypothesen en ketterijen staan, dat de ijver voor de waarheid mij bijna zou dwingen UED een ellenlange brief te schrijven wel te verstaan indien ik stuk voor stuk UED brief wilde doorlopen. Het is mij echter aangenaam dat alle die hypothesen en ketterijen waarvan ik spreek ontstaan zijn uit de gunstige opinie

7 De compagnon van Jan ter Meulens vader had een ‘waterwerktuig’ uitgevonden, waarop ook op 8 december 1825 octrooi verkregen was op naam van H. ter Meulen en S. Rameloos. Later ging Jan zich daarvoor blijkens zijn brieven aan Bakhuizen interesseren. De formulering van de laatste is natuurlijk schertsend bedoeld.
8 Vale et me cogita = Vaarwel en denk aan mij.
9 Habes confitentem reum = Gij hebt een aangeklaagde, die schuld bekent. Oude rechtsterm.

omtrent mij, welke ik niet even zoo gaarne mondeling zou willen verminderen als ik het tans scripto doe: want litera non erubescit.[10] Ik zeg een kind met een waterhoofd. Zeg jij: in eeuwigheid. Amen!

Kortom dan Amice! is het begin van uwen brief valsch. Die felicitatie namelijk. Nu heb ik wel onlangs in een Philosooph daar ik de helft van begrepen heb gelezen dat tijd en plaats weg gedacht eene voorzegging even zoo wel eene geschiedkundige daadzaak is als een gebeurde zaak en ik zou dus om u te kunnen verdedigen aannemen dat gij bij wijze van voorzegging mij die felicitatie hebt gestuurd.[11] Wat dunkt u ben ik daar niet regt wijsgerig? maar ik vrees maar dat men zoo ieder leugen waar zou kunnen maken. Ten minsten het is zoo wat de zeekapiteinstheorie als zij een refractaire jongen geslagen hebben 'Heb je het aan mij niet verdiend dan zal je het wel eens aan je moer verdiend hebben'. Enfin Haec hactenus.[12] De zaak is dat ik mijn Examen niet gedaan en om wijze NB. redenen besloten heb het niet te doen voor na de vacantie. Wat voorts de onderstelde verligting van mijn rug betreft, dat er mijn ruggegraad tot nog toe niet zwaar onder geleden heeft kunt gij begrijpen daaruit dat ik de moed heb om het pak zoo als gij wilt nog drie maanden langer te torschen. Voorts hartelijk dank voor het tweede Omnia fausta[13] indien dat ten minsten een gelukwensch en geen gelukkigheeting is. Wat zal ik zeggen? De patient laboreert aan de oude ziekte en zoo er iets was dat hem volgens uwe meening krom zou doen gaan dan zou het die ziekte en een donker vooruitzicht in deszelfs gevolgen zijn. Met dat al zooals gezegd accepteer ik gaarne uw Omnia fausta omdat ik geneigd ben altoos een goede wensch voor een goed voorteeken aan te zien. Tot dus verre over mijne situatie.

Dat wij voorts weder in de wittebroodsdagen der groote vacantie zijn zult gij begrijpen. Rooyens heeft onder een snel jolletje[14] gegarneerd met de noodige Rijnwijn St Jullien Io vivats en al wat verder tot een ordentlijke Professorsjol behoort de oude Cursus uitgeluid. Van zijne Theologanten gaat niemand naar Leiden dan van Vloten.[15] In de vacantie ben ik met Cees Boon aan het werk over het principium religionis.[16] Die jongen wordt te Groningen een excellent Theologant.

10 Litera non erubescit = Een brief bloost niet; het papier is geduldig.
11 Het is in deze tijd, dat Bakhuizen zich bezig hield met de studie van de Duitse idealistische filosofie, inzonderheid die van Schelling.
12 Haec hactenus = dit tot zover.
13 Omnia fausta = alles wat wenselijk is.
14 Jolletje, blijkbaar nevenvorm van jool, dus partijtje.
15 Het Album Studiosorum van Leiden vermeldt onder 11 febr. 1830 Guilielmus Jacobus van Vloten Amstelodamensis, ingeschreven voor theologie.
16 Het Album Academicum van Amsterdam vermeldt: 1826/29 Cornelis Boon Theol. N.H., 17 j., ingeschreven te Leiden in 1828. Vertr. n. Gron. 1829. Cand. t.d. H.D. 1832. - Boon promoveert in 1834 te Groningen, gaat zoals later nog blijkt naar Kockengen in dat jaar, is van 1838-1846 predikant te Sassenheim. Van 1857 tot zijn emeritaat in 1876 staat hij te Diever.

Thans tot het beantwoorden uwer vragen

1°. Van het Roomsche jubilé weet ik *niets*[17]

2°. Dat Z.M. van Frankrijk zich een blaauwe neus gestoten heeft aan de Algerijnsche expeditie weet ik niet en geloof ik niet. De tijden zijn sedert gij mij dat schreeft ten dien opzigte vrij wat veranderd.[18] Maar als hij zijn neus niet gestoten heeft geloof ik toch dat Zijne Ministers in zijne naam vrij wat vuisten in het aangezicht en derhalve zoo gij wilt blaauwe oogen krijgen van die Arrondissementsvergaderingen tot het benoemen van de Leden der Kamers[19]

3°. Z.M. van Engeland is dood. en zijn broeder Willem IV is zoo als gij weet hem op den troon gevolgd.[20]

4°. Don Miguel regeert nog.[21]

5°. Coquerel gaat naar Parijs.[22] Van alle kanten krijgt hij er van langs. De beruchte Wibmer[23] heeft onlangs in het licht gegeven bij onzen ouden Schoolmeester Martin[24]: Adieux et Regrets à Mr. Coquerel par un Theologien-Poète de sa Communion, in welk vers hij op een allergemeenste manier doorgestreken wordt. Deze brochure is gevolgd door een tegenschrift in Proza: Veritables Adieux et Regrets à Mr. C. par un veritable Membre de sa Communion. En reeds is een derde Brochure geannonceerd Le Chaos débrouillé ou Examen respectueux des raisons qui peuvent avoir persuadé Mr. Coquerel à quitter notre ville. Gij ziet hieruit dat het voor dien man tijd is om heen te gaan. Hij zal dan ook nog slechts door twee preeken de Amsterdamsche gemeente stichten. Zijne voorname drangreden was dat hij zijne kinderen beter te Parijs als hier eene geleerde opvoeding geven kon!!! Men zou waar-

17 Ter Meulen heeft wel over de meest uiteenlopende dingen inlichtingen gevraagd. Wat met het Roomse jubilé bedoeld is valt niet te zeggen. Het enige Heilige Jaar in de 19de eeuw valt in 1825 en werd in Frankrijk in 1826 gevierd.

18 De expeditie tegen de Dey van Algiers, die van 13 juni tot 5 juli 1830 plaats vond, betekende een Franse overwinning. Hussein ruimde op 10 juli het land.

19 De verkiezingen voor de nieuwe kamer hadden in de arrondissementen en departementen op 23 juni en 3 juli plaats gehad. De kiescolleges van de Seine en 19 liberale departementen moesten nog op 13 en 19 juli kiezen. De regering leed de nederlaag.

20 Op 26 juni 1830 was George IV gestorven en opgevolgd door Willem IV.

21 Dom Miguel, tweede zoon van Johan VI van Portugal, die zich door een staatsgreep van de troon meester maakte, wist zich gedurende de periode 1828-1834 te handhaven.

22 Athanase Laurent Charles Coquerel was in 1819 uit Parijs naar Amsterdam gekomen, waar hij benoemd was tot 'ministre extraordinaire'. In 1825 werd hij 'pasteur ordinaire' bij de Waalse gemeente. Op 2 april 1830 naar Parijs beroepen, gaf hij zijn afscheidspreek in Amsterdam op 25 juli van dat jaar.

23 Jean Baptiste Didier Wibmer, geb. 1792 te Amsterdam, was tot Frans predikant opgeleid, maar heeft zich tot een sensatie-journalist ontwikkeld.

24 Bakhuizen en Ter Meulen waren klasgenoten geweest op de Franse school van Martin. Uit het adres van het pamflet: à Amsterdam, chez Martin Sindelshausen, Beurssteeg No 122, 1830, zou men afleiden, dat de man als Franse onderwijzer zich onder zijn voornaam bekend maakte, omdat zijn achternaam een te Duitse klank had.

achtig haast denken dat hij bang was dat dezelve hem boven het hoofd zouden groeijen indien zij hier te lande wat soliditeit hadden opgedaan en dat hij daarom ze liever met een luchtig Fransch waterverfje wil laten opschilderen. Zoo op het oogenblik verneem ik dat in zijne plaats D^{s} Mounier[25] van Breda beroepen is.

6°. D^{s} Broes[26] heeft zoo als ge weten zult druk zijn werk voortgezet en Deel III is reeds gearriveerd. Hebt gij het gelezen? het is brillant vol nieuwe opmerkingen en fijne zetten. Hij heeft gedacht Gedaan werk goed rusten en is daarom naar Velp gegaan waar Rooyens hem 14 dagen komt helpen volhouden.

7°. Waarom of de Turken zich neutraal houden weet ik niet: maar zet eens een vuist als je geen hand hebt. De arme stakkerts zouden tegen de Franschen gaan vechten terwijl zij de Russen nog in hun land hebben!!![27]

8°. Met den Kanselridder te A of te E bedoelt gij immers ter Haar? Welnu die is te Emmenes en bevalt uitstekend. Ik weet van verscheiden lieden die hem gehoord hebben en alle stemmen zeer in in den lof zijner preeken zoo wat stijl als zaken betreft. Hij trouwt met Augustus.[28]

9°. De aanbesteding der waterputten is mislukt maar het plan echter niet opgegeven.[29] Daaruit dat het mislukt is maak ik op dat er geen goud te vinden is: want als dat te verdonkeremanen viel zouden er wel meer liefhebbers voor de aanbesteding geweest zijn. En daarom heb ik mijne petitie memorie of wat je me in uw brief hebt willen aanraden provisioneel maar ingehouden tot gij zelf eens in stad komt. Intusschen verzoek ik je dat je niet met onze vaderlijke regeering spot.

Nu heb ik u zoo ten naasten bij alle uwe vragen beantwoord. Maar zeg mij nu nog eens wat zit er in de Bodegraafsche lucht dat gij zoo gek waart van uw brief

25 Pierre Jean Jacques Mounier was op 7 juli uit Antwerpen beroepen en werd op 5 december bevestigd. Hij werd emeritus in 1868.

26 W. Broes (1766-1858), sinds 1808 predikant te Amsterdam, hetgeen hij tot zijn emeritaat in 1837 blijven zou. Bedoeld is wel zijn werk *De kerk en de staat in wederzijdsche betrekking volgens de geschiedenis.* Amsterdam, 1830-1832. 4 dln. in 5 stukken.

27 De Russen waren ten gevolge van de Griekse vrijheidsoorlog sinds 1828 in oorlog met Turkije en waren ook na de vrede van Adrianopel in 1829 nog met troepen op de Balkan.

28 Bernard ter Haar (1806-1880) was eerst beroepen te Eemnes-binnen (1830), daarna in 1833 te Vlaardingen. Hij huwde in 1830 met Johanna M. van Woudenberg.

29 De primitieve en kostbare wijze, waarop de burgerij van Amsterdam van drinkwater werd voorzien, deed het gemeentebestuur op 3 maart 1830 besluiten een proef te nemen met het doen aanbrengen van vier welputten op verschillende plaatsen in de stad. Hiervoor werd ƒ20.000 beschikbaar gesteld. De openbare aanbesteding had op 30 juni 1830 plaats, maar was een mislukking, omdat de uitgetrokken gelden onvoldoende waren. De zaak bleef rusten door de politieke toestand, maar in 1837 werden onder toezicht van de 1ste Klasse van het Kon. Ned. Instituut boringen op de Nieuwmarkt verricht. (Mededeling van de Gemeentelijke Archiefdienst te Amsterdam).

verbrand te willen zien of was het misschien eene navolging quae misluxit[30] van Vergilius die zijn Aeneis wou laten verbranden. Hoe het zij, Jan, zijt gij zoo mal ik ben des te wijzer. Ik [heb] hem eerlijk in dat groene lessenaartje op mijn kamer, wel bekend, gemoffeld, en daar blijft hij. Vooral daar ik overtuigd ben dat wij veel te goede burgers zijn (of worden zullen?) dan dat zij onze correspondentie zoo als die van de Potter[31] en Tielemans[32] zullen ophalen en in druk uitgeven. Ik laat derhalve ook aan uwe beleefdheid om van mijn brief te maken wat gij wilt. Vale!

T.T.
v.d. Brink

Errata si quae forte insunt benevolus corrigat Lector.[33]

Bakhuizen van den Brink aan J. ter Meulen Hzn. Amsterdam, 18 september 1830.

Grote stukken van deze brief zijn door Potgieter in zijn Leven van R.C. Bakhuizen van den Brink *(Werken V, 1885) geciteerd op p. 163-166, 168-169, 228, soms met sterke wijzigingen*.

Amsterdam Zaturdag 18 Sept. 1830

Amicissime!

Indien het eene zaak was beklag waardig zoudt gij u voorzeker beklaagd hebben nog geen brief van mij ontvangen te hebben, maar het is of met deze onrustige dagen de tijd nog gaauwer omvliegt dan anders. Men leest couranten, loopt nieuwtjes op, treedt in uitvoerige discussien over hetgeen de Koning of de Kamers moeten doen, vertelt wat men in hun plaats zou doen, zoekt gelegenheid om te disputeeren met anderen met wier opinies men zeker weet het nooit eens te zullen worden, leest nu en dan de geschiedenis der belgische opstand van 1787[34] of faute de mieux de Grondwet en - Sic teritur tempus of sic tero tempus.[35] Want of UEd te Bodegrave wel in zulke politique beslommeringen zult verdiept zijn betwijfel ik. Immers om regt te politiseeren moet men in eene Stad

30 Quae misluxit: een quasi-Latijns perfectum, dat moet betekenen: die mislukt is.
31 Louis de Potter (1786-1859), een van de voormannen van de Belgische opstand.
32 J.F. Tielemans (1799-1888), referendaris bij het Ministerie van Buitenl. Zaken, vriend van De Potter. Zijn papieren werden in 1830 in beslag genomen.
33 De welwillende lezer gelieve de fouten, die wellicht hierin voorkomen, te verbeteren.
34 In 1787 begonnen de ongeregeldheden in België tegen het Oostenrijkse gezag. Van een opstand kan men eerst in 1789 spreken.
35 Sic teritur tempus = Zo wordt de tijd gesleten. Sic tero tempus = Zo slijt ik de tijd.

zijn als Amsterdam met koffijhuizen, Couriers, Gazettes, Staatscouranten en Studenten Utriusque Juris. De Bodegraafsche Kroegen zullen zeker reeds lang geresolveerd hebben met eenparige stemmen dat Brussel platgeschoten en de noodige quantiteit Brabanders opgehangen moet worden en gij en anderen Bodegraafsche notabelen bezoekt denkelijk die kroegen niet om de discussien te leiden. Intusschen als er wat te kloppen valt zijn die Bodegraafsche bravo's uitmuntend en verre te verkiezen boven die Amsterdamsche fainéants in wien echter tegenwoordig een zoo martiale geest gevaren is, dat de boeken bij de Studenten voor het geweer, en de pennen op de kantooren nu en dan voor patroontassen verwisseld worden, dat wil minder dichterlijk zeggen dat van Amsterdams 200,000 inwoners 220 jongelingen een adres waarin zij hunne diensten aan Z.M. presenteeren getekend hebben en anderen waaronder uw vriend, bij oude Serjeants geweer op schouder speelen. Bromt dat niet?

Ik ben zoo als gij ziet vrij luchtig onder al den druk, versta mij echter niet verkeerd. Ik ben maar een antipathist van het Wee en Ach roepen, of het overdreven alarm kraaijen. Zeg mij toch: waar dient al dat lamenteeren toe? Om de Brabanders in het hoofd te brengen dat wij door hunnen opstand evenzeer in het naauw gebragt zijn als of een Fransch leger onze Barrières aanviel? Of om den Koning aantezetten tot krachtdadige maatregelen zoo als men het noemt, om hem te dwingen het voorbeeld te geven van een geweld dat misschien ons of onze kinderen (à venir), wanneer zij eens om rechtmatige grieven zich te weer stelden zou berouwen, om het Gouvernement in Braband bloed te laten vergieten dat over ons en onze kinderen zou kunnen komen? De opstand is wel hevig en boos genoeg, voor ons die nog weinig gezien hebben en altans niets dergelijks in ons vaderland, maar even als het bij individueele beledigingen tot matiging onzer driften goed is te denken: hoe gering zal mij dit of dat over een jaar voorkomen, denk ik ook bij politieke rampen hoe gering zal mij deze beweging welligt over vijftig jaar voorkomen in vergelijking met de langzame uitteering onzes handels, met de meerderheid der Engelschen in zeemagt, der Duitschers in wetenschappen boven ons, in vergelijking vooral met de veel heviger zedelijke opstand van Fransche ligtzinnigheid tegen Hollandsche nationaliteit, die wij in onze leeftijd in ons vaderland zien. Ik wil daarom niet dat men Gods water over Gods akker zal laten loopen, en met de handen in het haar gaan zitten, maar alleen geen alarmklok geluid of een geestdrift opgewakkerd hebben die toch zoo weinig beduiden zou wanneer ons Gouvernement geen andere middelen tot bedwang der oproerlingen bezat. In Amsterdam toch regent het verzen het een nog slechter als het andere, regent het aanspraken, en zelfs met de Amsterdamsche courant wordt het nu en dan paullo majora canamus.[36] Ik bid u, is dat alles wel regt Hollandsch en nationaal? Mij dunkt het Hollandsch karakter toont zijn ontevredenheid over de gebeurtenissen niet door zulk geschreeuw maar zoekt voor dat men schreeuwt hoe men doen moet om de omstandigheden meester te worden.

36 Paullo majora canamus. Virg. Bucol. 4. 1.- Laat ons nu wat grotere zaken bezingen, laat ons nu tot ernstiger zaken overgaan.

Ik herinner mij van deze week met Huet[37] die uit Leiden was komen overwaaijen gedisputeerd te hebben over het gevoelen, dat men de kermis zou uitstellen. Huet ijverde zeer tegen deze opinie. Ik stond dezelve nog al voor. Zie daar dunkt mij b.v. de wijze om bij Hollanders indruk te maken en het middel om de ware geestdrift zoo als zich die in Hollandsche zeden vertoont op te wekken. De Franschman lagcht en jolt[38] over zijne eigen rampen en die van zijn vaderland heen. Is bij ons een onheil gebeurd wij zwijgen, toonen de teekenen van druk, overleggen alles, wachten welligt tot dat het te laat is, maar zeker zoolang tot dat wij billijke verwachting op den uitslag onzer pogingen mogen koesteren. Vosmaer zegt van de geneeskundige praktijk maar misschien zouden wij het in het algemeen kunnen zeggen: het oude nationale spreekwoord was *bezint eer gij begint,* dat der mode *eerst praten en dan probeeren*.[39]

Maar ik zou te lang worden met dat politiseeren daar ik nog een en ander te schrijven heb. Maar schrijf mij ook eens uwe gedachten over de staat van zaken. Ik mag wel zoo eens praten over hetgeen ik *tekenen der tijden* zou noemen, en per brief ontwikkelt men daar over zijne gedachten wel zoo gemakkelijk en wordt niet zoo warm en daardoor zoo verward als bij mondeling gesprek.

Gisteren middag werden ter beurze weder kwade nooten over den staat van Brussel gekraakt. Ten gevolge der afkondiging van 's Konings aanspraak[40] zou het gemeen op de been gekomen zijn en op 's Konings paleis een aanval gedaan hebben. Met zekerheid echter wist men het niet. Doch waarover zou ik ook schrijven?

Al is de geest der Amsterdamsche Studenten tegenwoordig nog zoo Martiaal, en al politiseert of exerceert de meerderheid hunner, zijn er echter andere dingen die ons ook na aan het hart liggen en zoo als het bij de oude Ridders leuze was Dieu et Madame! zou het bij ons worden ten minsten Dieu, La Patrie et Madame. Zoo veel wil ik zeggen, dat bij den ondergeteekenden Madame eene groote plaats in hoofd en hart blijft beslaan. Ja, Jantje, de patient heeft in de laatste weken schrikkelijk gelaboreerd. Hij had bijna begonnen te vrezen dat een zeker dierbaar voorwerp uit Amsterdam geemigreerd, letterlijk geemigreerd was want sedert July had hij het genoegen niet gehad oog en hart aan het allerliefste Madonnakopje te vergasten. Begrijp dus zoo gij kunt zijne situatie toen hij verleden zondag avond bij D^{o} Huet[41] die verschrikkelijk ontoepasselijk preekte over II Cor. 4. vs 18 (Zie dien tekst eens na om te bevroeden hoe weinig indruk die preek op

37 Théodore Guillaume Huet (gestorven 12 sept. 1831), zoon uit het tweede huwelijk van Pierre D. Huet (1761-1810), Waals predikant, laatstelijk in Amsterdam.

38 jolt is wel = joolt; maakt gekheid, plezier.

39 Vosmaer is wel Jacob Vosmaer (1783-1824), die eerst te Harderwijk en van 1818 af te Utrecht hoogleraar was in de geneeskunde en de geneesmiddelenleer.

40 De troonrede van 13 september.

41 Pierre Josué Louis Huet (1799-1846), in 1825 te Amsterdam beroepen, halfbroer van Th. G. Huet.

mij maken kon).[42] Begrijp, zeg ik, mijne situatie (ik zweet om die duivelsche lange zin aan een einde te krijgen) toen ik in het ruim zekere jonge Dame zoo aanminnig als van te voren zitten zag.

Jesaia zie ik tegenwoordig niet veel, hij is met de vacantie nog al uit de stad, maar aanstonds ben ik des maandags naar hem toegegaan, en eerlang denk ik een hevige aanval op hem, dat is om bij mijn beeld te blijven, een hevigen aanval op de voorposten te doen. Audentes adjuvat ipsa Venus.[43]

Wat er voorts hier al met de kermis te zien is, zal u weinig interresseeren. Van Aken, Baptiste Blondin, het levend Geraamte en voorts meestal het oude, ik zelf heb er nog niets van gezien en de opdrift voor de kermis is alles behalven groot. De Tentoonstelling doet verre onder voor die van 1828 en van onderscheiden voorname schilders zoo als bij voorbeeld Navez, Maes, Brondgeest, Schotel, Kruseman vindt men er niets. Er zijn fraaije tableaux de genre onder andere van Brakeleer en fraaije landschappen van Koekkoek en Van Os, maar zie daar ook het mooiste.[44] De levende natuur die men in de zalen ziet is wel zoo schoon en lokt mij nu en dan meer naar de Tentoonstelling dan de schilderijen. Het is er: Spectatum veniunt, veniunt spectentur ut ipsae.[45]

A propos. Ik hoor dat de Brusselaars bezig zijn de stad te omgraven. Zij zullen denkelijk dan die graften vol laten loopen: kunt gij dan met uwe watermachine dien toeleg niet verijdelen?

Nog iets. Gij hadt bij mij zijnde Boon gevraagd of hij uw Gesenius[46] wilde koopen. Hij had niet geweten of het u ernst geweest was. Maar zoo ja wilde hij wel over den koop met u in onderhandeling treden. Hij heeft mij daarom verzocht er u over te schrijven en hem uw antwoord te melden. Denk er eens over en schrijf spoedig aan uwen vriend

Van den Brink

42 II Cor. 4. vs. 18 - dewijl wij niet aanmerken de dingen die men ziet, maar de dingen die men niet ziet; want de dingen die men ziet, zijn tijdelijk, maar de dingen die men niet ziet zijn eeuwig.

43 Audentes adjuvat ipsa Venus - een variant van: audentes Fortuna juvat Virg. Aen. 10. 284. - Het geluk is met de stoutmoedigen.

44 De kermis in 1830 was van 6 tot 27 september. Van ouds werd tijdens de kermis een schilderijententoonstelling gehouden. De bibliotheek van het Rijksmuseum bezit een Lijst der Kunstwerken van nog in leven zijnde Nederlandsche meesters welke zijn toegelaten tot de tentoonstelling van den jare 1830, waarin de volgende hier genoemde namen voorkomen: F. de Braekeleer (1792-1883), B.C. Koekkoek (1803-1862), J.A. Kruseman (1804-1862), J.C. Schotel (1787-1838) en P.J. Schotel (1808-1865), P.F. van Os (1808-na 1860) en P.G. van Os (1776-1839). De namen van Brondgeest (wel de landschapschilder A. Brondgeest (1786-1849) en van Navez (F.J. Navez, portretschilder 1787-1869) ontbreken inderdaad, terwijl stellig een andere Maes, misschien Joseph Maes, een zeeschilder, bedoeld is dan de door de catalogus genoemde.

45 Spectatum veniunt, veniunt spectantur ut ipsae. Ovid. Ars am. 1. 99. - Zij (de vrouwen) komen om te zien, maar ook om zelf gezien te worden.

46 F.H.W. Gesenius (1786-1842) een der grondleggers der Hebreeuwse taalwetenschap. Er kan hier sprake zijn van *Hebräische Grammatik* (1e ed. 1813) of van *Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament* (1e ed. 1810).

Bakhuizen van den Brink aan J. ter Meulen Hzn.
Amsterdam, 9 februari 1831.

Potgieter heeft voor zijn Leven van R.C. Bakhuizen van den Brink *(Werken V, 1885) p. 221-224, uitvoerig uit deze brief geciteerd.*

Amsterdam 9 February 31

Amicissime

Is dat lang stilzwijgen dat er tusschen ons sedert ik u het laatst bij mij gezien heb heeft plaats gehad? Schoot u geen oogenblikje over om mij eenige regels toe te schikken? welnu dan zal ik mij eens aan het schrijven zetten en u daardoor eenige regels trachten te ontlokken. Ik had gehoopt tijdens gij deze brief ontvangt u zelven in persoon te bezoeken, doch zulks mag mij niet gelukken. Welaan, de receptie van mijnen brief zij even hartelijk als die van mijn persoon zou geweest zijn!

Reeds vroeger zou ik u geschreven hebben maar -- duizend maaren zijn er waarom ik zoo spoedig niet aan mijne belofte heb beantwoord. Ten eersten vleide ik mij zoo spoedig als ik mij voorgesteld had mijn Examen te doen en werkte derhalve als een ezel: collegiebezigheden echter stelden mijn voornemen te leur. Ten tweeden had ik niet minder dan zes correspondenten behalven u, Huet, Allebé,[47] Drost,[48] Boon, Tideman[49]: waarvan Huet, Allebé en Boon dubbeld op brieven kregen omdat de tijdsomstandigheden die drie te velde geroepen hadden, en zij en hunne brieven dus voor mij dubbeld belangrijk waren. De arme jongens hoorden in hunne vervelende werkeloosheid zich uit hunne stad en van hunne vrienden zoo gaarne eenige hartelijke woorden toeroepen. Ten derden schrijf ik tegenwoordig niet gaarne brieven omdat zij niet anders kunnen dan over dezelfde schijven loopen, dat is over den kommerlijken toestand des geliefden Vaderlands. Gij neemt dus niet kwalijk dat ik ook in dezen brief een grooteren rubriek daaraan wijde; gij stelt in hetzelve evenveel belang als ik.

Het is heden een dag, waarop de geest van Hollandsche nationaliteit mij zoo opwindt dat ik moeijelijk werken kan, en dus tot brieven schrijven mijnen toevlugt neem. Gij bevroedt ligtelijk de reden als gij weet dat ik heden morgen de Staats-Courant gelezen heb. Er is daar een zeer uitvoerig verslag in van den heldendood van Kap^{t} Luit^{n} Van Speyk,[50] die liever dan zijn kanonneerboot en

47 G.A.N. Allebé (1810-1892), medisch student 1827-1829 te Amsterdam, in 1829 ingeschreven te Leiden, later bekend arts te Amsterdam. Hij was in 1827 tot lid van het dispuut I.A.A.A.A. verkozen, waarvan Bakhuizen lid was.

48 Aarnout Drost (1810-1834), theologisch student 1828-1829 te Amsterdam, in 1829 in Leiden ingeschreven; wegbereider der vaderlandse romantiek, oprichter met Potgieter, Bakhuizen en Heye van het tijdschrift De Muzen in 1834.

49 J. Tideman (1807-1891), theologisch student, later predikant te Rotterdam, van 1856-1872 hoogleraar aan het Remonstrants Seminarium.

50 Jan C.J. van Speijk (1802-1831) die op 5 februari 1831 voor Antwerpen zijn kanonneerboot in de lucht deed vliegen. Het verslag staat in de Ned. Staatscourant van 9 februari 1831.

zich zelven in de handen der muitelingen te stellen, de brand in zijn kruid gestoken heeft en naar het echt-Hollandsche voorbeeld van Reinier Klaaszoon zoo zijn vijanden nog stervend bevochten heeft.[51] Wanneer ik in vroeger dagen de beroemde Episode in Helmers Hollandsche natie herlas,[52] dan las ik dezelve als een droom uit een lang voorleden tijd, of even als ik eene mythe der Grieksche fabelleer las. Ik bewonderde de dapperheid van den bezongen held, maar wanneer ik zie dat onder onze natie en bij onze tijdgenooten zoo iets gebeurt, met Tollens zou ik zeggen

dan gil ik mijn verrukking uit.

Er zijn in Amsterdam enkele van die kleine koopmanszielen die zoo hard zijn als hun geld, en die alle dingen op hun goudschaal wegen, welke de daad dol, onverantwoordelijk enz. noemen. Maar, beste jongen, wij stooren ons aan hunne redeneering niet, overtuigd dat zij niet in staat zijn te gevoelen welke verhevene gewaarwoordingen de borst van een held verheffen die zich voor zijn vaderland en deszelfs eer opoffert. Een oogenblik van zulk een gevoel heeft meer waarde dan 100 jaren bij een gevulde beurs en onder al het genot des dagelijkschen levens gesleten. Ik voor mij zou dunkt mij, indien ik in 's mans geval geweest ware, gebeden hebben om de moed van tot hetzelfde in staat te zijn. Onze jongelui heeft de daad ontzaggelijk opgewonden. Wagenaar[53] en Helmers heb ik uit de boekenkast gehaald om nogmaals het verhaal van Reinier Claassen na te slaan en voor vandaag zijn mij ten minsten de woorden van Helmers niet van de lippen

Rust ongelukkigen, rust zacht in 't hart der baren!

Zulke gevallen inderdaad doen de natie gedurig aan zedelijke kracht winnen; en de nationale kracht die dezelve temidden van de angstige tijden heeft ontwikkeld stelt ons gerust dat wat er van een Franschen oorlog ook worden moge Nederland ten minste zonder slag of stoot niet bezwijken zal. Anders heeft de benoeming van Nemours een ongunstigen indruk en de vrees voor algemeenen oorlog algemeen gemaakt. Heden loopt echter ter beurze het gerucht dat hij of provisioneel of geheel en al voor de Belgische kroon bedankt heeft.[54]

Nu van iets anders: dat de stremming die de door de omstandigheden veranderde rigting onzer gedachten in onze studien gemaakt heeft diminuendo voortduurt gelooft gij geredelijk. Intusschen heb ik gelukkig mijzelve niet te beschuldigen dat ik mij het meest van mijne studien laat aftrekken. En hoe gaarne ik (gij weet het) het vaderland zou dienen, troost het mij aan de anderen kant dat

51 De Amsterdamse vice-admiraal Reinier Claeszen, die onder admiraal Willem de Zoete, heer van Haultain diende en, alleen gelaten bij Kaap St. Vincent tegenover een Spaanse overmacht, na enige dagen vechten op 7 oktober 1606 de lont in het kruit stak.

52 In de derde zang van J.F. Helmers' *Hollandsche Natie* (Den Haag, 1812), blz. 70-73.

53 Jan Wagenaars *Vaderlandsche Historie,* Dl. IX (Amsterdam, 1753), blz. 221-223.

54 Louis Charles Philippe Raphael d'Orléans, duc de Nemours (1814-1896), tweede zoon van Louis Philippe, werd op 3 februari 1831 door het Nationaal Congres te Brussel tot koning der Belgen gekozen, maar de Londense gezantenconferentie sprak haar veto uit en Louis Philippe weigerde uit zijn naam.

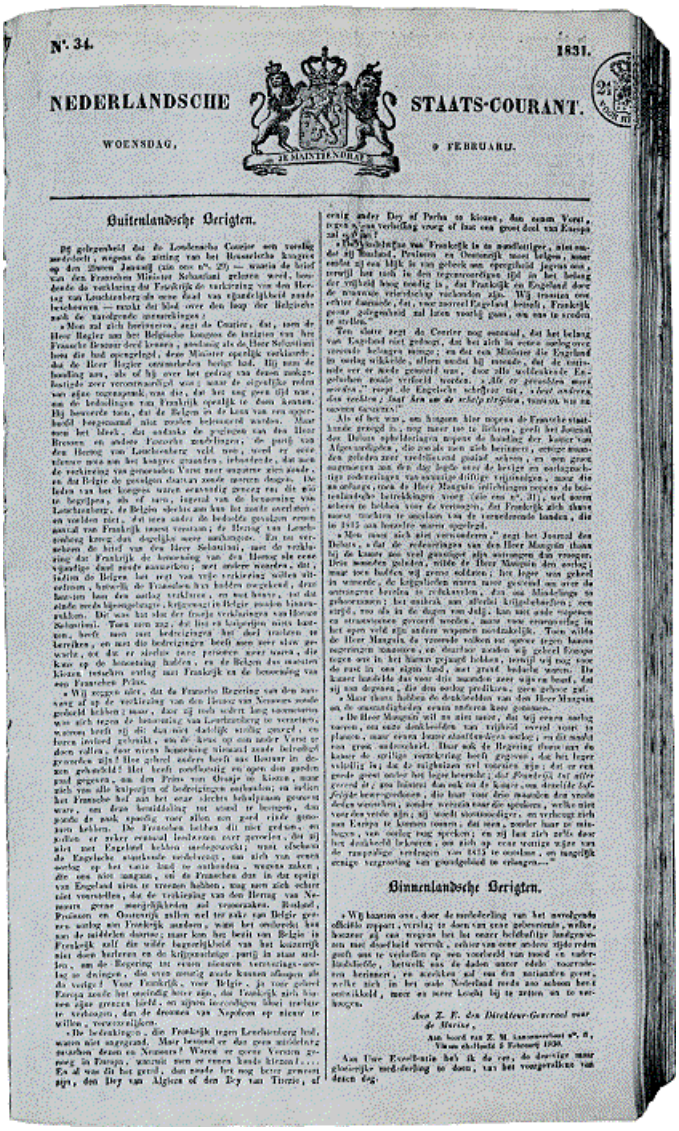

N°. 34. 1831.

NEDERLANDSCHE STAATS-COURANT.

WOENSDAG, 9 FEBRUARIJ.

JE MAINTIENDRAI

Buitenlandsche Berigten.

Bij gebrek aan belangrijke stukken, die de Londensche Courier over voorleden maandag, nopens de zitting van het Brusselsche Congres op den 31sten Januarij (zie onze n°. 29) — waarin de brief van den Franschen Minister Sebastiani gelezen werd, besloot de verklaring der Fransche verklaring van den Hertog van Lotharingen als eene daad van eigenmachtigheid aanbeschouwen — recht dat bloed over den loop der Belgische zaak de navolgende mededeelingen:

„Men zal zich herinneren, zegt de Courier, dat, toen de Heer Hegler aan het Belgische Congres de berigten van het Fransche Bestuur deed kennen, aanleiding als de Heer Sebastiani hem die had opgelegd, deze Minister openlijk verklaarde, dat de Heer Hegler onvoorbereid bevigt had. Bij zulk eene handeling aan, als of hij over het gedrag van dezen zoogenaamden zeer verontwaardigd was; maar de eigentlijke reden van zijne tegenspraak was die, dat het nog geen tijd was, om de beschikkingen van Frankrijk openlijk te doen kennen. Bij bevestigde toen, dat de Belgen in de keus van een opperhoofd hoegenaamd niet zouden belemmerd worden. Maar men het bleek, dat sedert de gesprekken van den Heer Bresson en andere Fransche gemachtigden, de partij van den Hertog van Leuchtenberg veld won; werd er eene vlugtige nota aan het kongres gezonden, inhoudende, dat ook de verkiezing van genoemden Vorst zeer ongunstig zien zoude, en dat België de gevolgen daarvan zoude moeten dragen. De leden van het kongres waren oorzaaklijk genoeg om dit gevaar te begrijpen, als of toen, ingevolge van de benoeming van Leuchtenberg, de België slechts aan hun het zoude overlaten, en voorden niet. Het was onder de bedoelde gevolgen eenen aanval van Frankrijk tegen Vreeland; de Hertog van Leuchtenberg kreeg den dapperlijke moed aanhangen. En toe verscheen de brief van den Heer Sebastiani, met de verklaring dat Frankrijk de benoeming van den Hertog als eene vijandige daad zoude aanmerken; met andere woorden, dat, indien de Belgen het recht van vrije verkiezing wilden uitoefenen, hetzelfde de Franschen hun hadden toegekend, deze hetzelfde hun den oorlog verklaren, en wat bovig, tot dit einde reeds bloeiingelegde, krijgsvaardige België zouden binnenvallen. Dit was het slot der fraaije verklaringen van Heeren Sebastiani. Toen men zag, dat hier en kuipereijen niets baatten, heeft men met bedreigingen het doel trachten te bereiken, en met die bedreigingen heeft men zeer slim gewoekerd, om dit er zindelijk zeker persoon voor waren, die kans op de benoeming hadden, en de Belgen dus aanraden kiezen tusschen oorlog met Frankrijk en de benoeming van een Franschen Prins.

„Wij zeggen niet, dat de Fransche Regering van den aanvang af op de verkiezing van den Heertog van Nemours gerekend hebben; maar, dat zij reeds sedert lang vaststonden, om zich tegen de benoeming van Leuchtenberg te verzetten, wanneer heeft zij dit dan niet duidelijk stellig gezegd; en hoven invloed gebruikt, om de keus op eenen ander Vorst te doen vallen, door wiens benoeming niemand zoude bedreigd gevonden zijn? Hoe gedroeg anders heeft zig Bresson in dezen gehouden? Het heeft voorbeeldig en open den partij gegeven, en den Prins van Oranje te kiezen, maar zich van alle kuipereijen of bedreigingen onthouden; en zelfen het Fransche hof aan het einde slechts behaalpaam geweest waare, om deze beraadslaging tot stand te brengen, dan zoude de zaak spoedig voor allen een goed einde genomen hebben. De Franschen hebben dit niet gedaan, en zullen er zeker eenmaal leedwezen over gevoelen, dat zij niet met Engeland hebben samengewerkt; want alsdan de Engelsche staatkunde medebezorgd, om zich van eenen oorlog op het vaste land te onthouden, wanneer zaken, die ons niet aangaan, en de Franschen dan in dat opzigt van Engeland niets te vreezen hebben, nog neen zich echter niet voorstellen, dat de verkiezing van den Hertog van Nemours gerne mogelijkheden zal veroorzaken. Rusland, Pruissen en Oostenrijk zullen niet ter zake van België gereen oorlog aan Frankrijk aandoen, want het onderdrukt hun van de middelen daartoe; maar kon het bezit van België in Frankrijk zelf die wilde hoogmoedigheid van het kuizerrijk niet doen herleven en de krijgszuchtige partij in staat stellen, om de Regering tot eenen nieuwen veroveringstogt te dwingen, die even moeilijk zoude kunnen afloopen als de vorige? Voor Frankrijk, voor België, ja voor geheel Europa zoude het voordelig zijn, dat Frankrijk zich binnen zijne grenzen hield, en zijnen inwendigen bloei trachte te verhoogen, dan de droomen van Napoleon op nieuw te willen verwezenlijken.

„De bedreigingen, die Frankrijk tegen Leuchtenberg had, waren niet ongegrond. Maar bestond er dan geen middelweg tusschen dezen en Nemours? Waren er geene Vorsten geweest in Europa, waarmit men er eenen beide hitzen!... En al was dit het geval, dan zoude het nog beter geweest zijn, den Dey van Algiers of den Bey van Tunis, of eenig ander Dey of Pacha te kiezen, dan neuen Vorst, tegen wien verbolging vroeg of laat een groot deel van Europa zal opstaan?

„Het onderhandelen van Frankrijk is in moeilijkheden, alles omdat zij Rusland, Pruissen en Oostenrijk moet belgen, zoner eenbat zij een blijk in van gebrek aan eigenlijkheid jegens een, terwijl het toch in den tegenwoordigen tijd in het belang der vrijheid hoog noodig is, dat Frankrijk en Engeland door de waarnijke vriendschap verbonden zijn. Wij twijfelen geen echter daaraan, dat, voor zooveel Engeland betreft, Frankrijk geene gelegenheid zal laten voorbij gaan, om aan te toonen te willen."

Ten slotte zegt de Courier nog eenmaal, dat het belang van Engeland niet gebiedt, dat het zich in eenen oorlog over vreemde belangen menge; en dat een Minister die England in oorlog wikkelde, alleen omdat hij meende, dat de eenige edele en roemrijke gemoedsrust was, door alle weldenkende Engelschen zoude verdoemd worden. „Als er gevechten moet worden," zegt de Engelsche schrijver tot, „dan zullen, dan zullen de rechten; laat dan aan de schelp strijden, wanneer wij na oneven Gemeenschap."

Als of het was, om hingoen hier nopens de Fransche staatkunde gezegd is, nog meer toe te lichten, geeft het Journal des Debats opheldering nopens de houding der Kamer van Afgevaardigden, die zoo als men zich herinnert, eenige maanden geleden zeer verbolgend geblaakt schijnt, en een groot gedeelte van den dag begin over de berigten en aanlegmelige gedenteringen van sommige distrikt vijandigen, maar die aanbragt, toen de Heer Mauguin onlichtingen nopens de betrekkelijke betrekkingen voorg (zie ons n°. 31); wel anders schijnt te hebben voor de vertoogen. Het Frankrijk zich thans meent geschikt te moeten tot de verwelkoming van de verwelkomde landen, die in 1815 aan bezetter waren opgelegd.

„Men moet zich niet vermeeten," zegt het Journal des Debats, „dat de gedenteringen van den Heer Mauguin thans bij de Kamer aan veel genoegen zijn ontmoeten dan vroeger. Drie maanden geleden, wilde de Heer Mauguin den oorlog; maar men hadden wij geene soldaten; het leger was gebrek in wanorde, de krijgsliefden waren nauw gevoed en over de oorlogsgroot berekend te redekunden, dan ons Middelburg te geboortmaan; het onderrijk aan alleriei krijgsbehoeften; een vijand, tus als in de dagen van Julij. Kan met ende stappen en strategieen gevoerd worden, maar voor eenvoerdig in het open veld zijn andere wapenen noodzakelijk. Toen wilde de Heer Mauguin de vreemde volken tot oprust tegen hunne regeringen aanmoeten, en daarbuse zouden wij geheel Europa tegen ons in het harnas gejaagd hebben, terwijl wij nog voor de rust in ons eigen land, met grond bedacht waren. Nu kamer handelde dus voor drie maanden zeer wijs en beurt, dat zij aan degenen, die den oorlog predikten, geen gehoor gaf.

„Maar thans hebben de denkbeelden van den Heer Mauguin en de omstandigheden eenen anderen keer genomen.

„De Heer Mauguin wil en niet meer, dat wij eenen oorlog voeren, om eene denkbeelden van vrijheid overal voor te planten, maar eenen bange staatsbelangen oorlog; en dit moet van groot onderscheid. Hier ook de Regering thans met de kamer de eerlijke verklaring heeft gegeven, dat het leger volledig is, dat de krijgtuigen ook voorraden zijn; dat er een goede geest onder het legar heerscht; dat Frankrijk tot alles gereed is; zou hierna dan ook de kamer een dreidelijk krijgsgeweigerdoeken, die haar voor drie maanden den vrede deden verzekeren, zonder verzoek voor die sprekers, welke niet voor den vrede zijn; zij woedt stemmenbeslijver, en verlengt zich van Europa te kunnen toonen, dat men, zonder haar te misbegrijpen, van oorlog mag spreken; en zij laat zich zelfs door het denkbeeld beheeren, om zich op eene vreemde wijze van de rampzalige verdragen van 1815 te ontslaan, en aangelijk eenige vergoeding van geestgebied te erlangen."

Binnenlandsche Berigten.

„Wij kunnen ons, door de mededeeling van het navolgende officiële rapport, verstaag te doen van eene gebeurtenis, welke, hoewel zij een wegpen het bezit der hoofdstad hoofdzaken met dankbaarheid vervult, echter van eene andere zijde reden geeft ons te verheffen op een voorbeeld van moed en onderhandschap, dat wij onder edele waarnemen herinneren, en waardoor zal een den nationalen geest, welke zich in het oude Nederland reeds zo schoon heeft openbaard, meer en meer Luister bij te zetten en te verhoogen.

Aan Z. E. den Directeur-Generaal voor de Marine,

Aan boord van Z. M. stoomvaartuig n°. 8, Vlaardingen, 2 Februarij 1830.

Aan Uwe Excellentie heb ik de eer, de droevige maar plichtmatige mededeeling te doen, van het voorgevallene van dezen dag.

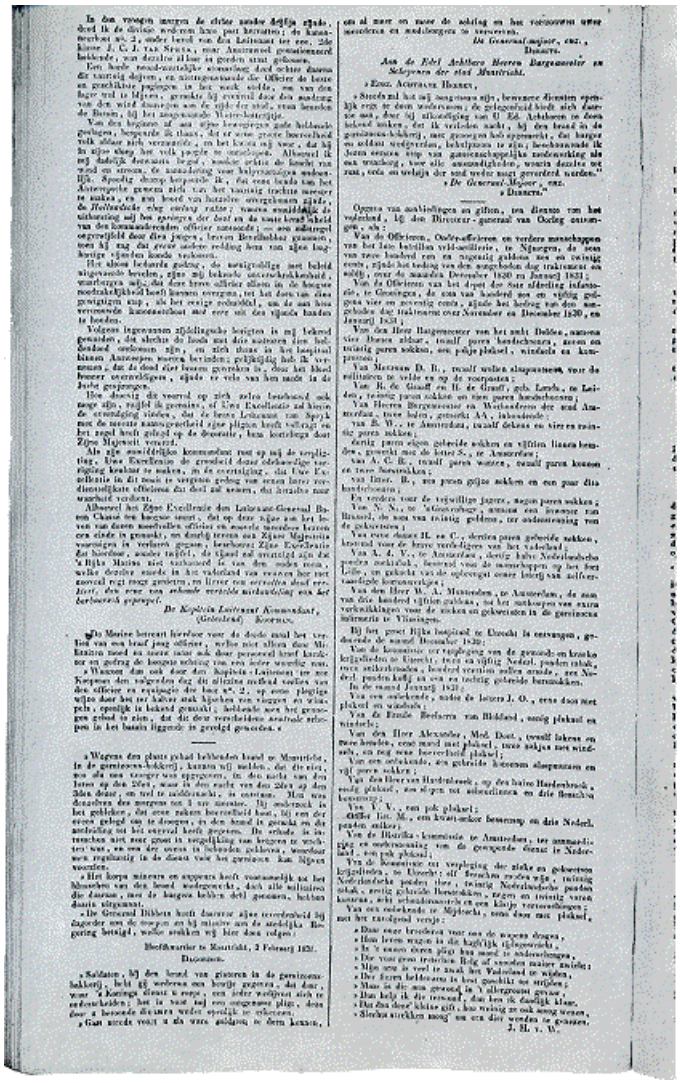

Het 'uitvoerig verslag van den heldendood van Jan van Speyk'

ik, al had ik dienst genomen, toch tot eene hatelijke werkeloosheid zou gedoemd zijn. De brieven die ik van Huet, Boon, Allebé ontvang, zijn zoo vele klagten over het nutteloos stil liggen te Oosterwijk of Tilburg. Allen verlangen zij, hoe groot ook het levensgevaar zij, zich met den vijand eens te meten, maar grommen er over dat hun daaraan de gelegenheid ontbreekt. Zulke brieven van de voorposten te ontvangen, al zijn zij ook in een knorrigen luim geschreven, is echter in deze nare tijden voor mij eene regte recreatie.

Zulk eene recreatie hebt gij, mijn vriend, welligt te Bodegraven niet en daarom wilde ik het niet langer uitstellen u te schrijven, schoon ook mijn brief niet zoo interessant moge zijn als eenig schrijven van de voorposten onzer armée. Al uwe recreatie zal misschien zijn in het lezen der Couranten of in dat der menigvuldige Stemmen, Kreeten, Gedichten enz die ten minsten in Amsterdam uitkomen. Ik twijfel niet of Bodegraven zal uit haar boeren ook eerlang dichters zien optreden: want alle prullen zijn tol- dat is - censuurvrij wanneer zij slechts met hartige vloeken op Belgischen meineed, tijgers etc doorspekt zijn. Maar de minsten dier dichters zullen het voorbeeld van van Speyk volgen. Ik kom nog eens op den man terug, omdat ik ondertusschen een en ander van hem vernomen heb. Het is een Amsterdammer van geboorte, opgevoed in het Burgerweeshuis en vervolgens hier op het kweekschool tot de zeedienst gevormd. Hij moet weinig ouder dan 25 jaar en een zeer geposeerd en rustig man geweest zijn. Een zeeofficier, die insgelijks niet zijn boot vastgezeten had maar weer vlot geraakt is, schrijft zeer *naif*: ‘dat van Speyk *zoo als natuurlijk is,* zijn kruid in den brand heeft gestoken’. Men verhaalt dat gezegde officier zijn boot behouden heeft door de Belgen, indien zij naderden met dezelfde receptie te bedreigen. Deze moeten wel 60 man aan dooden en gekwetsten hebben. Het getal der gesneuvelden op de kanonneerboot kan, volgens de laatste berigten, niet boven 20 zijn. Eenige gekwetsten zijn aanstonds door Chassé opgeeischt en naar de Citadel gebragt. Men zegt dat van Speyk, vóór het bedrijven der daad zijne equipage gedeeltelijk in de sloep heeft doen gaan maar dat deze nog niet ver genoeg had kunnen afsteken om behouden te worden. Nog eens

Rust ongelukkigen, rust zacht in 't hart der baren!

En tans ga ik theedrinken bij Wildschut die door ziekte verhinderd is zijne medaille te gaan halen.[55] Gij begrijpt dat dit eene visite is die ik niet gaarne verzuim. Vaarwel denk en schrijf spoedig aan

uwen vriend
v.d. Brink

55 Op de door de Theologische Faculteit van de Leidse Universiteit uitgeschreven prijsvraag een verhandeling te schrijven over de verdiensten van Laurentius Valla had Wildschut een antwoord ingezonden, dat bekroond werd en afgedrukt is in de Annales Academiae Lugduno-Batavae, 1830-1831. Leiden, 1832.

Bakhuizen van den Brink aan J. ter Meulen Hzn.
Amsterdam, 25 maart 1831.

Voor zijn Leven van R.C. Bakhuizen van den Brink *heeft Potgieter uit deze brief uitvoerig geciteerd op p. 225-227 en p. 265-267*.

Amsterdam 25 Maart 1831

Amicissime!

De ontvangst van uw laatste brief was mij zeer aangenaam en schoon ik aan het verzoek in dezelve vervat niet zoo kan voldoen, dat ik bij ons over en wederkaatsen den bal nimmer op den grond laat vallen, bewijzen u echter mijne onderhavige letteren, dat ik mij aan dat verzuim zoo weinig slechts mogelijk is denk schuldig te maken. Maar daar ik aan verscheiden andere jongelui te schrijven heb is het mij niet altoos mogelijk om zoo dikwijls: altans niet om iets te schrijven dat niet zoo oud als de weg van Rome is. Jammer dat ik geen militair ben, wanneer ik u een en ander zou kunnen mededeelen van marschen die ik gedaan, brigands die ik nagejaagd, boeren die ik bestolen, en meisjes, die ik chevaleresk gezoend had. Doch nu in Godsnaam! --- het is al geen goud wat er blinkt! en mijne vrienden die het studenten- met het soldatenpak verwisseld hebben klagen steen en been, in hunne brieven, dat het tegenwoordig militaire leven van die classieke en ridderlijke ontmoetingen en feiten ledig is. Die arme jongens! het liefste dat zij hadden, hunne studie hebben zij aan het vaderland opgeofferd: en het eènige dat hun buiten het gevoel van hun pligt te hebben gedaan, met de ontberingen hunner nieuwe stand verzoenen kan, het romaneske en luisterrijke dat den loopbaan van vrijwillige militairen versiert, ook dit missen zij! Schoon zij verder zijn en meer op hun post schijnen te staan, beklagen zij zich echter dat zij minder zien, hooren, leeren en dus kunnen schrijven dan ik Litt. Hum. Stud. te Amsterdam.

Kunnen schrijven, zeg ik: en onder ons gezegd, vriend, ik ben blijde dat ik die periode daar nedergeschreven heb: en de paarden van mijn denkvermogen, die, van de rede waarom ik u niet reeds vroeger schreef - uitgegaan, op een kleinen omweg geraakt waren, dat ik die hollende rossen zeg ik, behouden weder op stal gebragt heb. Reeds vroeger zou ik u geschreven hebben.... maar ik scheide er uit met mijn voorafspraak uit vreze dat mijn brief een kind met een waterhoofd worden zou: zij moge voor het overige zoo verward zijn als maar kan: denk echter omtrent dezelve niet als Boileau

> ‘Souvent un beau désordre est un effet de l'art’.[56]

Vrijdag l.l. was het mij een verrassing dat onze goede Cees Boon, tegenwoordig:

56 Vgl. in Boileau's *Art poétique* II de regels:
Son style impétueux [de l'ode] souvent marche au hasard
Chez elle un beau désordre esc un effet de l'art.

Flankeur bij de Groninger Studenten onverwachts met verlof in de stad kwam: hij bragt mij terstond eene visite en tans slenter ik zoo wat met hem rond. Mijn werk moet dus voor eenigen tijd blijven liggen. Aangenaam was het mij een dier goede vrijwilligers te zien: ook hem geloof ik was zijn uitstapje regt genoegelijk. Want het weinige dat hij mij terstond verhaalde was eene Jobsiade[57] of Ieremiade over het verveelend stilliggen en de nutteloos zware dienst. De Groninger Studenten liggen op een alles behalve gemakkelijken post en in het gezigt der dorpen Baarle Hertog, Chaam en andere broeinesten der brigands. Zij zien dan ook des nachts op hunne wachten meermalen brigands of smokkelaars of spions kuijeren en moeten op dezelve meermalen schieten: doch wegens de duisterheid van den nacht raken zij zelden of nooit. Het dorp Gilze waar zij tans gekwartierd zijn is uiterst armoedig, en de burgemeester had reeds vroeger geschreven dat hij bij zijne gemeente des noods eene kompagnie echter geen gedistingueerde kompagnie zou kunnen plaatsen. En, zonderling genoeg, juist daar legt men de Groninger Studenten.[58]

Uit de brieven van Huet op te maken hebben de Leidsche Studenten veel gemakkelijker dienst. Goede kwartieren, goed eeten, weinig wachten en exercitien maar des te meer lijden zij aan verveeling. Allen beklagen zich over den teruggang hunner studien, en wenschen of hunne terugkomst of eene gelegenheid (en het laatste wel het meest) om hunne vaderlandsliefde en dapperheid te kunnen signaleeren. Inderdaad schijnt daar eenige kans op te zijn.[59] Men spreekt van een nieuw protocol waarbij Belgie *met geweld* zou *bedwongen* worden: van het vertrek van Prins Fredrik naar de armée in qualiteit van generalissimus[60]: van de benoeming van een nieuwen Staf enz. En zeker zoo als het tegenwoordig in Belgie er uit ziet, geloof ik dat de oorlog met vrij wat gevolg zou kunnen gevoerd worden.

Doch ik laat daar de politiek, bij welke mijn gezicht veel te ernstig een plooi aanneemt. Wij hebben de gansche winter somber genoeg doorgezwoegd, de tijdingen omtrent de Fransche ministeries afwachtende en met angstige bezorgdheid de gevolmagtigden van het Londensche Congres in de kaart ziende. En het is of de vrolijke lente ons door haar vroege verschijning uit die benevelde geest-gesteldheid heeft willen trekken en ons met de hoop op een gelukkiger jaar 1831 heeft willen opbeuren. Welaan lieve natuur, Uwe uitnoodiging gevolgd! Breng een heilzamer zomer aan ons dierbaar vaderland en aan onze vrienden, en vereffen door een zacht en kalm gelaat de storm der hartstogten die de borst der menschen verscheuren!

57 *Jobsiade* (1784) een grotesk-komisch heldengedicht van K.A. Kortum.

58 Overigens werden de Groningers juist op 23 maart door de Leidse Jagers afgelost, die spreken van het ‘gastvrij onthaal’ der inwoners.

59 De stemming der Londense conferentie was in die tijd niet gunstig tegenover België, dat geweigerd had de z.g. Januari-protocollen te aanvaarden.

60 Prins Frederik had het door de gebeurtenissen in de laatste maanden van 1830 ontredderde Nederlandse leger in Noord-Brabant weer gereorganiseerd, maar op 29 juli werd de Prins van Oranje opperbevelhebber.

Hm! Zie daar mijne nieuwejaarspreek, waaruit gij zooveel tot uwe stichting kunt vernemen, dat uw vriend het voornemen heeft om exceptis excipiendis[61] weinig meer over politiek en des te meer over zich zelven, zijne studien, litteratuur (belles lettres zou ik gezegd hebben indien mij dat niet te Fransch klonk) en over Amstels meisjes (NB. een pluralis magnitudinis pro singulari)[62] te schrijven en dus

1° Van mijne Studien. Zij schokken op denzelfden draf, om met Hooft te spreken.[63] Mijn examen heb ik nog niet gedaan, doch daarom ben ik niet werkeloos geweest. Die Theologie! die theologie! Jan! gij weet niet van hoeveel zorgen en hoofdbreken gij u bevrijd hebt. Of uwe tegenwoordige betrekking boven de grillen der mode of tijdgeest verheven is en of waterbouwkunst door vele nieuwe inventien gedurig veranderd en zoo als het heet verbeterd wordt weet ik niet; maar moeijelijk kan deze studie meer van tijdgeest meer van nieuwe hypothesen en ontdekkingen afhangen dan de onze. Het getal der nieuwe boeken en nieuwe ideen die Duitschland ter wereld brengt is legio: en schoon hier te lande gewoonlijk met een trotschen blik op het Duitsch geschrijf, als op iets onrijps wordt nedergezien, bij nader onderzoek moet men echter met schaamte bekennen dat de staat der wetenschap bij ons vrij wat lager is, dan bij onze Germaansche neven. Ook dit vak zal zeker eens in ons land zijne revolutie krijgen na rato niet minder dan die welke de staatkundige wereld beroeren, en het is daarom voor ons Theologanten zaak ons met de staatkunde wat minder, wat meer met ons vak te bemoeijen opdat, wanneer de revolutien komen, wij bij de eerste stille vergeten burgers blijven, bij de andere op onzen post staande ons woordje mêe kunnen spreken.

Dikwijls wanneer ik oudere Theologanten hunnen vasten weg zie gaan en noch ter regter noch ter linker zijde zie afwijken begrijp ik niet hoe het hen mogelijk is bij de stormen die de Theologische wereld bedreigen in hunne apathie te volharden. Misschien dat ouder worden de eenige remedie voor de kwaal is, misschien dat dieper doordringen in onze studie ons geruster en vaster in onze schoenen doet staan en derhalve Voorwaarts! Tijd! Voorwaarts, Studie!

2° De literatuur te Amsterdam. Dat deze tamelijk belangrijk is zult gij ligt begrijpen daar de daad van v. Speyk niet nalaten kon den ganschen Helicon met zijne poeeten en poetasters in rep en roer te brengen. De gehoorzalen te Amsterdam daveren van zijn daad en wanneer de redenaar eene lange redevoering heeft uitgesproken verbleeken de aangezigten der hoorders van vrees dat een of twee dichters na hem zullen optreden en dankbaar voor de verleende spreekbeurt aan HH. Commissarissen, het geacht auditorium, verlof vragen om hetzelve met

61 Exceptis excipiendis = Met uitzondering van hetgeen uitgezonderd moet worden.
62 Pluralis magnitudinis pro singulari = In plaats van het enkelvoud een pluralis, die het belang van de persoon in kwestie aanduiden moet.
63 Vgl.: Schokkende de dingen op deezen draf, bij P.C. Hooft, *Nederlandsche Historiën,* 4e druk. Amsterdam, 1703, p. 577.

hunne rijmelarij te vermoeijen. Rijmlarij zeg ik, want de ware dichters, die het hart welsprekend had gemaakt hadden in de eerste dagen na het feit reeds hunne gewaarwordingen uitgestort, de krukken die

> op hun beklad papier
> Drie woorden voor het minst verand'ren van de vier

treden tans met hunne hersenvruchten op. De dagvogels hebhen uitgezongen en de uilen beginnen nu te vliegen. Wilt gij weten hoe ik aan die boze tirade kom? Maandagavond hoorde ik in het Nut eene vrij fraaije en lange verhandeling van Pr. van der Hoeven over den invloed van de Schouwburg op de volkszeden.[64] De verhandeling hoe fraai ook begon mij reeds een weinig te verveelen omdat ik naar L.O.S.[65] hunkerde waar Boon en de meeste oude leden zich vereenigen zouden. Eindelijk vertelt v.d.H. dat hij gezegd heeft en ik neem gretig mijn hoed op om weg te gaan. Maar zie, daar vliegt een dichter den catheder op, bezweert de Sprokkelmaand en de Noordenwind zijn adem *in* te *krimpen* en de Amsterdamsche ridder en wees niet op strand te werpen, stelt ons van Speyk in den nood voor en laat dezen zich zoo lang bedenken en zoolang in zichzelven praten, dat indien de groote man zulks gedaan had, voorzeker de Belgen in dien tijd wel al het kruid uit de boot hadden kunnen lossen. Na eenige honderde rijmwoorden verspild te hebben, na eenige antithesen zoo als deze

> onsterfelijk schoon dood

besluit de dichter met ons te doen opmerken dat ieder rukwind voortaan *een lofzang op van Speyk* zal zingen: denkelijk voor de Midasooren dier Amsterdammers welke op dien avond het dichtstuk toejuichten. Neen! toen Withuys en Loots[66] en van Lennep de groote daad van den tweeden Claessens hadden bezongen, moesten de overige gezwegen hebben. Tans wordt door die ellendige rijmpjes de luister der daad in de schaduw gebragt. Het vers van Withuys *Hollands vlag* getiteld is naar mijn oordeel het schoonste dat van dien aard in het licht verschenen is.[67] Het vaderlandsch gevoel en de dichterlijke schildering, de vergelijking van den dag waarop het eerste de Vrije Hollandsche vlag in 1813 werd uitgestoken en van het tijdstip waarop van Speyk de eer dier vlag handhaafde, geven het gezegde vers eene groote waarde: en welk Nederlandsch hart juicht niet de Nederlandsche taal des dichters toe?

> Wat de weelde ons deed verliezen
> Is hervonden in 't gevaar.
> Holland is twee eeuwen jonger
> Dan het was voor vijftig jaar!

64 Dit is dus prof. Abr. des Amorie v.d. Hoeven, zie noot 3. Vgl. Potgieters *Leven van R.C. Bakhuizen van den Brink* (Werken, V), p. 225-226.
65 L.O.S. is het bekende studentendispuut Litteris Orientalibus Sacrum.
66 Cornelis Loots (1765-1834), zwager en leerling van Helmers schreef *Bij den vrijwilligen heldendood van J.C.J. van Speijk*. Amsterdam, 1831.
67 C.G. Withuys (1794-1865), een in zijn tijd gevierd poëet, schreef *Hollands Vlag. Uitboezeming op het vernemen van den heldendood van Van Speijk*. Amsterdam, 1831.

De Hulde aan van Speyk door den jongen van Lennep voor de Hollandsche Schouwburg vervaardigd is insgelijks een meesterstuk van poezij, dat echter door de uitheemsch Rossiniaansche muzijk bij de opvoering op het tooneel zeer gedenationaliseerd is.[68] Maar de verhevenste en meest nationale hulde aan van Speyk vind ik dien vuurtooren, ter zijner gedachtenis op te rigten. Over dit plan weet ik mij niet genoeg te verheugen. De eerbied voor onze grooten zeeheld stort zich uit in eene nuttige inrichting ten behoeve der zeevarenden.

3° Amsterdamsche meisjes. Zeker Amsterdamsch meisje is dezer dagen tot lidmate bevestigd.[69] Ik reken de zaak van veel belang. Het godsdienstig gevoel beslaat in de meer werkelooze zieltjes der Sekse een grooter plaats dan bij ons, en ieder belangrijk verschijnsel daartoe betrekkelijk maakt meer indruk op een meisje dan op ons. Jammer dat Papa's preek bij die gelegenheid zoo dor en zoo ijskoud was.[70] Quos ego!! Quos ego!![71] - Ik schrijf deze enkele passage, om u te overtuigen dat ik zeer ernstig en derhalve zeer innig verliefd blijf. Maar ach! wat zal er van worden! Beste Jan denk veel en schrijf spoedig een troostbrief aan

Uwen
Van den Brink

Bakhuizen van den Brink aan J. ter Meulen Hzn. Amsterdam, 8 augustus 1831.

Citaten uit deze brief vindt men in Potgieters Leven van R.C. Bakhuizen van den Brink *(Werken V, 1885), p. 269-270. Maar ook blz. 172 is daarop geinspireerd*.

Amsterdam 8 Augustus 1831

Amicissime.

Heden morgen (permitteer mij eer ik verder ga een pen te vermaken!) ---.---- Heden morgen dan ontving ik uw briefje maar waar het onder al de papieren die op mijn tafel liggen tans gestoven of gevlogen is weet ik niet. Maar beste vriend is dat een sommatie die mij beveelt binnen de tijd van vier uren een brief te leveren. Waarlijk de moeijelijke omstandigheid waarin gij mij brengt heeft iets van de situatie van M. de Saxen Coburg.[72] Ik heb niets om u tegen te

68 Jac. van Lennep (1802-1868) schreef *Hulde aan de nagedachtenis van J.C.J. van Speijk*. Amsterdam, 1831.
69 Dit is dus nog steeds Anna Jacoba Wildschut.
70 Bedoeld is Ds. Dirk Hendrik Wildschut (1788-1868), sinds 1819 predikant bij de Ned. Herv. Gemeente te Amsterdam.
71 Quos ego! - Virg. Aen. 1. 135 - Ik zal ze!
72 Leopold van Saksen-Coburg, die op 4 juni 1831 door het Brusselse Congres tot koning verkozen was. Hij moest zich tegen de Nederlandse troepen te weer stellen tot op 2 augustus de Tiendaagse Veldtocht begonnen was.

stellen, niet om krachtig op uwe sommatie te antwoorden. Indien ik toch veel te schrijven had, had ik reeds eene aanzienlijke armee letters naar Bodegraven toegezonden. - Ik zweer dat indien ik het niet om uwent wille deed ik heden geen brief op het papier gezet had.

Regt naar mijn hart schreeft gij mij in uw briefje van heden morgen dat uw hart brandende was. Waarlijk is dit ook bij mij het geval: De dosis opium maanden achtereen door een paar dozijn protocollen ons ingegeven had het enthousiasme dat in de maanden September, October November ons bezielde, min of meer in slaap gesust. Doch tans, nu de tijdingen van het langgewenschte voorwaarts ons bereikt hebben, rijzen wij uit den slaap op en dezelfde koortsachtige opgewondenheid bezielt ons op nieuw. Men zegt dat geoefende krijgslieden op den reuk van het kruid nieuw leven en vuur krijgen, doch is dan nu geheel Holland tegen zijn vroegere geaardheid, of ben ik en sommigen mijner vrienden alleen zoo militair geworden? Gij vraagt mij of ik ook nog denk uittetrekken. Vriend! de wil is goed bij mij; *'t huis te suffen 't huis te krentelen*[73] zoo als Bilderdijk zegt verveelt mij genoeg, maar mijne ouders voor al mijne moeder houden mij terug. En waarlijk rond uit gezegd, ik vrees voor hare gezondheid, om niets ergers te zeggen, wanneer ik uittrok. Doch de diepe overtuiging dat het gebiedende pligt voor mij is om te vertrekken zal misschien nog beslissende worden, en ik Coûte qu'il coûte mijn zin doorzetten. Gij kunt u inderdaad geen moeilijker positie begrijpen, dan zulk een strijd tusschen pligt en teederheid, en ik wensch niets vuriger dan eerlang iets te zien gebeuren, dat naar de eene of andere zijde de schaal beslissend doet overhellen. -

- 'Een band houdt u tegen? Eilieve openhartig vraag ik u welke? Mij dunkt in uw geval, die zooveel broeders en zusters heb[t], nam ik het geweer op schouders. Maar nog eens wat is dat voor een band waarvan gij spreekt? Is dat menschlievend aan het slot van uw briefje mij zulk een vraagstuk daar ik dagen achtereen naar loop gissen op te geven, en dat in een tijd als de tegenwoordige, waarin mijne hersens door al de omstandigheden veel van een rosmolen beginnen te krijgen. Help mij omtrent deze vraag spoedig uit de onzekerheid, gelijk ik u eerlang hoop te doen weten of ik met geweer op schouder de Hollandsche leus *voorwaarts* volg - of - stilzittend toeschouwer blijf - maar mijn bloed kookt.

Dat de Kroonprins tot Generalissimus benoemd is geeft hier te A. algemeen genoegen. Men verwacht veel en zoo ik geloof te regt van zijne militaire talenten en dit gunstig vooroordeel wordt meer en meer bevestigd door deszelfs rapporten in zoowel de militaire en tegelijk bezadigde toon, als de blijken dat de Prins zeer planmatig en met zekerheid van zijn zaak handelt, algemeen genoegen geven. Men meent dat het van alle kanten op Brussel afgaat. Ach! waarom kan ik alleen met mijne gedachten mijn Leidsche vrienden vergezellen, die tans te Beringen op

73 Bakhuizen citeert niet geheel juist. De passage bij Bilderdijk (*Dichtwerken,* Haarlem, 1856-1859. Bd. 13, p. 162) luidt: 't'Huis te muffen, t'huis te krentelen/Koe en ploegstaart na te drentelen: Neen, dat leven heeft geen' aart. -' (muffen = ongezond leven in een besloten vertrek; krentelen, een onjuiste vorm van krenselen = zich vervelen.)

de grenzen van het Limburgsche op een post staan waar zij ligt het geweld des vijandelijken vuurs kunnen ondervinden.[74]

Bij hun begreep ik te moeten zijn, want in zekeren zin ben ik hun broeder. Voorleden maand toch ben ik naar Leiden geweest en heb daar kamers tegen September aanstaande gehuurd. Zij zijn op de Breestraat bij het Rapenburg bij Thomas een koopman in steenkoolen. Zoo ik daar kom verwacht ik spoedig een visite, gelijk ik ook hoop dan in de gelegenheid te zijn ook eens naar u een overvliegertje te komen maken.

Hoe het met mijne Studien [gaat] kunt gij begrijpen. In het begin der voorleedene week waren mijne gedachten in Attica. Sinds zijn zij in Belgie geweest.

Verschoon de kortheid van mijnen brief, maar erken de goede wil om eenigermate aan uw wensch te voldoen. Eerlang meer. De groeten aan uwe ouders en gij Vale et me cogita

tt

Van den Brink

Bakhuizen van den Brink aan J. ter Meulen Hzn. Amsterdam, 5 september 1831.

Uit deze brief is door Potgieter vrij uitvoerig geciteerd voor zijn Leven van R.C. Bakhuizen van den Brink *(Werken V, 1885), p. 270-272, 273-275, en met wijzigingen op p. 281-282*.

Amsterdam 5 September 31

Amice! Het zal u wel verwonderd hebben Donderdags geen brief van mij ontvangen te hebben. Maar toch het mij gezonden briefje had zijne werking gedaan. Woensdag avond stuurde ik eene brief bij den Heer Kotting[75]: maar had het leedwezen te vernemen dat uw Vader reeds vertrokken, en er voor maandag geene gelegenheid was u eenig schrijven te doen toekomen. Ik begreep uit uw briefje dat het hetzelfde was wanneer ik de brief zond indien maar s' Woensdags; de uitkomst bedroog mij. Dit ad notam om voortaan uwe termijnen naauwkeurig op te geven: en een bewijs dat ik ouder gewoonte de dingen die ik doen moet gewoonlijk op het uiterste tipje laat aankomen. En nu van meet af aan eene andere brief begonnen!

74 De Leidenaars waren op 2 augustus uit Eindhoven vertrokken en via Arensdonk op 4 augustus tot Moll gekomen. De volgende dag raakten zij slaags met enkele kleine onderdelen om ten slotte Beringen (ten N.W. van Hasselt) te bereiken. Bij de schermutselingen rond deze plaats werd Huet gewond.

75 Kotting is blijkbaar het adres, waar Hendrik ter Meulen bij zijn bezoeken aan Amsterdam vertoefde.

Zie p. 71

De Breestraat in Leiden met het huis (4de van links, nr. 343, thans nr. 29) van A.J. Thomas, hospes van de student Bakhuizen van den Brink

Intusschen uw briefje heeft mij eene schrikkelijke rilling over het lijf gejaagd wegens de vele en moeilijke problemata waarop gij mijn antwoord hebben wilt: en terwijl ik eenig schrijvens aan u op het papier ga stellen, is het mij als of ik geroepen word een examen te doen. Intusschen de stellige bewustheid dat gij mijn Examinator niet zijt maken mij stout genoeg om voor het meerendeel uwe vragen onbeantwoord te laten en doet mij schrijven al wat mij voor den mond of liever voor den pen komt.

En zoo zijn wij dan beste vriend! uit het woelig en duizelig tooneel dat wij voorleden maand voor oogen hadden weer tot het doux rien faire van voor maanden teruggekeerd. Intusschen is het goed dat wij met eere rusten, dat wij op het gedane werk met zekere tevredenheid kunnen nederzien en de gezigtseinder voor het geteisterde vaderland een weinig helderder geworden is. Wel zijn er menschen die niettegenstaande het langzaam achteruit trekken der Franschen en de dagelijksche conferenties te London over de stand van zaken een zwaar hoofd blijven houden: maar in alle geval belooft de roem die de natie zich verworven heeft, de nadere aansluiting tusschen haar en het hoofd van den staat, de stellige overtuiging van eigene kracht, die wij door deszelfs aanwending verkregen hebben, zoo al niet voor het oogenblik zoo al niet voor het emolumenteel en diplomatiek belang, ten minsten voor de toekomst en wat het burgerlijke en moreel belang der natie betreft veel goeds. En zal ik ronduit zeggen wat mij vooral over alles vrij luchtig maakt, het is het standpunt waarop mijne betrekkingen mij plaatsen. Qua student moet ik tans wel bona omina zien nu ik de hoop voeden mag om te Leiden komende mijne vrienden daar sauf et sain met roem overladen aan de studien des Vredes weder te vinden. Men heeft hoop dat hun ontslag of groot verlof eerlang komen zal, en hoezeer ik mij daarin verblijde kan ik u niet zeggen. Want het onaangenaam gevoel, aan zijne studien te zitten, terwijl anderen hun leven opofferen zal dan ten minste voor een tijd gelenigd zijn, en de martiale gewaarwordingen die mij kort geleden zoo zeer aftrokken zullen weer plaats maken voor zachter aandoeningen, voor edele studienaijver voor gezellig verkeer met mijne vrienden; ach waarom kan ik niet zeggen voor de gewaarwordingen der liefde, maar daarvan op een ander tijd. Dat alles wordt beter onder vier oogen bepraat. Dat kleinood der geheimen van het hart gaat noode uit hetzelve en het is mij alsof de handen der brievenbestelders en posten het niet rein en onbesmet aan u over zouden brengen.

Waarover spraken wij ook op de eerste pagina? - Ja over de terugkomst der studenten. Apropos, de medailles of metale kruisen[76] en al dat moois waarmede zij zullen opgeschikt worden, steken mij geweldig in den krop. Niet omdat ik die goede jongens den welverdienden roem misgun, maar omdat zij hun voor het uitwendige zoo zal doen uitsteeken boven vele anderen, die waarlijk niet ten gevolge van hunne eigen verkiezing zijn 't huis gebleven: om duidelijker te spreken. Ik vrees, dat tijdens mijn verblijf te Leiden die gedecoreerde Heeren

76 Het metalen kruis is het ereteken, geschonken aan hen, die de veldtocht hadden meegemaakt. Het was vervaardigd uit het metaal van het veroverde geschut.

magtig veel praats zullen hebben. En deden zij het maar zonder grond! dan zou ik hen kunnen uitlagchen, maar juist dat is de duivel dat zij er eenige aanspraak op hebben om te mogen bluffen en wij dus per saldo hun gelijk zullen moeten geven. Dat vlag strijken gaat mij moeijelijk van de hand, altans wanneer ik het buiten mijn schuld doen moet. Gij ziet hier, lieve vriend, Bakkes (met permissie) in al zijne naaktheid; het oude ambitieuse ventje van voorheen; toen hij kwaad werd, als gij dreigdet aan Thorbecke iets te vragen, dat hij of niet wist of te lui was om na te zien.[77]

Intusschen, Janbaas, God zij gedankt, dat de Jongens er zoo goed en inderdaad zoo roemvol zijn afgekomen. De Leidenaars zijn zevenmaal, de Groningers driemaal en altoos met goed geluk in het vuur geweest; de eerste hebben slechts één dooden en vier gekwetsten, die alle herstellen, de Groningers slechts drie gekwetsten gehad. Hoe ik ontstelde toen ik eerst den naam van Huet onder de gekwetsten las kunt gij denken. Doch reeds drie dagen daarna ontving ik een eigenhandig briefje waarbij hij mij zijn arrivement alhier meldde en uitnoodigde om hem spoedig te bezoeken. Mijn vriend bevond zich redelijk wel, en alles gaf hem hoop op spoedige genezing. Hij was de eerste gewondde zijner afdeeling: de kogel had hem in het linkerbeen even boven de knie getroffen. In het eerste had hij de wond niet gevoeld, maar eindelijk dwong hem de stramheid van zijn been om terug te blijven. Hij werd toen verbonden en volgde de compagnie op de gekwetsten-kar naar Beeringen. Hier hebben de Leidenaars wonderen van dapperheid verrigt, en hunne Compagnie ondersteund door eene kompagnie flankeurs verdreven een *duizendtal* Belgen uit dit dorp. Zij hadden het voordeel in een hollen weg geplaatst te zijn, waaruit zij op de blaauwkielen tirailleerden. Deze antwoordden met pelotonsvuur maar mikten zoo slecht dat zij slechts een Student (Stollé)[78] wondden: hunne overige kogels vlogen over de gekwetstenkar, die een goed eind achter en veel hooger dan de Studenten geplaatst was, zoo digt heen, dat Huet zich niet zonder levensgevaar overeind houden kon. Overal vond hij de gulste blijken van belangstelling in zijnen toestand. Ook hier ter stede maakte men het hem lastig met de bezoeken.

Het gevaar zijner wond was geene, toen eene kinderziekte hem in nog veel zorgelijker toestand bragt. Zaturdag en Maandag van de voorleden week wanhoopte men aan zijn behoud. Doch sinds dingsdag heeft de ziekte gunstiger keer genomen, en zijne herstelling vordert langzaam. Eerlang ga ik hem weer bezoeken. Onaangenaam was het mij, wegens de besmetting hem niet te kunnen zien en spreken of oppassen indien het noodig was.

Ik zou nog wel een en ander over de tiendaagsche veldtogt willen schrijven, indien ik niet reeds daar zooveel over had hooren praten en zelf gepraat had, dat het mij verveelt. Wij willen dus de herinnering daarvan, liever voor een poos

77 Thorbecke is twaalf jaar ouder dan Bakhuizen. Toen deze en Ter Meulen in 1826 in Amsterdam aankwamen, was Thorbecke in Gent. Van een persoonlijk contact kan dus moeilijk sprake geweest zijn.

78 G.E. Stollé was aan beide benen verwond.

Zie p. 74
'De student Huët, te Oostham gekwetst'

Zie p. 66
'Bivouac der Vrijwillige Leydsche Jagers op de Eerselsche Heide'

te slapen leggen. Hetgeen men in het geheugen geprent heeft eer men naar bed gaat, zegt men, dat de slaap nog dieper in het gemoed prent. Wij willen hoopen dat wanneer de omstandigheden des Vaderlands ons weder zullen oproepen de herinnering der glorierijke dagen van Hasselt en Leuven ons te helderder, te duidelijker voor den geest zal staan. Maar ik vrees echter dat men ons met onze verworven schat niet zal laten rusten. Dichters en redenaars, zoo wezenlijke als Soi-disants zullen ons wel wakker schreeuwen, en de gevoelens die wij reeds als ons eigendom beschouwden op de daken preeken en publici juris maken. Ik mag het lijden, als zij het goed doen. Van een aangekondigd gedicht van den Rotterdamschen Dichter Van der Hoop heb ik zeer veel verwachting. Het is getiteld: de veldtogt van tien dagen.[79] Ik hoop het eerlang te lezen. Een stukje van een Leidsch student (A. Veder), op de Schouwburg alhier vertoond, was walgelijk laf.[80]

Ik voor mij bezondig mij noch aan het maken van verzen noch aan het doen van redevoeringen maar studeer, lees, doe visites etc. Langzamerhand nadert de tijd van mijn vertrek naar Leiden, en dat idée van vertrekken heeft zekere rusteloosheid in mijne studie ten gevolge. Van daar dat mijne letteroefeningen zeer fragmentarisch zijn, hier een weinig, daar een weinig. Nu het laatst ben ik aan het philosopheeren geweest, en wel aan de bewijzen voor het bestaan van God. Gij lagcht, beste vriend, en vraagt mij of het zoeken naar den bekenden weg de moeite waard is? Ik moet u eenigzins gelijk geven, maar de Heeren philosophen en Theologanten willen het zoo. En gij, wijze mijnheer, die onze bemoeijingen uitlagcht, zeg mij of gij wel iets weet dat geen *vooroordeel* is? Knaag aan dat hatelijke woord eens uwe tanden stomp: het zal er voor u spookachtig genoeg uitzien maar als gij het goed beetneemt en het van alle kanten onderzoekt, is het geen spook, een gewoon mensch, maar die zich wat zwart gemaakt heeft. De philosophie leert bitter weinig en doet niets als de geldzak het binnenste buiten keeren om te zien wat er in zit. De man die tegenwoordig mijn orakel is is Jacobi een Duitsch wijsgeer maar die gelukkig niet tot dat bleek en mager soort behoort[81]

> Obstipo capite, et figentes lumine terram
> Murmura qui secum et rabiosa silentia rodunt,
> Atque exporrecto trutinantur verba labello,
> Aegroti veteris meditantes somnia --[82]

79 Van Adriaan van der Hoop (1802-1841) was het gedicht *De Tiendaagsche Veltogt*. Amsterdam, 1831.

80 Aart Veder (1808-1862), meester in de rechten en doctor in de letteren, later advocaat in Rotterdam. Volgens Beets' dagboek gold hij als de geestigste student te Leiden. Het stuk was: *De mislukte smokkelpartij, comische episode uit den tegenwoordigen oorlog*. Amsterdam, 1831.

81 Friedrich Heinr. Jacobi (1743-1819), filosoof van de Sturm und Drang, die in het gevoel een zekerder kennisbron zag dan in het verstand, wat tot een intuïtief weten leidt, dat hij geloof noemde. Het is in dit geloof, dat wij God ervaren.

82 Citaat uit Persius. Sat. 3.80-83:... die met gebogen hoofd en de ogen op de grond gericht, in zichzelf mompelend en zwijgend, als dol bijten en op uitgestoken lippen de woorden afwegen denkend over de dromen van een ziekelijke grijsaard.

Gaarne zou ik u van mijn vriend Jacobi nog wat vertellen, b.v. van een brief die ik onlangs bij hem las; over de wijze waarop wij de verschijnselen des tijds beschouwen moeten; geschreven in de tijden der Fransche revolutie, maar ook tans op onzen tijd zeer toepasselijk. -[83]

Maar, daar komen drie studenten van mijn gangtrapje rollen met gezwinde pas naar mijn kamer. Binnen! - de Heeren zijn van plan wat te blijven zitten, en dus, beste vriend moet mijn brief moorddadig van kant. Ik dank u ondertusschen voor het genoegen dat gij mij verschaft hebt om met u wat te praten. Juist ik heb wel alléén gesproken, maar is dit niet veelal onze wensen wanneer wij met iemand aan het praten zijn, om het alleen te doen? Nu is de beurt aan u. Vale en groet de uwen!

tt.
V.d.B.

Bakhuizen van den Brink aan J. ter Meulen Hzn.
Leiden, 22 oktober 1831.

Op 17 oktober is Bakhuizen naar Leiden vertrokken, wat voor hem een overgang betekent, die hij zeer moeilijk dragen kan. Kort te voren, op 12 september, was Huet gestorven, hetgeen voor Bakhuizen het verlies van een zijner beste vrienden betekende. Het is een slag - het blijkt bij herhaling uit zijn brieven - die hij maar moeilijk te boven komt en die, naast het later heengaan van Drost, hem beroofde van een der weinigen, die in zijn leven wellicht een gunstige invloed op hem hadden kunnen uitoefenen.

Potgieter wijdt in zijn Leven van R.C. Bakhuizen van den Brink, *(Werken V, 1885) vele bladzijden aan de ziekte, het sterven en de begrafenis van Huet (p. 279-300), waaruit blijkt, dat Bakhuizen namens de vrienden aan het graf gesproken heeft. Deze brief wordt geciteerd op p. 292-293, 298-300, 329.*

Leiden 22 October 1831

Amicissime!

Sedert 16 September ligt de verpligting op mij om op uwen hartelijken brief te antwoorden. En met moeite is het echter dat ik den pen opvat. Sedert Maandag ben ik te Leiden, en derhalve nog niet regt op mijn gemak. Alles tot zelfs het papier, waarop ik bij gebrek van beter schrijf is te onfideel om een brief aan een goeden vriend te schrijven. En bovendien indien ik alles waarop ik u moet antwoorden, alles wat ik u zou moeten melden naga, schiet mij de les van Horatius in de gedachten

83 Misschien doelt dit op een brief van 4 mei 1790 aan Chr. W. von Dohm in Jacobi's *Auserlesener Briefwechsel* II, p. 25-32 (Lpz. 1827).

Sumite materiem vestris, qui scribitis, aequam
Viribus et versate diu, quid ferre recusent,
Quid valeant humeri[84]

Het eerste dat gij mij schreeft was over den besten Huet. Ik ontving uw brief juist den dag nadat wij hem plegtig hadden begraven, op een tijd waarin Amsterdam door de komst der Vorsten in volle drukte was, maar op een tijd, waarin het zoete morgengekraai der opstanding (zoo als Asmus[85] zegt) hetwelk ons over het graf van Huet was opgegaan nog weergalmde in mijn hart, en hetwelk mij, als in slechte harmonie met de woelige juichkreeten der dankbare burgers, dreef om met een der vrienden van mij en Huet de stilte van het land te zoeken. Nimmer vergeet ik den plegtigen Vrijdag. Op het Diemer Kerkhof bestelden wij toen den opregtsten vriend van zijne vrienden ter aarde. In droevige somberheid, meer dan ik ooit bij eenige begravenis zag, stonden wij om de groeve. Maar de weemoedig-godsdienstig-blijde aandoening[en] die ons aller hart vervulden toen D^{s} l'Ange[86] eenige plaatsen uit het testament van den verheerlijkten mededeelde, kan ik u niet beschrijven. Het waren de uitdrukkingen van een kinderlijk melancholisch gevoel, hetwelk met het ootmoedigste besef van schuld en bijna met de woorden van Paulus, de hoop op eene Zalige door Christus verworvene toekomst uitdrukken. Beste Jan! het leven is dikwijls beuzelen: maar het sterven is geen beuzeling. Met het gebed op de lippen om een einde te hebben als dat van mijn vriend verliet ik den godsakker. Die bede blijve de mijne in de woelingen en verzoekingen, waaraan ik op mij zelf staande te Leiden zal blootgesteld zijn.

Met aandoening zie ik de aanstaande week te gemoet. De Leidsche jagers die nog te Amsterdam waren, worden dan te Leiden gewacht en van hen keert misschien de beste en de zeker aan mij het naauwst verbondenste niet terug. Zijn geest echter blijve onder mij en zijne vrienden die tans dubbeld de mijne worden, levendig. - Doch indien ik alles wilde schrijven van de plechtigheid zijner teraarde bestelling, van de aanspraak van L'Ange, van Huets testament, van hetgeen ik aan hem verschuldigd ben, zou de tijd voor den brief, welke zeer kort is, ontbreken. Eerlang hoop ik u mondeling een en ander mede te deelen en de brieven van Huet de aanspraak van l'Ange enz. mede te brengen.

Ja, vriend, eerlang hoop ik u eens op een dag heen en weder te komen bezoeken. Want tans te Leiden smacht mijn hart dubbeld om oude vrienden te bezoeken. Het verlaten van mijn ouderlijk huis, waar ik zoo vele onverdiende zorg en goedheid genoot, het verlaten mijner vrienden, die zoo voordeelig op

84 Citaat uit Horatius, Ars poëtica 38-40: Neem een onderwerp, gij schrijvers, dat overeenkomt met uw kracht. Overweeg langen tijd, wat uw schouders weigeren te dragen en waartoe zij in staat zijn.
85 Matthias Asmus Claudius (1740-1815), de uitgever van Der Wandsbecker Bothe.
86 J. Teissèdre l'Ange (1771-1853), predikant en schoolopziener te Amsterdam, die zich het lot van zijn neef Huet, toen deze ouderloos geworden was, had aangetrokken.

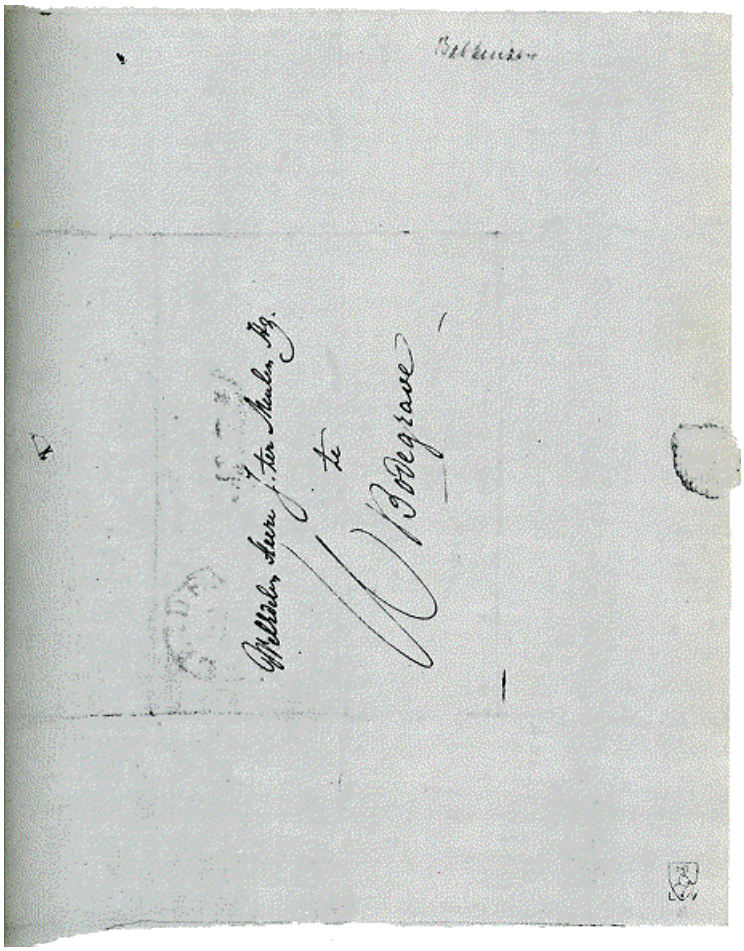

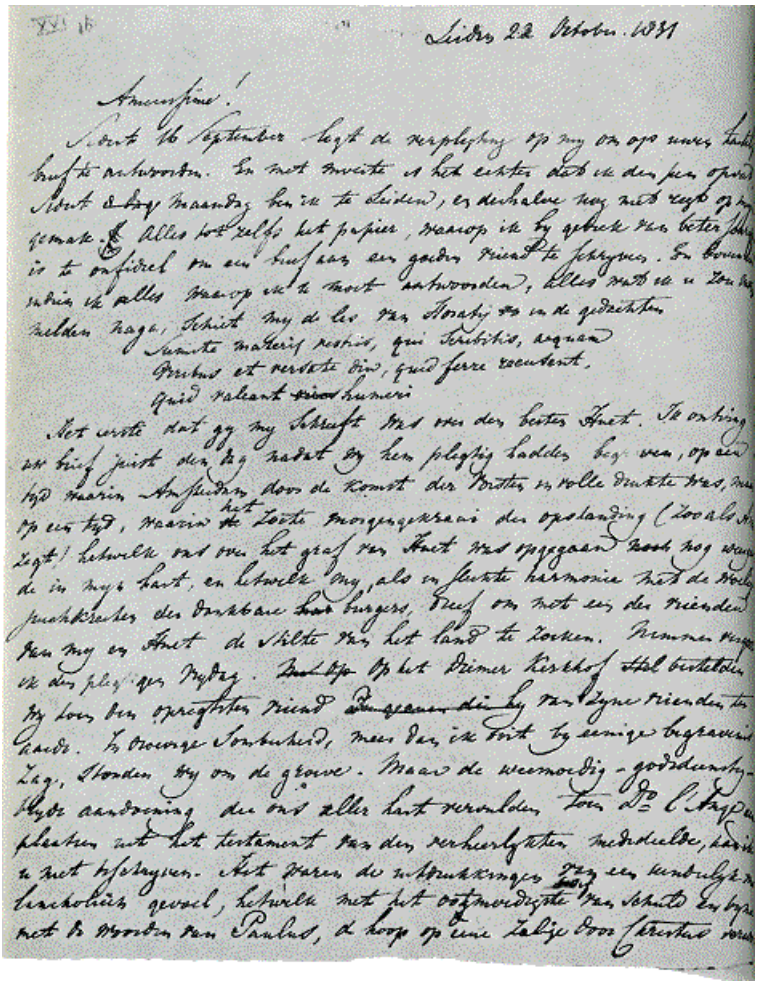

Leiden 22 October 1831

Amicissime!

Sedert 16 September legt de verpligting op my om op uwen [illegible] te antwoorden. En met moeite is het echter dat ik den pen opvat. Sedert 8 dagen maandag hier in te Leiden, en derhalve nog niet recht op my gemak & Alles tot zelfs het papier, waarop ik by gebrek van beter schrijf is te onfijn om een huisvaar een goden vriend te schrijven. En bovendien, indien ik alles waarop ik u moet antwoorden, alles wilde wat u zou [illegible] helden naga, schiet my de les van Horatius te in de gedachten

Iuvenis materiis vestris, qui scribitis, aequam
Perbus et versate diu, quid ferre recusent,
Quid valeant humeri

Het eerste dat gy my schrijft met vreugde der beste Vriet. Ja ontvang en hief juist den dag nadat by hem plegtig hadden begraven, op een tijd waarin Amsterdam door de komst der Vorsten in volle drukte was, maar op een tijd, waarin het zoete morgenzonnetje der opstanding (zoo als gy zegt) hetwelk nat over het graf van Vriet met opgegaan [illegible] de in myn hart, en hetwelk my, als een sluitte harmonie met de Vrolijkheid der dankbare burgers, deed om met een der vrienden van my en Vriet de stilte van het land te zoeken. Binnen weinige uren den plegtigen Mijdag. Op het Driemer kerkhof stel bestelden by toen den opregten vriend [illegible] die hy van zijne vrienden te Leiden. In droevige Somberheid, meer dan ik ooit by eenige begravenis zag, stonden wy om de groeve. Maar de weemoedig-godsdienstige aandoening die ons allen hart vervulden, toen de [illegible] plaatsen uit het testament van den verheerlijkten mededuelde, kan ik u niet beschrijven. Het waren de uitdrukkingen van een kinderlijk [illegible] gevoel, hetwelk met het oogmerkzigte van schuld en [illegible] met de woorden van Paulus, de hoop op eene zalige [illegible]

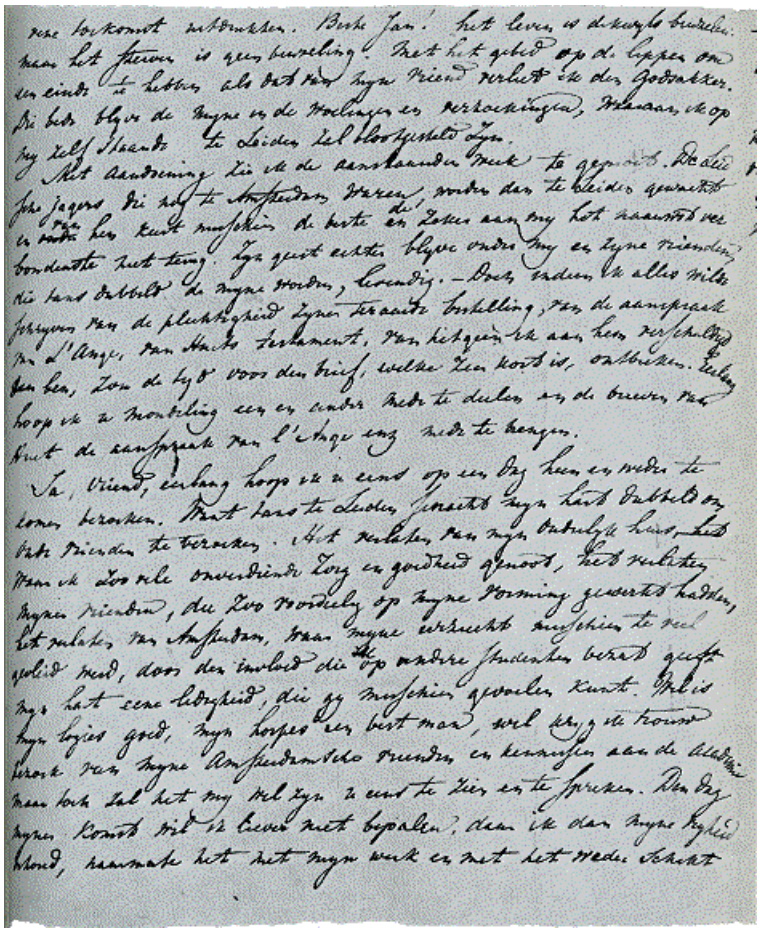

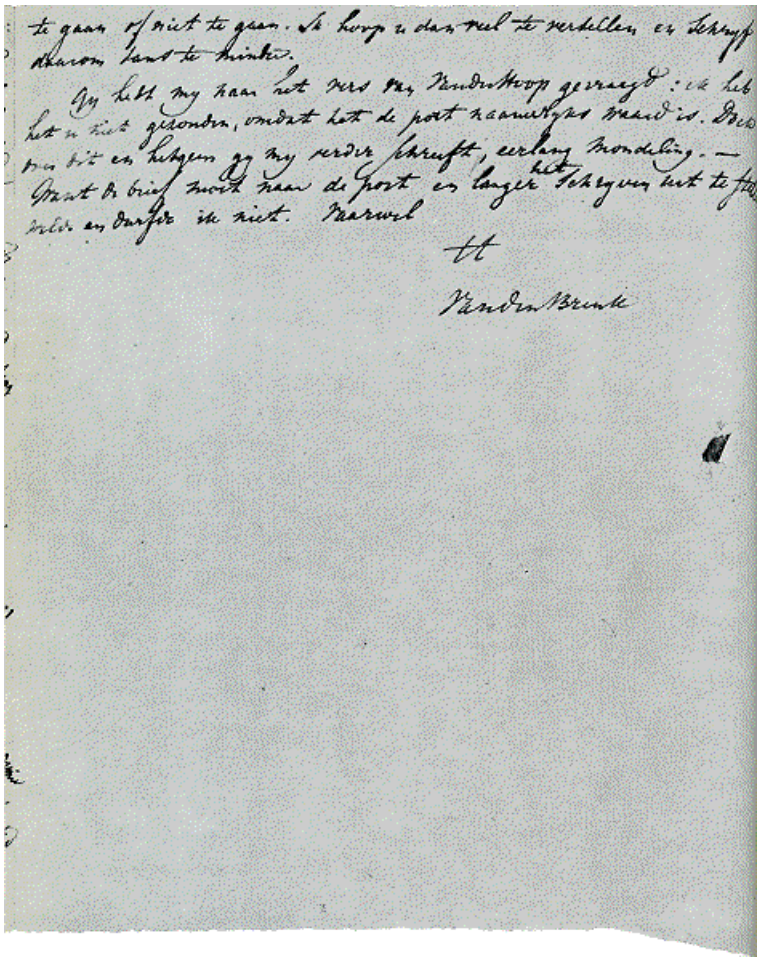

te gaan of niet te gaan. Ik hoop u dan veel te vertellen en schrijf
daarom kort te blijven.
Gy hebt my naar het oor van Vandenhoop gevraagd: ik heb
het in niet gezonden, omdat het de post naamelijks waard is. Dien
pen bit en schrijven zy my verder gebruikt, verlang wonderlijk. —
Want de brief moet naar de post en langer het schrijven niet te stel
den en durfde ik niet. Vaarwel

tt

Vandenbrink

mijne vorming gewerkt hadden, het verlaten van Amsterdam, waar mijne eerzucht misschien te veel gevleid werd, door den invloed die ik op andere studenten bezat geeft mijn hart eene ledigheid, die gij misschien gevoelen kunt. Wel is mijn logies goed, mijn hospes een best man, wel krijg ik trouw bezoek van mijne Amsterdamsche vrienden en kennissen aan de Academie maar toch zal het mij wel zijn u eens te zien en te spreken. Den dag mijner komst wil ik liever niet bepalen, daar ik dan mijne vrijheid behoud, naarmate het met mijn werk en met het weder schikt te gaan of niet te gaan. Ik hoop u dan veel te vertellen en schrijf daarom tans te minder.

Gij hebt mij naar het vers van Van der Hoop gevraagd: ik heb het u niet gezonden, omdat het de port naauwlijks waard is. Doch over dit en hetgeen gij mij verder schreeft, eerlang mondeling. - Want de brief moet naar de post en langer het schrijven uit te stellen wilde en durfde ik niet. Vaarwel

tt
Van den Brink

Bakhuizen van den Brink aan J. ter Meulen Hzn.
Leiden, november 1831.

Het verblijf te Leiden gaf Bakhuizen wat meer vrijheid en zelfstandigheid, zodat hij zich een uitstapje van twee dagen naar Bodegraven, waar hij dus op Rhodus logeerde, veroorloven kon. Het was tevens een onderbreking van zijn 'ballingschap' te Leiden, dat hem als woonplaats, maar ook als studentengemeenschap sterk tegenvalt. Telkens weer horen wij de klachten over de saaiheid van Leiden en over de verstarring van het universitaire onderwijs, klachten die ook aan anderen dan Ter Meulen gericht zijn, waarschijnlijk aan De Haan Hugenholtz, van wie Potgieter twee door Bakhuizen geschreven brieven ten gebruike ontvangen had. In het Leven van R.C. Bakhuizen van den Brink *(Werken V, 1885), vindt men hierover treffende passages. Uitvoerig geeft hij aan zijn verontwaardiging lucht over de achterlijke wijze van college geven van prof. van Hengel in wat bij Potgieter merkwaardigerwijze heet 'de weeklagt in zijne nalatenschap', maar wat ongetwijfeld een citaat uit een brief is (p. 345). Een half jaar later heet het nog: 'Stel u mijn toestand regt levendig voor den geest. Mijne boekenkast staat nog gevuld met dezelfde werken die ik te Amsterdam bezat; maar hoe vele van deze zijn mij thans onnoodig geworden. Daar hebt ge mijn Magnus Apollo Schleiermacher. In Amsterdam was het eene eere van hem wat te weten. Rooyens zag niet ongaarne dat ik over den man nu en dan doorsloeg; en gij moogt het u zelven vragen, ik ontstak dengene die mij genaakte wel eens in ijver voor den grooten geest. Hier kan hij gerust in de boekenkast blijven, niemand vraagt naar zijn gevoelen, weinigen hoorden zijn naam! De Wette, Nitzsch, Lücke gaan denzelfden gang. Gieseler geniet alleen onderscheiding om zijne Kerkgeschiedenis. Van de Hallische twisten weet men hier niet' (p. 346). En verder hoort men: 'Mijne Duitschers kunnen gerust blijven*

Zie p. 83

De tuin van Huize Rhodus, geschilderd door J. van de Sande Bakhuyzen

waar ze zijn: een student die bij de exegese wat veel met zijn De Groot dweept, is al zeer heterodox. In dien toestand kunt gij begrijpen dat de lust tot onderzoek verdwijnt. Bij het responderen bestaat het voorwerp van ambitie, in het prompte opzeggen .... der dictaten!' (p. 347). In dit verband komt hij ook over Drost te spreken: 'Drost is een beste, knappe jongen, wiens vriendschap mij dag aan dag dierbaarder wordt, maar hij gevoelt niet half hoe veel hij gemist heeft, door Amsterdam zoo spoedig te verlaten. Daar had hij langzamerhand de liberaler studiën der Kweekelingen van het Athenaeum leeren waardeeren; toen hij hier zijne wijsheid verkocht recommandeerde een allerbekwaamst student hem Egeling's Weg der Zaligheid. *Ik heb hooge achting voor het boek als handleiding voor leeken; maar laat men er Duitschland meê rondreizen, laat men er de Berlijner en Heidelbergsche Theologie meê beoordeelen! Ik geloof dat op beide plaatsen iets meer van een Theologant zou gevorderd worden, dan het getrouw bestudeeren van Egeling!' (p. 348). En ten slotte: 'Het zal wat pedant schijnen, maar ik zeg het minder als Van den Brink dan wel als Amsterdamsch student: mijn leven hier herinnert mij het Zevende Boek der* Republiek *van Plato. Het stelt ons eenen kerker voor, in welken gevangenen zoo vast geboeid zitten, dat zij heen noch weêr kunnen. Achter hun is een stellaadje, waarop menschen en dieren zich in dezelfde orde voortbewegen; nog verder naar achter een groot vuur, dat de schaduwen tegen de overstaande kerkerwand vormt' (p. 349) (...) 'De arme gevangenen kennen niets als de schaduwen tegen de wand: de voorwerpen door welke deze worden veroorzaakt kennen zij niet; het schijnsel van het vuur noemen zij het licht, de zon zelve hebben zij nooit gezien'. (p. 350) (....) 'Indien nu iemand in dat duistere kerkerhol geworpen wordt, na pas het zonnelicht en de voorwerpen er door beschenen te hebben genoten, dan zullen zijne oogen, door de plotselinge duisternis, weifelende en verblind schijnen; - zegt hij dan den gevangenen dat hij meer heeft gezien dan zij, dat hetgeen zij aanschouwen geene voorwerpen zijn, maar slechts schaduwen van voorwerpen, dan zullen zij hem uitlagchen en verachten. Inderdaad zoo gaat het mij hier'. (p. 351)*

Bakhuizen, daar is geen twijfel aan, heeft zich in Leiden, althans in de eerste tijd, geïsoleerd gevoeld. Dat kan behalve aan zijn persoon, ook toegeschreven worden aan de weinige waardering, die de echte Leidenaars over hadden voor de Amsterdammers, die naar de universiteit kwamen om zich voor examina voor te bereiden.

Men vindt enkele losse citaten uit deze brief in Potgieters Leven van R.C. Bakhuizen van den Brink *(Werken V, 1885), p. 336, 346, 354*.

Leiden November. 31

Amicissime!

Reeds lang was het mijne pligt geweest, u te schrijven, doch de hoop dat er voorleden week aanvraag naar uwe bouffante zou komen, vooral daar het koude weder die dingen hoe langer hoe noodiger maakte, deed mij mijn schrijven

uitstellen totdat ik u daarmede de brief kosteloos zou kunnen doen toekomen. Echter daar ik de koude hoe langer hoe meer begin te voelen, reken ik het noodig u uwen rooden doek te sturen, ten einde gij daarin gewikkeld door storm en regenvlagen den Rhijn langs en het huis van Uwe Phyllis voorbij zult kunnen heentwijfelen.

Sedert den tijd dat ik u verliet, heb ik dikwijls met genoegen de twee dagen herdacht die ik bij u doorbragt. Het strekte mij tot bijzonder vermaak onderscheidene dingen mondeling met u te kunnen bepraten, die, ik weet niet hoe, nooit in eene brief eene geschikte plaats vinden. Het is dunkt mij, dikwijls als of de brief eene derde persoon is die tusschen beiden komt om onze gedachten te onderscheppen. Maar dit beste vriend hadden wij [op] onze wandelingjes langs den Rijn, door het Bosch, naar Zwammerdam niet te vrezen. Hoe aangenaam het mij [was] kennis [te] maken met plaatsen, die ik ja vroeger misschien gezien had, maar waarvan de tijd de voorstelling geheel uit mijn geheugen gewischt had, betuigde ik u reeds, en ik nam het heilig voornemen om met het aanstaand voorjaar een dergelijk uitstapje uit Leidens grijze wallen te maken. Hartelijk dank, eindelijk voor de lieve en vriendelijke ontvangst; in uwe familie heb ik genoegelijke oogenblikken doorgebragt: het speet mij bijzonder dat uwe ouders van huis waren, vooral om eene rede die voor hun zoo treurig was.[87] Groet hen ondertusschen van mij, en dank hen insgelijks voor de goede receptie die ik ten hunnent vond.

En nu, beste vriend, zijt gij verlangend te weten hoe het mij te Leiden gaat. Studia rebus adversis solatium ac perfugium praebent.[88] Want buitendien behoort eene ballingschap naar Leiden onder de res adversae ten minste voor mij. Er is hier zoo weinig afleiding, zoo weinig echte studentengeest, dat ik inderdaad niet dan moeijelijk op mijn gemak kan geraken. De duivel der eerzucht spreekt er ook een woordje in: want op de studenten dien invloed hebben, die ik op het laatst te Amsterdam [had,] daaraan valt niet [te] denken. Men is te Leiden zeer tegen de Amsterdammers ingenomen: en ik geloof dat de rede daarvan in loutere jaloezij ligt. De goede toon van conversatie, de liberale broederlijke geest, de ijver voor eene vrije en onafhankelijke studie die de meerderheid der Amsterdamsche studenten kenmerkt, vindt men bij de te onregt zoo beroemde Leidsche studenten niet. Doch dit onder ons. - Mijn studie en enkelde vrienden die even als ik meer aan Amsterdam dan aan Leiden behooren, zijn mijne toevlugt. De studie vooral kan híer gezet, worden doorgezet: want afleiding heeft zoo als ik zeide, Leiden niet, en de tijdsverdeeling is hier veel voordeliger dan elders. Enfin reeds spijt het mij zooveel kwaads van Leiden te hebben geschreven: het mogt u afschrikken om mij aldaar eene contravisite te maken. Doch hetgeen ik zeg omtrent Leiden heeft alleen tot een duurzaam verblijf betrekkelijk: om er eenige dagen door te

87 Op 28 oktober 1831 was de grootmoeder van Jan ter Meulen gestorven, Elisabeth Boomhoff, tweede vrouw van Hendrik ter Meulen (1744-1805).

88 Citaat uit Cicero, Pro Archia poeta 16: in tegenspoed geeft de studie troost en toevlucht.

brengen is Leiden aangenaam genoeg. En waartoe, beste vriend, hebben wij vreugd van buiten noodig, wanneer wij het geluk hebben, hetgeen ons slechts zeldzaam gebeuren kan, om elkanders bijzijn en gesprekken eenige dagen te genieten. Kom derhalve spoedig eens bij mij logeeren om alles zelf te zien en te beoordeelen, maar vooral om uwen vriend genoegen, en eene nuttige afleiding te bezorgen.

Gisteren avond heb ik nog benevens andere een ouden kennis uit Amsterdam, tans insgelijks student te Leiden bij mij gehad. Het was Heije.[89] Gij kent den ongunstigen naam waarin hij te A stond. Door verdiensten, wezenlijke verdiensten echter heeft hij zich hier gewroken. Hij is een der knapste en meest geachte medici alhier, hij maakt uitmuntende verzen zonder aan die liefhebberij zijne studie op te offeren: hij heeft eene goede conversatie bijna zou ik zeggen eene voorname, indien het voorname hier goed, of het goede voornaam was. Tans is hij voor de faculteit in commissie naar het gouvernement. Een aangenaam schouwspel hoe iemand ten goede veranderen kan.

Wat zegt gij van de landszaken. Die duivelsche Engelschen! niet waar? wier vloot onze kusten met nijdige oogmerken gadeslaat[90]

Heu pietas! heu prisca fides![91]

Hier echter is mijne opgewondenheid niet half zoo groot als te Amsterdam. Te hooi en te gras hoort men eens wat nieuws, terwijl de tijd na den beurs te Amsterdam gewoonlijk aan politiek nieuws en politiek gesprek is toegewijd. De jagers alhier, wenschen niet gaarne van hunne studien geroepen te worden: het gemis heeft hun de waarde leeren kennen: echter staan zij bereid om bij eene nieuwe oproeping als een eenig man te velde te trekken. Doch de Hemel geve, dat het geschokte vaderland eindelijk eervol op de welverdiende lauweren rusten moge.

Hiernevens in dank de bouffante terug. Zij kwam mij in de schuit uiterst te stade. Ik heb mij in die nachtschuit schroomelijk verveeld. Want onder allen was ik de eenige die niet slapen kon. De aankomst te Leiden, was bar. Te vroeg om op te blijven, te laat om te gaan slapen en daarom viel ik als een razende op eeten en drinken aan. Doch mijn uitstapje was wel honderdmaal dat kleine ongerijf waard. Nogmaals dank voor het vele genoegen dat gij mij geschonken hebt. Groet uwe familie en dank haar voor hetgeen ook zij daartoe heeft bijgedragen. Zeg aan v Oorde,[92] dat wanneer hij te Leiden komt hij mij eens komt opzoeken en mij zoo satisfactie geven voor de teleurgestelde hoop zijner visite. Vale et me cogita

RC.B. van den Brink

89 Jan Pieter Heije (1809-1876), studeerde medicijnen 1825-1826 te Amsterdam, ging in 1827 naar Leiden, waar hij in 1832 promoveerde, om zich toen in Amsterdam te vestigen.

90 Bedoeld is het embargo van de Engelse vloot, dat Nederland tot toegeven moest dwingen.

91 Citaat uit Virgilius, Aeneis 6, 878: Helaas, waar is de goedheid, de vroegere trouw gebleven.

92 Pieter van Oorde (1808-1861), doopsgezind theologisch student te Amsterdam 1827-1829, ingeschreven te Leiden (Litt.) in 1825. Proponent in 1830.

Bakhuizen van den Brink aan J. van Geuns Leiden, 12 november 1831.[*]

Deze brief, vrijwel in dezelfde tijd geschreven als de hieraan voorafgaande aan J. ter Meulen, klaagt natuurlijk ook wel over de verveling van Leiden, maar maakt het toch duidelijk, dat Bakhuizen zijn heil zoekt in de literatuur, nu de theologische studie hem zo weinig te bieden heeft. Drost heeft getracht zijn geestdrift voor Jean Paul op hem over te brengen. Hij heeft hem gelezen: 'verslonden mag ik niet zeggen, want schoon mijne maag vrij wat verduwen kan, eenige onverteerbare brokken zijn mij in de keel blijven steken'. (Leven van R.C. Bakhuizen van den Brink, *Werken V, 1885, p. 359-360). Hij heeft literaire gesprekken met Drost en met Heije, welke laatste hij nu eerst beter leert kennen en heeft tweemaal per week een bijeenkomst met de Amsterdammers, die op deze wijze blijkbaar hun isolement in Leiden trachten te doorbreken*.

Deze brief wordt geciteerd in Potgieters biografie op p. 330-331 en 360-361.

Leiden 12 November. 1831[93]

Amicissime!

Toen ik u bij mijn vertrek uit Amsterdam kwam vaarwelzeggen: beloofde ik wanneer ik ledigen tijd had u eens te zullen schrijven. En echter tans eerst ontvangt gij een brief. Ledigen tijd echter had ik genoeg, in de eerste weeken zelfs meer dan mij lief was: want op alle manieren trachtte ik den oneindigen dag te Leiden te bekorten. De eenige ware manier, het vlijtig studeeren slechts wilde er bij mij niet in. Niets geloof ik zoo doodelijk voor ons verstand en gevoel, als die verveeling: en dan in die uren van landerigheid, u ijverigen werkman, briefsgewijze een bezoek te komen geven, wilde en konde ik niet.

Levius fit patientia quidquid corrigere est nefas.[94] Eenmaal te Leiden zijnde, moet ik mij in mijn lot zoo goed ik kan schikken: Van het ongerijf dat deze stad voor de verstrooijing aanbiedt is partij te trekken voor de studie: en in het verschiet, schoon wel wat chimaerisch, zweven mij dagen voor den geest, waarin ik geheel en al achter mijne boeken zal verschanst zitten. Cool[95] heeft daarvan reeds een nobile exemplum gegeven. Mij armen echter gelukt het tot dusverre

* Univ. bibl. Amsterdam. Bd 54.

93 J. van Geuns (1808-1880), aan wie deze brief gericht is, was een grote vriend van Bakhuizen, medelid van het dispuut I.A.A.A.A. Hij studeerde 1825-1827 medicijnen te Amsterdam, vertrok naar en werd ingeschreven te Leiden in 1827, waar hij zijn studie voortzette en promoveerde in 1833. In 1846 werd hij buitengewoon hoogleraar in de pathologie en gerechtelijke geneeskunde aan het Athenaeum. Hij is ook redacteur van De Gids geweest (1838-1849).

94 Citaat uit Horatius, Oden 1. 24: Door geduld wordt lichter te dragen wat te veranderen niet toegestaan is.

95 P. Cool (1807-1891) was in 1825-'29 student aan het Doopsgezind seminarie te Amsterdam. In 1831 te Leiden ingeschreven werd hij proponent in 1832 en beroepen te Purmerend. In 1836 werd hij beroepen te Harlingen, waar hij tot 1872 werkzaam bleef.

maar half. Drost echter beschouwt reeds de tijd als aanstaande waarop hij zal kunnen zeggen: Richard's himself again.[96] Een fraai kompliment, maar wat al te heroiek voor mijn eenvoudigen persoon; ondertusschen accipio omen.[96]

Het is vooral aan de literatuur te danken, dat ik langzamerhand wat rustiger aan mijne studie ben. Eerst was het Jean Paul[97] die mij in mijne lange en slepende uren bezig hield en sedert vijf dagen is het Thomas Moore.[98] Ik weet niet of gij dien dichter kent: maar anders is hij voor een bellettrist als gij wel der leezing waardig. Het non plus ultra van elegante poezij, met een toerusting van klassieke geleerdheid, die aan zijne gedachten de grootste soliditeit geeft, en over de eenvoudigste kortste producten zijner fantasie, ik weet niet welken antieken luister verspreidt. In mijne editie van hem heb ik twee gedichten van langer adem Lalla Rookh en the Loves of the angels, wier tooneel in het Oosten is, en waarvan de gang der denkbeelden en de wijsgeerige grondslag aldaar te huis behoort. Voor zoo ver ik dezelve gelezen heb, vind ik ze om derzelver echt Oostersche kleur, verre boven de Orientales van Victor Hugo te verkiezen, waarmede zij ook echter in dit punt alleen overeenkomen. Hij heeft ook Satires geschreven, doch deze heb ik nog niet meer dan doorgezien. Zij schijnen gans op de Engelsche wijs ingericht, vinnig bijtend, tusschen beide Pamphletachtig zoodat de namen van Canning,[99] Wellington,[100] Eldon[101] er met de voorletters in uitgedrukt staan. Het meerendeel van zijne werken zijn minnedichten, echt muzikaal en den Griekschen meer dan den Latijnsch klassieken geest ademende.

Het lezen van dergelijke producten van schoone literatuur, brengt mij in gedurige aanraking met Drost, die nog even zeer als van te voren met die soort van werken dweept. Gisteren nog hebben wij een allervinnigst aesthetisch dispuut gehad, dat u misschien zou geïnteresseerd hebben, omdat ik er met u te Amsterdam nog eens over gesproken had en ik toen de eer had u op mijne zijde te hebben of liever van op *uwe* zijde te staan. Het was namelijk over de noodzakelijkheid van de zedelijkheid tot de aesthetische schoonheid: welke ik verklaarde niet in te zien en meende dat Romans en Dichtwerken geene leermeesteressen van waarheid en deugd behoefden te zijn om aan hare vereischten te voldoen. Het gesprek

96 Citaat uit Colley Cibber's *Richard III:* Conscience avaunt, Richard's himself again. -Accipio omen = ik begroet het als een gunstig voorteken.

97 Jean Paul Friedrich Richter (1763-1825), bekend als Jean Paul, humoristisch schrijver en voorloper van de Romantiek. Drost propageerde hem bij zijn vrienden.

98 Thomas Moore (1779-1852), Iers dichter, als romanticus van het tweede plan in zijn tijd zeer geliefd, vooral met het Oosterse gedicht *Lalla Rookh* (1817) en *The loves of the angels* (1823). Zijn satyrische gedichten waren tegen de Tories gericht.

99 George Canning, een meer liberale Tory, werd minister van buitenlandse zaken in 1822, en was in zijn sterfjaar (1827) een paar maanden eerste minister.

100 De hertog van Wellington behoorde tot de conservatieve Tories en was eerste minister in het laatste Tory-kabinet (1828-'30).

101 John Scott, 1st Earl of Eldon, lange tijd Lord Chancellor, was een van de meest conservatieve leden van het Tory-bewind.

kwam voort uit de bewuste Hermingard,[102] welke hij tegenwoordig omwerkt en beschaaft. Ik voer een weinig tegen hetgeen ik Romanskwezelarij noemde uit, en zoo als gij begrijpen kunt hij vatte vuur. Het gesprek liep af zoo als het begonnen was. Piet Cool speelde voor partijganger, en Drost en ik eindigden met de zaak sub judice te laten.

Maar apropos van dichters en bellettristen. Sedert eenigen tijd heb ik kennis gemaakt met Heije, van wien ik, sedert dat hij Amsterdam verliet slechts half gunstige denkbeelden had. Hoe heeft hij hier mijn ongunstig denkbeeld beschaamd! De verzen die ik van hem gelezen had, heb ik wel fraai gevonden; maar zijne impetus poeticos slechts voor korte en zeldzame episodes in zijn leven gehouden. Tans ontdekte ik eerst welk eene hechte grondslag zijne dichtgeest had: hoe het niet alleen bij hem een schitterende maar ongevormde aanleg was, maar veeleer hoe hij die aanleg naar de begrippen van een gezond aesthetisch gevoel had ontwikkeld en gekuischt. Kortom, hoezeer zijne poezij op zuivere beginselen zoowel wat zijn gevoel als wat zijn verstand en moreel betrof gegrond was. Ik had een gesprek met hem over bijna hetzelfde onderwerp als dat met Drost maar stond verbaasd over de zuiver logische begrippen die hij ontwikkelde. Hij heeft mij een vers medegedeeld op Beeckman:[103] De poezij is voortreffelijk, het mechaniek allerzuiverst, misschien alleen de hoofdgedachte wat al te wraakzuchtig. Of zulks met het karakter van Beeckman strookte weet ik niet, in een vers op Huet zou zij ongepast zijn.

Wat Allebé[104] geleverd heeft, weet gij. De herinneringen aan zijnen leermeester v.d. Boon Mesch[105] raken u dubbeld, omdat gij ook den geprezenen leermeester gehoord en geacht heb[t]. Over de gelijkheid van het beeld kan ik niet beslissen: wat den stijl, den toon, betreft bevalt mij het stukje uitnemend. Sommigen hebben aangemerkt dat de leerling zich hier en daar wat te beslissend over den meester uitliet: mij echter heeft zulks niet gehinderd vooral daar van Zijl[106] alleenlijk dat beschrijft waar hij met van der Boon in aanraking kwam en zelf zegt, als leerling zoo al niet over het materieele ten minste over het formeele der leerwijs van zijn Professor het best te kunnen oordeelen: een recht dat niemand hem moet betwisten. De geheele aanleg van het stuk drukt het karakter van den schrijver uit. De schets van v.d. Boon te beginnen van het punt, waarop zijn edelst gevoel het eerst met hem in aanraking kwam, van zijne melancholie over

102 *Hermingard van de Eikenterpen,* Drosts historische roman, die in 1832 uitkwam.

103 De student L.J.W. Beeckman was als Leidse jager op de Tiendaagse Veldtocht bij Beeringen gesneuveld. Het gedicht van Heije komt voor in de Leidsche Studentenalmanak voor 1832, p. 195-197.

104 G.A.N. Allebé (zie noot 47) schreef: *Herinneringen aan mijnen leermeester H.C. van der Boon Mesch* in v. Kampen en de Vries, Hollandsch Magazijn, 1832, 189 vv.

105 H.C. van der Boon Mesch (1795-1831) werd in 1823 hoogleraar in de natuurlijke historie en in de theoretische en farmaceutische chemie te Amsterdam.

106 Uit het verband moet men wel afleiden dat Allebé en Van Zijl een en dezelfde persoon zijn. In het Leidse Album studiosorum en in de Studentenalmanak komt men de naam Van Zijl niet tegen.

den dood zijner moeder is goed gekozen en geheel eigen aan van Zijl, die de punten waarbij het gevoel moet worden opgewekt, wel weet voor den dag te halen. Vervolgens de uitweiding over het *geniale* van v.d. Boon en eindelijk het dweepen met geleerde *humaniteit* p. 12. Wie zou daaraan onzen vriend niet herkennen?

Gij weet zeker reeds dat v Beeck Vollenhoven[107] verhuisd is en tans bij *Allebé* woont. Mij verwondert zulks nog al: want beider karakter loopt zeer uit één. Bij Allebé echte humaniteit, groote kunde; bij den ander, weinig humaniteit maar veel Fransch vernis. En dan na eerst met Huet gewoond te hebben tans met v. Beeck te huizen, - mij ten minste zou het verschil te groot zijn. V. Beeck is een goede vent, heeft inderdaad een goed karakter, maar dat hij voorts achter Huet staat zal hij zelf erkennen. Ook Vrolik[108] schreef mij 'Van Zijl zal in hem Huet niet hervinden.' Doch in wien zou hij dat ook?

Voorts moet ik u melden het bestaan van een soort Amsterdamschen klubs. Van tijd tot tijd kwamen de Amsterdammers 's avonds na tien ure bijéén. Van de week liep het zoo druk dat er alle avonden zulk eene cercle bij den een of ander was. In het begin ging het goed: gisteren avond echter verflaauwde het discours en wij besloten daarom die cercle slechts tweemaal in de week te houden.

Maar stil: Op het oogenblik schuift men mijn raam open en een cloak klimt naar binnen. Het is Nitus Vrolik. Van nacht zal hij bij mij logeeren. - Maar beste Putter laat dit onverwacht bezoek ons niet stooren en laat ons even als Archimedes in de woeling van Syracuse onze mathematische demonstratie afmaken.

Waar had ik het ook over? Over de Amsterdamsche klubs. Welnu daar heerscht de gulde vrijheid. Men kan komen of wegblijven naar verkiezing maar is altoos zeker Dingsdags of Donderdags, een gedeelte zijner Amsterdamsche vrienden vereenigd te vinden. Leden van de klubs zijn Allebé, v. Beeck V., Frans,[109] Ott,[110] Salie,[111] Drost, Heije, Schumer[112] en mijn persoon. Wat dunkt u van die vereeniging. Twee Amstelodamo-Leidenses echter missen wij inzonderheid.

De een zijt gij. Houd dit niet voor een bloot compliment, goede Putter. Want primo hebt ge de spooren van uwen goeden wandel hier achtergelaten. Onze Frans werkt als een ezel en schuift noode zijne boeken op zijde, wanneer hij de klubs zal bezoeken. 2°. heeft Heije ons verteld van eene nieuwe hoedanigheid die zich in u ontwikkeld had. Misschien mogt hij het niet vertellen, mogt ik het u niet overbrengen zoo hij het verteld had. Excuseer dan uwen collega om mijnent

107 H. van Beeck Vollenhoven, studeerde medicijnen 1828-'30 te Amsterdam, in 1830 te Leiden ingeschreven.
108 Agnites Vrolik studeerde rechten 1826-'29 te Amsterdam, werd te Utrecht ingeschreven in 1829 en nog eens in 1831 (Phil.).
109 Frans = F.R. Spengler, juridisch student van 1826-'29 te Amsterdam, in 1831 ingeschreven te en voorgoed vertrokken naar Leiden.
110 J.P. Ott, theol. student 1824-'26 te Amsterdam, in 1827 naar Leiden vertrokken, in 1832 Cand. t.d. H. Dienst.
111 Salie. Het is niet duidelijk, wie hiermede bedoeld is.
112 L.H. Schumer Jr., med. student 1829-'31 te Amsterdam, in 1830 te Leiden ingeschreven.

wil: het valt moeijelijk de goede hoedanigheid eens vriends te verbergen. 3°. Zijt gij ons aller vriend. Maar van u hebben wij nog hoop van u eenmaal te Leiden te zullen zien: den ander, dien wij, missen zien wij nimmer weder. Ja beste vriend nog altoos maken de herinneringen aan den onvergetelijken Huet een groot deel onzer gesprekken uit. Met Allebé altans spreek ik veel over hem, en indien Vrolik niet gekomen ware, zoude ik met dezen heden avond in zijne papieren hebben rondgesnuffeld.

Doch het wordt tijd dat ik mijn brief sluite. Adieu! groet mijne Amsterdamsche vrienden, denk en schrijf spoedig aan

Uwen vriend
Van den Brink

Bakhuizen van den Brink aan J. ter Meulen Hzn. Leiden, 22 januari 1832.

Bakhuizen heeft de Leidse eentonigheid onderbroken door gedurende de kerstvacantie nog weer eens te genieten van de oude studentengeest te Amsterdam en daar bovendien de herdenkingsfeesten van het tweehonderdjarig bestaan van het Athenaeum mee te maken. In zijn Leven van R.C. Bakhuizen van den Brink *(Werken V, 1885), wijdt Potgieter aan deze feesten veel aandacht met ruime, gebruikmaking van deze brief, die geciteerd wordt op blz. 347 en - zeer uitvoerig - op blz. 355-358*.

Leiden 22 Jan. 1832.

Amicissime!

Van waar het komt dat gij eerst na zoo lang tijdverloop weder een brief van mij ontvangt zult gij ligtelijk kunnen bevroeden. Voorzeker schrijft gij zulks niet daaraan toe dat de Leidsche Bakkes zoo warm niet meer voor zijne vrienden is als de Amsterdamsche. Waarlijk, de Leidsche lucht is voor liefde en vriendschap anders beneden nul: want hier is alles verveelend en eentoonig en de eene dag zoo volmaakt gelijk aan de andere als ware het een horologie dat onze lieve Heer dagelijks opwindt. - Edoch vergeef mij de profaniteit. Ik verontschuldig mij met de dichterlijke spreuk fecit indignatio versum.[113] Doch daardoor juist gevoelt gij ligtelijk dat ik een zeker heimwee naar Amsterdam heb en dat ook de Amsterdamsche vrienden mij idealen van een voorleden tijd worden. Ergo dat ik ze meer acht dan anderen. Atqui nu zijt gij nog een Amsterdamsche vriend. Ergo vergeet ik u nooit. Quod erat demonstrandum.-[114]

113 Si natura negat, facit indignatio versum. Juvenalis 1. 79 - Als de aanleg tekort schiet, doet de verontwaardiging toch wel een gedicht maken.

114 Bakhuizen geeft zijn betoog hier de vorm van een syllogisme, waarbij atqui (= welnu) de minor inleidt en de conclusie eindigt met: quod erat demonstrandum (= hetgeen te bewijzen viel).

Maar waartoe zooveel woorden om een zaak te zeggen die gij wel weet. Van meer belang is het dat ik u vertel dat ik met de wintervacantie eene maand in Amsterdam heb doorgebragt, en dat dit de hoofdreden was waarom ik u nog niet geschreven heb. Hoe drok ik het daar gehad heb, hoe ik mij daar weder in den stroom mijner geliefde studentenwereld gestort heb kunt gij gemakkelijk denken. De jongelui waren nog de ouden; allerfideelst, allerenthousiastisch, ijverig voor vrije en liberale studie, misschien een weinig los maar geheel anders als de houten studenten-machines van L. En dan de feesten en de herinnering aan een luisterrijk tijdvak van 200 jaren. Ziedaar Jan! hetgeen een Oud Amsterdamsch Student in een opgewonden stemming houden kan.

Toen ik eerst te Amsterdam kwam vond ik de studenten over de schikkingen van het feest meestal ontevreden. En inderdaad liet het zich aanzien alsof zij personae mutae ofte wel figuranten zouden blijven bij de vrolijkheden die de H.H. Curatoren met hunne hooge côterien zouden deelen. Edoch Professoren en studenten zorgden dat zulks niet gebeurde en het feest zelf viel boven verwachting algemeen goed uit. Wat een welsprekend man toch op de harten van echte studenten vermag! Toen van Lennep[115] zijne redevoering opgesneden[116] had, zouden geloof ik allen wel te vreden naar huis gegaan zijn al hadden de overige dagen niets meer opgeleverd. Van Lennep was op zijn stand te benijden: een beeld van Miltiades om de Themistoclesen die onder zijn gehoor waren uit den slaap te houden.[117] Geplaatst toch was hij op hetzelfde terrein waarop voor twee honderd en honderd jaren mannen als Vossius[118] en D'Orville[119] stonden: en zijn naam zou in de jaarboeken des Athenaeums naast de hunne prijken. Voeg daarbij dat hij bij de viering van het Eeuwfeest het Athenaeum in gelukkiger omstandigheden zag dan zij: dat het gehoor waarvan hij omringd was bestond uit de bloem der natie, uit geleerden als v. Heusde,[120] Hamaker,[121] en anderen; dat de verwachtingen zijner toehoorders misschien overmatig hoog gespannen waren en dat hij echter onder de luide toejuichingen der vergaderde menigte van het spreekgestoelte afklom. Waarlijk zulk een dag was een Romeinsche triumf waardig. - Wat de inhoud zijner redevoering was hebt gij uit de Couranten

115 Dit is prof. D.J. van Lennep. (Zie noot 4).
116 Opsnijden = voordragen.
117 Vgl. Potgieter aan Drost ± 7 nov. 1833: ‘Zoo ik uit de Grieksche geschiedenis durfde citeeren, zoude ik u herinneren, dat de zegezuil van Miltiades den jongen Themistocles belette te slapen’. Tijdschr. v. Ned. T. en L. 37 (1918), p. 110.
118 G.J. Vossius (1577-1649) was met Barlaeus de eerste professor bij de oprichting van het Athenaeum, dat op 8 jan. 1632 met zijn inaugurale oratie werd ingewijd.
119 J. Ph. d'Orville (1690-1751) was van 1730-'42 professor in de literaturen aan het Athenaeum.
120 Ph. W. van Heusde (1778-1839) was sinds 1803 hoogleraar te Utrecht in de geschiedenis, oudheidkunde, welsprekendheid en het Grieks.
121 H.A. Hamaker (1789-1835), was van 1822 af gewoon hoogleraar in de Oosterse talen te Leiden. Hij en van Heusde waren aanwezig als ‘voormalige kweekelingen der Doorluchtige Schole’.

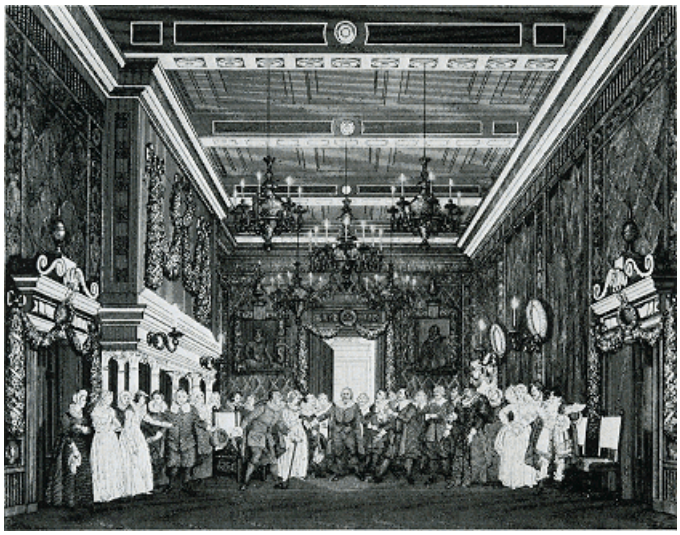

Scène uit Jacob van Lenneps 'Een Amsterdamsche winteravond in 1632', opgevoerd bij het 200-jarig bestaan van het Athenaeum Illustre van Amsterdam in 1832

kunnen vernemen: om het heerlijk Latijn en de fijne Oratorie te waardeeren moest gij hem zelf gehoord hebben.

De Comedie-partij des avonds was brillant. De jonge van Lennep had een regt nationaal stukje geleverd dat door zijne herinneringen aan de groote mannen uit het tijdvak van Fredrik Hendrik allen om het zeerst boeide.[122] Bea speelde voor Tesselschade en zag er allerbetooverendst uit.[123] Over haar was slechts één stem.

Den volgenden Woensdag bragten wij meest onder elkander door. Voor ons was het alstoen geen feest: maar wij maakten er ons een. Op de Societeit was het van den ochtend tot den avond open hof.

Donderdag begon met een oratie van Rooyens in de Nieuwe Kerk. Doch aldaar was de Directie zoo slecht dat slechts weinigen den man konden verstaan.[124] Het

122 J. van Lennep, *Een Amsterdamsche winteravond in 1632. Geschiedkundig tafereel in twee bedrijven*. Afgedr. in Gedenkboek (zie noot 125), p. 93-146. Ook afz. versch., A'dam 1832.

123 Maria Francisca Bia, dochter van de acteur Lambert Bia, en getrouwd met de toneelspeler R. Engelman.

124 G.J. Rooyens, *Godsdienstige rede gehouden bij het Tweede Eeuwfeest der Doorluchtige School van Amsterdam*. Gedenkboek p. 185-220.

Amsterdamsche vulgus had zich van de beste plaatsen meester gemaakt. Nieuwsgierige flaneurs doorkruisten en doorschoffelden de omloop en eerst na een half uur konden eenige woorden ons oor bereiken. Hetgeen ik verstaan heb was uitmuntend, en sommigen die het geluk gehad hadden nader bij den redenaar te zijn prezen het stuk zeer. Het gedenkschrift van het Eeuwfeest dat eerlang zal uitkomen zal ons hoop ik te lezen geven hetgeen onze ooren vergeefs trachtten op te vangen.[125]

De Donderdag middag leverde een heerlijk besluit op het feest, gij weet dat toen op drie onderscheiden maaltijden de studenten en gewezen studenten van Amsterdam vereenigd waren.[126] Onze partij want ik verhaal alleen

> quaeque ipse -- vidi
> Et quorum pars magna fui[127]

was in de Doelen. Ongeveer 130 studenten, die behalve de studentencommissies allen vroeger of nog in Amsterdam studeerden, hadden zich daar om een lekker maar kostbaar diner geschaard. Bourdeaux heeft toen rekening gemaakt. Intusschen de zatten waren zeer weinig; en over het geheel was er een min of meer plegtige stemming, als of de oude paruiken van voor honderd en tweehonderd jaar ons nog op de hand of op den mond keken. Na één of twee uur 's nachts raakten echter de hekken wat meer van den dam, zonder dat er echter eenige excessen gebeurden. B.V. de studenten liepen over de tafels, dat immers altoos beter is dan dat zij er onder lagen: de toasten werden langer en inconsequenter, zotter. Van tijd tot tijd kwamen er oude Heeren, Advokaten, Professoren, Curatoren bij ons oploopen en toasten ten onzen welzijn instellen. Ten vijf ure scheidden wij vrolijk en wel te vreden van elkander. Wij hadden ons best vermaakt en het speet mij alleen eenige oude beste vrienden en daaronder ook u niet aan den broedermaaltijd te zien --

De politieke geest was in Amsterdam wat verflaauwd. Er heerschte eene groote gerustheid op edel zelfsgevoel gegrondvest. Men dacht wel aan nieuwe omwentelingen in Frankrijk, aan den kans van een geallieerden oorlog, maar hoopte van alles het beste. God geve dat dit jaar tot het heil onzes Vaderlands en van Europa bijdragen moge.

In Amsterdam heb ik mijn werk gemaakt om voor u een Calvijn te koopen, doch er moesten exemplaren ontboden worden zoodat ik niet terstond geslaagd ben, doch eerlang u een zal kunnen toezenden.

Te Leiden ben ik sedert Donderdag. Dien tijd heb ik in vrij drokke werkzaamheid gesleten zoodat ik vrij wel te vreden ben. Heden Zondag echter zet ik mij

125 *Gedenkboek der plechtige viering van het Tweehonderdjarig bestaan der Doorluchtige School te Amsterdam,* samengesteld door Mr. J. van Lennep. Amsterdam, 1832.

126 De verdeling was aldus: zij die vóór 1821 waren afgestudeerd in de Doelen in de Doelenstraat; zij, die na die tijd hun studie hadden voltooid, in de Munt; degenen, die nog studerende waren, in de Grote Doelen.

127 Citaat uit Virgilius, Aen. 2. 6: Hetgeen ik zelf gezien heb en waarin ik een groot aandeel heb gehad.

om aan mijne vrienden brieven te schrijven. Neem uw hoed af om dat de eerste aan u gericht is.

Groet uwe ouders en familie. En schrijf spoedig aan of liever kom eens in persoon opzoeken -

Uwen Vriend
Van den Brink

Bakhuizen van den Brink aan J. ter Meulen Hzn. Amsterdam, juni 1832.

De bezorgdheid, waarvan Bakhuizen blijk geeft, dat de Leidse jagers nog eens zouden kunnen worden opgeroepen, wat hem maar opnieuw in tweestrijd zou doen komen, wordt aardig geïllustreerd door hetgeen Drost op 4 december 1832 aan Heije schrijft: 'O! wat wenschten wij maar den eerlijken vrede en vooral wij die thans door de vreeze gefolterd worden welligt spoedig zoovele hooggeschatte vrienden uit ons midden te zien vertrekken en - achter te moeten *blijven. V.d. Brink heeft mede thans vrijheid erlangt om ingeval van noodzakelijkheid als jager mede te gaan, hij vangt aan te exerceren maar werd vandaag door ligte ongesteldheid, zooals meer zijn gestel trof, verhinderd die oefeningen op zijne kamer aan te vangen'. (Deze brief, in het archief Beets, is afgedrukt in* Hildebrands voorbereiding, het dagboek van de student Nicolaas Beets. *Uitgegeven en toegelicht door Dr. H.E. van Gelder. Den Haag, 1956, p. 146).*

[Amsterdam, juni 1832] [128]

Welnu, waarde Vriend, om aan uw verzoek te voldoen zet ik den pen op het papier. Te Leiden had ik sedert den ontvangst van uw brief weinig tijd en te Amsterdam terug gekeerd dacht ik achtervolgens mijne correspondenten te beantwoorden, en ook zonder uwe sommatie zoudt gij eerlang een brief van mij ontvangen.

Ik ben, zoo als ik zeide, in Amsterdam terug en inderdaad het aangenaam gevoel kunt gij niet beseffen, wanneer men zich uit het eentoonige Leiden en van deszelfs phlegmatieke inwoonders verwijderd, weder te midden der hoofdstad bevindt. Mijn studentenvertrekje vond ik in den ouden vorm en het lokte mij regt uit om deze vacantie tot een otium cum labore te maken. Inderdaad het wel slagen van het werk, vooral van de studie hangt grootendeels af van de aangenaamheid die het werken vergezelt. Van daar geloof ik dat Leiden mij altoos mishagen, Amsterdam mij altoos bevallen zal. Ondertusschen hoor ik van stu-

128 De datering, in potlood, van deze brief door moderne, onbekende hand (± Juli '32. Amsterdam) is iets te laat. Aangezien de cholera op dat ogenblik Amsterdam nog niet bereikt had, kan de datum beter op eind juni gesteld worden.

denten die successivelijk van daar komen, dat de eerste stad hoe langer hoe akeliger wordt en dat de impassieve gezichten van Leidens burgerij (NB de heldenteelt van 1574 zoo als zommige dichters zeggen) tans voor het eerst door eene algemeene trek van vrees ontluisterd worden, de vrees namelijk dat zij de Cholera met zich omdragen.[129]

Zoo wel in het mij laatst toegezonden briefje, als in uwen voorgaanden brief herhaalt gij den wensch dat ik u eens te Bodegraven zou komen opzoeken.Te Leiden zijnde heb ik veel gedacht om u eens op te zoeken, maar tegen het einde der cursus was ik overkropt van werkzaamheden die wel van weinig belang waren, maar echter veel tijds kostten b.v. nazien van een paar dissertatien enz. Hoe gaarne ik dus ook u eens wenschte te zien en te spreken, was mij echter zulks onmogelijk. Intusschen ik hield mij voor om gedurende de vacantie mijn gemaakt plan eens uit te voeren; daar ik toch ook Vrolik in Utrecht zou komen opzoeken.[130] Maar de dreigende ziekte verstoort beide reisplannen: niet van mijnen kant want ik voor mij geloof dat meer de vreemdheid dan de aart der ziekte zoodanig eene impressie maakt; maar Mama verheugt zich dat ik bij een eventueel uitbarsten der ziekte in A. alhier ben en houdt mij dus met alle mogelijke vertoogen binnen Amstels muren. Intusschen uitgesteld is niet afgesteld, en zoo al niet in de vacantie hoop ik echter in het najaar u eens te komen opzoeken.

Tegenwoordig zit ik druk in het Hebreeuwsch te wurmen, doch ook al volgens eene nieuwe methode; gij kent nog den ouden Schröder zoo ik meen.[131] Nu de goede man ligt te A. achter den bank en de Grammatica Hebraea auctore T. Roorda vervangt deszelfs plaats.[132] En inderdaad de verandering is eene verbetering.

Wat zegt gij van den staat der politieke zaken? De houding onzes konings en zijne nota waren dunkt mij ferm, gelijk die der Conferentie wankel en weifelend.[133] Nieuws weet men hier niets en de zaak van Belgie schijnt voor het oogenblik te slapen. Intusschen men meent dat de ontbinding der kamers aldaar met aanstaande politieke gebeurtenissen in verband staat: sommigen spreken van oorlog, andere van inschikkelijkheid bij het Belgisch ministerie: maar weinigen weten met zekerheid er iets van te zeggen.[134] Een ding wensch ik zeer: dat de Leidsche jagers niet weder opgeroepen worden: zulks toch zou mij weder in een maalstroom van tweestrijd werpen, welke ik tans gelukkig te boven ben. En nog

129 In juni 1832 verspreidde de in het buitenland heersende cholera zich ook over ons land en bereikte in juli Amsterdam. Zeeland bleef verschoond.

130 Zie noot 108.

131 Nic. W. Schroeder, *Institutiones ad fundamenta linguae hebraeae*. Groningen, 1766. Daarna verschillende edities o.a. ed. tertia. Groningen, 1810.

132 Taco Roorda, *Grammatica hebraea*. Lugd. Bat., 1831-1833. 2 vol.

133 De koning had op 30 juni tegenover de 24 artikelen, die in mei door de vijf grote mogendheden waren geratificeerd, een nieuw ontwerp-tractaat ingediend.

134 Het oorlogsgevaar was in die dagen geenszins denkbeeldig. De ontbinding van de Kamer had intussen eerst op 28 april 1833 plaats.

altoos blijf ik mij zelven verwijten van in de glorierijke dagen van Augustus 1831 niet mede gestreden te hebben.

En hoe gaat het u in Bodegrave? Hoe vaart zeker meisje die gij wel eens uwe Phyllis noemt? Beste Jan wees gelukkiger dan ik. Intusschen wenschte ik meer dan immer geengageerd te zijn. Om met de Duitschers te spreken heb ik eene *Ahndung* van verliefd worden: maar het voorwerp is nog zuiver ideaal.

Nu beste Jan zal ik eindigen, want ik heb weinig tijd om langer te zijn. Schrijf mij spoedig: spoedig zal ik uwe brieven beantwoorden. Groet uwe geachte familie en D^{o} van Oorde zoo gij hem spreekt. Hij schijnt mij verklapt te hebben, ten minste zou ik zulks opmaken uit eene uitdrukking in uwen brief. Vale et me cogita

tt.

Van den Brink

Bakhuizen van den Brink aan J. ter Meulen Hzn.
Leiden, 16 februari 1833.

[Poststempel: Leiden, 16 Febr. [1833]] [135]

Waarde Vriend!

Reeds lang had ik het stellige voornemen gekoesterd u te schrijven doch door onderscheiden tusschenkomende bezigheden bleef de voorgenomen brief in den pen. In het begin dezer week echter vernam ik uit de Couranten den grievenden slag die uwe familie getroffen heeft en mijn gevoel en de pligt der vriendschap dwingen mij u te schrijven.[136]

Voor mij, die en ten gevolge onzer naauwe vriendschap meermalen van u vernam, en weleens getuige mogt zijn, van de naauwe banden van tederheid en liefde die de leden uwer familie onderling vereenigden, en van het huisselijk geluk, dat Gij onderling smaken mogt, kan het besef niet vreemd zijn, welk een gemis voor u en de uwen, de dood uwer dierbare moeder zijn moet. Ik die nog het geluk heb, beide mijne ouders te bezitten kan mij ter naauwernood eene voorstelling maken van de wonde die het gemis van een derzelven in mijn hart slaan moet. Doch slechts alleen zou ik het gewigt dier smarte moeten torschen en God geve dat eene zo treffende slag nog verre van mij af zij. Maar mijne hartelijke deelneming in uw lot, dierbare vriend, doet mij gevoelen welk eene dubbeld zware taak de voorzienigheid op uw schouders geladen heeft. De smart dien gij draagt

135 De datum, 16 februari 1833, is door Ter Meulen in potlood bijgeschreven, de plaats in potlood met dezelfde moderne hand als in de brief van juni 1832.

136 De moeder van Jan ter Meulen, Rachel Antonia Pennis (1784-1833) was op 7 februari 1833 gestorven. Uit haar huwelijk met Hendrik ter Meulen (1779-1849) waren tien kinderen geboren.

is niet alleen de uwe, maar tegelijk die uwer negen broeders en zusters: op u rust de pligt om uwe tranen te matigen ten einde die van uwen geliefden vader te kunnen droogen: en de hemel zij gedankt dat de slag eerst toen gekomen is, toen gij de jaren bereikt had om dezelve met bedaarde onderwerping en wijsheid te dragen.

Hoe effen voor het overige mijn leven moge geweest zijn, heb ik echter sterfgevallen ondervonden die mij diep troffen maar vooral staat mij levendig voor den geest de zachte en weemoedige troost die vooral na den dag der begraving mijn hart trof. De afgestorvene staat dan niet meer onder het somber beeld van een dooden voor onzen geest: maar als in eene andere en betere wereld verplaatst schijnt zij ons hare herinneringen als troostende toe te zenden. Gelukkig dat wij eene Godsdienst belijden die deze verwachtingen niet als ijdele droomen beschaamt, maar die ons onsterfelijkheid en eene eeuwige belooning der deugd belooft en ons den troost schenkt van niet altoos van de onzen gescheiden te blijven. Hare vertroosting, dierbare vriend, blijve u bij.

Zeer verlangend ben ik naar eenige regelen van u. Hoe heeft het mij in deze omstandigheden gespeten dat ik niet zoo als vroeger mondeling met u spreken en u bezoeken kon. In droefheid is het dubbeld aangenaam zijn hart voor zijne vrienden te ontlasten. Doch welligt passeert gij eerlang eens weder mijn tegenwoordig verblijf en wij kunnen dan hoop ik eens op ons gemak spreken. Nieuws omtrent mij weet ik u niets te melden. Aanstaanden Woensdag denk ik voor een paar dagen naar Amsterdam te vertrekken. Die stad heeft altoos voor mij dezelfde aantrekkelijkheid.
-

Eerlang schrijf ik u weder. Tans is mij de tijd te kort. Groet uwe geeerde familie en verzeker hun van mijne deelneming. Vale et me cogita

v.d. Brink

Bakhuizen van den Brink aan J. ter Meulen Hzn.
Leiden, 2 juni 1833.

Tussen deze en de voorgaande brief liggen bijna vier maanden en de excuses van Bakhuizen voor zijn traagheid lijken dus niet zonder grond. Uit deze brief blijkt echter, dat tussen zijn condoleantie-brief van 16 februari 1833 en deze er nog een is geweest, die dus verloren moet zijn gegaan. Dat dit overigens nog wel meer het geval is geweest, zou kunnen blijken uit de vermelding in deze brief van zijn pijnlijk échec bij de zuster van Jesaias Wildschut, als iets dat al lang aan Ter Meulen bekend is. De mogelijkheid, dat dit het voorwerp van een gesprek is geweest, misschien wel tijdens het bezoek van Bakhuizen aan Rhodus, moet worden opengelaten.

Over zijn liefde voor Anna Jacoba Wildschut hoorden wij het laatst in zijn brief van 23 maart 1831. In de brief van juni 1832 verklaart hij meer dan immer te wensen geëngageerd te zijn, maar verzekert tevens, dat het voorwerp van zijn verliefdheid nog zuiver ideaal is. In de tussenliggende periode, misschien wel voor

zijn vertrek naar Leiden, heeft zich dan de merkwaardige gebeurtenis voorgedaan, waarover Potgieter in zijn Leven van R.C. Bakhuizen van den Brink, *(Werken, V, 1886), p. 380 spreekt: 'Er blijkt, naar de zeden des tijds in dien kring, door den ouden heer Van den Brink inderdaad, voor "den pretendent plegtig aanzoek te zijn gedaan"; tot verbazing des vaders, tot wanhopig wordens des zoons luidde het antwoord "dat de schoone al lang in stilte was verloofd!"' Men moet wel tot de conclusie komen, dat de linkse Bakhuizen weinig contact met zijn aangebedene had gehad en zich tegenover haar niet had uitgesproken. Hoe hard intussen deze slag was aangekomen, blijkt wel uit de quasi-berekenende en koele toon in deze brief.*

Een gedeelte van deze brief is door Potgieter geciteerd in bovengenoemd werk op p. 381-382.

Leiden 2 Junij 1833.

Waarde Vriend!

Duizend en duizendmaal vergiffenis voor zoo lang uitgesteld schrijven, verbroken belofte en waarmede ik meer den genius onzer correspondentie mag beledigd hebben. Verbeeld u, zoo gij het kunt, dat ik dezen brief schrijvende zulk een houding aangenomen heb, mij kruisselings met de armen over de borst geslagen, bevende voor den last der regtmatige gramschap die ik op mij geladen heb en uwe vergiffenis nog een andermaal inroepende. Zal ik zeggen dat mijn berouw geheel onbaatzuchtig is? Neen, beste vriend, ik heb de behoefte gevoeld om ook door eenig schrijven van u verkwikt te worden en bemerk dat gij uw quant à moi te veel weet te bewaren dan dat gij als een tweede Mahometh naar den berg zoudt gaan, wanneer de berg niet op commando bij u wil komen.

Doch strijk nu na deze openhartige schuldbelijdenis ook alle rimpels weg en schuif uw stoel naast de mijne alsof wij gisteren elkander nog gezien en gesproken hadden. Met het Socios habuisse malorum[137] kunt gij u troosten. Allen mijne vrienden klagen over mijne traagheid in het schrijven en ik sla met een Stoisch Kantiaansche deftigheid hunne Jeremiades in den wind. Want zoo oefen ik hunne vriendschap om des te onbaatzuchtiger te zijn. Doch met dit al zou ik boos zijn zoo gij mij niet een weinig beknordet over mijn stilzwijgen en zou zelfs stout genoeg zijn daaruit af te leiden dat mijn spreken u onverschillig was. Ik houd niet van vrienden die niet tusschen beiden op hunne vrienden knorren.

Gij merkt wel dat ik met excuses niet voortkom. Zij zijn alle ik erken al te futil en daarom basta. - Hoe gaat het [u] en de uwen? zou mijne eerste vraag zijn

137 In een brief van Bakhuizens leermeester D.J. van Lennep van 12 juli 1792 komt de zin voor: Virgile dit: Solamen miseris, socios habuisse malorum. - Het is een troost voor de ongelukkigen, deelgenoten in het ongeluk gehad te hebben. Zie J. van Lennep, *Het leven van Mr. Corn. van Lennep en Mr. David Jacob van Lennep,* Dl. III. Amsterdam, 1862. p. 28.

indien wij nog beiden zoo als vroeger te Amsterdam waren, en aan onze hartelijke beantwoording dier vraag zou zich spoedig een gesprek hebben aangeknoopt, lang genoeg om een goed gedeelte der avond voor ons te doen vervliegen. Maar ziedaar juist hetgeen mij in de correspondentie zoo moeijelijk schijnt. Gaarne schrijf ik uit het hart tot het hart: maar al blijft de materie even goed en deugdelijk kleine omstandigheden kneden aan hetzelve van den eenen op den anderen dag een zoo verschillende vorm (dien wij gemoedsstemming noemen) dat het van wederszijde moeijelijk [is] juist te gissen of de vorm van het vriendenhart op morgen zoo juist zal overeenkomen met dien waarmede de ander den brief geschreven heeft. Wat bij die veranderlijkheid der gemoedsstemming de eenvoudige post van brievenbestelder een invloed op onze vriendschap oefenen moet? En aan Sympathieen geloof ik eens vooral niet meer, zelfs in de liefde niet. Doch genoeg over deze zielkundige statistiek.

Hebt gij geen groote oogen gezet bij den regel die juist ik op het oogenblik daar ter neder schreef? dat de jonge driftige dweeper in zekere liefdesgeschiedenis met eene lang verloofde Domineesdochter[138] zoo uiterst rationeel geworden is. En echter beste vriend [dit is] niet zijn wensch: maar meerdere jaren, meerdere studie en Leiden hebben hem tot dit besluit doen komen. Ik wil u mijne geschiedenis eens openhartig vertellen. Weet dan primo dat ik op mijne Academische loopbaan en qualiteit nog geen haarbreed ben vooruitgegaan: echter sta ik op stel en sprong om het te doen. Mijzelve heb ik het als een wet van Persen en Meden voorgeschreven met aanstaanden Januarij de Leidsche Academie te verlaten. Voor dien tijd moeten er eenige Examina gedaan worden. Doch dit doet niets ter zake, aan den termijn dien ik mij voorgeschreven heb mag noch zal iets veranderd worden. Maar wat ligt er achter dien termijn? De zee der maatschappij op welks golven ook ik mij zal moeten laten wiegen: in welks vormen ook ik mij zal moeten voegen en is de huisselijke kring niet de eerste vorm die zich daar ons aanbiedt. Gij vraagt mij of ik verliefd ben? Helaas neen, maar ik wenschte het te zijn: en al werd ik het nooit, ongehuwd wil ik geen Dominé worden. Maar dan wel onverliefd? Waarde vriend, verneem op dit punt mijne philosophie. Het huisselijk geluk schat ik hoog: maar geluk is geluk en nimmer heb ik in dat bijna kleingeestige denkbeeld mijn summum bonum kunnen zetten. Gij kent mijn oude kwaal, eerzucht. Wilt gij dan het zuivere het tedere gevoel der liefde met baldadige hand verstooten? Ook dit niet. Ik ken het genoegelijke gevoel eener eerste liefde maar ik ken des te meer de verblinding eener idealen wereld. Ik ben niet gelukkig genoeg geweest, om tans nog de ingeevingen van het gevoel te kunnen vertrouwen: ik wil eene harmonie ik mijn leven een doorgaand streven naar een voorgesteld doel; maar ik wil niet op den ingeslagen weg omkeeren om mijzelven en het doel mijns levens aan eene andere op te offeren, die wanneer ik eenmaal alles voor haar opgeofferd heb, gedurig nieuwe offers zal vorderen. Mijne zelf-

138 Anna Jacoba Wildschut.

standigheid wil ik handhaven en de leer van Paulus I Cor. XI. 9 in praktijk brengen.[139]

O die idealen, waaraan wij ons in onze jeugd vasthielden hoe verdwijnen zij met der tijd. Toen ik pas mijne studie begon knoopten zich mijne wenschen en verwachtingen, de voorspellingen mijner verbeelding aan aan diegenen mijner medemakkers die ik het meest lief had, of wier talenten ik het meest eerbiedigde. Langzamerhand hebben zij den kring verlaten, waarin ik mij beweeg, en zijn of door het graf of door den stroom der nieuwe betrekkingen, die zij in de uitgebreider maatschappij vonden verzwolgen. Gij hebt reeds vroeger de studie vaarwel gezegd en van de overigen hoevelen zijn er reeds Dominé Doctor Advokaat of welke namen hunne nieuwe en mij tans vreemde betrekkingen ook dragen. Onlangs nog ontviel mij Commelin bij wiens promotie ik als Paranymf fungeerde, de laatste dienst dien ik hem als student bewees. Mijn goeden Huet zie ik hier op aarde niet weder en terwijl ik dit schrijf denk ik hoe onverwachts mij Burlett ontvallen is. Een week te voren had ik hem in Amsterdam in welstand verlaten een week later ontving ik de tijding van zijn ziekte en daags daaraan die van zijnen dood.[140] Ik was met hem wel niet zoo lang en zoo innig als met mijnen onvergetelijken Huet verbonden; maar in de laatste jaren had ik te Leiden een naauw verkeer met hem aangeknoopt. Bijna dagelijksch zag ik hem. Zijne vrolijkheid was mij alleraangenaamst en zijn innig goed en gevoelig hart leerde ik hoogschatten. Hij mogt mij zoo wel lijden als ik hem lief had, en voor ongeveer veertien dagen heb ik aan zijn graf gestaan.

Doch ik mag ten dezen over mijzelve naauwlijks spreken tot u, wien ik in een op een na voorgaanden brief mijne leedbetuiging over een veel treffender verlies mededeelde. Doch dat ook de Hemel u niet zonder troost gelaten heeft heb ik uit uwen voorgaanden bemerkt. Al ziet gij den bekoorlijken zomer dezes jaars aan de zijde eener geliefde moeder niet weder, zij zal u een blijk der goddelijke goedheid zijn, die den bedroefden niet van zijne zegeningen uitsluit, en niet minder over de groote wisseling van dood en leven dan over die der jaargetijden zijn bestuur uitoefent.

O, waarde vriend, hoe gaarne zoude ik aan uwe zijde eenige bekoorlijke dagen wenschen te genieten. Hoeveel zou ik u dan en gij mij te zeggen hebben? gij vraagt wat mij verhindert. Het is mijne duurzame werkzaamheid aan het Candidaats-examen welke ik schroom door een uitstapje van een paar dagen te verstoren. Misschien echter dat ik na deszelfs afloop bij u nog eens voor mij belet vraag. Ik ten minste wenschte het te kunnen doen. -

139 I. Cor. XI. 9. - Want ook is de man niet geschapen om de vrouw, maar de vrouw om de man.

140 J. Commelin (1807-1882) was jur. student in Amsterdam 1825-1828, werd in 1827 ingeschreven te Leiden, waarheen hij in 1828 voorgoed vertrok. Hij promoveerde 14 mei 1833. Van 1844-1874 was hij notaris te Amsterdam. Hij was een van de oudste vrienden van Bakhuizen en medelid van I.A.A.A.A.
A.C.G. de Burlett, med. stud. ‘die de loopbaan aan het Amsterdams Athenaeum ingetreden, op de schoonste wijze hier vervolgde, geacht door allen, die hem bekend waren; toen hij in het ouderlijk huis, na een ongesteldheid van weinige dagen bezweek’. - Aldus de Leidse Studentenalmanak voor 1834, p. 104.

Nieuws wil ik niet schrijven, omdat men het hier in Leiden niet vroeger dan op uw Bodegraven weet. Groet van mij de uwen. Gij hebt een langen brief ontvangen ten minste wat de woorden betreft: de inhoud zal juist zoo veel niet beteekenen. Maar zeg mij spoedig in een brief dien ik van u verwacht wat ik u nog meer schrijven zal. Vale et me Cogita

tt
v.d. Brink

Bakhuizen van den Brink aan J. ter Meulen Hzn. Amsterdam, 15 augustus 1833.

Potgieters Leven van R.C. Bakhuizen van den Brink *vangt aan en eindigt met een bijeenkomst van Drost, Potgieter, Bakhuizen en Heije op een zomeravond in 1833. Van nu af aan zijn dan ook Bakhuizens brieven niet meer door Potgieter gebruikt, hetgeen een soms merkwaardige onvolledigheid bij de latere biografen, Fruin niet uitgezonderd, ten gevolge heeft gehad. Dit geldt al dadelijk het in deze brief vermelde kandidaatsexamen in de letteren, dat een soort propaedeutisch voor de theologie was en dat op 27 juni 1833 summa cum laude door Bakhuizen was afgelegd. Dit geldt evenzeer het mathesis-examen, dat - al heeft het niet zo bijster veel belang - voor Bakhuizen met zijn geringe wiskundige aanleg toch nog wel een moeilijk te nemen hindernis zal zijn geweest.*

15 Augs 1833. *[Amsterdam]*[141]

Waarde Vriend!

De uitnoodiging, die ik heden morgen van uwen Vader ontving om ZED een brief aan u mede te geven, herinnerde mij aan mijne schuldige pligt. Gij zult wel denken dat het briefschrijven mij eene moeijelijke taak is. Doch dit is inderdaad het geval geenszins. Maar moeijelijk kom ik tot het besluit om eens geregeld mijne correspondentie voort te zetten. Want meestal zie ik dan op tegen eene menigte vrienden jegens welke ik in schandelijk verzuim gebleven ben. Buitendien trekt studiedrokte mij meermalen af. Naauwelijks toch had ik kort voor het begin onze groote vacantie mijn Candidaats-examen in de letteren en wijsbegeerte gedaan[142] of het werk voor het Theologisch Candidaats lag mij te wachten en met eenige gretigheid ben ik op hetzelfde aangevallen omdat ik de termen van

141 De plaatsnaam in potlood door Ter Meulen bijgeschreven.

142 Volgens het faculteitsboek van de literaire faculteit te Leiden: '27 juni 1833 candidatus factus, destinatus litteris et theologiae in utroque genere summa cum laude'. Een kandidaatsexamen in de letteren was verplicht als een soort van propaedeutisch theologie, zodat er nog een kandidaatsexamen in de theologie volgen moest. Blijkbaar was dit examen zó ingericht, dat het tevens als een volwaardig kandidaatsexamen in de letteren gold.

mijn Academisch leven met blijdschap reeds in het verschiet zie schemeren. Nu, beste Jan, het begint dan ook eindelijk tijd te worden.

Op het oogenblik dat ik deze schrijve zit ik van rondsom in de hoogere Kritiek te wroeten. Gelukkige die de slingeringen dezer studie niet, ten minste niet zoo van nabij kent. Verbeeld u een vak dat jaarlijks met een dertig of vijftig allergeleerdste hypothesen verrijkt wordt. Waarbij niets zoo klein en nietig geacht wordt of het kan allerbelangrijkste resultaten leveren, waarover de verschillen zoo fijn zijn, dat men na veel lezens niet weten kan wie gelijk heeft, en waarbij de memorie geoefend wordt in het woordelijk aanhalen van duizende plaatsen uit heilige en profane, uit kerkelijke en andere schrijvers: en gij zult u kunnen voorstellen hoe uw arme vriend moet zitten blokken. Als mij de gansche kritische strijd maar weinig aanging, dan zou ik nog over alles spoedig kunnen heenloopen: maar juist die geest en gevoel opscherpende wetenschap bevalt mij zoo dat ik er meer omslag over maak dan uiterlijk vereischt wordt. Maar wint de leek vraagt gij bij die Studie zijner Theologen? Eigentlijk gezegd niets: want al bewijzen [zij] b.v. nog zoo zeker dat de tweede brief niet van Petrus[143] op [lees: is], toch wordt dezelve der gemeente voorgelezen, bepreekt, en door Theologen aangehaald ten bewijze der Oud-Christelijke denkwijze; Maar waar zou het naar toe indien wij niet onze smaak en zin bij het studeeren wat inwilligden, maar veeleer overal naauwkeurig het cui bono[144] berekenden. Inderdaad heel wat van hetgene ons nu par force wordt ingestampt zou dan gerust vergeten of ingekort kunnen worden.

Doch dit en passant. Ik haast mij met mijne studien te meer omdat zoo langzamerhand mijne tijdgenooten gaan verdwijnen. Drost met wien ik te Leiden het allermeest verkeerde wordt over twee maanden Proponent. Boon is het reeds sedert lang maar klaagt mij tans bijna dagelijks zijnen nood dat hij geen plaats krijgen kan. Laatst had hij nog eenige moeite om de Wormer gedaan maar de kaasboer moest in het kaasland: onze oude schoolmakker Ruys is daar geplaatst[145]: en zoo is het kortom met allen die ik voor om en nevens mij gekend heb. En als ik dan bedenk hoe mij misschien toekomende jaar steek en befje staan zal zou ik in de verzoeking komen kunnen om van mijzelve eene karrikatuur te maken. Doch haec hactenus ik schrijf u een en ander om uwe bluf op uwe allerdrokste bezigheden met eene van mijne zijde te beantwoorden.

Intusschen lieve vriend zoudt gij u bedriegen indien gij hierin de reden meendet opgegeven te zien waarom ik mijne belofte van u in de vacantie te komen zien welligt niet zal kunnen volbrengen. Neen maar gij weet het zwak mijner moeder om uiterst bang voor mij te zijn. De goede vrouw valt zoo als anderen wat bang voor de Cholera die zoo ergens in onze stad ten minste geen dreigend aanzien heeft: zij verkiest daarom dat ik zoo wat in den omtrek blijve en niet verre uit

143 De echtheid van II. Petrus is een omstreden zaak, ook nog in onze tijd.
144 Cui bono = wien tot voordeel? Welk belang wordt ermee gediend?
145 J. Ruys cand. in 1833 te Wormer; in 1840 naar Rhenen; in 1856 emeritus.

logeeren ga. Ik zal dus nogmaals mijne belofte tot mijne terugkomst te Leiden moeten verschuiven maar leef in de hoop u ten minste in Amsterdam nog eens van aangezicht te zien en mondeling te spreken.

Hartelijk wensch ik u geluk met de behaalde eer der medaille.[146] Zal deze bekrooning voor het gebruik van het waterwerktuig nog eenige belangrijke gevolgen hebben? Ik vertrouw dat gij wel al uwe krachten zult inspannen ten einde de teekeningen met solide natuurkundige verhandelingen verzeld [te doen] gaan. Geluk op uw werk en goed dat ik er mij niet aan moest zetten. Ik ben nog als van ouds in de Sciences exactes een bitter brekebeen en zie met schrik op tegen het Collegie in de hoogere wiskunst bij de Gelder dat ik toekomenden cursus als Candidaat in de mathesis zal moeten houden.[147]

Hartelijk verzoek ik mijne groeten aan uwe familie en blijve in reikhalzende verwachting van eenen brief van u

uw oude vriend
Van den Brink

Bakhuizen van den Brink aan J. ter Meulen Hzn.
Leiden, 19 september 1833.

[Poststempel: Leiden, 19 Sept. [1833]] [148]

Waarde Vriend

Beloof u van deze missive weinig goeds voor onze afspraak omtrent het bezoek dat ik u aanstaanden zaturdag wenschte te brengen. Hoe gaarne ik zulks wenschte maakt de toestand mijner gezondheid mij zulks onmogelijk. Gij moet weten dat ik mij gisteren reeds allergeweldigst verkouden gevoelde en dat een paar aanstaande Doctors van mijne kennis mij voorspelden dat ik denkelijk de grippe zou krijgen. Ik stelde echter uit om u mijne komst afteschrijven tot dat de ochtend van heden mij de bevestiging aanbragt van de ramp die ik vreesde. Mijn keel is mooi gezwollen, mijn borst vrij bezet enz. alle de Symptomes du grippe zijn aanwezig. Nu is zulks wel geene doodziekte maar zij noodzaakt mij echter of te huis te blijven of met een dikken doek om den hals uittegaan. Altans zal ik wel niet vooral bij den ongunstigen toestand van het weer uit de stad durven gaan.

Ik moet u dus provisioneel voor uw heusch en gastvrij aanbod bedanken. Echter geef ik den moed niet op om nog van dit najaar u en de uwen te bezoeken. Aan-

146 Zie noot 7. Het betreft hier een medaille van de Maatschappij van Nijverheid. Vgl. ook de brief van J. ter Meulen aan Potgieter van 2 april 1870.

147 J. de Gelder (1765-1848) was professor in de wiskunde. Ook de studenten in de humaniora moesten een wiskunde-examen afleggen, het z.g. klein-mathesis. Vgl. Beets' Dagboek 13 juni 1834: Felicitatie bij Beynen, die met Bakhuijzen van den Brink in de Mathesis getenteerd is en met hem 't jus docendi heeft verkregen.

148 In potlood, wel door J. ter Meulen, bijgeschreven datum van ontvangst: 20 Sept. 33.

staanden Zondag over acht dagen heb ik mijn woord gepasseerd bij Commelin buiten aan het Manpad mij te laten vinden. Anders stelde ik salvo meliore[149] tot dan mijn bezoek uit. Intusschen bij den vasten wil van elkander eens te zien zal het aan de gelegenheid niet ontbreken.

Ik schrijf deze in haast, tusschen eene menigte van bezigheden met een allerverkoudenst ligchaam in de hoop dat gij dezelve in het genot eener betere gezondheid zult ontvangen. Na hartelijke groete aan u en de uwen blijve ik

T.T.
v.d. Brink

Bakhuizen van den Brink aan J. ter Meulen Hzn.
Leiden, 8 oktober 1833.

Bakhuizen is na zijn examen van 27 juni 1833 druk bezig met de voorbereiding van zijn kandidaatsexamen in de theologie, dat echter heel wat later plaats vinden zal, dan hij zich voorstelt. Het kan nauwelijks van veel invloed geweest zijn, dat hij langzaam aan meer bij het letterkundige leven betrokken wordt. Heije, met wie in de laatste maanden van 1831 de kennismaking was hernieuwd, was hier de gangmaker. Hij had van zijn Leidse vriend, de penningkundige P.O. van der Chijs, hoofdredacteur van het tijdschrift De Vriend des Vaderlands, orgaan van de Maatschappij van weldadigheid, de zorg voor de daarin wel wat wonderlijk aandoende letterkundige rubriek overgenomen. Drost, die bij de familie van der Chijs door Heije was geïntroduceerd en zich daar thuis voelde, werd in 1832 ook bij het tijdschrift betrokken en leverde voor de jaargang 1833 een aantal boekbeoordelingen. Potgieter, eind 1832 uit Zweden teruggekomen, maakte in januari 1833 bij Jeronimo de Vries kennis met Heije en in de loop van dat jaar, wel door Heijes bemiddeling, met Drost. In diezelfde tijd - de zomeravond in 1833! - valt de kennismaking van Bakhuizen met Potgieter.

Potgieter, die ook in vroeger jaren reeds bijdragen voor De Vriend des Vaderlands geleverd had, droeg in 1833 verschillende gedichten en enkele recensies bij. Een recensie van Bilderdijks De Muis- en de Kikvorsch-krijg, Homerus nagezongen *(Leiden, 1833) is in die jaargang van Bakhuizens hand (p. 764-771). Omstreeks 15 november 1833 schrijft Potgieter aan Drost: 'De recensie van de Muis- en Kikvorschenkrijg doet mij boos worden op de luiheid van den Steller. Met zooveel talent niet meer te leveren, was hij geen zoon van het Noorden, het dolce far niente mogt hem verontschuldigen'. (J.M. de Waal*. Briefwisseling van Aernout Drost met Potgieter en Heije, *Tijdschr. v. Ned Taal- en Letterkunde 37 (1918), p. 112).*

149 Salvo meliore = behoudens beter, behoudens correctie.

[Poststempel: Leiden 8 Oct. [1833]] [150]

Waarde Vriend!

In den vroegen ochtend zit ik op mijne kamer aan u te schrijven. Al bestond er geene andere reden die mij tot schrijven noopte zou ik zulks toch doen om alzoo aan mijne wensch voldaan te zien van eindelijk eenig schrijven van u te ontvangen. Ik vrees dat ik als een beloftenschender bij u te boek zal staan maar eene zee van ongelukken belette mij tot nog toe eens tot u over te komen. Eerst was het de grippe, vervolgens eene dikke wang die mij verhinderde en eindelijk pour comble de malheurs engageeren twee mijner beste vrienden en hun gelukkig lot vereischt dat ik hen een bezoek breng. Die vrienden zijn Jan Commelin en Cees Boon[151] de eerste met een Amsterdamsch meisje de zuster van den Advok. Markus, dien gij nog als Student zult gekend hebben,[152] de andere met een Haarlemsch meisje Mej. de Bruin. Daar nu de beide paren bij den Hr. Commelin aan het Mannenpad[153] buiten waren en zij mij uitnoodigden hun aldaar te komen [bezoeken] begrijpt gij dat [ik] niet anders kon dan met de blijden te komen juichen en mij te komen verheugen in het lot van vrienden met wie ik zoo lang en zoo innig verbonden geweest ben. En tans zit ik met papieren en boeken digt omschanst: mijn candidaatsexamen in de Theologie moet zoo spoedig mogelijk gedaan worden en naauwelijks heb ik den tijd om te gapen of om dezen brief te schrijven.

Voorts zult gij kunnen begrijpen wat uw arme vriend tegenwoordig te lijden heeft. Gedurende de verloopen weeken ontving hij kwijnende sentimenteele, beangstigde brieven kortom de historia morbi[154] van de ongelukkige lijders en nu eergisteren zag hij ze voor zich gelukkig tot boven de wolken aan de zijde van lieve en inderdaad mooije meisjes. Waarlijk men moet niet jong zijn om niet uit te roepen

Ach, wenn Ich nur ein Liebchen hätte[155]

Maar helaas, ik moet vooreerst de gedachte daaraan van mij afstooten en mij verdiepen in de Ingeving der H.S. het hoofdstuk der Dogmatiek aan welks bewerking ik tans zit. Bovenal wil ik u niet met verliefde droomen aan het hoofd malen die zoo ik wel gehoord heb, tans genoeg door een dergelijk tooneel zult

150 Aantekening van J. ter Meulen in inkt: Ontv.: 10 Oct. 33, in potlood: Leyden.

151 Jan Commelin, vgl. noot 140; Cees Boon, vgl. noot 16.

152 Het Amsterdams Album Academicum vermeldt: 1823-1828 Marcus (Balthazar Jan Frederik) Jur., 17 j. Ingeschreven te Leiden in 1825 (Phil. et litt.) en 1827 (J.) alwaar gepromoveerd op 18 Jan. 1830.

153 Het enige buiten, waar de vader Mr. Joh. Commelin aan het Manpad gewoond kan hebben is Manpadshoek, waar nu een nieuw huis staat. Vriendelijke mededeling van Jhr. F.J.E. van Lennep.

154 Historia morbi = ziektegeschiedenis.

155 ‘Ach wenn ich nur ein Liebchen hätte, so grosz wie ich und rosenschön’ is de aanvang van een lied van de populaire schrijver Karl Müchler (1763-1857) uit Der Kleine Fritz, An seine jungen Freunde, dat in 1786 wel in de *Gedichte* is uitgegeven. Het is ook als Fliegendes Blatt uitgegeven en op muziek gezet door M.v. Weber. Inlichting van Drs. W. Post

geplaagd worden. Het is immers waarheid, hetgeen mij in Leiden verteld is dat uwe oudste zuster met van Oorde geengageerd is?[156] Indien dat zoo is, wensch ik de beide gelieven hartelijk geluk.

Eene hoofdrede van mijn schrijven is een verzoek dat ik uit Amsterdam bekomen heb. Gij weet misschien de ongelukkige toestand van mijn nichtje Santhagens[157] die sedert het ongeluk hare zuster overkomen malende en mijmerende gebleven is. Een paar jaar is zij tot herstel harer gezondheid te Hilversum geweest niet zonder eenig goed gevolg: zij is echter nog niet in zooverre hersteld dat zij tot den maatschappelijken kring geheel kan terugkeeren. Men zag dus om naar eene gelegenheid om haar ergens bij fatsoenlijke lieden te plaatsen ten einde hare herstelling te voltooijen. Daartoe heeft zich aangeboden uw D^{o}. Romijn.[158] - Mij is tans opgedragen bij u eens nader naar deze familie te onderzoeken en het resultaat aan de mijnen medetedeelen. Op onze stilzwijgendheid kunt gij rekenen en behoeft dus in het geven uwer informatien niet scrupuleus te zijn.

De klok van het collegie roept mij en ik moet daarom eindigen. Wees zoo goed mij zoo spoedig mogelijk eenig antwoord te doen toekomen. Gij begrijpt dat er haast bij het werk is. Vaarwel groet de uwen en geloof mij steeds

Uw ouden vriend
v.d. Brink

Bakhuizen van den Brink aan J. ter Meulen Hzn. Amsterdam, 4 augustus 1834.

Uit het feit, dat Bakhuizen nog mededeling moet doen van zijn op 4 maart 1834 afgelegde kandidaatsexamen theologie blijkt, dat de correspondentie inderdaad 'lang verzuimd' is. Het is verder duidelijk, dat Bakhuizen terecht verklaart in het laatste halfjaar meer te hebben gewerkt, aangezien hij op 23 en 24 juni zijn doctoraalexamen in de letteren heeft gedaan. Er is dan ook geen sprake van, dat Bakhuizen wegens zijn gedrag of onvoldoende studie door zijn vader werd 'teruggehaald', zoals de moderne biografen het doen voorkomen. Bakhuizens studie was vrijwel voltooid; voor zijn doctoraalexamen theologie kon hij zich in Amsterdam voorbereiden en dat zou hij ongetwijfeld vrij spoedig hebben gedaan, indien niet de letterkunde hem daarvan had afgetrokken. In dit jaar nam Heije het initiatief tot de oprichting van het tijdschrift De Muzen, waarvan Drost de drijvende kracht was. Naast hem zorgden Potgieter en Bakhuizen voor de bijdragen. Bakhuizens medewerking aan De Vriend des Vaderlands was maar zeer sporadisch geweest. 'Van den Brink werkt slechts wanneer wij werken' had

156 Hendrika Elisabeth ter Meulen (1806-1861) is getrouwd met Pieter van Oorde (1806-1861).
157 Een zuster van Bakhuizens moeder, Elisabeth Ida van Eibergen, was in 1796 getrouwd met Arent Santhagens.
158 Ds. G. Romijn was predikant te Bodegraven van 1812 tot zijn sterfjaar 1843.

Drost op 1 maart 1834 aan Potgieter geschreven. (Tijdschr. v. Ned. Taal- en Letterkunde 37 (1918), p. 128).

Voor De Muzen was zijn bijdrage de bekende studie over Frans Hemsterhuis, een omvangrijk en doorwrocht werkstuk, waaraan hij zeer veel tijd en moeite ten koste had gelegd. Op 1 september 1834 begint het tijdschrift te verschijnen, al dadelijk met een gedeelte van Bakhuizens artikel, waaraan hij eind oktober nog - niet met onverdeeld genoegen - werken zal. Ook met een paar recensies toont hij zijn goede wil. Het tijdschrift echter bestond slechts een half jaar; na Drosts heengaan op 5 november 1834 hield het ook spoedig op te bestaan.

De dood van Drost - voor zijn vrienden en misschien het allermeest voor Bakhuizen een groot persoonlijk verlies - legde hun de verplichting op te zorgen voor zijn literaire nalatenschap. De Schetsen en Verhalen, *in 1835-1836 verschenen, danken deze publikatie aan de samenwerking van Potgieter, Bakhuizen en - in mindere mate - Heije en het is stellig vooral hierdoor, dat Bakhuizens doctoraalexamen theologie eerst op 22 en 23 juni 1836 plaats vond.*

[Poststempel: Amsterdam 4 Aug. [1834]] [159]

Waarde Vriend!

Met verontschuldigingen over de door mij lang verzuimde correspondentie zal ik maar niet beginnen. Eigenlijk heb ik er geen dan dat ik mij voor mij zelve schaamde om op het papier schuld te bekennen. Tans ontslaat mij uwe vriendelijkheid zoo ik hoop van die moeite en ik begin dus met een ijzeren voorhoofd als of ik u in de laatste week nog gezien had aan mijn brief.

Intusschen kost het bij mijne klimmende jaren moeite mijn herinneringsvermogen zoo in te spannen dat ik zou kunnen herhalen al hetgeen er voorgevallen is sinds ik u niet schreef. Leiden en de driejarige ballingschap aldaar is voor mij vervlogen. Ik moet echter bekennen dat ik in het laatste halfjaar meer werk en meer genoegens heb gehad dan vroeger. Verbeeld u dan dat uw correspondent primo zoo wat in Maart candidaat in de H. Godgeleerdheid en nu in Junij kort voor de vacantie Doctorandus in de Letteren geworden is.[160] Eigenlijk bewijst dit alles nog niets en uw vriend is om die titels geen cent rijker. Gij bemerkt hieruit dat ik mij in Amsterdam bevind, in Leiden toch hebben wij veel te veel verachting voor dat aardsche slijk om onzen academischen rang naar deszelfs emolumenten te berekenen.

En tans beste vriend zit ik drok aan een ander Examen het Doctoraal in de Theologie,[161] en amuseer mij of liever breek mij het hoofd met het oplossen van de raadsels van het Godgeleerd Systeem als daar zijn oorsprong van het kwaad,

159 Aantekening van J. ter Meulen in inkt: ontvangen 5 Aug 1834, in potlood: Amst.

160 De faculteitsboeken melden: 4 maart 1834 candidatus factus est theologiae s.c.l. (theol. faculteit) - 23 en 24 juni 1834 examen pro gradu doctoratus subiit (litt. faculteit).

161 Dit examen had echter eerst op 22 en 23 juni 1836 plaats, ongetwijfeld mede, doordat de zorg voor Drosts literaire nalatenschap veel tijd kostte.

Aarnout Drost (1810-1834)

J.P. Heije (1809-1876)

E.J. Potgieter (1808-1875)

erfzonde en wat dies meer zij. Waarlijk zoo er eenige studie is die [men] eene voortdurende en eindelooze strijd tegen duisternis en verkeerde inzigten noemen kan het is de Theologie: maar de zaak wordt bijna wanhoopig bij het zekere vooruitzigt van in dien strijd nimmer te zullen zegevieren. Geloof mij dat gij, de zaak van die zijde beschouwd, een goeden ruil hebt gedaan. De overwinningen die gij tans te Bodegrave over sloten en onvruchtbare gronden behaald zijn zeker menigvuldiger en voordeeliger dan die van uwen armen vriend den Theologant. Van dien kant mogt gij hem met regt hulpbehoevend noemen: doch helaas de behoefte aan hulp te bekennen is in verstandszaken veel schandelijker dan waar gij met materiele krachten de materieele kracht der natuur bestrijdt: het onderliggen in uwen strijd is het gevolg eener noodwendigheid: in de onze is het de schuld onzer intellectueele bekrompenheid.

Doch reeds genoeg declamatie! Mijne klagt is in allen gevalle niet meer dan eene rhetorische figuur: want billijk is de tegenwerping die ik onderstel dat gij maakt ‘waarom ik dan mijne boeken niet ter zijde werp?’ Het is een verliefd spel om eens op het voorwerp zijner liefde te knorren. - Doch hola! mon ami! point de conséquences! Ook deze laatste zinsnede was niet meer dan eene rhetorische figuur: want ik zelf ben evenmin verliefd als knorrig. Het vita Ruhnkenii van Wyttenbach heeft mij juist eergisteren doen twijfelen of ik wel immer verliefd wil worden.[162] - ‘Wil worden? vraagt gij: Theologiae Candidate! dat strijdt tegen de leer der menschelijke onmagt’. - Juist en daarom heb ik ook geen vast besluit op dat punt genomen en zal dit ook uitstellen totdat ik met mijn Theologisch Systeem op het punt van zonde en onmagt ins reine bin, zoo als de Duitschers zeggen.

Terwijl ik echter zoo Theologisch aan het fantaiseeren ben herinner ik mij dat een eerwaarde broeder van den gilde anders over dat punt denkt zoo wel over de leer van de onmagt als over het trouwen. Ik heb u nog vergeten geluk te wenschen met den nieuw aangewonnen broeder. Arme jongen! die huwlijksvieringen, zullen voorzeker de denkbeelden zeer verlevendigd hebben die uwen laatsten brief besluiten. Hoe gelukkig ben ik dat ik voor mijne oogen niet door zulke verleidelijke tooneelen geplaagd word. Groet intusschen de jongelui van mijnentwege.

Nieuws weet ik niet veel. Boon zal de plaats van Schrikker te Kockenge vervangen. Voorleden week is hij beroepen geworden.[163] Hij ziet een weinig op tegen den kamp die hij met de heerschende denkwijze dier gemeente zal moeten doorstaan. Tegen September denkt hij met zijne echtgenoote daar te zullen zijn.

Hoeveel regels of ik u geschreven heb, heb ik niet nageteld. Intusschen hoop dat deze uwe troostelooze onzekerheid omtrent mijnen toestand zullen gerustgesteld hebben. Vaarwel. Schrijf spoedig en geloof mij steeds

tt

Van den Brink

162 Dit zal wel slaan op de mededeling in D. Wyttenbachs *Vita Davidis Ruhnkenii* (Leiden 1809), p. 120, dat Ruhnkenius eerst op zijn 40ste jaar in het huwelijk trad.

163 Vgl. noot 16.

Bakhuizen van den Brink aan N. Beets
Amsterdam, 22 oktober 1834.[*]

Op 12 september 1833, het laatste jaar van Bakhuizens verblijf in Leiden, kwam Beets daar aan. Hij was al vrij spoedig een, ook door de professoren, gezochte figuur, die naar Geels mening vanwege zijn romantische poëzie rijkelijk over het paard getild werd en die in andere kringen en op andere wijze dan Bakhuizen zijn vertier zocht. Hij werd in maart 1834 lid van het exclusieve literaire gezelschap, dat in september 1833 als Rederijkerskamer voor Uiterlijke Welsprekendheid was opgericht. In diezelfde maand maart hield de Rederijkerskamer een buitengewone vergadering ten overstaan van genodigden onder wie Bakhuizen. Of dit het eerste contact was? In ieder geval ontmoetten zij elkaar op 17 april bij een gemeenschappelijke vriend. Beets licht ons in over deze en andere ontmoetingen in zijn dagboek, (Hildebrands voorbereiding, het dagboek van de student Nicolaas Beets. *Uitgegeven door H.E. van Gelder, Den Haag, 1956). Er komt nu een zekere toenadering. Op 27 april noteert Beets: 'Op de wandeling* Bakhuijzen van den Brink *ontmoet en overgehaald met mij mee te gaan. 't Is een allerkundigst mensch, die veel belang stelt in Poezie. Ik heb hem mijn* Jose *voorgelezen, omdat ik wat het zielkundige aangaat er vooral zijn oordeel over wilde hooren. Hij heeft mij overgehaald om mee te werken aan den* Vriend des Vaderlands, *die ik niet wist, dat in zoo goede handen was;* Van der Chijs *redacteur,* Potgieter, v.d. Brink, Drost *en* Heije *de voornaamste medewerkers. Ik heb op mij genomen den dichtbundel van* Withuys *te recenseren'. En de dag daarop heet het: 'Billiard gespeeld met* Bakhuijzen*!' Naar aanleiding van een door Beets en Bakhuizen op 12 juni 1834 bij Schneevoogt genuttigd avondbrood maakt Beets in zijn dagboek een vergelijking tussen Bakhuizen en W.G. Brill, de latere hoogleraar (zie Inleiding, p. 27-29). Op 22 juli is Beets met zijn recensie van Withuys' gedichten gereed gekomen en zendt deze met een brief naar Bakhuizen, waarbij hij een albumblad insluit 'dat ik hoop hij niet uitstellen zal in te vullen!' Bakhuizen heeft dan Leiden al verlaten, maar er blijft een zekere relatie bestaan. Op 10 augustus 1834 noteert Beets in Haarlem: 'Bezoek van* Bakhuyzen v.d.B. *die mij morgen in kennis zal brengen met den Auteur van* Hermingard van de Eikenterpen, *den proponent* A. Drost'.

Drost was toen voor herstel van gezondheid een aantal weken in Haarlem. Inderdaad wordt voor 11 augustus aangetekend: 'Bezoek van Bakhuijzen *met* Drost. Drost *heeft een ziekelijk, onbeduidend voorkomen. [....] Voor 't overige bemerkt men spoedig in hem den man van geest, smaak, lectuur en talent, die hij is. Op aandrang van* Bakhuijzen *las ik hem een paar secties uit mijn* Jose *voor'. Het wordt een spoedige en hechte vriendschap tussen Drost en Beets. Bij een gezamenlijke wandeling op 13 augustus doet Drost mededeling van 'een door hem en* Heije *gevormd plan van uitgave van een nieuw maandschrift, waarvan*

* Deze brief berust in de bibliotheek v.d. Maatsch. d. Ned. Lett. (Coll. Beets), Univ. Bibl., Leiden.

een 1ste Nommer reeds met 1 Sept e.k. onder den titel van “de Muzen” het licht zal zien’. Hij riep daarvoor Beets' medewerking in, die hem werd toegezegd. In de volgende dagen ontmoeten de twee elkaar herhaaldelijk, en Beets maakt kennis met Heije. Op 23 augustus neemt Drost afscheid om naar Amsterdam terug te keren en krijgt enkele dagen later een bloedspuwing, die voor hem het begin van het einde worden zou.

Heije houdt Beets op de hoogte van Drosts gezondheidstoestand en schrijft hem op 16 september: ‘Ik spits er mij op de geheele vertaling van des Landjonkers Verklaring [van Potgieter] te lezen - niet minder ook op uwen Jose. Het laatste zal waarschijnlijk aan v.d. Brink, ter beoordeeling voor de Muzen, door mij worden toevertrouwd’. - (Deze brief berust in het handschrift Uittreksels uit mijn dagboek 1833, 34, 35, 36; tussen p. 64 en 65. Collectie Letterkundig Museum).

Drosts oordeel over dit gedicht was intussen niet onverdeeld gunstig. Op 3 oktober 1834 schrijft hij aan Potgieter: ‘Wat Jose betreft, gij hebt mijn gevoelen over dat dichtstuk uitgesproken, beste vriend! Ieder vond de Jose een meesterstuk, ik vertrouwde mijne oogen niet en toen - gij schreeft - en ik ben overtuigd dat ik niet mis zag. Bijna onbepaald stem ik in uwe aanmerkingen. Gij zijt meer dan nieuwsgierig naar Van den Brinks recensie welnu, ze gaat hiernevens. Ge zult u nog meer verwonderen dan ge nieuwsgierig waart. Weet ondertusschen dat wij overeengekomen zijn een aantal vleyende uitdrukkingen door te halen, een aantal aanmerkingen in derzelver plaats te stellen, terwijl de recensent bij eene uitvoerige apologie van zijn oordeel over de karakterbehandeling, ons gevoelen ontwikkelen zal’. (Tijdschr. v. Ned. Taal- en Letterkunde 37 (1918), p. 150).

Beets had het Muziekfeest van de Maatschappij voor Toonkunst in de Grote Kerk te 's-Gravenhage op 16 oktober bijgewoond. In zijn dagboek heet het op die datum o.a.: ‘240 Zangers en Zangeressen; waaronder velen uit mijn geboortestad; 170 muzikanten, waaronder de eerste meesters, en geen krukken. Door duizenden bijgewoond. Aan hun hoofd de Koning, de prins van Oranje en de Erfprins der Nederlanden’. Later - op 9 november - schrijft Heije hem in een brief: ‘Het spijt mij zeer, dat gij uw plan om het muziekfeest te beschrijven hebt opgegeven, wij behooren over zulk een belangrijk verschijnsel voor de Vaderlandsche toonkunst noodwendig iets te leveren. Indien gij dus, mijn waarde, geen lust hebt om het af te maken of geen tijd (ik zou het stellig binnen 10 dagen moeten hebben) wees dan zoo vriendelijk mij zeer spoedig er een eenigzints uitvoerige schets van te geven. Ik zal dezelve als dan pogen op te werken. Liefst echter had ik deze beschrijving van uw hand. Ik zal natuurlijk bij het beschrijven die frischheid en levendigheid der gewaarwordingen missen, welke aan het tafereel gloed en kleur moeten geven. Doch zoo gij doet, zal het mij lief zijn’. (Afgedrukt in Hildebrands voorbereiding, het dagboek van de student Nicolaas Beets. *Uitgegeven en toegelicht door H.E. van Gelder, Den Haag, 1956, p. 143)*.

[Poststempel: Amsterdam 22 Oct. [1834]]

Amicissime!

Sinds lang zou ik u reeds eens geschreven hebben, maar altoos stelde ik zulks uit totdat Heije naar Leiden zou vertrekken en de brief voor u medenemen. Maar de man is zoo als gij weet een kleine karrikatuur van Apollo en vereenigt in zich bijna alle de elementen der Grieksche Godheid, te weten geneeskunst, muzijk, dichtkunst en het praesidium der Muzen. De drie laatste eigenschappen riepen hem naar 's Hage: de eerste hield hem te Amsterdam te huis om de lijdende menschheid te redden of kunstmatig te doen sterven. Dit berooft waarschijnlijk onze Muzen[164] van een aesthetisch-fantastisch-idealistisch-sentimenteel verslag van het Haagsche Muzijkfeest.[165] Gij zegt dat het mij kwalijk staat zoo met mijnen vriend te spotten. Ik kan het niet helpen. Nihil est, Antipho, quod male narrando non potest depravarier.[166] Maar altans geven de beslommeringen van den hoofdredacteur van een nieuw kritisch tijdschrift daartoe ruimen stof. Potgieter en ik ontmoeten elkander zelden zonder ons eene nieuwe redacteurs-anecdote mede te deelen. Zijne ziel doorloopt alle mogelijke toonen der letterkundige symphonie: van de hoogste objectiviteit in het beoordelen der poetische idealen tot de gemeene fout van den letterzetter die een n het onderst boven drukt. Enfin, de goede jongen verdient voor zijn ijver den besten uitslag en hulpvaardigste medewerking.

Hartelijken dank zeg ik u voor den mij gezonden Jose.[167] Het genoegen eenmaal bij de voorlezing door mij genoten verminderde niet, vermeerderde veeleer bij de herhaalde lezing. Tot schande echter mijner vroegere onoplettendheid moet ik erkennen niet zeker te weten welke de door u vermelde nieuwe invoegselen zijn. Nogmaals het geheel is mij uitstekend bevallen.

Doch nu moet ik u bezig houden met de recensie die gij van uw werk in het volgend nommer der Muzen zult gedrukt zien. Uw Jose was langen tijd onderwerp van gesprek in onzen club: doch (entre nous) niet alle dachten even gunstig over de enkelde gedeelten als ik. Intusschen was bepaald dat ik er eene recensie van voor de Muzen zou leveren. Ik maakte dezelve met nog al vrij wat vooringenomenheid voor uw gedicht: doch deze gaf op nieuw aanleiding tot debatten. De hoofdzaken en hoofdresultaten daarvan heb ik toen in eene nader omgewerkte recensie van uw stuk opgenomen, daar ik toch begreep dat u de waarheid het liefste zou zijn en wij die kleine opoffering onzer subjectiviteit aan het hoofddoel

164 'Onze Muzen' doelt op het tijdschrift De Muzen, dat in september 1834 door Heije, Drost en Potgieter werd opgericht en waaraan Bakhuizen meewerkte.

165 Het verslag verscheen wel als *Het Muzijkfeest te 's-Hage,* De Muzen, p. 363-368, 461-468. Hoewel het ook wel aan Voorhelm Schneevoogt is toegeschreven, lijkt het waarschijnlijker, dat Heije de auteur is, zij het met door Beets geleverd materiaal.

166 Citaat uit Terentius, Phorm. 697: Er is niets, Antipho, dat door een slecht verhaal niet erger gemaakt kan worden.

167 Op 1 oktober 1834 verscheen Beets' eerste romantische gedicht: *Jose, een Spaansch verhaal*. Amsterdam, J. Immerzeel, 1834.

der Muzen verschuldigd waren. Beschroomd en zedig zal mijne en onze crisis zich met den eersten der volgende maand aan uwe epicrisis komen onderwerpen.[168]

Het spijt mij dat ik voor de uitvoerige recensie over Hemsterhuis[169] niet tot motto gekozen heb Lucas XIV. 28. en verv.[170] Ten minsten hoe meer ik aan dezelve werkte hoe meer en onoverkomelijke zwarigheden mij voorkwamen. Ik heb dus het vervolgen daarvan een maand uitgesteld en ben op het oogenblik bijna suf van al de historiae philosophiae die ik op het tijdvak van mijnen held heb nageslagen. Hoe er een goed einde aan zal komen doorzie ik nog niet te meer daar ik zelf met Hemsterhuis niet zoo ingenomen ben als noodig is om waardig over hem te schrijven.

Ik vernam uit uwen brief met genoegen dat gij Beijnen's contubernaal geworden waart.[171] Ik kan berekenen hoe aangenaam zulks voor u beiden is en stel mij bij voorraad voor hoe comfortable ik het bij van 't Hull[172] vinden zal wanneer mijn lot mij eens eerlang weder naar Leiden terugvoert. Zoodra ik met Hemsterhuis aan een einde ben zet ik mij weder met de borst aan mijn Theologisch doctoraal examen en hoop dan spoedig u en de andere Leidsche vrienden weder te vinden. -

Voor het overige leef ik hier in Amsterdam regt op mijn aise. Ik epicuriseer zooveel mij mogelijk is: eet beter en drink beter maar minder dan ik te Leiden deed, werk veel geregelder maar echter dood op mijn gemak: schrijf, wanneer ik niet al te lui ben een brief en bezoek 's avonds nog al van tijd tot tijd de Fransche en Duitsche comedie. Maar na of buiten dezelve leg ik geene bezoeken meer af, deels uit luiheid, deels uit geldgebrek, deels uit betere beginselen die ik echter als goed gereformeerd Theologiae Candidatus niet op de voorgrond mag plaatsen. Het eenige dat mij op het oogenblik ontbreekt is het bezoek der vrienden aan wier verkeer ik mij in Leiden gewend had en dat mij vele regt vrolijke uuren verschaft heeft. Ik reken er op dat zij zich van tijd tot tijd aan mij herinneren en uit medelijden met den solitairen Bakkes hem van tijd tot tijd in een brief eene nuttige toespraak brengen. Vragen zij naar mijne oogenblikkelijke stemming: ik

168 De recensie verscheen in De Muzen op blz. 218-235 en was toch wel lovend.

169 Bakhuizens bekende studie over Frans Hemsterhuis verscheen in De Muzen op blz. 97-124, 285-311, 379-410.

170 Lucas XIV, 28: Want wie van u, willende eenen toren bouwen, zit niet eerst neder en overrekent de kosten, of hij ook heeft hetgeen tot volmaking noodig is?
29: opdat niet misschien als hij het fundament gelegd heeft en niet kan voleindigen, allen die het zien, hem beginnen te bespotten,
30: zeggende: Deze mensch heeft begonnen te bouwen, en heeft niet kunnen voleindigen.

171 L.R. Beynen (1811-1897), classicus, was in 1829 te Leiden aangekomen. Hij ontwierp met Kneppelhout het plan voor de Rederijkerskamer voor Uiterlijke Welsprekendheid, waarvan hij secretaris werd (1833). In 1836 werd hij na zijn doctoraal leraar bij het Instituut Noorthey en promoveerde in 1837. In 1838 werd hij verbonden aan het gymnasium in Den Haag, waarvan hij van 1862-'78 rector was.

172 Vgl. Beets' Dagboek 26 aug. 1834: ‘Andere kamers gehuurd, Breestraat [bij] van 't Hull. (tegenover de Ketelboetersteeg)’.

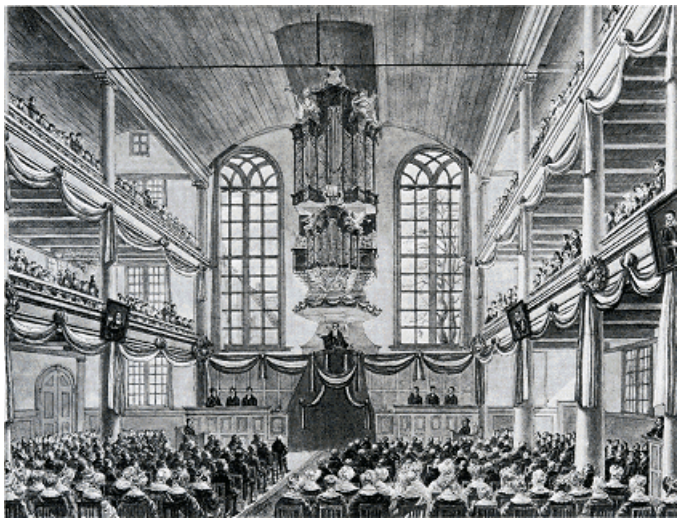

Abraham des Amorie van der Hoeven op de preekstoel in de Remonstrantse Kerk te Amsterdam

ben niets ter wereld opgewonden, betracht het nil admirari zooveel mij mogelijk is; en streef naar de hoogste volkomenheid in de apathie. -

Aanstaande week zal alhier een dwaze grap plaats hebben. Het remonstrantsch Seminarium viert deszelfs tweehonderd jarig bestaan. De welsprekende (!) Hoogleeraar v.d. Hoeven, ridder enz. enz.[173] zal dan eene plegtige redevoering houden: en dus in de plaats en functie optreden waar voor honderd en tweehonderd jaren van der Meersch[174] en Vossius hebben geschitterd. Is het niet

> Aetas parentum pejor avis
> Tulit nos nequiores?[175]

173 Dat is dus Abr. des Amorie van der Hoeven (vgl. noot 3), een beroemd redenaar. De rede in A. des Amorie van der Hoeven, *Het tweede eeuwfeest van het Seminarium der Remonstranten*. Leeuwarden, 1840.

174 Abr. van der Meersch (1720-1792) werd in 1756 hoogleraar in de letteren en wijsbegeerte aan het Remonstrants Seminarium en doceerde sinds 1766 ook godgeleerdheid.

175 Citaat uit Horatius 3 Carm 6.46: Het geslacht van onze vaderen, dat achterstond bij dat van onze grootouders, heeft ons voortgebracht, die nog minder waard zijn.

Hollands grootste redenaar is zeer ingenomen met dit feest: en uit zijn spreken zou men kunnen afleiden dat hij slechts twee epoques in zijn leven heeft: *voor het feest* en *na het feest:* altans deze termen zijn in zijnen mond bestorven en in navolging van het Fransche Avant Pendant et Après zou men van der Hoeven voor het feest onder het feest en na het feest (b.v. aan het dessert) kunnen schilderen.

Uw albumblaadje is nog niet ingevuld: ik ben echter van zins dit eerlang te doen en het u toe te zenden.[176] De vrees die gij koesterdet dat deszelfs maagdelijkheid de mijne zou overleven is hors de propos. Die beide maagdommen behooren niet tot hetzelfde tijdvak.

Apropos vraag eens aan Beijnen of hij mij ook een Dissertatie van Kruseman[177] kan bezorgen; groet hem hartelijk van mij zoo als ook Pluygers.[178] Zullen beide zoo als hun voornemen was nog eens een uitstapje naar Amsterdam doen? Het wordt *tans het regte saizoen*.

Wanneer gij mij op dezen brief antwoordt hoop ik tegelijk eens iets van Louw[179] te hooren. Ik zou hem met een wel een lettertje geschreven hebben maar heb op het oogenblik geen tijd meer.

Vergeet ook niet Gustaaf[180] bij gelegenheid te groeten, en de overigen, die gij berekent dat mij nader bekend zijn en aan het hart liggen. Vale et me cogita

Van den Brink

P.S. Tot mijn leedwezen moet ik u melden dat Drost weder koortsiger is. Het zal te bezien staan of dit aan den invloed van het weder toeteschrijven of als een gevolg zijner ziekte aan te merken zij. Ik hoop het eerste. Nimmer zou mijne vriendschap grievender slag geleden hebben.[181]

176 Vgl. Beets' Dagboek 22 juli 1834: ‘Ook zond ik hem een albumblad, dat ik hoop hij niet uitstellen zal in te vullen!’

177 H.P. Kruseman, *Epicharmi fragmenta*. Haarlem, 1834.

178 Willem G. Pluygers (1812-1880) was op 30 april 1827, dus op zijn 15de jaar, te Leiden ingeschreven voor letteren en theologie. Hij promoveerde tot doctor in de klassieke letteren in 1836. Van 1858-1879 was hij bibliothecaris van de Universiteit, van 1862-1879 hoogleraar in het Latijn en de Griekse oudheden.

179 Louw = Laurens R. Beynen.

180 Gustaaf = G.E. Voorhelm Schneevoogt (1814-1871), in 1832 ingeschreven voor geneeskunde te Leiden, waar in 1838 gepromoveerd, later 1ste geneesheer van het buitengasthuis en hoogleraar te Amsterdam. Had grote literaire belangstelling en was van 1846-1871 redacteur van De Gids.

181 In het begin van de zomer had Drost een bloedspuwing gehad. Na een verblijf in Haarlem voor herstel, keerde hij schijnbaar hersteld naar Amsterdam terug, waar eind augustus de aanvallen zich herhaalden. Hij stierf op 5 november.

Bakhuizen van den Brink aan J. ter Meulen Hzn.
Amsterdam, tussen 16 en 31 januari 1835.

Toen Bakhuizen op 22 oktober 1834 aan Beets schreef, liet hij doorschemeren, dat hij ondanks zijn gemakkelijke levenswijze zich wel eenzaam voelde en de omgang met de Leidse vrienden miste. Hij is dan ook in november nog voor een korte tijd in Leiden terug geweest. Beets tekent in zijn dagboek op 25 november aan: 'Bij Beynen *'t avondbrood met* Bakhuyzen, Pluygers, Spengler *en* Schneevoogt. *Beuzelpraat. De door en door kundige en intéressante* Bakhuyzen *moet men alleen hebben. Met velen, is hij weinig waard. Hij wil dan aardig zijn en wordt onbeduidend of vuil'. En op de volgende dag luidt het: 'Afscheid van* Bakhuyzen. *Hij raadt mij af* Drost *in den Almanak te gedenken. Uitvoerige herinneringen aan hem zullen aan een volledige uitgaaf van zijn nagelaten arbeid voorafgaan'. Enkele weken na het overlijden van Drost stond dus het besluit van zijn vrienden al vast de* Schetsen en Verhalen *uit te geven. De werkzaamheden aan deze uitgave en nog enkele maanden na Drosts heengaan aan De Muzen verbonden, hadden een aanzienlijke vertraging van de briefwisseling met Ter Meulen ten gevolge*.

Uit de wisseling van briefjes ook tussen Potgieter en Heije blijkt wel, dat zij en Bakhuizen geregelde bijeenkomsten bij elkaar aan huis hadden en ieders bijdragen voorlazen en aan het oordeel van de anderen onderwierpen. Zo schrijft Heije op 19 november 1834 aan Potgieter: 'Lieve vriend! Van den Brink heeft onze afspraak goedgekeurd; heden avond om 7 ure zullen wij Dr. komen; welligt kom ik U afhalen; wacht echter niet langer dan 6½ op mij. Wees zoo goed de inleiding en de derde pligt van Silv. Pell. bij U te steken dan kan ik ze heden avond nog ter drukkerij zenden. Hierbij een paar versjes mij door Beets toegezonden; deel er mij, bid ik, uw oordeel over mede'. - (U.B., A'dam Al 62 f). Het betreft hier dus een redactiebijeenkomst van De Muzen, waarin op p. 312-325 een bespreking van Silvio Pellico's Dei Doveri degli Uomini *met vertalingen van Potgieters hand is opgenomen*.

[Amsterdam, tussen 16 en 31 januari 1835] [182]

Vergeef mij, waarde Vriend zoo uwe herhaalde brieven mij aan de gelijkenis van den onregtvaardigen rechter deden denken.[183] Ik wil hieruit geene verdere

182 Aan het slot van deze brief is deze door J. ter Meulen met inkt gedateerd: half februari 1835. Dit kan met het oog op de inhoud niet juist zijn. Met potlood, ook in ter Meulens hand, wordt aan het hoofd van de brief Amst. als plaats aangegeven, terwijl de moderne hand, die wij uit de brieven van juni 1832, 16 februari 1833 kennen, er de datum [jan. '35] onder geschreven heeft. Aangezien Bakhuizen zegt de eerste veertien dagen van 1835 in Monnikendam te hebben doorgebracht en hij de termijn tot 8 februari 'nog wel lang' noemt, zou men de datum tussen 16 en 31 januari kunnen stellen.

183 Vgl. Lucas XVIII:2-8.

F.J. Domela Nieuwenhuis (1808-1869)

consequentie getrokken hebben dan dat ik nederig genoeg ben mijzelve met dien boozen man te vergelijken, die aan zijne regtmatige verpligtingen niet voldoet. Ondertusschen heb ik minder uit lust, dan uit zwakheid gezondigd.

> Nunc omitte quaeso hunc. Ceterum
> in posterum, si quicquam, nil precor.[184]

Maar van waar te beginnen om u een en ander te schrijven. De hoop om u voor het einde des jaars 1834 nog eens te zien is vervlogen. En toch zou ik u dan veel mededeelen gehad hebben. Veel toch was er dat mij trof en aan moest doen. Mijn vriend Drost, dien gij kendet en van wien gij weet hoe hoog ik hem achtte ontviel mij. Met Jan Commelin bragt ik allertreurigste dagen door. Zelf hevig ziek verloor hij gedurende zijne ziekte zijn meisje. Alles was tot zijn in het begin dezes jaars aanstaand huwelijk in gereedheid gebragt; maar de ziekte, die hier ter stede zooveel slagtoffers maakte vernielde ook zijne levendigste hoop. Binnen weinige dagen bezweek zij voor het geweld der ziekte op het onverwachts zonder dat mijn vriend bij haar sterven of begraving kon tegenwoordig zijn. Alle deze gebeurtenissen ontstemden bij mij de lust zoowel tot gezet werken als tot getrouw brieven schrijven.

Ook in het nieuwejaar heb ik tot nog toe niet veel uitgevoerd. De eerste veertien dagen bragt ik in Noord Holland door: bij mijnen vriend Nieuwenhuis

184 Citaat uit Terentius, Phormio I, 2 vs. 141-142: Laat hem ditmaal, bid ik u, gaan, maar als hij zich later weer mocht misdragen, zal ik niet bemiddelen.

te Monnickendam.[185] Hoe ik mij daar vermaakte zult gij wel kunnen gissen. De zuster zijner vrouw is een Engel. Moge het nieuwe jaar iets goeds voor mij opleveren! - Maar hola! in een brief aan een vriend eerst zich zelven geluk te wenschen is wel het nec plus ultra van egoisme. En daarom beste vriend, wensch ik u al is het wat laat, ja veel te laat met het nieuwe jaar veel geluk: waaronder ik b.v. versta het behoud en de gezondheid uwer dierbare betrekkingen, drokke maar tegelijk aangename en welgeslaagde werkzaamheid, een meisje dat u wederkeerig lief heeft, voortgang en toeneming van uw poetisch vernuft waar van ik gisteren eene proeve ontving enz. enz. eindelijk vergeef mij weder deze proeve van eigenbaat dat gij twee dissertatien present ontvangt van uwen vriend van den Brink ten bewijze dat hij gepromoveerd is.[186]

Voor het vaderland opent zich dit jaar tot dusverre niet gelukkig. De ziekte van den kroonprins baart hier eene algemeene verslagenheid. Bij al de kansen die wij gedurende de laatste vier jaren berekenden werd er zelden aan gedacht wat het zijn zou indien de kroonprins ons ontviel. Hoe men ook over zijn persoonlijk karakter denken moge hij is voorzeker geen onbeduidend persoon. -

De klok slaat elf ure. Ik heb een treurige taak te vervullen. Het sorteeren namelijk van de boeken mijns vriends Drost. Anders zou ik nog langer schrijven. Misschien voeg [ik] echter bij mijne te huis komst hier nog eenige regels bij.

Nieuws weet ik nog niets te vertellen dan dat het weder zoo slecht is dat mij eene kilkoude huivering bekruipt bij de gedachte dat ik dezen brief nog bij den Hr. Kotting bezorgen moet. Ik had gehoopt nog eens den 8 February Leiden te bezoeken: de termijn is nog wel lang maar indien het zoo voortwintert zeg ik het plan vaarwel. - Van Boon hoor ik bijna niets: hoe hem de Kockenger gemeente op den duur bevalt weet ik niet: toen ik voor eenigen tijd hem sprak was zulks niet zeer bijzonder en zijne auctoriteit had bij de overgeloovige hoop schipbreuk op de auctoriteit van vader Hellenbroek en deszelfs boekje geleden.[187] Aanstaanden week komt hij in stad en dan verneem ik zeker iets naders van hem en zijne vrouw.

Schrijf mij spoedig eens weder en vertrouw wederkeerig op mijne onveranderlijke bekeering. Groet de uwen en geloof mij steeds

T.T.
Van den Brink

185 F.J. Domela Nieuwenhuis (1808-1869). In 1826 te Leiden ingeschreven, later naar het Luthers Seminarium te Amsterdam, in 1833 gepromoveerd, in 1834 beroepen naar Monnikendam, in 1837 naar Utrecht, in 1845 hoogleraar aan het Luth. Sem. Hij is de vader van de bekende anarchist Ferdinand Domela Nieuwenhuis.

186 Blijkbaar had Bakhuizen toen nog het plan zowel in de faculteit der theologie als in die der letteren te promoveren.

187 Abrah. Hellenbroeck (1658-1731), een van de meest vermaarde streng-voetiaanse predikanten. Zijn preken zijn vele malen herdrukt. Hier is wellicht bedoeld: *Des Christens zalige verwachting vervuld na den dood*. 3de druk. Amsterdam, 1835.

Bakhuizen van den Brink aan E.J. Potgieter
Amsterdam, 6 februari 1835.[*]

Met deze brief begint de reeks van kleine, slechts een enkele maal door Bakhuizen of door Potgieter gedateerde briefjes, waarmede de twee vrienden een correspondentie per bode onderhielden. Meestal zijn deze briefjes dus door mij op grond van de inhoud zo goed mogelijk gedateerd. Begin februari was het laatste nummer van de Muzen verschenen, zodat de vrienden zich geheel op de uitgave van Drosts werken concentreren konden.

[Febr. 6. [1835?]] [188]

Mijn vriend Potgieter had niet noodig mijn gevoelen te vernemen omtrent de gezondene proef van Beyerinck.[189] Zooveel, mijne waardste, verlaat ik mij op uwen smaak ten dezen opzigte dat ik mij aan uw preadvies geheel onderwerp. Vooral echter zou ik de letter niet grooter wenschen. Bij de inzage komt het mij voor dat de verhouding tusschen de kleinkapitaal letter van het opschrift aan het hoofd der bladzijden en de drukletters zelve, niet wel gekozen is. In een van beiden zou ik dus eenige verandering wenschen, doch ik onderwerp mij aan uwe beslissing. De letterzetters hebben mij bij de herlezing schrikkelijk geergerd. Hoe is het mogelijk naar een gedrukte kopij nog zoo vele schromelijke fouten te maken.[190] Bang vooruitzicht tegen dat zij het bijna onleesbaar schrift van onzen vriend op hun Procrustesbed zullen uitstrekken!

Hiernevens de verlangde boeken enz. Ik geloof dat het best en in den geest van onzen vriend gehandeld zou zijn wanneer wij zijnen roman den titel lieten die hij daarvoor bestemde. Deze was zoo ik meen, de Augustusdagen.

Hoe is het met de schets?[191] - Geef mij eene groote gedachte roep ik u met Herder toe. Intusschen hoop ik eer de week ten einde is u schriftelijk te overtuigen dat het vermoeden van woordbreuk dat op mij kleeft, onverdiend is.

Hebt gij het protest van onzen nieuwen recensent in de Vr. d.V. tegen de

* Collectie Potgieter. Univ.bibl. Amsterdam. Al 10a.

188 Van Potgieters hand een aantekening: Febr. 6. V.d. Brink. Later blijkbaar is daarbij gevoegd: [1835?].

189 Dit is de proef van het eerste deel van *Schetsen en Verhalen* door den schrijver van Hermingard van de Eikenterpen. Amsterdam, G.J.A. Beyerinck, 1835.

190 Het eerste deel opent met *Het altaarstuk,* dat al in de Almanak voor het Schone en Goede voor 1833 verschenen was. Het wordt gevolgd door de in Drosts nalatenschap gevonden onvoltooide roman *De Augustusdagen*

191 Met ‘de Schets’ wordt de biografische inleiding, waaraan zowel Potgieter als Bakhuizen hebben gewerkt, bedoeld. Ik stem dus in met P.N. van Eyck in zijn *Drost-studies III, De Pestzegen en De pestilentie te Katwijk* in Tijdschr. N.T. en L. 60 (1941), p. 171.

autoriteit van Goethe gelezen.[192] De kerel ergert mij omdat hij zoo laf is. Die arme martelaars van hun soi-disant zedelijk gevoel! In de schets zal er welligt aanleiding zijn om aan te wijzen hoeveel beter onze Drost slaagde sinds hij die willekeurige wet onzer Hollandsche letterkunde van tijd tot tijd durfde verbreken.

Heden middag verzel ik den Doktor op een kunstregterlijken togt naar Kiersch.[193] Ik wenschte dat gij tegenwoordig waart om u met het gezicht van l'Important te kunnen vermaken.

Na groete aan uwe Tantes

tt

VdB

Bakhuizen van den Brink aan E.J. Potgieter
Amsterdam ± half februari 1835[*]

In de eerste tijd gaan de briefjes bijna uitsluitend over de uitgave van Drosts Schetsen en Verhalen, *waar men druk mee bezig is. Op 10 maart 1835 schrijft Heije aan Potgieter: "k Weet niet, mijn Waardste of gij het ellendige werk over de menschelijke ellende, van den goeden Salzmann, kent? Niet dat ik er U over zou willen beklagen, Dieu m'en garde! ik zou U alleen willen voorstellen er nog een hoofdstuk bij te schrijven over de ellende van een critisch en critiseerend wezen te zijn. Ach! hoeveel had ik in de bladen die hier bij gaan willen doorschrappen en veranderen en welk een zware strijd heeft er tusschen mijne critische inzigten en mijne piëteit voor den nagelaten arbeid onzes vriends plaats gehad'. (U.B. A'dam Al 62 h)*

[Amsterdam, ± half februari 1835][194]

Amice!

Ik had mij met de hoop gevleid u en Heye heden avond bij mij te zien! ik moet mij zelven ten dezen opzigte te leur stellen. Morgen ochtend vroeg denk ik voor

192 Het betreft hier de in De Vriend des Vaderlands IX (1835) p. 1-4 opgenomen recensie van *Nederlandsch Magazijn van Romans en Verhalen*. Tweede deel. Het eerste deel had een andere recensent gehad. De door Bakhuizen bedoelde passage luidt: 'Niet, dat men geen roman zoude mogen schrijven dan uit en tot een zedelijk doel; - in zoo ver stemmen wij gaarne in met het slot van de recensie des eersten deels in dit zelfde Tijdschrift; (ofschoon protesterende tegen de autoriteit: zelfs van Goethe, in quaestiën, die niet bloot aesthetisch zijn, maar waarin ook de zedeleer betrokken is)'.

193 Petrus Kiers (1807-1875) een nogal bekend kunstschilder. In het adresboek voor 1841-'42 wordt zijn naam gespeld als Kiersch. Hij woonde toen in de Lange Leidsedwarsstraat bij Spiegelgracht No. 35 c 9. Inlichting van Mr. H.F. Wijnman. 'L'important' is Heije.

* Collectie Potgieter. Univ. bibl. Amsterdam. Al 11b.

194 Dit briefje kan in verband met de mededeling over 'de schets' waarschijnlijk geplaatst worden achter het voorgaande, door Potgieter op 6 februari gedateerd.

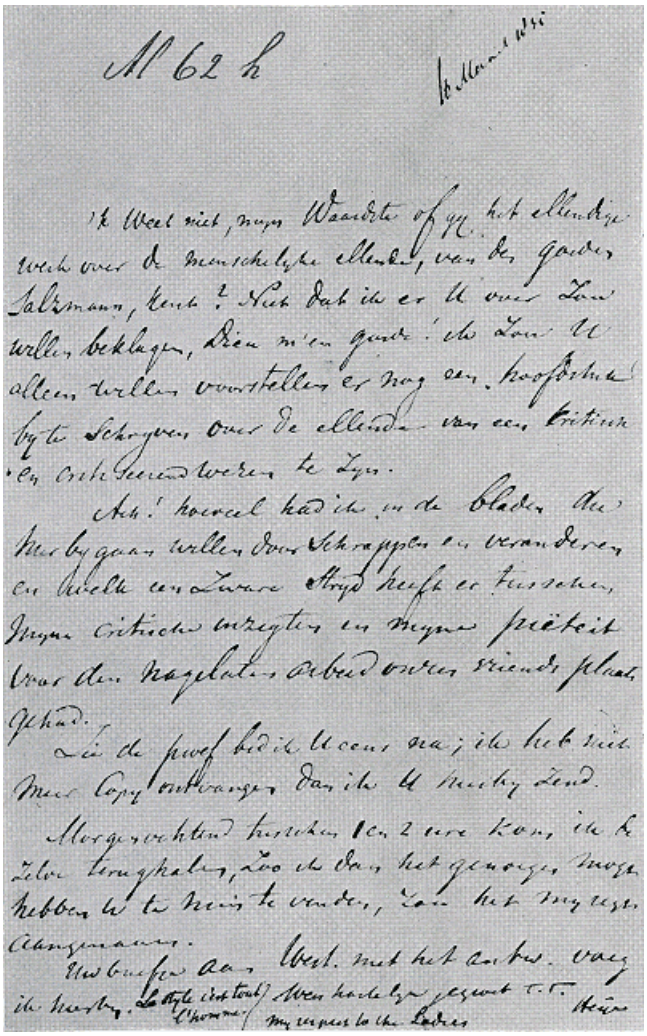

Zie p. 123
Brief van Heije aan Potgieter

eenige dagen uit de stad te gaan en heb daardoor heden avond nog een en ander te doen dat anders had kunnen uitgesteld blijven. Wat de schets betreft ik had een en ander in gereedheid, maar ik durf het niet aan het gevaar van naauwkeurig gelezen te worden blootstellen en beloof u dus liever om het toekomende week wanneer ik weder in stad ben u voor te lezen.[195] Ik hoop dat deze afzegging van heden avond in uwe gemaakte plannen geene verwarring zal brengen. Verschoon echter deswegens

uwen vriend
Van den Brink

Bakhuizen van den Brink aan E.J. Potgieter
Amsterdam, eind februari, begin maart 1835.[*]

Zoals Bakhuizen zich beklaagt over Heije, zo doet de laatste het over hem. Op 30 maart 1835 schrijft Heije aan Potgieter: 'Het is mij onmogelijk over Woensdag avond te beschikken, daar ik de 1ste W. van elke maand Doctoren vergadering heb. 't Blijft daar en boven nog altijd de vraag of v.d. Brink wat gewerkt zal hebben'. (U.B. A'dam Al 62 i)

[Amsterdam eind februari, begin maart 1835] [196]

Amice!
Eene nieuwe bijdrage tot de mislukte Schetsen! - Uw oordeel! is het gunstiger dan ik verwachten durve uwe verbeteringen, vermeerderingen en een *Hollandsch* motto. In haast.

T.T.
V.d. Brink

P.S. van den Doctor verneem ik weder niets.-[197]

195 Hetgeen in de schets door 'een zijner vrienden' is geschreven (p. IX-XI) is zeker wel van Bakhuizens hand. In hetgeen op p. XIV-XV over de zedelijke strekking der kunst wordt gezegd heeft Bakhuizen echter ook zeer waarschijnlijk de hand gehad. (Vgl. zijn brief van 12 nov. 1831 aan Van Geuns en die van 6 febr. 1835 aan Potgieter). Verder kunnen de herinneringen aan de wandelingen rond Leiden moeilijk anders dan van Bakhuizen zijn. (p. XVI).

* Collectie Potgieter, Univ. bibl. Amsterdam, Al 11 f.

196 Aangezien hier sprake is van 'een nieuwe bijdrage tot de mislukte schetsen' mag aangenomen worden, dat het hier al een verder stadium in het schrijven van de inleiding betreft.

197 De Doctor is Heije, die ook aan de uitgave van Drosts geschriften meewerkte.

Bakhuizen van den Brink aan E.J. Potgieter
Amsterdam, 21 maart 1835.[*]

In de eerste dagen van maart schreef Heije aan Beets: "k Heb vruchteloos alle voorschriften der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, tot Redding van Drenkelingen en Schijndooden bestudeerd, en op onze arme, in het waterig Holland verdronkene Muzen toegepast. Ze zijn en blijven dood, mijn waardste! Het eenige dat mij overblijft is, dat ik ze door eene generatio equivoca zal pogen op te wekken en te doen herleven. Misschien zal er met 1° Juli, of anders zoo ik hoop stellig met 1° Januari 1836 een nieuw maand- of tweemaandschschrift ten huize van den boekhandelaar Beyerinck geboren worden'. (N. Beets, Everhardus Johannes Potgieter. Persoonlijke herinneringen. *Haarlem, 1892. p. 49)*

En op 8 april 1835 schreef dezelfde Heije aan Potgieter: 'Onze arme Muzen, blijven dood! ..... Na onderscheidene mondgesprekken met Westerman, komt het mij voor, dat hij gelijk heeft, wanneer hij het eene onbillijkheid acht, hem bijna f200 schade te doen lijden en het bij hem begonnene, gesteund door de opgedane ondervinding en de verkregene reputatie bij een ander voort te zetten. - Indien wij dus met Nieuwjaar ons plan bij Beyerinck volvoeren, moet dit als iets geheel nieuws, als iets geheel op zich zelf staand ingerigt worden'. (U.B. A'dam Al 62 j, ook geciteerd bij J.H. Groenewegen, Everhardus Johannes Potgieter. *Haarlem, 1894, p. 102, n. 1.)*

In diezelfde brief heet het nog over Bakhuizen: "t Schijnt mij toe dat v.d. Brink niet spijtig is over het uitstel dat wij hem moeten gunnen. 'k Heb in al dien tijd niets van hem vernomen.-'

[21 Maart 35] [198]

Amicissime!

Met bevende schaamte leg ik dit briefje en mijne nederige naamtekening onder uwe oogen. Ik heb schuld: bedenk dat deze erkentenis de eerste stap tot verbetering is.[199] Als Hercules zijne knods vergat en aan de zijde van Omphale breijen leerde, kunt gij een zwak schaap als mij vergeven dat -- doch ik weet: gij vergeeft mij. Anders laat ik aan nevensgaand boekje dat mij gisteren van Beets gezonden werd de taak over uwe gramschap te bezweeren.[200] Het is zoo als gij uit de letterbode van gisteren vernomen zult hebben reeds in handen van Prof.

* Collectie Potgieter. Univ. bibl. Amsterdam. Al 10 b.

198 Aantekening van Potgieter: 21 Maart 35. V.d. Brink.

199 Blijkbaar had Potgieter een vergeefse tocht naar Bakhuizens huis gemaakt, omdat deze een afspraak vergeten had.

200 Bedoeld is *De Masquerade (19 Februari 1835). Een gedicht*. Leiden, 1835. Het was door Beets naar aanleiding van de maskerade van dat jaar - die hij lelijk gevonden had - geschreven. Door zijn gemakkelijke schrijftrant en zijn geestigheid had het veel succes. Het was op 13 maart verschenen.

Geel gevallen en vrij scherp behandeld.[201] De stansen 58-73 bevallen mij wel het beste. Intusschen vertrouw ik mijn oordeel te minder nadat ik gezien had dat [dat] van Prof. Geel over Jose met het uwe zoo volmaakt zamenstemde![202] Vergeef deze allerongelukkigste trek uit de zuurdeesem der studiewereld. En al had Prof. Geel het niet gezegd zou ik gaarne mijn oordeel onder het uwe schikken. - Onze vergaderingen kunnen dunkt mij aanstaanden Woensdag voortgaan. Reken op mij voorzooveel mijne zwakke krachten toelaten een dragelijk offer op het altaar der gemeenschappelijke vriendschap te brengen.

Vaarwel, verzeker mij spoedig dat gij mijn ontijdigen uitstap vergeven hebt: groet uwe Tantes en geloof mij steeds

tt

Van den Brink

Bakhuizen van den Brink aan N. Beets
Amsterdam, 21 maart 1835.[*]

Beets schrijft op 20 maart 1835 in zijn dagboek: 'Eenigszins onaangenaam te moede geworden door de Recensie in de Letterbode *van heden van de* Maskerade, *(van* Jose *met één) door Xth (Xanthos, dat is gezegd* Geel*) die ik in 't eerst voor een persifflage houd*. Pluygers *beweert evenwel dat dit het geval niet is, en hij in mijn plaats zeer tevreden zou zijn met een dergelijke beoordeeling. In allen gevalle wordt* Kneppelhout *er in gepersiffleerd*. Geel *heeft mij tegen Maandag avond bij zich genoodigd. Ik ben nieuwsgierig naar de ontmoeting'*.

*Op maandag 23 maart heet het: '*Geel *was er hier en daar voor uitgekomen dat hij de steller was van het in den* Letterbode *van den 20sten voorkomend artikel, geteekend Xth (voor die Grieksch verstonden duidelijk genoeg). Hij had overal gevischt hoe het door de studenten, door mij, door anderen werd opgenomen. 'Ja', had hij gezegd, ''t werd te gek hier in Leiden. Men kon nergens komen of men hoorde de glorie van Beets voor en na. Dat jongmensch werd over 't paard getild'*.

Geel begon bij de thee er zelf over, zeggende vernomen te hebben, dat het hem, Beets, geen pleizier gedaan had. En dan gaat het dagboek verder: 'Dit bevestigde ik. "Dat speet hem. Zoo was het niet gemeend. Volstrekt geen persifflage. Geen spotternij. Had het in deze of gene uitdrukking daar iets van, dan was het tegen zijn zin uitgevallen. Bloote belangstelling in mijn persoon had het hem doen opstellen. Hij vreesde dat men mij zou bederven. Wat ik er dan wel hatelijks of onaangenaams in vond?"'

Zie verder Hildebrands voorbereiding, het dagboek van de student Nicolaas

201 Geels kritiek, ondertekend Xth (Xanthos = Geel) verscheen in de Algemeene Konst- en Letterbode 1835. I. p. 202-204.

202 Geel had in zijn recensie ook kritiek uitgeoefend op het in 1834 verschenen *Jose*.

* Coll. Beets. Bibl. Maatsch. d. Ned. Lett. Univ. bibl. Leiden.

Beets, *Uitgegeven en toegelicht door H.E. van Gelder, Den Haag, 1956 p. 62, waar ook op p. 118 een gedeelte van deze brief is opgenomen*.

[Amsterdam, 21 maart 1835] [203]

Waarde Vriend!

Geene verrassing kon mij aangenamer zijn dan die welke mij voorleden Vrijdag door u geschonken werd. reeds sinds lang had ik u gewenscht te spreeken of te schrijven. - En zie, het mij toegezondene biedt mij niet alleen gelegenheid maar ook stof tot eenen brief aan.[204] In Amsterdam zijnde troft gij mij niet aan. Te Leiden was ik bij zulk eene plegtige gelegenheid als de masquerade niet tegenwoordig. Over de oorzaak dezer dubbele afwezigheid schrijf ik u niets. Zulk eene excusatio of captatio benevolentiae rekt de aanvang der brieven tot eene ongehoorde lengte uit: tot opscherping van vernuft en smaak zij de reden mijner afwezigheid u als een raadsel opgegeven.

Hartelijken dank dan vooral voor het mij toegezonden geschenk. Hoeveel gelukkiger toch de Dichter dan de Prozamensch door het

> Multos sui memores fecisse merendo![205]

Hoe gaarne wenschte ik u iets terugtezenden: maar mijn geest neemt even weinig eene poetische vlugt als ons handeldrijvend (?) Amsterdam daarvoor eene geschikte stof aanbiedt. Doet Leiden het? - Voorzeker in zoo verre een enkelde herinnering in staat is den geest des Dichters naar het heerlijke Grenade te verplaatsen en in eene opgewekte aandoening der fantaisie Spanje's schoonheden even duidelijk te vertoonen als de H. Petrus in zijn visioen het gansche beestenspel zag. Geluk met dat mijns inziens fraaiste en dichterlijkste gedeelte uwer masquerade. Voor het overige heb ik den trein gevolgd: met meer welgevallen en genot dan ik welligt in persoon zou gesmaakt hebben. Ik volgde ze aan *uwe* zijde en hoorde en beaamde de dichterlijke ontboezemingen die het fraaie en zeldzaame schouwspel u ontwrong. Gij schenkt mij vertrouw ik eene verdere beoordeeling. De mij toegezonden masquerade is in goede - wat zeg ik? - in beeldschoone allerliefste handen. - Beoordeel of uw vriend ook woekert met de eer, van een present-exemplaar van den dichter ontvangen te hebben.

Ik ontving uwe Masquerade nadat ik dien eigen ochtend in de Letterbode deszelfs beoordeeling door Xth (Xanthus? Geel?) gelezen had. Na de lezing en herlezing van uw gedicht begrijp ik deze recensie nog evenmin als voor dezelve.

203 Deze brief kan vrij nauwkeurig worden gedateerd. Bakhuizen had op vrijdag 20 maart de recensie van Geel gelezen en het exemplaar van Beets' gedicht ontvangen. Op maandag 23 maart citeert Beets in zijn Dagboek uit Bakhuizens brief. Vrijwel zeker is deze dus op zaterdag 21 maart geschreven.

204 Het betreft hier dus een exemplaar van *De Masquerade*.

205 Citaat uit Virgilius Aen. 6. 664: die door hun verdiensten velen zich hunner gedachtig hebben gemaakt!

Wil ZHG. u prijzen en aanmoedigen of laken en waarschuwen? Ik geloof het eerste.[206] Intusschen schijnt de gelukkige tirade over de Boeotia van Homerus hem boos gemaakt te hebben. Ik las de aangehaalde noot van Ernesti: ik herlas hem in mijnen Homerus omdat ik (vergeef mij!) uwe waarheidsliefde naauwelijks vertrouwde. En toch ik vond dat die smakelooze aanteekening door den grooten interpreet en bewonderaar van Cicero, door de hersteller der zuivere Latiniteit, door den Theologant, dien wij als het voorbeeld eener smaakvoller en liberaler denkwijze vereeren geschreven was.[207] Zullen wij hem als van allen gezonden zin vervreemd, als een laffe schoolschen geleerden veroordeelen? Zijne overige werken zouden luide tegen zoo hard een vonnis roepen. Of zullen wij veeleer hem als overdreven met zijne classieken ingenomen beschouwen en er voor ons de leering uit trekken dat dweepers met een of ander zich voor partij en koele beschouwers altoos bespottelijk maken en de waarschuwing ons ten nutte maken dat wij der romantische Muze niet zooveel hulde toezwaaijen en met allerlei verguldsel opschikken als waarmede zij eenmaal der klassieke dochter van den Olympus hare schoolmeesterspruik en tuchtroede gegeven hebben?

Gisteren avond zag ik bij Matthes[208] voor het eerst de Fragmens de Correspondance van K...[209] Waar moet het heen? Ik vereer K's ijver voor een beteren smaak dan die tegenwoordig in de literatuur heerscht: ik mag lijden dat die flaauwe vaderlandsgezindheid die onze werken van smaak (?) kenmerkt, bespot en beschimpt, eindelijk voor meer wereldburgerlijken kunstzin plaats make. Maar God beware ons voor een Joannes den Dooper die het veld onzer letterkunde alleen en uitsluitend voor V.H. vlak maakt. Ecrasons tout!!! Ook van Hall,[210] Wiselius,[211] 's Gravenweert,[212] v.d. Palm,[213] Staring, de v. Lenneps!!! Waar

206 De niet zo heel duidelijke recensie van Geel had Beets ‘eenigszins onaangenaam te moede gemaakt’. (Dagboek, 20 maart '35).

207 Beets had met de catalogus der schepen in het tweede boek van de Ilias een loopje genomen en daarbij tevens in een noot de beroemde commentator van Homerus, Joh. Aug. Ernesti (1707-1781), bekend als philoloog en theoloog, betrokken.

208 Er is een Matthes, die tweemaal in 1834 in de brieven van Drost aan Potgieter wordt genoemd, waarvan eenmaal als recensent in De Vriend des Vaderlands. Blijkbaar is dit dezelfde, maar wie? Dit kan wel zijn Hendrik Arn. Matthes (1804-1887), die in 1824 in Amsterdam voor medicijnen werd ingeschreven, maar in 1827 te Leiden voor theologie. Hij werd in 1834 cand. te Noordeloos en van 1837 af predikant te Valkenburg (Z.H.).

209 Het betreft hier *Fragments de correspondance. 22 octobre-26 novembre 1834*. Leiden, 1835, een anonieme publicatie van J. Kneppelhout. Het zijn brokstukken uit Kneppelhouts brieven, tijdens zijn eerste verblijf te Parijs aan vrienden geschreven. Centraal staan hierin zijn bezoeken aan Jules Janin en Victor Hugo, waarbij vooral zijn verering voor de laatste duidelijk tot uiting komt en over de oudere schrijversgeneratie de staf wordt gebroken.

210 M.C. van Hall (1768-1858), schrijver van tragedies, proza- en dichtwerken, navolger van de klassieken.

211 S.I. Wiselius (1769-1845), schrijver van op de Ouden geïnspireerde drama's, waarmede hij zich in zijn tijd grote bekendheid verwierf.

212 Jan van 's Gravenweert (1790-1870), vertaalde Franse toneelspelen en Homerus.

213 J.H. van der Palm (1763-1840), godgeleerde en letterkundige, vooral bekend als redenaar. Van 1806-1836 hoogleraar in de welsprekendheid en dichtkunst te Leiden.

moet het heen?? Nogmaals Victor Hugo: hij heeft mij geboeid: ik heb hem bewonderd. Maar de verzekering dat K hem tusschen 8 en 9 uren meermalen gespr... gezien heeft doet hem niets bij mij in waarde rijzen. Zijne lieve famille overtuigt mij dat hij de mauresque ideen gelukkiger copieert dan gevoelt. Dan liever Byron in het kostuum van een Giaour te Samos of aan het strand van den Hellespont![214] - En Victor Hugo: hij heeft genie ik erken het, hij is dichter! maar als hij alleen de Messias der Fransche Letterkunde is, waartoe de verlagende afgoderij, die zijne vrienden met Chateaubriand durven plegen? eene afgoderij waardoor zij het voorwerp hunner vereering eerbiedwaardiger gemaakt hebben dan K. Victor Hugo door zijne correspondance. Vergelijk si tanti est[215] de Lectures des Mémoires de M. de Chateaubriand[214] en Kneppelhouts werk.

Nog eens: niemand gevoelt meer dan ik dat onze Letterkunde eene volstrekte herschepping noodig heeft: maar oók niemand is grooter vijand van die gepredikte kruistogten. Onze Muzen deden dunkt mij wat zij konden: en al bezwijken zij, ik zal het blijven toejuichen dat zij een verborgene maar niet te min venijnige oppositie tegen de bestaande denkwijze gepredikt hebben. Zulks zal misschien vruchten dragen nadat zij reeds lang vergeten zijn. Bedaarde kalmte maar niettemin standvastige getrouwheid aan het voorgestelde ideaal is dunkt mij van meer baat. Ik stel mij zoo gaarne Goethe voor in zijne kalme literaire verhevenheid met de armen op den rug in ernstige planmatige diepdenkendheid rondwandelend over het terrein dat hij zich verkoos. K's kruisvaarders zullen kwade jongens zijn en blijven die huns ouders huis ontloopen. Gelukkig zoo de klok (een goed beeld der Hollandsche prozaische huisselijkheid) hen terugroept zoo als Wittington:

> Wittington
> Keer weerom
> Lord Maior van London.

Doch haec hactenus! -- Ein aesthetisches Chria, wobei der Auctor sich selbst nicht von lächeln enthalten könnte.[216] - Van Lennep summae vir auctoritatis[217] heeft mij sedert eenigen tijd Vondel ter lezing en herlezing aangeraden: Dit verklaart zeker mijne denkwijze voor het oogenblik. -

Aangenaam waren mij de groeten mijner oude Leidsche vrienden aan welke ik dikwijls herdenk, zoo dikwijls mij de eentoonige stilte alhier verveelt. Welke aangename winteravonden en nachten zou ik met hun, met u, hebben overgebragt.

> Si quaerent, quid agam, dic, multa et pulcra minantem
> Vivere nec recte nec suaviter.[218]

214 *Giaour* is de titel van het uit 1813 daterende romantische gedicht van Byron. Het andere werk is: *Lectures des Mémoires de M. de Chateaubriand ou Recueil d'articles publiés sur ces mémoires avec des fragments originaux*. Paris, 1834.

215 Si tanti est = als het de moeite waard is.

216 Chria = opstel, verslag. Aan wie dit citaat ontleend is liet zich niet vaststellen.

217 Summae vir auctoritatis = een man van het hoogste gezag.

218 Citaat uit Horatius, Epist. I. 8. 3.: Als zij vragen wat ik doe, zeg hen, dat ik ondanks vele en mooie beloften een leven lijd, dat noch verstandig noch aangenaam is.

Tot die multa et pulcra behoort een doctoraal Examen waaraan ik duurzaam werk en dat spoedig geschieden zal - omdat het mij tans duchtig begint te verveelen.

Heije en Potgieter zie ik dikwijls, te meer van wegen den nagelaten arbeid van D. Den eersten kendet gij reeds: Wat zegt gij van den ander. Ik ken weinig menschen van zooveel aanleg. Voor eenigen tijd ontving ik van hem een allerliefst Engelsch vers, dat het werk van eenige minuten geweest was.

Groet hartelijk de geene die mij hebben doen groeten. Vooral Louw en Willem.[219] Hoe komt dat ik van beiden niets hoor? Misschien ligt de schuld bij mij. Eerlang hoop ik dezelve te herstellen en in persoon te Leiden te komen. Als gij eenmaal mijnentwege aan het complimenten-uitdeelen zijt vergeet dan ook vooral Gustaaf niet.[220] Bram zal reeds vertrokken zijn. Voor Frans sluit ik een brief in.[221] Bezorg hem S.V.P. aan adres. Hartelijk dank ik u nogmaals voor het gezondene: en voor uwen brief. In het vervolg mogen zulke lange intervallen onze briefwisseling niet afbreken. Ik ten minste blijf zoo als altoos

T.T.
v.d. Brink

Bakhuizen van den Brink aan E.J. Potgieter Amsterdam, half oktober 1835.[*]

Sinds de dissertatie van Mej. J.M. de Waal, Aernout Drost. *Utrecht, 1918 en P.N. van Eycks* Drost-studies III, De pestzegen en De pestilentie te Katwijk *in het Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterkunde 60 (1941), p. 161-206, weten wij, dat* De pestilentie te Katwijk, *door Heije, Potgieter en Bakhuizen als een nagelaten roman van Drost gepubliceerd, slechts voor een zeer klein gedeelte zijn werk is. Alleen van hoofdstuk III en een gedeelte van hoofdstuk IV kan men met stelligheid zeggen, dat ze van Drost afkomstig zijn. Verdere vaststelling van Drosts aandeel en dat van zijn vrienden zou een omstandig onderzoek van taal en stijl vergen. (Zie ook de door G. Kamphuis bezorgde editie van Drosts* Schetsen en Verhalen, *Zwolse drukken en herdrukken 4, Zwolle 1953)*.

Bakhuizen heeft een groot gedeelte van deze roman geschreven, maar de toeschrijving aan hem van hoofdstuk VIII tot en met XV kan niet, zoals wij zullen zien, op de gegevens in de briefwisseling worden gebaseerd. Dit geldt met name van hoofdstuk IX en XIV.

219 Louw = Laurens R. Beijnen; Willem = Willem G. Pluygers.
220 Gustaaf = G.E. Voorhelm Schneevoogt.
221 Bram = Abrah. Scholl van Egmond. Zijn moeder was een oudere zuster van Beets' moeder. Later zou hij Beets' zuster Maria Elisabeth huwen. Hij vestigde zich als arts te Nijmegen. Frans = F.R. Spengler.
* Collectie Potgieter. Univ. Bibl. Amsterdam. Al 11 h.

[Amsterdam, half oktober 1835] [222]

Amicissime;
Hiernevens het einde der proeve van de ongelukkige Entjemoer en het begin van Sijmens verhoor.[223] Leef er naar goeddunken mede. Zooals gij weet kwam ll. Zaturdag Heije om bij mij de gevangenneming van Aelbert Jansz op zich te nemen.[224] Ik zag hoe haperend zulks ging en nam die taak op mij. Dwaasheid die ik mij te zeer beklaagd heb! Het geleverde behaagt mij niet. Jammer dat Hechtje's toestand geene aanleiding geeft of liever alle aanleiding verbiedt om haar werkzamer op te voeren. Verander wat gij goeddunkt en verzend na die veranderingen alles naar Spin. - Hoofdpijn heeft het mij gedurende 2 dagen onmogelijk gemaakt te werken zoo als ik wenschte. Vale!

T.T.
V.d. Brink

S.V.P. een motto voor N.XIII[225]

Bakhuizen van den Brink aan E.J. Potgieter
Amsterdam, 21 oktober 1835.[*]

Amicissime!
De tijd drong, de nood eischte; zonder u het vervolg van Sijmens verhoor voortelezen zond ik een paar paginas die ik er nog bijschreef naar de drukkerij. Heden gaan zoo Zanggodinnen of Feen of wat ge wilt mijne goeden aandrift begunstigen het vervolg en slot derwaarts.[226] Ook des doctors producten zullen dit nieuwe offer op het altaar der publiciteit moeten voltooijen. Zijne hersenvruchten zijn ongetwijfeld het meest aan uwe vorming verpligt. Ik denk dezelve wederom te zien zoo schoon dat zij naar hunnen Vader en geslacht niet meer zullen omzien.[227]

222 Blijkens de inhoud gaat deze brief maar korte tijd vooraf aan de volgende, die van 21 october dateert.
223 Ongelukkige Entjemoer is Hoofdstuk X van *De pestilentie te Katwijk;* Sijmens verhoor is Hoofdstuk XI.
224 De gevangenneming van Aelbert Jansz is Hoofdstuk XII.
225 De vraag om een motto voor Hoofdstuk XIII zou er op kunnen wijzen dat Bakhuizen dit ook voor zijn rekening nam.
* Collectie Potgieter. Univ. bibl. Amsterdam Al 11 i.
226 Dit betreft dus vervolg en slot van Hoofdstuk XI.
227 Men zou hier moeten denken aan een bijdrage van Heije.

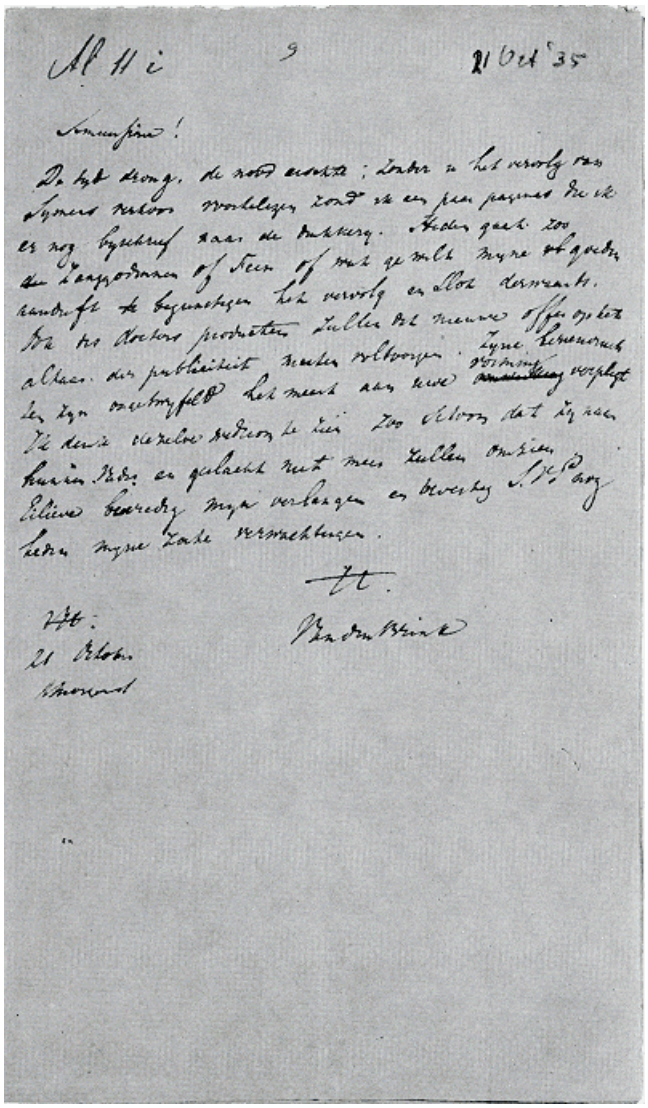

Brief van Bakhuizen van den Brink aan Potgieter

Eilieve bevredig mijn verlangen en bevestigd S.VP nog heden mijne zoete verwachtingen

tt
Van den Brink

v.H.
21 October
's morgens

Bakhuizen van den Brink aan E.J. Potgieter Amsterdam, eind oktober 1835.[*]

Deze brief is afgedrukt bij J.M. de Waal, Aernout Drost. *Utrecht, 1918, p. 119. De conclusie, die schrijfster daaraan verbindt ten aanzien van een verstek laten gaan van Heije bij het schrijven van hoofdstuk XII is m.i. onjuist. Reeds in zijn brief van half oktober zegt Bakhuizen de gevangenneming van Aelbert Jansz., die in hoofdstuk XII voorkomt in Heije's plaats op zich te hebben genomen. Eerder zou aan hoofdstuk I te denken zijn.*

[Amsterdam, eind oktober 1835] [228]

Amicissime!
Uiterst toornig ben ik op den Doctor. Op zijn aandrijven en om eindelijk van de zaak af te wezen heb ik gisteren het besluit gevat om aan een stuk voorzooverre van mij geeischt werd en mijne krachten toelieten de Pestilentie af te werken. Tans komt hij zeggen dat hij ons niet kan wachten (denkelijk staat zijne heldin nog boven aard)[229] en bepaalt geen naderen tijd: maar zegt met een air d'importance[230] aan mijne huisgenooten dat ik zijne geheimen van u heden middag ten 5 uren kan vernemen en gij zult dus de Pythia zijn waardoor hij zijne orakels spreekt. Heden middag ten vijf uren echter kan ik u moeijelijk bezoeken. Rest u heden avond na posttijd nog een half uurtje om over een en ander te spreken. Wij kunnen het dan zonder ZGeleerden afdoen. 'Ik detesteer Passchier en zeg anathema'.[231] Vale.

tt
V.d. Brink

* Collectie Potgieter. Univ. bibl. Amsterdam Al 11 m.
228 De datering van dit briefje berust op twee feiten. Op 21 october is Bakhuizen nog bezig met het schrijven van Sijmens verhoors, terwijl hij thans besloten heeft zijn aandeel af te werken. Op 7 november schrijft hij aan Ter Meulen, dat alles afgelopen is.
229 Kan dit betrekking hebben op het sterven van Hechtje's moeder in hoofdstuk I?
230 Heije werd door Potgieter en Bakhuizen wel 'l'important' genoemd. Vgl. noot 193.
231 Citaat uit *De pestilentie te Katwijk,* p. 272.

Bakhuizen van den Brink aan J. ter Meulen Hzn.
Amsterdam, begin november 1835.

[Amsterdam, begin november 1835] [232]

Amicissime! Kon wel iemand het ongelukkiger treffen dan gij het gisteren bij mij troft. En toch heeft uwe vriendschappelijke welwillendheid mij in gedachte verschoond door de overtuiging dat drokke bezigheden mij buiten huis hielden. Gij gistet dan de snoode behandeling die uw vriend u aandeed maar ten halve. Niettegenstaande gij verzekerd hadt bij hem terug te zullen komen verliet ik echter moedwillig mijne wooning om met een anderen en jongeren vriend dan gij door A rondteslenteren en hem uitgeleide te doen. Weet echter dat die vriend niet alleen was maar twee Dames in zijn gevolg had, waarvan de eene (neem eer gij verder leest voor de schrik wat in) mij nog liever was dan gij, oude getrouwe vriend![233] Ziedaar het conflict van pligten waardoor ik gisteren geslingerd werd en welke ik op eene echt casuistische wijze heb zoeken te vereenigen. Want naauwelijks was ik weder vrij of ik ging er op uit om u te zoeken: had toen het genoegen uwen vader te spreken en begaf mij op zijn raad naar de Goudsche nachtschuit. Daar verzekerde men mij op mijne vraag naar u dat de Heer ter Meulen niet aanwezig was. Waar gij gebleven zijt weet ik niet.

Intusschen voldoe ik gaarne aan mijne verpligting om u eens te schrijven. Maar lieve vriend! hoe kwaamt gij in het denkbeeld dat ik mijn naam reeds in de geleerde wereld door Dissertaties bekend gemaakt had. Ten dien opzigte heb ik mijne kinderlijke onschuld nog bewaard. Neen in volle eenvoudigheid des harten zit ik nog aan dezelve te werken en de Hemel weet, wanneer zij afgewerkt zullen zijn.[234]

Van de Ridder,[235] dien ik eenigen tijd geleden te Amsterdam sprak vernam [ik] dat gij te B. het gerucht verspreid hadt dat ik Doctor Litterarum en Theologiae geworden was. Ten zij men het mij buiten mijn weten honoris causa gemaakt heeft is zulks niet waar. Ontzagchelijk hoorde ik van het engagement van de Ridder op: ik had dien persoon in gedachte niet zoo spoedig uitgehuwelijkt. Maar zoo gaat het in de wereld: wie weet wat ik eenmaal misschien eerlang van u moet beleven.

232 Door de moderne hand met potlood bijgeschreven: [Amsterdam] [1853] z.d. De nadere datering op begin november is gegrond op de vermelding van het bij Ter Meulen bestaande misverstand omtrent Bakhuizens promotie, een vermelding, die in de brief van 7 november nog eens wordt herhaald. Verder de mededeling van de zorgelijke toestand van Ds. Kakebeen, die in de brief van 12 november weer ter sprake komt.

233 Dit was ongetwijfeld Ds. Domela Nieuwenhuis uit Monnikendam met vrouw en schoonzuster, op welke laatste Bakhuizen verliefd was.

234 Bakhuizen heeft dus nog steeds het plan, door hem in januari 1835 aan Ter Meulen meegedeeld, twee dissertaties te schrijven.

235 Waarschijnlijk C.P.O.G. de Ridder, die van 1825-1828 in Amsterdam gestudeerd had, in 1830 proponent werd en in dat jaar als predikant zijn intrede deed te Nieuwkoop.

Heeft uwe bij Prof Swart[236] gemaakte visite een gunstig en overeenkomstig uwe wenschen gevolg opgeleverd? Hoe gaat het u te Bodegrave? enz enz: beantwoord mij eens alle die vragen die gij u voorstelt dat ik zou gedaan hebben, ware ik gelukkig genoeg geweest u te Amsterdam te spreken.

Noch van mijzelve noch van anderen weet ik u veel nieuws te melden. Onze brave biechtvader blijft nog steeds zoo als ik gisteren vernam even zorgelijk.[237] Tot groote eer strekt het den vromen man, dat hij schoon door ziekte gekluisterd door geschriften voor zijne gemeente zoo werkzaam is. Zijne preekjes, zijn laatst uitgegeven Feestboekje worden met dankbaarheid en eerbied ontvangen. Zeker zult gij dezelve gelezen hebben. Bij alle achting die ik den man toedroeg liep ik echter nimmer zoo hoog met zijne leerredenen. Ondertusschen is de Goede Vrijdagspreek mij bij uitstek bevallen en in allen vereer ik den echt gemoedelijken toon, en het Christelijk vernuft mag ik zoo zeggen des braven mans.

Mag ik hoopen te A u eens spoedig weder te zien? Kan ik het eenigzins uitbreken dan kom ik wel eens naar u overvliegen en bezoek bij die gelegenheid eens mijn vriend Boon.[238] Schrijf mij spoedig groet de uwen en v Oorde en geloof mij steeds

T.T.
Van den Brink

Bakhuizen van den Brink aan J. ter Meulen Hzn.
Amsterdam, 7 november 1835.

Overeenkomstig het voornemen van Bakhuizen, in zijn brief van eind oktober geuit, zijn deel in De pestilentie *af te werken kan hij thans vaststellen, dat het afgelopen is en dat hij zich weer ten volle aan zijn dissertatie kan wijden.*

[Poststempel: Amsterdam, 7 Nov. [1835]] [239]

Amicissime
Peccavi! emendabo[240] en ik zal uwe commissie trachten te volvoeren!

Hiermede zou ik kunnen volstaan: maar op het gevaar van ongehoorzaam aan uw bevel, van ondankbaar jegens uwe toegefelijkheid te schijnen wil ik voort-

236 W.S. Swart (1807-1847) werd in 1834 professor in de wis-, natuur-, sterren- en scheikunde te Amsterdam.
237 Ds. Daniel Matthijs Kaakebeen (1788-1835) van 1820 af predikant te Amsterdam kreeg in februari 1834 op de preekstoel een bloedspuwing, wat het begin werd van een langdurige ziekte die eindigde met zijn dood op 30 november 1835 op de buitenplaats Amerika boven Weesp. Ter Meulen en Bakhuizen waren catechisanten van hem geweest. Hij heeft veel gepubliceerd, nog in 1835 *Feestboekje of bijdrage tot de Godsdienstige viering van den Goeden Vrijdag, stillen Zaterdag en Paasch-Zondag*.
238 Vgl. noot 16.
239 Aantekening van J. ter Meulen (in inkt): in 't laatst van October 1835, (in potlood): Amst. Met de moderne hand (in potlood): (7 nov. 1855).
240 Peccavi! emendabo = ik heb gezondigd, ik zal het weer goed maken.

gaan. Eilieve, prediker der gerechtigheid! Waarom den voor 6 weken begonnen brief onafgeschreven gelaten? waarom niet eer een woordje aan mij gemeld eer de volstrekte noodzakelijkheid drong? - En nu op mij den steen geworpen. Atque haec quidem hactenus. - Eerst moet ik u een verkeerd begrip omtrent het gewigt mijner persoon uit het brein rukken. Van Boon en zoo ik meen van nog iemand heb ik vernomen dat gij op het platte land het gerucht verbreidt dat ik een Dissertatie geschreven heb. Inderdaad nescis, quid serus vesper vehat![241] Maar indien ik geen stoomschrijver mijn drukker geen stoomdrukker worde is zulks van dit jaar wel onmogelijk. Met dat al ben ik niet werkeloos geweest; maar voor het werk eens anders heeft mijn eigen moeten achterliggen. Het was een pium officium;[242] dat ik aan de nalatenschap van mijnen vriend Drost verschuldigd was. Eenige door hem voor de pers gereedgemaakte stukjes, moesten nagezien en afgewerkt worden. Het oude Hollandsch dat hij nu en dan bezigde moest volgehouden, het costuum bewaard worden. Ook voor den uitgever vorderde dit alles nog eenige studie. Thans echter is het afgeloopen, en ik ben blijde, dat ik weder op mijn volle gemak aan mijne Dissertatie kan gaan zitten.

Dat ik reeds lang verlangd had u te zien zult gij gaarne willen gelooven. Naauwelijks kon ik begrijpen dat gij in al den tijd sedert uw laatste bezoek in het geheel ons Amsterdam niet had bezocht. Doch hoe het zij, zoo hokvast was ik niet of ik ware weleens naar u overgevlogen. Ik rekende zulks te doen wanneer ik onzen C. Boon kwam bezoeken.[243] Doch eerst wachtte ik de bevalling zijner vrouw af. Kort na dien tijd sprak ik hem in Amsterdam: ik deelde hem mijn voornemen: doch hij antwoordde dat zijne heerlijkheid er tans reeds zoo uitzag dat men geen voet buiten deur zetten kon. Iam collige mecum[244] welk een land dat zijn moest. Mij schiet dus niet over dan met verlangen eens een bezoek van u te gemoet te zien.

Zoo als ik gezegd heb uwe commissie zal uitgevoerd: door een ander indien ik voor dien tijd een uitstapje naar Monnickendam ga maken. Ik denk zulks, wanneer gij het niet kwalijk neemt, in den aanstaanden week te doen. Gebeurt dit echter niet, dan zal ik zelf uwe last trachten te volbrengen. Gij kunt verzekerd zijn dat ik het werk niet tegen u zal opjagen. Ik heb voor Mr. van Zijl alle respect maar hij behoort niet tot de auteurs die aan het hoofd mijner Bibliotheek moeten prijken.

Ik verzoek mijne groeten aan uwe geachte familie. Schrijf mij spoedig. Anders hoop ik u te voorkomen. Zal het goed zijn zoo ik het gekochte boek bij den Hr. Kotting bezorg? Vale et me cogita

T.T.
v.d. Brink

241 Citaat uit Aulus Gellius, Noct. Att. XIII. 11, van diens citaat uit Varro: Gij weet niet, wat de late avond brengen kan.
242 Pium officium = een heilige plicht.
243 Boon was predikant te Kockengen, ten Z.W. van Breukelen, zodat een bezoek aan deze plaats gemakkelijk gecombineerd kon worden met een bezoek aan Bodegraven.
244 Iam collige mecum - Maak nu met mij uw gevolgtrekking.

Bakhuizen van den Brink aan J. ter Meulen Hzn.
Amsterdam, 12 november 1835.

[Poststempel: Amsterdam, 12 Nov. [1835]] [245]

Amicissime!

Een combat de generosité opent zich tusschen ons, waarin ik mij echter bij voorraad overwonnen bekend. Want weinig had ik mij met de hoop gestreeld op mijn schrijven van u reeds zoo spoedig antwoord te komen. Intusschen wil ik u ook thans niet lang laten wachten en u zoo spoedig mij zulks mogelijk den treurigen uitslag der op mij genomen commissie mededeelen.

Zelf bezat ik geen catalogus der boekverkooping en zag dus op de verkooping zelve in den catalogus van een en ander dat het door u opgegeven werk eigenlijk een dualis en uit twee nommers bestond. Ware beiden te zamen voor de door u geraamde prijs gekocht [lees: verkocht], dan had ik beide, ander[s] slechts een derzelve gekocht. Maar verre van dien liepen beide tot boven de ƒ17. Zoo grof durfde ik niet gaan. - Het spijt mij dat mijne pogingen om aan uwe wenschen te voldoen niet gelukkiger geslaagd zijn.

Verder volgt in uwen brief eene vergelijking tusschen u en den Buikslooter schipper, dat noem ik parva componere magnis.[246] Wanneer de Ouden dit deden voegden zij er ten minste een si licet, si aequum est of dergelijken bij. Doch mijne literarisch-critische verontwaardiging offer ik gaarne aan u op. Eene voortreffelijkheid mist de buikslooter schipper in vergelijking met u: namelijk dat zoo de man al weet, werwaarts ik mij verder dan Buiksloot begeef, zijne belangstelling in mijne persoon echter niet zoo ver gaat, dat hij met profetische gissingen (?) mijn verblijf te M.[247] vervolgt. Wat het zij dat mij naar M. trekt ben ik mijzelven niet bewust, een onverklaarbaar iets drijft mij derwaarts 'De hand op het hart' dunkt mij hoor ik u antwoorden; 'uw vriend laat zich zoo niet misleiden'. Inderdaad, beste Jan, ik geef u vrijheid voor mij te gissen, voor mij te wenschen, wat gij best oordeelt: maar confidenties gaan gemakkelijker van mond tot mond: zij gaan stapvoets met horten en stooten en bij iederen tred, dien zij doen, lees ik op uw gelaat, wat gij er van denkt, bereid om ze terugtehalen of ten minste den verderen voortgang te verbieden wanneer zij uw voorhoofd in rimpels plooijen. Dus over een en ander tot dat ik u coram[248] heb.

Intusschen terwijl ik verlof geef consequenties, zooveel gij wilt te maken, is dit slechts een gunstige uitzondering ten voordeele van een ouden vriend, zoo als gij, en ben ik zoo bang als de dood, dat anderen zulks insgelijks doen. B.v.

245 Aantekening van J. ter Meulen (in inkt): half Nov.: 1835, (in potlood): Amst.
246 Si parva licet componere magnis. Citaat uit Virg. Georg. 4, 176: Indien het geoorloofd is het kleine met het grote te vergelijken.
247 Monnikendam.
248 Coram = in persoon.

ik verneem met genoegen uit uwen brief de promotie van v Oorde.[249] Maar daar Hoorn zooveel digter bij M ligt als Bodegrave, daar hij dus in de gelegenheid komt om Nieuwenhuis zelven, Cool,[250] van Gilze[251] en anderen zijner en mijner tijdgenooten meermalen te zien zou ik [niet] gaarne willen dat hij zijn geest voor een oogenblik van zooveel wigtiger studien aftrok om dezelve door conjecturen omtrent mijne bedoelingen te vermoeijen. Haec tibi dicta memento.[252]

Gij raadt juist wat mijne gewaarwordingen moesten zijn bij het bewerken der nalatenschap van Drost. Eene echter vergeet gij, en dat wel eene die de illusie der overigen vreesselijk bederft. Het is hoe zal ik het noemen? dat men gedwongen is den Auteur in zijne kleedkamer en achter de coulisses te vervolgen. Dit was het dit is het, hetgeen mij vooral blijde doet zijn, nu de taak afgesponnen is. Uit hetgeen van hem in het licht zal verschijnen moge het publiek overigens beoordeelen met hoeveel regt wij in onze voorrede zijn verlies voor de Letterkunde betreurd hebben.

Nieuws weet ik voorts weinig te melden. Zoo straks sprak ik Chris Kakebeen. Hij verhaalde mij dat zijn vader vooreerst nog buiten zou blijven ten einde de lucht eener koestal in te ademen. Dit is de laatste stroohalm, waaraan zich de zoo vaak teleurgestelde hoop nog vastklemt. Wanneer ik bij mijzelve overlegge wat ik voor dien eerwaardigen vriend onzer jeugd wenschen zou, weet ik niet te besluiten. Bij 's mans zucht om steeds nuttig te zijn, is de gedwongen werkeloosheid, waartoe zijne slepende krankheid hem doemt erger bijna dan de dood. Mijn minder kalm gestel zou voorzeker eene gemakkelijke prooi voor die uitputtende ziekte zijn.

Toen ik Boon sprak gaf hij mij dezelfde gunstige berigten als gij mij omtrent hem mededeelt. Maar met welk eene gemeente, met welke wangevoelens, met welke hardnekkig dwalenden heeft hij te worstelen! Intusschen ieder behaalde overwinning mag hij zich tot eene dubbelde eer rekenen in dezen tijd, waarin de ultraorthodoxie zich zoo vinnig ten strijde toerust. In eene suikerbakkerij hier te A. houdt Scholten[253] iedere Zondag oefeningen doopt kinderen enz enz. De verblinde menigte krijgt tot zijn orakel den toegang door kaartjes waarop staat *Gemeente van Christus* N^{o}. (). Intusschen men schijnt hem te laten begaan. Wijsselijk, zoo ik meen. De spreuk van Vader Willem was: *bij mangel van*

249 J. ter Meulens zwager Ds. P.v. Oorde (vgl. noot 92) was in 1830 naar Zwammerdam en in 1836 vandaar naar Hoorn beroepen.

250 Ds. P. Cool was in 1832 naar Purmerend beroepen (vgl. noot 95).

251 J. van Gilse (1810-1859) was een bijzonder begaafd Doopsgezind theol. student te Amsterdam en te Leiden en was in 1834 beroepen te Koog en Zaandijk. Na zijn promotie in 1836 zou hij in 1849 hoogleraar aan het Doopsgezind Seminarium te Amsterdam worden.

252 Haec tibi dicta memento = Denk er aan dat dit u gezegd is.

253 Ds. H.P. Scholte met Hendrik de Cock een voorman van de Afscheiding. Op 14 oktober was in Amsterdam een gemeente der Afgescheidenen opgericht, waarop Scholte, predikant in Utrecht, een zeker toezicht uitoefende.

wederstoot loopt zich de ketterij aan het eind. Hij wet haar die haar wrijft.[254]
Nogmaals mijne groeten aan de uwen en mijne gelukwenschingen aan uwen zwager. Vaarwel en geloof mij steeds

tt
v.d. Brink

P.S. Morgen vertrek ik naar M.

Bakhuizen van den Brink aan E.J. Potgieter Amsterdam, 12 november 1835.[*]

Bakhuizen had al eerder over 'het romannetje' aan Potgieter geschreven. In een moeilijk dateerbare brief, die in ieder geval aan deze voorafgaat, heet het: 'Die arme Anna! ik hoop dat de almanak redakteur eerbied genoeg voor hare schoonheid zal hebben om haar niet op zijn Procrustus bed uit te strekken: en liever de onwaardige Cornelias enz die zich ten onregte op de 4 overige vellen gezeteld hebben verzoeken zal derzelver troonen te verlaten'. (U.B. A'dam, Al 11 g)

[Amsterdam, 12 november 1835] [255]

Amicissime.
Vooreerst zeg ik u hartelijk dank voor het gezonden jaarboekje. 'The name will make it dear to you'. Ik laat daar of gij zulks teregt schreeft. Maar het romannetje zelve en de Romanschrijver geven aan het geschonkene voor mij de hoogste waarde. Over den verderen inhoud wel eens nader![256] Heijes Clorinde staat daar ongelukkig. Wanneer hij zoo ver van land steekt ware het geraden zijn bonnes fortunes niet op vasten bodem te laten uitteekenen. Het bijgevoegde plaatje geeft mij het idee van een zelfmoordenaar, die voor dat hij zijn graf in de

254 Citaat uit Hoofts *Nederlandsche Historiën* (ed. 1703), waar naar aanleiding van de gebeurtenissen in 1566 het volgende op p. 74 te lezen staat: 'De Prins van Oranje liet yeder 't zijne zeggen, en zich entlyck aldus hooren... Bij mangel van wederstoot, hebben zij zich aan 't eyndt geloopen. Dat is de aardt der Ketterye. Rustze, zoo roestze. Hy wet haer die haar wrijft'. Ik dank deze vriendelijke inlichting aan mej. dr. N. Bakker, Redactrice van het Woordenboek der Ned. Taal.

* Collectie Potgieter. Univ. bibl. Amsterdam. Al 11 j.

255 Hierop een potloodaantekening (van Potgieter?): half Nov. '35. Blijkbaar is deze brief geschreven kort voor zijn vertrek naar Monnikendam. Bakhuizen verklaart geen tijd te hebben zelf de pen op te vatten en eindigt: 'Gij weet mijn adres. Vergeef mij dat ik haastig eindigen moet met een eenvoudig Vale'. Blijkens de brief van 12 nov. aan Ter Meulen was hij van plan de volgende dag te vertrekken. Ook deze brief kan dus wel op 12 nov. gedateerd worden.

256 Dit is *Anna, Schets uit den Spaanschen tijd,* in Almanak voor het Schoone en Goede voor 1836, p. 65-157.

diepte zoekt rok hoed stok, en alle mogelijke herkenningsteekenen op den rand legt. Het

onbespied is onze kozerij,

klinkt vrij strijdig met de bijgevoegde teekening.[257] Vergeef mij mijn prozaisme.

P t.K. XVI wenscht gij met mijne aanmerkingen *verrijkt* terug.[258] Eilieve maak mij niet ijdel of hetgeen ik proponeerde Yntema te maken. Ten uwen opzigte zal ik streng zijn. Pag 1. is zeer goed. Pag. 2 behaagt mij minder. Wijts' aanhef is te veel in den opgewonden toon van een jongen Schutterluitenant uit de tiendaagsche veldtogt. De generaal uit de discipline van Maurits weet te goed dat zijn pligt hem ook buiten het gewoel van den slag kan roepen om zoo hartstogtelijk het krijgsgevaar uitsluitend te prijzen. Zou hij zijn gesprek ook kunnen inleiden met de vrees dat zijn krijgsmansgelaat kwalijk zou getroffen worden: men moest hem zien in het gewoel van het gevecht waar ieder oogenblik zijne aandacht gevorderd ieder oogenblik een nieuw plan eene nieuwe beweging zijn geest doorkruist. Maar Miereveld kon hij dan scherp aanmerken zou niet handig en vlug genoeg zijn om met een enkele tred zijn gelaat te vatten: op een oogenblik waarin hij in gedurige beweging was.

Miereveld beantwoorde dezen uitval met een dergelijke aanmerking als de uwe en zegge dat hij evenzeer al de regels van zijn Kunst observeeren wil als de belegeraars onder Maurits de hunne die b.v. zoo geregeld waren dat de jonge officiers al den tijd hadden om gedurende een beleg de strategiek te leeren.

Wijts antwoorde zoo als bij u en voege er bij dat de hoop om bij een uitval met den belegerden vijand slaags te raken de moed en het leven gaande houdt.

Miereveld verheuge zich over de warmte van Wijts waarop hij twee dagen reeds gewacht had en geve te kennen dat hij een dergelijk geluk heeft als Wijts met zijne vijandelijke uitval bedoeld heeft.

Wijts krijge geen tranen in de oogen maar spotte met den disputeerenden en haarklovenden schilder en zijne doopsgezinde en Collegianten leermeesters. Schoon hij hem over zijne ketterij doorstrijkt wanneer hij door de vergelijking van beide kunsten de strategiek verheft, die een doopsgezinde haten moest als zijnde hem het voeren van wapens verboden.

P.3. het gesprek over Maurits en Frederik Hendrik valle weg.

Miereveld antwoorde dat de eer van het land hem altoos verheugen zal dat zij hem bezielde bij het schilderen der Prinsen, zelfs in Engeland. - Het overige gesprek behaagt mij beter.

Zoo wordt dunkt mij Wijts meer zoo als ik mij een vriend van Hooft voorstel en de kunstenaar zelf geestiger. -

Het opvoeren van Hechtje is uitmuntend.

257 Heije had een gedichtje *Spelevaren* bijgedragen (p. 31-32), waarin Clorinde de aangebedene is.

258 Hieruit blijkt dus, dat Potgieter hoofdstuk XVI op zich genomen had en bij vergelijking van Bakhuizens opmerkingen met de tekst ziet men, dat Potgieter daarmede rekening gehouden heeft.

Titelblad

Zie p. 140 en 141

Maar hoe gist Miereveld p. 8 dat Aelbrecht Jansz. de beschuldigde is. Is het een schilders prognosticatie uit het gelaat van Hechtje opgemaakt zoo als Aelbert haar hem beschreven had. -

Over het geheel wensch ik in het gesprek vooral van Wijts en Miereveld meer ouderwetsche woorden en constructien: ten dien opzigte ben ik in het gesprek van Aelbert en van Diemen niet gelukkig geslaagd: maar heb het getracht.[259] *Hooft* zal daarvoor stof genoeg opleveren.

Om zelf de pen op te vatten ontbreekt mij de tijd. Oordeel over mijn onbewimpeld medegedeeld oordeel. Iets voortreffelijks verwacht ik van uwe nadere omwerking.

Gij weet mijn adres. Vergeef mij dat ik haastig eindigen moet met een eenvoudig Vale

T.T.
Van den Brink

P.S. Hiernevens the Orphans of Unwalden.[260] Verzoeke hetzelve voor den volgenden Vrijdagten mijnent terug te bezorgen.

Bakhuizen van den Brink aan E.J. Potgieter Monnikendam, 18 november 1835.[*]

[Poststempel: Monnikendam 18 Nov. [1835]] [261]

Vergeef mij, mijn Waardste dat ik uw vorigen brief zoo kort, zoo onvolledig door het terugzenden der proeve beantwoordde. Uit de kerk teruggekeerd ontving ik uwe letteren en hier in dit Ultima Thule (zoo als de romeinen zeggen) vertrekt de post reeds ten half twee ure. Verbeeld u bovendien dat ik alle mijne dialektiek verbeuzeld heb om den postmeester te beduiden wat drukproeven waren.[262] Hoeverre, zult gij denken, ligt het land, waar ik mij bevind, van alle beschaving en humaniteit verwijderd.

Thans een woord over verbeteringen en Toelichtingen.[263] Wij hebben te veel oude woorden gebruikt om dezelve alle door een noot op te helderen. Ik geef u in bedenking of wij dit niet konden laten blijven, bij eene enkele aanmerking,

259 Bakhuizen heeft dus ook hoofdstuk VIII geschreven.
260 Wat met *The Orphans of Unwalden* bedoeld is, heb ik niet kunnen vaststellen.
* Collectie Potgieter. Univ.bibl. Amsterdam. AI 10 c.
261 Aantekening van Potgieter: Monnikendam, 18 Nov. 1835. V.d. Brink. Ontv. 18. - Op het adres: met 2 vel druks en 1 zijde. Franco.
262 18 November 1835 viel op een woensdag. Een brief van Bakhuizen op zondag 15 november aan Potgieter geschreven, is dus verloren gegaan.
263 De ‘Verbeteringen en Toelichtingen’ beslaan de twee laatste pagina's in het tweede deel van *De pestilentie te Katwijk*. Behoudens kleine wijzigingen zijn ze volgens Bakhuizens wensen aangebracht.

waarin wij den lezer berigtten, dat wij door de nevenstaande synonymen meestal het verouderd woord hebben opgehelderd en dat wij voorts gedachtig waren aan het gezegde van Hooft door u zoo juist en scherpzinnig uitgevonden. Het volgende echter wensch ik ingelascht

p. Welke bronnen de schrijver bij deze voorstelling van v. Diemen gebruikt hebbe is ons onbekend gebleven. De geschiedenis deelt ons slechts in algemeene bewoordingen mede, dat ligtzinnige verkwisting hem dwong het Vaderland te verlaten en in den Oost zijne fortuin te beproeven, en dat zijne vaardigheid in schrijven en stellen hem aldaar eerlang in gezag en aanzien bragt. De burgerlijke en wetenschappelijke inrigtingen door hem in Oostindien gemaakt, hebben zijn naam in gezegend aandenken bewaard: In een Gouverneur Generaal was het in die dagen zeker opmerkelijk dat door zijn toedoen eene Latijnsche school tot stand kwam en de schrijver heeft denkelijk hierom een gunstig vooroordeel omtrent v. Diemens beschaafdheid en geleerde kennis opgevat.

p. Ansjol werd eerst later gesticht. De schrijver zou dit anachronisme met het voorbeeld van bijna alle oude geschiedschrijvers kunnen verdedigen.

p. (bij de vermelding van het toeten op doodsbeenderen, de woorden van Hooft in den Baeto)

p. Bredero Klucht van de Koe

Optrecker Van het oude geloof, Geertje v. Vriesland Wat is dat

Optr. Delftsch

p. Uwe aanmerking omtrent het anachronisme en het ontpoorteren.

De verbeteringen zijn He stips retain'd - Les aristocrates - ts. Fovet et discusit (discutit). Het Latijnsch woord dat ik van Baerle heb doen zeggen is hoop ik wel overgebragt. Ten overvloede sta het nog hier voor de correctie

Auriculas asini Mida Rex habet.

Gij kent de geschiedenis van den barbier van Midas: daarop zinspeelt de spreuk. Zou het ook noodig zijn het Latijn te vertalen?[264]

Wijts is onbegrijpelijk veel verbeterd. Zou het geen heiligschennis geweest zijn, wanneer ik het niet aan u overgelaten had. Met verlangen zie ik het slot te gemoet. -

Groet uwe Tantes en geloof mij steeds

T.T:

V.d. Brink

Bakhuizen van den Brink aan E.J. Potgieter Amsterdam, ± 20 november 1835.[*]*.*

De geregelde bijeenkomsten van de drie vrienden beperkten zich niet tot de voorlezing en bespreking van gedeelten van De pestilentie. *Al op 18 september*

264 Auriculas asini Mida Rex habet = Koning Midas heeft ezelsoren. Dit citaat komt voor in hoofdstuk XV, dat dus ook wel op rekening van Bakhuizen te schrijven is.

* Collectie Potgieter. Univ.bibl. Amsterdam. Al 11 k.

1835 schreef Heije aan Potgieter: 'Rembrandt en Douw hebben mij heden nachts in mijne droomen eene schitterende tentoonstelling gegeven'. Waarschijnlijk is het ditmaal de voorlezing van de voltooide *Rembrandt, waarop Bakhuizen zich verheugt. (U.B., A'dam, Al 62 b)*

[Amsterdam, ± 20 november 1835][265]

Amicissime!

Schoon ik mij geene stellige afspraak kan herinneren, leef ik echter in de blijde verwachting van u nevens den Doctor heden avond bij mij te zien. Zelf heb ik niets kunnen uitvoeren bij gebrek aan hulpmiddelen. Ik hoop echter dat H. zijne pestgeschiedenis mag voltooid hebben[266] en streel mij met de voorstelling van het genot dat de voorlezing uwer voltooide Rembrandt ons beiden zal opleveren.[267]

T.T.

Van den Brink

Bakhuizen van den Brink aan E.J. Potgieter
Amsterdam, 2 februari 1836.[*]

Nu de werkzaamheden aan Drosts geschriften afgelopen zijn worden de bijeenkomsten schaarser. Op 16 juli 1836 zal Heije aan Potgieter schrijven: 'Doe mij het genoegen, mijn waardste! maandag avond ten mijnent een paar uren door te brengen; wij worden waarlijk elkander vreemd. Van den Brink heeft mij zijne tegenwoordigheid beloofd. - Ik reken op U'. (U.B., A'dam, Al 62 o)

[Febr. 2. 36] [268]

Amice!

Heden ochtend kwam Heije bij mij en zonderlinge combinatie! dien ten gevolge noodig ik u bij mij zoo mogelijk heden te komen theedrinken, zoo niet, ten minste

265 Waarschijnlijk heeft Bakhuizen deze brief na zijn terugkomst uit Monnikendam geschreven. Dit zou verklaren, dat hij zich de afspraak niet herinnert en dat hij niets heeft kunnen doen hij gebrek aan hulpmiddelen. Hij is op vrijdag 13 november naar Monnikendam vertrokken, schrijft nog op woensdag 18 november een brief vandaar aan Potgieter. In zijn brief van 12 november vraagt hij een geleend boek voor de volgende vrijdag terug te bezorgen, wat er op wijzen kan, dat hij op vrijdag 20 november weer terug denkt te zijn. Vandaar de datering van deze brief.

266 Eind oktober schreef Bakhuizen 'denkelijk staat zijn heldin nog boven aard', zodat thans verwacht kan worden dat Heije gereed gekomen is.

267 Dit slaat wel op *De eerste schilderij van Rembrandt van Rhijn* in de Nederlandsche Volksalmanak voor 1836, p. 160-184.

* Collectie Potgieter. Univ.bibl. Amsterdam. Al 10 d.

268 Aantekening van Potgieter: Febr. 2. 36. v.d. Brink.

eens aan te komen. Den vertaler van Barbiers[269] Jambe sur la raillerie d'aujourd'hui[270] kon het, dacht ons, niet onverschillig zijn eene vertaling te hooren der Jambe op de Statue Napoleon van den ongelukkigen autheur der Cusiade.[271] Mijn eigen gevoelen daarover behoude ik voor mij tot ik het uwe vernomen heb. In allen gevalle acht ik het der moeite waard u hetzelve te mede te deelen. Geloof mij daaromtrent op uw woord en verheug mij door mijnen wensch te dezen opzigte te vervullen.

T.T.
V.d. Brink

Bakhuizen van den Brink aan J. ter Meulen Hzn.
Amsterdam, 10 maart 1836

[Poststempel: Amsterdam, 10 Mrt. [1836]] [272]

Amicissime!

Het boek, dat ik onder handen heb maakt van zelf eene geschikte Pauze, en de avond is te verre verloopen om mij met [lees: om met] iets nieuws aan te vangen. De oogenblikken die mij overschieten wil ik besteden om de schuld waarin ik bij u ten opzigte onzer correspondentie sta te voldoen.

Ik werd daaraan herhaaldelijk eerst door de ontmoeting van uwen geachten Vader te A, vervolgens door twee proeven van Godsdienstige verlichting in de XIX Eeuw herinnerd. De laatste dier beide was in zoo verre erger dan de eerste dat het zuchten en zwoegen kostte door de onaangename en dorre stijl heen te arbeiden, en dan nog voor die moeite niet beloond te worden door iets dat regt schreeuwend tegenviel. Ik had opregt gesproken zooveel van D^{s}. R. (wiens dichterlijke talenten ik ook onlangs uit den Boekzaal had leeren kennen)[273] van u gehoord, dat ik nog iets ergers verwacht had, dan die betuigingen zijner formuliere regtzinnigheid. Zeker is het dat de man 'die alle levensberigten van zich, *op de gewoone wijze,* verbood' wel een *ongewoonen* lofredenaar gevonden heeft.[274] Het is den man aantezien dat dit werk hem slecht van de hand gaat.

269 Henri Auguste Barbier (1805-1882). Frans hekeldichter. Zijn hekeldichten zijn verenigd onder de naam *Jambes et poèmes* (1831).

270 Potgieter heeft de genoemde Jambe vertaald als *De lach onzer Eeuw* in De Vriend des Vaderlands, 1834, p. 159-161.

271 Jambe op de Statue Napoleon is het gedicht van mei 1831 getiteld *L'idole*.
Cusiade, waarschijnlijk een door de *Lusiade* geïnspireerde vorm die zinspeelt op het gedicht *La Curée* van Barbier.

272 Potloodaantekening in de moderne hand [Amsterdam], z.d. [10-3-'36].

273 Ds. R. = Ds. G. Romijn, predikant in Bodegraven (vgl. noot 158). In De Boekzaal der Geleerde Wereld van januari 1836, p. 74-75 vindt men *'Dichtregelen, uit achting en vriendschap, uitgesproken bij het graf van den Weleerw. Heer Elbert Niekerk, in leven predikant der hervormde gemeente te Aarlanderveen door G. Romijn, consulent ook namens mijne Ringbroeders'*.

274 Dit betreft: G. Romijn, *Leerrede over Dan. XII, 3 op het afsterven van ... Elbert Niekerk in leven predikant der Hervormde gemeente te Aarlanderveen*. Amsterdam, 1836.

Eilieve waartoe moet de uitgave van dit stuk dienen. Om zijn overledenen Ambtgenoot aan die wereldsgezinde menigte aantebevelen, die zoo weinig met de sterren op heeft, dat zij om de komeet heeft gelagchen of om jeugdige ijveraars voor de instortende muren van Sion aan te moedigen met de verwachting, dat al blijven zij ook dertig jaar op Aarlanderveen geconsigneerd, zij echter na hunnen dood *zulk* een lofredenaar vinden kunnen. - De brief van den Zwijndregter is curieuser om dien doorgaanden onzin kan men ten minste lagchen.[275]

Wat zeggen de uwen van onzen Herderlijken Brief?[276] Mij is dezelve een bewijs van den Christelijke liberalen geest van derzelver opstellers, schoon het de vraag blijft of juist alle onderteekenaars denzelven in den liberalen zin onderteekend hebben en of ten dien opzigte niet dezelfde mentalis reservatio bij sommigen bestaan heeft als in de quatenus of quia quaestie der formulieren.[277] D^{r}. vdFeen is terstond met een boekje tegen de brief op de proppen gekomen.[278] Het was wel te denken dat de man, die den duivel te leep was (Zie Satans list ontdekt) de slinksche gangen van een eenvoudig Amst. Ministerie kon ontmaskeren. Het boekje is allercurieust. De nieuwe leer is volgens hem gelijk aan het gazlicht dat in den afgrond gestookt, door uitwendig sierlijke maar van binnen stinkend zwarte buizen, de dampkring en vervolgens de zielen verpest; en niet alleen zoo als vroeger in Comedies of hoerhuizen, maar nu reeds in de kerken (NZ kapel b.v.) doordringt. - Vervolgens denkt hij eene bijdrage te leveren tot het Aanstaand Muzijkfeest of liever laat het u niet verwonderen wanneer gij hoort dat het volle orchest aldaar overschreeuwd is. - Hij dreigt, namelijk, met de *uitverkorenen* de ooren zijner zielsvijanden (en dat zal wel half Amsterdam zijn) doof te zingen met het *'zalige'* versje uit ik weet niet welken Psalm. - Enfin het boekje is zijn Autheur ten vollen waardig. - De aardigste aanmerking, die ik tot nog toe heb hooren maken maar die zeker van satirieke liberalen heb hooren maken [lees: afkomstig is,] is dat het brieven schrijven door de Apostelen geschiedde aan gemeenten waar zij *niet* waren; maar dat de tegenwoordige predikanten wel hunne herderlijke zielzorg moeten hebben verwaarloosd, wanneer zij even als afwezigen, aan hunne gemeente brieven schrijven.

Ten opzigte der *kleeding* heb ik niets bepaalds te schrijven, zoo lang ik uwe bepaalde vragen niet weet. Ik herhaal nogmaals dat de stof mij voorkomt al te

275 Zwijndregter. Blijkens het verband gaat het hier wel over het geschrift van Dr. van der Feen, die echter tot de Afgescheidenen behoort.

276 *Herderlijke brief van de gezamenlijke bedienaren van het Evangelie onzes Heeren en Zaligmakers Jezus Christus in de Nederduitsche Hervormde Gemeente te Amsterdam,* Amsterdam, 1836.

277 Het 'quia' of 'quatenus', waarin partijen scherp tegenover elkaar stonden betrof de vraag of in de door de proponenten te ondertekenen formule aan de belijdenisgeschriften gezag toegekend wordt 'omdat' of 'voorzover' zij overeenkomen met Gods woord.

278 *Broederlijke brief aan de gemeente des Heeren na de in het licht verschijning eener Herderlijke brief der leeraren in de Gereformeerde gemeente* door Z.H. van der Feen Med. Doct. Amsterdam, 1836.

rijk te zijn.[279] Bij een oppervlakkig nadenken vertoonen zich al aanstonds drie hoofdzaken in de kleeding. Ten eerste b.v. dient de kleeding tot dekking. Oorsprong. gevoel van schaamte? of ligchamelijke behoefte? Als zoodanig verschilt de kleeding 1° naar gelang van het klimaat 2° naar gelang van de ligchaams-gesteldheid der menschen: kracht of zwakte, meer of mindere geneigdheid tot bepaalde ziekten, mannen of vrouwen 3° naar gelang van den ouderdom, oud of jong enz. Hier komen de onderscheiden kleedingstoffen uit het dieren of plantenrijk bereid of onbereid voor. Hier komen de artikelen van mannen en vrouwenkleeding, huiskleeding, reiskleeding, enz. enz. Ten *tweede* dient dezelve tot versiering des ligchaams. Ik zou namelijk niet met sommige meenen, dat de kleeding juist naar de vormen van het menschelijk ligchaam zich moet voegen, maar veeleer hetgeen in ieder menschelijk ligchaam bijzonder fraai is moet doen uitkomen, hetgeen lelijk is bedekken. Hier komt eene aesthethische beschouwing der modes te pas. Versierselen juweelen, goud, vederen, bont enz. enz. - Ten derde dient de kleeding tot uitdrukking van zedelijke hoedanigheden of maatschappelijke betrekking. Onder deze rubriek komt de kenmerkende kleeding van priesters. Rouw en bruiloftsgewaad, kenmerkend volksonderscheid (nationale kleeding), b.v. Galli braccati, Graeci palliati, Romani togati:[280] kenmerkend standsonder-scheid b.v. in de tunica lati of angusticlavia,[281] in de kleeding der kasten der ridders graven en hertogen, boeren en edellieden, eindelijk de militaire uniformen; uitdrukking van zedelijke hoedanigheden b.v. bij de Ouden in de kleeding der slaven, de togae of floridae vestes[282] der hoeren, het narrencostuum; toevallige omstandigheden, b.v. het gebruik der ridders om de kleur hunner dame, der Fransche hovelingen in den tijd van Lodewijk XIV om die der favorites te dragen. Deze onderscheidingen worden wederom doorkruist door die andere, welke de ligchaamsdeelen van zelve aan de hand doen. Kleeding van het hoofd, van het lijf, van beenen en voeten. Oordeel of ik te onregt voor eene enkele verhandeling de stof te rijk noeme. Vraag ondertusschen, zooveel mij mogelijk is, zal ik u trachten te antwoorden.

Vitruviussen[283] had Müller[284] op mijne aanvrage niet in voorraad: hij zou er mij echter een voor een geringen prijs bezorgen.

279 Men zou hieruit opmaken, dat Ter Meulen, die blijkbaar een verhandeling over kleeding ten beste geven wilde, al eerder aan Bakhuizen om raad gevraagd had. Misschien in een mondeling gesprek?

280 De Galliërs gekleed met de broek, de Grieken met het pallium, de Romeinen met de toga.

281 De latere Romeinse dracht van de tunicae, waarvan de onderste tunica interior heette, de bovenste tunica laticlavia (met een brede rand) voor de senatoren en angusticlavia (met een smalle rand) voor de equites.

282 Floridae vestes = bonte kleren.

283 Vitruvius' *De architectura* (ca. 25-23 v. Chr.) had misschien Ter Meulens belangstelling wegens de waterbouwkundige werktuigen.

284 Joh. Müller, in 1786 te Krefeld geboren, vestigde zich in 1809 te Amsterdam als wetenschappelijke boekhandel, allereerst voor het Duitse boek. Van 1833 af in een beroemd huis in de Kalverstraat gevestigd, werd hij later ook uitgever. Bij hem heeft zijn neef, de bekende Frederik Muller, zijn opleiding gehad.

Eerlang hoop ik eens weder uit de stad te gaan. Om een doopmaal te vieren, gij raadt waar. - Voorts breng ik mijne dagen meestal lezende, want ik behoor niet tot de schrijvend studeerenden door. Nieuws weet ik niets te melden dan hetgeen [gij] uit denzelfden bron als ik putten kunt, namelijk uit de Couranten. Verlangend zie ik intusschen naar brieven van vrienden uit die mijne eenzaamheid alleraangenaamst plegen af te breken.

Groet van mij de uwen hartelijk. Heb ik nog iets vergeten? Zoo verre ik weet niet: derhalve sluit ik de brief met een Vale

T.T.
v.d. Brink.

Bakhuizen van den Brink aan J. ter Meulen Hzn. Amsterdam, 21 september 1836.

[Ontv: 22 Sept. 1836. Amst] [285]

Waarde Vriend!

Terwijl ik dezen zit te schrijven, kletteren de najaarsbuijen tegen mijne glazen, en geven zoo ten minste het gelaat der natuur te Bodegrave niet anders als hier weinig hoop op schoon weder in de dagen die ik bij u zou doorgebragt hebben. - Intusschen ware dit bij mij geene zwarigheid: want ik ben veel [te] goed vaderlander om niet tegen ons nat en buijig klimaat gehard te zijn. Nu echter bedriegt mij het weder. Sedert voorleden Zaturdag rijdt een geweldige verkoudheid mij door de leden en moet ik hoesten en kugchen om te scheuren. Gisteren was het iets beter; maar wat gebeurt er? N. komt met de zijnen[286] van Monnickendam Monnickendam om de Tentoonstelling en zoo het een en ander van onze kermis te zien: hoe kon ik anders dan als *cavaliere servante* overal mede trekken. Spijt regen, wind en koude heb ik zulks met de meest mogelijke zelfopoffering gedaan, en wel zoo dat mijne ongesteldheid hare oude regten hernomen heeft. Mama, die altoos zorg heeft, wanneer ik uit de stad ga, heeft mij heden morgen betoogd, dat ik gisteren niet had moeten uitgaan, dat het nu altans wel zeer verkeerd zou zijn, Vrijdag of Zaturdag u te komen bezoeken en ik - ben niet meer te Leiden. -

Hoe leed het mij dus ook zijn moge het gezelschap van u, de uwen en Tideman[287] te missen, moet ik echter ditmaal voor uwe heusche uitnoodiging bedanken. Ondertusschen hoop ik in October eens naar Leiden te gaan. Een mijner beste Academievrienden promoveert dan,[288] en zoo het mij dan mogelijk

285 Aantekening (in inkt) van Ter Meulen; Amst., in potlood.
286 Domela Nieuwenhuis met vrouw en schoonzuster.
287 Dit is wel Ds. J. Tideman (vgl. noot 49).
288 Dit moet wel zijn B. Donker Curtius, die op 17 october 1836 in de rechten promoveerde. Hij studeerde van 1827-1832 te Amsterdam, maar was in 1829 en 1832 te Leiden ingeschreven, waarheen hij in 1834 voorgoed vertrok.

ware nog een of anderhalve dag uit te breken zou ik mij gaarne met de hoop vleijen u eens te bezoeken. Tegen dien tijd zal hoest en verkoudheid, hoop ik, verdwenen zijn.

Reeds vroeger zou ik u geschreven hebben, indien ik niet altoos de hoop gekoesterd had, u te komen bezoeken. Waarom kwaamt ook gij met de kermis niet eens over? Zij is van dit jaar, naar het weinige dat ik gezien heb te oordeelen regt fraai. Eene zoo welingerigte menagerie als die van Martin, welke ik gisteren bezocht, zag ik nimmer. Op de tentoonstelling zijn vele regt goede stukken: en al zijn de meesterstukken ook nog schaars, zijn er echter schilderijen te vinden die op een van Belgen en Franschen onafhankelijke manier regt goed gepenseeld zijn. -

De u geleende parapluie heb ik nog niet terug ontvangen. Het is wel geen stuk van waarde maar toch een goede ligger om in geval van nood zoo aan den een en ander medetegeven.

Over de opgegeven plaats wel eens nader. In de weifeling of ik u zou afschrijven of niet is de posttijd bijna verloopen. Na hartelijke groete aan u en de uwen blijve ik

T.T.
Van den Brink

P.S. Groet Tideman van mij.

Bakhuizen van den Brink aan E.J. Potgieter
Amsterdam, eind september 1836.[*]

Het prospectus van De Gids, Nieuwe Vaderlandsche Letteroefeningen, was verschenen in augustus, zodat Bakhuizen van de plannen voor een nieuw tijdschrift op de hoogte was. Hij was geen vriend van Beyerinck en heeft, zoals later blijken zal, het lidmaatschap van de redactie geweigerd, maar heeft al spoedig meegewerkt.

Het laatste gedeelte van deze brief is afgedrukt bij J.H. Groenewegen, Everhardus Johannes Potgieter, *Haarlem, 1894, p. 119*.

[Amsterdam, eind september 1836] [289]

Amicissime!

Zelf zou ik bij u komen, ware het niet dat eene hevige hoofdpijn van koorts

* Collectie Potgieter. Univ.bibl. Amsterdam. AI 11 n.

289 Deze brief is geschreven, nadat het stuk tegen het Prospectus van De Gids in Vaderlandsche Letteroefeningen, 1836, II, p. 589-601, verschenen was. Dat was volgens de brief 'het laatste nommer'. Aangezien dat verscheen in september 1836, zal deze brief dateren van eind september 1836.

verzeld mij gister aangetast en mij voor heden het uitgaan ten minste 's avonds verboden had. - Intusschen is onze D^{r} mij eens deze week komen bezoeken en vragen wanneer wij eens onderling een avond zouden doorbrengen. Ik proponeerde hem aanstaanden maandag met u ten mijnent te komen, in hoop dat zoo wel uwe wang als uwe bezigheden u zulks zouden veroorloven. - Hoe staat het echter daar mede? Mij zou het natuurlijk zeer aangenaam zijn. R.F.S.V.P. -

Ik ben van de week eens bij Beijerinck geweest. Welk een bespottelijke boekverkoopers twist! Immers het laatste nommer der Letteroefeningen hebt gij gelezen. Yntema die als een stervende Caesar zijne smerige jas over zijne pruik trekt en uitroept: Ook Gij! mijn Br -- Brutus, *Bram* had ik haast geschreven!!![290] Vaarwel en geloof mij steeds.

T.T.
V.d. Brink

De maandwerken bevatten al weder geene recensie der Sch. en Verh.[291]

Bakhuizen van den Brink aan E.J. Potgieter Amsterdam, eind november 1836.[*]

Het blijkt uit deze brief, dat Bakhuizen van het allereerste begin af zijn medewerking aan De Gids gegeven heeft. De tekst, die hij hier geeft is in de voorrede van de eerste jaargang door Potgieter opgenomen.

Heije daarentegen was er geheel buiten gehouden en trok zich dit aan, niet ten onrechte na zijn onderhandelingen met Beyerinck toen De Muzen waren gestaakt. Op 3 december 1837 schrijft hij aan Potgieter: 'Ofschoon ik er niet zoo geheel aan getwijfeld had, my silent friend, dat bij de uitgave van een kritisch tijdschrift alhier, nul n'aurait d'esprit, que ..... nos amis - Schoon 't wat pedant zou zijn spijt het mij toch den zin niet onverminkt te kunnen laten - ben ik er thans van overtuigd en ik mag U niet ontveinzen dat die onvriendschappelijke achterhoudendheid mij leed doet -- Vergun mij daarom te gelooven dat gij U op eene schitterende en afdoende wijze zult kunnen verdedigen: en laat mij er bijvoegen dat ik om regtvaardig te zijn de inhoud van den Gids zelve reeds als een verdediging moet beschouwen. Ik heb de zon niet over mijne onaangename gewaarwording willen laten ondergaan; nu ze op het papier is, is ze uit mijn hart. Vaarwel en bemin mij'. (U.B. A'dam, Al 62 r). Het briefje is afgedrukt bij J.H. Groenewegen, Everhardus Johannes Potgieter, *Haarlem, 1894, p. 119, n. 1.*

290 Dit gaat dus over de twist tussen Yntema en Beyerinck, die tot de oprichting van De Gids heeft geleid. In het bedoelde stuk in Vaderlandsche Letteroefeningen, dat door prof. S. Muller geschreven was, heet het: 'Wie het zijn, die zich als handlangers door dien man laten gebruiken, is hem onbekend, en begeert, ja hoopt hij nimmer te vernemen; hij mogt, bij het openbaar worden der namen, eens onwillekeurig moeten uitroepen: "Ook gij...?"'

291 *Schetsen en Verhalen* van Drost.

* Collectie Potgieter. Univ.bibl. Amsterdam. Al 11 a.

[Amsterdam, eind november 1836] [292]

Amice!

Hiernevens het beloofde staaltje van den ouden Burman[293] over de boekverkoopers in 1731.

'Het ondragelijke geweld, ja wat meer zegt de heerschappij en de tirannij die de boekverkoopers zich aanmatigen op de geleerde wereld uit te oefenen ken ik bij ondervinding en weet hoe zij ten koste van den arbeid en het zweet der schrijvers zich dikwijls benijdenswaardige schatten verzamelen. Het is of eene staatswet dat volk hun regt had gegeven, en of alle geleerden bij regterlijk vonnis zoo tot eeuwige slavernij verwezen waren, dat het hun niet meer vrijstond van boekverkooper te veranderen, wanneer zij den hunnen, ik zeg niet als lastig en karig, maar als heerschzuchtig, ondankbaar en aanmatigend hebben leeren kennen. Hoevele groote en geleerde mannen zou ik kunnen aanhalen, wier geschriften vol zijn van de jammerlijke [klagten] over de listen, de bedriegerijen en de vuile winsten der boekverkoopers. Tot mijn ongeluk heb ik dikwijls menschen van dat slag aangetroffen, die door hun vriendelijk, gul en eenvoudig voorkomen, van mij die alle veinzerij en kunstenarij haat als de dood, alles wat zij wilden gedaan kregen, en omdat ik nooit hebzuchtig mijn arbeid op prijs stelde, met een klein honorarium het verschrikkelijk slooven, dat ik voor hun deed beloonden. Nooit gaf ik een werk ter perse of het was geheel voltooid; nooit liet ik den drukker één uur, ik laat staan één dag wachten: terwijl ik mij hunne traagheid en uitstellen liet welgevallen. Niemand van de gansche troep en altans niet de uitgevers van mijn Ovidius (NB *de Wetsteins*) zullen het mij heeten liegen dat ik altoos geduld geoefend en voor hunne belangen gezorgd heb: maar zelve zullen zij best weten hoe zij mij opgehouden en met hoevele onaangenaamheden zij mij hebben gekweld. Wanneer gij jegens hun welwillend, schikkelijk, vlijtig en voortvarend zijt, dan lagchen zij u luidkeels uit, worden brutaal tegen uwe goedheid in, of bedanken u op zijn hoogst met allerlei laffe complimenten. Ik zeg juist niet, dat er onder het gansche gild van boekverkoopers geen een is, die den arbeid der geleerden op den regten prijs schat. Er zijn er, maar ze zijn zeer weinig in getal, en die weinigen hebben nog de hoogmoedige meening, dat de roem en de achting der geleerden er van afhangt, dat hunne werken in eene wereldberoemde boekwinkel uitgegeven worden, en dat daar deze beunhazen de geheele wereld door handel drijven, men eerst door hun toedoen vermaardheid krijgen kan. En die beroemdheid van hunnen winkel plegen zij zoo onbeschaamd op te vijzelen, dat zij om hunnen fatsoenlijken naam u het grootste gedeelte van het honorarium korten.'

Vindt gij dat niet een kabinetstukje uit 1730? eene allergeschiktste kommentaar

292 Aangezien het gehele stuk, dat Bakhuizen hier uit Burman aanhaalt in de voorrede van De Gids, die gedagtekend is: Amst. Dec. 1836, is opgenomen, moet deze brief wel zijn van eind november, begin december 1836.

293 Pieter Burman (1668-1741) prof. te Utrecht en sinds 1715 hoogleraar in het Grieks en de welsprekendheid te Leiden, waar hij ook bibliothecaris werd.

op de lofspraak die Professor aan de oude boekverkoopers als *handlangers der geleerden* gegeven heeft.[294]

tt
V.d. Brink

Bakhuizen van den Brink aan E.J. Potgieter Amsterdam, midden december 1836.[*]

Andermaal blijkt Bakhuizen van den beginne af zoal niet als mederedacteur dan toch als medewerker ten nauwste bij De Gids betrokken te zijn.

[Amsterdam, midden december 1836] [295]

Amicissime!
Ik ben zeer verlangend naar de mij toegezegde recensie van Hasebroek[296] en wilde nog wel eens eer zij ter perse ging de proeve der voorrede van den Gids zien. Maar zware verkoudheid gebiedt mij heden avond het huis te houden. Is het u mogelijk nog eens heden avond bij mij aan te komen doe dat dan S.V.P. Misschien echter komt deze aan uw huis op het oogenblik dat gij met bewondering den grooten kunstenaar door een hoepel ziet springen. Vale.

t.t.
v.d. Brink

Bakhuizen van den Brink aan J. ter Meuten Hzn. Amsterdam, 19 december 1836.

[Ontvangen 20 Dec. 1836, Amst] [297]

Amicissime!
Gisteren op straat ontmoette ik uw vader en ZED kan getuigen dat ik aan-

294 In het stuk in de Vaderlandsche Letteroefeningen zegt prof. Muller: 'Voorheen waren Boekverkoopers, hetgene zij naar den aard der zaak behooren te wezen, medehelpers, handlangers der Geleerden, middelpersonen tusschen de Auteurs en het Publiek, en onze Wetsteins, Luchtmansen, Meyers en anderen hielden zich met deze bescheiden titel tevreden.'

* Collectie Potgieter. Univ.bibl. Amsterdam. AI 11 o.

295 Aangezien hierin sprake is van de voorrede van De Gids voordat zij ter perse zou gaan, moet deze brief later zijn dan de voorgaande en kan gedateerd worden van half december 1836.

296 De recensie van Hasebroek is wel die van Drosts *Schetsen en Verhalen,* die in de boekbeoordelingen van De Gids, I. 1837, blz. 146-154 verscheen.

297 Door Ter Meulen (in inkt) aangetekend: Ontvangen 20 Dec. 1836; (in potlood) Amst.

stonds van de gelegenheid gebruik maakte om hem te verzoeken een brief voor u mede te willen nemen. Zoo gretig wachtte ik naar eene aanleiding die mij noopte de pen op het papier te zetten.

Met genoegen vernam ik van uwen vader ul. welstand: met genoegen dat de hevige orkaan aan uwe fabriek weinig schade had aangebragt.[298] Inderdaad vernam men hier met zorg de treurige berigten uit de onderscheidene provincies en ieder herinnerde zich met zekeren angst zijne vrienden en betrekkingen buiten de stad. Want ons Amsterdam had rijkelijk in het noodweer zijn deel gehad en even uitgegaan zijnde kwam ik zelf omstreeks drie uren onder het waaijen van pannen, na een schoorsteen en een boom te hebben zien vallen te huis. Ons woonhuis heeft niets geleden, een paar huizen echter die het eigendom mijns vaders waren hebben door het verlies van schoorsteen en van dak het hare tot de groote avarijlijst bij[ge] dragen.

Maar

> Non est meum, si mugiat Africis
> Malus procellis.[299]

en zeker heeft een student op zijn kamer zich dat alles minder aantetrekken, dan een koopman op zijn kantoor. Mijn goede Homerus ligt nog voor mij als of het op den 29sten November niet hard gewaaid had. Nog altoos, vriend, ben ik aan mijne literarische Dissertatie.[300] Verbeeld u echter niet dat dezelve dien ten gevolge schrikkelijk lang worden zal. Hoe langer, hoe meer begin ik in te zien, dat het eene verdienste is, kort te zijn, maar dat het geschiktelijk bekorten dikwijls meer tijd kost dan het op de pof voortschrijven. Buitendien heeft de literatuurstudie voor mij iets buitengemeen aantrekkelijks en hoeveel achting ik voor de Theologie heb, noode ga ik van de eene tot de andere over. En toch wanneer eens de Literarische dissertatie afgewerkt [is] weet ik niet hoe spoedig het mij te wachten staat, dat ik van de *gezette* studie der Ouden voor altijd afscheid moet nemen. De Theologie geeft ja heerlijke resultaten, maar in hare fijnste nuances, in hare diepzinnigste onderzoekingen blijft zij meestal onbevredigend. De bijbelstudie is alleraangenaamst (behalve dat de literator zich dikwijls kruist en zegent om het slechte Grieksch) maar gedurig hernieuwt zich de overtuiging, dat eenvoudige godsdienstzin ten minste het belangrijkste van het groote boek zonder onzen omhaal van geleerdheid verstaan kan. - Van dien kant is het zeker dat de oude letteren meer de moeite beloonen, die men aan haar besteedt.

298 Op 29 november 1836 had in ons land een orkaan gewoed. Vgl. C. v.d. Vijver, *Gedenkboek van den orkaan in November 1836 en van den daarop gevolgden Kerststorm.* Amsterdam. 1837.

299 Citaat uit Horatius, Oden 3.29 vs. 57-59, maar onvolledig. De gehele plaats luidt:

> Non est meum, si mugiat Africis
> Malus procellis, ad miseras preces
> decurrere.

d.i.: het is niet mijn gewoonte, als de mast door de Afrikaner stormen kreunt, tot ellendige gebeden mijn toevlucht te nemen.

300 Er is dus geen sprake meer van twee dissertaties.

Voor ongeveer drie weeken sprak ik Boon. Hij beklaagde zich nog steeds zeer over een groot gedeelte zijner gemeente en verhaalde mij dan ook staaltjes van die zich noemende uitverkorenen waar uit bleek dat zij zich niet ontzien zich van iedere liefdepligt jegens de in hun oog verworpenen te ontslaan. Hoe hartelijk wenschte ik dat het hem mogt gelukken ergens elders eene standplaats te vinden. Bij al de onaangenaamheden is echter zijne gemeente hem bovendien drok genoeg. Altans hij geeft er zich zoovele moeite dat er voor bepaalde studie weinig tijd voor hem overblijft.

Anders hoort men hier te A. weinig van de afgescheidenen. Zij schijnen ditzelve te begrijpen en geven, geloof ik, daarom een tijdschrift uit getiteld de *Reformatie* dat een fraai curieus stuk is.[301] Sprak J. Tideman tijdens hij bij u was ook over zijn zwager Maurits v Hall?[302] Het gerucht liep dat deze bij de afgescheidenen predikant zou worden.

Verder valt mij voor het oogenblik niets nieuws in om u te melden. Mijne reisplannen loopen mij tegen. Eerst verhinderde mij ongesteldheid om gelijk ik wenschte bij u te komen. Later was ik te M verzocht in het begin van December. Daar kwam de orkaan en woei mijner Mama zooveel ongerustheid in het hart, dat zij mij toch verzocht niet uit de stad [te] gaan voor en aleer het weder ten volle bedaard was.

Na hartelijke groete aan u en de uwen en in afwachting [van] eenig[e] regels van u blijve ik

T.T.
V.D. Brink

Bakhuizen van den Brink aan H.C. Millies
Amsterdam, 14 juli 1837.[*]

Amsterdam 14 July. 1837.

Amicissime!

Ik vat eindelijk de pen op om u door deze te bewijzen, dat hoe slordig ik ook in het voldoen mijner correspondentie-schulden moge wezen, ik echter dezelve nimmer geheel amortiseer. - Uwe letteren verraste mij aangenaam juist op een tijd dat Nieuwenhuis zich ten mijnent bevond en kort nadat hij mij verhaald had, hoezeer hij met uwe intreepreek bij de Cuilemburgsche gemeente was ingeno-

301 De Reformatie, Tijdschrift der Christelijk Gereformeerde Kerk in Nederland. Amsterdam, H. Höveker, 1837-1846.

302 Anne Maurits Cornelis van Hall (1808-1838), zoon van M.C. van Hall, in wiens advocatenkantoor hij opgenomen was. Sloot zich in 1836 bij de afgescheidenen aan. J. Tideman (vgl. noot 49) was gehuwd met van Halls zuster Johanna Petr[a].

* Collectie Potgieter. Univ.bibl. Amsterdam. An 4 a.

men.[303] De gelukkige omina waaronder uw dienstwerk begon hebben zich sedert, hoop ik, bevestigd. Nieuwenhuis verhaalde mij ook dat hij in den omtrek van uwe Collegen veel goeds vernomen had: en dat zij voor een goed deel hunnen kwaden naam aan de achterlijkheid der gemeente te danken hadden. - Doch ik schrijf aan een Predikant van Cuilemburg en die is officii causa verpligt zijne gemeente à tort et à travers te verdedigen waarvan ik deze week bij de afgevaardigden tot Nut van het algemeen de sprekende bewijzen gezien heb. Ik schrijf eindelijk aan mijn vriend Millies die mij vaak geergerd heeft door het releveeren der goede zijde van het ignobele vulgus en wiens gesprek over Jan Bart (niet den Zeerover maar den Monnikendammer ouderling) ik mij nog herinner. Proficiat!

Wat uwe belangstellende vragen omtrent mij betreft: gezond ben ik, en vrolijk naar de omstandigheden

Excepto quod non simul es - caetera laetus[304]

Ik zou echter durven beweeren dat er op het oogenblik vrolijker lieden in ons Vaderland zijn b.v. dat heirleger van Ridders, die onze Geeerbiedigde Koning in den voorleden week gecreeerd heeft.[305] - En ik zal zeker weer vrolijker worden als ik toekomende week met onzen vrolijken Pol[306] weder aan het vrolijke Sanskriet beginnen zal. Het wordt tijd want ik zou bijna de letters vergeten. Gij zijt hoop ik gelukkiger geweest en hebt reeds een aanvang met uwe kolossale plannen van Oostersche studie gemaakt. Maar zeg mij eens in gemoede zal uwe Matsyopakyanam[307] niet het eerste Sanskrietsche boek zijn, dat ooit binnen de wallen van het grijze Cuilemburg heeft gehuisd. Ware ik in uwe plaats ik liet voor ik [mij] aan de diepe studie begaf ten voordeele der armen uwe verzameling van Sanskriet, Singaleesch, Sineesch enz enz eenige dagen ter beschouwing van het verbaasde publiek.

Ik vrees dat gij uit mijn toon bemerken zult, dat ik in den laatsten tijd mij bezig heb gehouden met de taal, wier studie hare moeite niet beloont, die nu eenmaal genoeg nageplozen is, en waarin niet veel nieuws zich opdoet, tenzij men de hulp der taalphilosophie inroepe, met het Grieksch - en dat is ook zoo. En echter iets dat *wij* nog niet zeker wisten heeft mij die studie opgeleverd namelijk een zeker en evident bewijs dat ἐνστᾶσα ἥμερα de *aangebroken* en niet ophanden zijnden

303 H.C. Millies (1810-1868) was 1827-'28 ingeschreven te Amsterdam voor theologie; in 1829 ging hij naar Leiden en werd in 1832 proponent. Sinds 1837 was hij predikant te Kuilenburg. Zijn belangstelling voor Oosterse talen was gewekt door prof. T. Roorda. In 1847 werd hij hoogleraar in de theologie aan het Luthers seminarie.

304 Citaat uit Horatius, Epist. 1. 10. 50: daargelaten dat gij niet bij mij bent, overigens opgewekt.

305 Misschien n.a.v. het bezoek van de koning van Wurtemberg, voor wie o.a. op 10 juli een groot diner ten hove was gegeven?

306 H. Pol (1811-1845) studeerde letteren in Deventer en Groningen, waar hij ook promoveerde. Was door een spraakgebrek op het geven van privaatlessen te Amsterdam aangewezen. Was medewerker aan De Gids en redactielid sinds 1840.

307 Matsyopâkhyânam = letterlijk 'de episode van de vis', een van de episoden in de Mahabharata, die de zondvloed behandelt.

dag beteekent. Ik meen dat gij verzocht hebt mij de plaatsen op te geven als zij mij voor de voeten liepen en gaarne voldoe ik aan dit verzoek.

De plaats is bij Porphyrius[308] de abstinentia ab esu carnium Lib II. S. 54. p. 197 ed. de Rhoer.[309]

ἐθύετο γὰρ καὶ ἐν ῾Ρόδῳ μηνὶ Μεταγειτνιῶνι ἕκτῃ ἱσταμένου, ἄνθρωπος τῷ Κρόνῳ. ὅ δὴ ἐπιπολὺ κρατῆσαν ἔθος, μετεβλήθη. ἕνα γὰρ τῶν ἐπὶ θανάτῳ δημοσίᾳ κατακριθέντων μέχρι μεν τῶν Κρονίων συνεῖχον· (in vinculis habebant) ἐνστάσης δὲ τῆς ἑορτῆς προαγαγόντες τὸν ἄνθρωπον ἔξῳ πυλῶν ἄντικρυς τοῦ ᾽Αριστοβούλης (Diana Aristobula) ἔδους, οἴνῳ ποτίσαντες, ἔσφαττον

De Rhoer geeft op ἐνστάσης δὲ τῆς ἑορτῆς de volgende noot:

‘Nota morem, ut, cum festus instaret diet, reos supplicio adficerent, nam in ipso festo non licebat. Hinc Socrates ap. Platonem in Phaedon. p 46. D. ἡ τοῦ θεοῦ ἑορτὴ διεκώλυε με ἀποθνήσκειν. Inde inlustrari potest historia Evangelii Matthaei XXVII, nota etiam ἔξω πυλῶν poenam fuisse inflictam, qui mos olim fuit frequentissimus

Als ik het wel heb heeft Prof. de Rhoer hier den bal misgeslagen. De plaats van Plato die in Phaedone p. 61.a volgens onze wijze van aanhalen staat heeft alleen betrekking op de Delische feesten, en Mr. de Rhoer had dat behooren te weten uit hetgeen vroeger in dezelfde Phaedo p. 58.b. staat. ᾽Επειδὰν οὖν ἄρξωνται τῆς θεωρίας, νόμος ἐστὶν αὐτοῖς ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ καθαρεύειν τὴν πόλιν καὶ δημοσίᾳ μηδένα ἀποκτιννύναι, πρὶν ἄν εἰς Δῆλόν τε ἀφίκηται τὸ πλοῖον καὶ πάλιν δεῦρο· Maar het is duidelijk dat dit een extraatje voor Apollo was, τοῦ ἁγνοῦ θεοῦ bij uitnemendheid, die zoo een innigen afkeer van alle morsboelen had dat er geen kraamvrouw of stervende binnen het heilige Delos mogt blijven. Maar voor het overige weet ik niet dat het bij de Grieken onbepaald verboden was iemand op een feest te dooden. Althans kwam het bij de Cronia op Rhodus niet te pas, waar het menschenoffer volgens het verhaal van Porphyrius eene der plechtigheden van het feest uitmaakte. Zoozeker dus als μέχρι τῶν Κρονίων is *tot op den tijd dat de Cronia begonnen* even zeker is ἐνστάσης δὲ τῆς ἑορτῆς *toen nu het feest begonnen was* - Het is de evidentste plaats die wij tot dusverre aantroffen.

Ik vrees dat deze uitlegging uwe vroegere zal in de war brengen: doch ik zelf verkeerde tot dusverre in een andere meening en Mijnheer de Rhoer schijnt het ook gedaan te hebben. Maar ik ben te opregt om zoo als hij door impertinente leugens mijn gevoelen te defendeeren. Hij mag daarom in uwe Dissertatie wel in het voorbijgaan eene veeg hebben. Muller heeft mij voor eenige weeken eene kleine brochure over het Paaschfeest van een bekend auteur (ik ben zijn naam

308 Porphyrius was een neo-platonisch wijsgeer uit de 3de eeuw n. Chr. te Rome.

309 Porphyrii philosophi *de abstinentia ab esu animalium libri quator* ... Notas adiecit Jacobus de Rhoer. Trajecti ad Rhenum, 1768. De Rhoer was van 1768-1813 hoogleraar aan de Groningse universiteit.

echter op het oogenblik vergeten) gezonden en ik [heb] hem geraden het u ter bezigtiging te doen geworden. Welligt weet gij reeds wat er in staat. -

Letterkundig nieuws weet ik voor het overige niet. - Prof. Pareau[310] heeft in het laatste nommer van *Waarheid in Liefde* bij een overzigt van de godgeleerde Literatuur in ons land in de laatste jaren mij de eer aangedaan mijne recensie van R. te citeeren.[311] Hij was het in de zaak er mede eens. - Apropos ik ben vergiftig nijdig dat gij mij de beide nommers van Waarheid in Liefde hebt teruggezonden. Gij begrijpt waarom!

Viehoff heb ik nog even voor zijn vertrek gesproken.[312] Hij was hoogst ingenomen met zijn beroep en scheen in Monnickendam regt veel zin te hebben. Ik hoop dat het hem nog evenzeer moge medevallen als Cuilemburg U. Ten minste ik verwacht eerlang uit een naderen brief te vernemen dat gij gezond en tevreden zijt.

Na groete aan uwe Mama blijve ik als altoos

t.t.

Van den Brink

Bakhuizen van den Brink aan J.P. Hasebroek Amsterdam, eind augustus 1837.[*]

Potgieter was in augustus 1837 de gast van Hasebroek te Heilo geweest. Aangezien Beets hem nog op 17 augustus geschreven had: 'Maar kerel! kom toch hier!' (zie G. van Rijn, Nicolaas Beets. *I. Rotterdam (1910), p. 452) moet dit bezoek in de tweede helft van augustus hebben plaats gehad. Van zijn bezoek aan de Nijenburgh, het buiten van de familie Foreest, waar Beets, die met een freule Foreest verloofd was, vertoefde, had Potgieter blijkbaar geen al te gunstige indruk bewaard. Daaruit is het te verklaren, dat Bakhuizen zich tot Hasebroek wendt, op zichzelf merkwaardig omdat er in Leiden geen sprake geweest was van een vriendschap tussen hem en Hasebroek*.

310 L.G. Pareau (1800-1866), sinds 1831 hoogleraar te Groningen, was een der grondleggers van de Groninger richting.

311 Het betreft hier in het derde stuk van Waarheid in Liefde, jg. 1837 een *Overzigt van de godgeleerde letterkunde in Nederland over 1836* (p. 591-655). N.a.v. J.H. Reddingius' dissertatie *Het Christelijk geloof van Schleiermacher in verband tot het Rationalismus beschouwd*. Gron. 1836, heet het na het noemen van enige bezwaren op pag. 638: 'Het is hier de plaats niet, dit in bijzonderheden aan te wijzen, gelijk gedaan is door den kundigen Recensent van Reddingius in De Gids of Nieuwe Vaderl. Letteroef. II, 64-76, en III, 118-132'.

312 C.D. Viehoff (1810-1860), die in 1827 in Amsterdam werd ingeschreven, aan het Luthers seminarie studeerde en in 1832 proponent werd, was van 1837-1847 predikant te Monnikendam. Hij, C. Boon en Bakhuizen zijn op 22 juni 1829 uit het dispuut L.O.S. 'uitgeleid' door Drost.

* Collectie Potgieter. Univ.bibl. Amsterdam. Ed 31.

In een brief aan Potgieter van 16 januari 1837 schrijft de laatste: 'Groet Heye en Bakhuyzen van mij. Beide herinner ik mij met genoegen, en zooals lest best heugt vooral het samenzijn met den laatsten tijdens zijn doctoraal examen te Leijden. Wat ge aan zijn dagelijkschen omgang bezit, kan ik uit de verte berekenen. Het is mij altijd grievend leed geweest dat zijn omgeving te Leijden mij wederhield hem van naderbij te kennen. Het is hard met zoo iemand aan de akademie te vertoeven en hem niet ten minste van tijd tot tijd te zien'. (Afgedrukt bij J.H.J. Willems, Joh. Petrus Hasebroek. Bijdrage tot de kennis van het letterkundig leven, voornamelijk in de jaren ± 1830-1840. *Eindhoven, 1939, p. X-XI.)*

[Amsterdam, augustus 1837] [313]

Amicissime!

Welligt verwondert gij u over den brief en den brenger. Beide zouden eerst aan Beets geadresseerd geworden zijn, had Potgieter bij zijne terugkomst mij niet te veel van de roozenwolken en wierookwalmen waarin onze vriend op Nijenborgh rondzweefde verhaald. Ik durfde hem daarom niemand voorstellen, die Zaturdag avond voor het eerst de namen van Jose, Kuser en Guy de Vlaming vernam, ze toen alle drie opteekende en even als een recept er onder schreef voor de familie Foreest. Want voor het overige gevoelt brenger dezes niet met al voor het ridderlijke geslacht, en zoo hem de naam der familie in de ooren drong, het was omdat Petrus Forestus[314] een kundig doctor was en in 2 folio banden zijne Opera Medica aan het nageslacht heeft achtergelaten.

Doch tot dusverre heeft mijn schrijven veel van een sphinxenraadsel. Derhalve ter zake. De Heer Immink[315] is voorleden cursus op een uiterst geleerde Dissertatie (zoo ik hoor) tot medicinae Doctor gepromoveerd. Ik wil u niet ophouden met het verhaal, hoe veel aarzelens en hoofdbrekens aan deze promotie zijn voorafgegaan: maar u alleen melden dat mijn vriend v Geuns en ik, spooren en zweep hebben moeten gebruiken om onzen zwartgalligen en somberen vriend te doen begrijpen dat hij tienmaal knapper dan anderen was, die zonder eenigen hinder promoveerden. Zijne neerslagtigheid en schroomvalligheid verdienden gepaard met zijne wezenlijke kunde onze belangstelling. Beiden echter zijn door zijne welgeslaagde promotie niet weggenomen. En toen moest er naar eene plaats omgezien worden, waar hij zich kon vestigen; want zijne middelen waren uiterst

313 Deze brief door J.H.J. Willems in zijn dissertatie over Hasebroek p. 77 n. 3 gedateerd op ± juli 1837 is eerder te plaatsen in eind augustus 1837, omdat Hasebroek in een brief van 7 september zijn voldoening over Potgieters bezoek aan Heilo uitspreekt en tegelijkertijd toezegt n.a.v. Bakhuizens brief zijn best te zullen doen.

314 Petrus Forestus (1521-1597) was een beroemd geneesheer, deels te Alkmaar, deels te Delft. Hij schreef o.a. *Observationum et curationum medicinalium... libri duo.* Lugd. Bat., 1584.

315 W.J. Immink was in 1827-1828 voor medicijnen ingeschreven in Amsterdam, vertrok in 1829 naar Leiden en promoveerde daar op 1 juli 1837.

beperkt. Nu is Alkmaar met omliggende dorpen, het kreng waarop alle doctorale roofvogels aanvliegen, en toen eenmaal onze Immink besloten had zich daar te vestigen vernam hij tot zijn uiterste schrik dat reeds twee doctoren hem waren voor geweest en dat te Alkmaar alles afhing van recommandatie en van de gunst, waarin men bij den Edelachtbaren Burgemeester stond. Daarom krabt hij uit alle hoeken en gaten recommandatie-brieven bijeen. - In den omtrek van Alkmaar ken ik niemand beter dan u en verwacht veel van den geestelijken invloed des predikants van Heilo.[316] Kunt gij hem ergens aanbevelen: zulks zal hem en mij aangenaam zijn: of wilt gij van de kansel aflezen dat er een reddende Engel voor de menschheid verschenen is tant mieux. - Inderdaad is Immink iemand van erkende kunde, maar zijn ingetrokken voorkomen en angstige schroomvalligheid zullen hem bij velen in den weg staan. Hartelijk wensch ik dat hij de hulp die gij hem wilt betoonen, niet zal vergelden door een brillante kuur op uwen persoon bij eventueele ziekte te doen.

Gij ziet wij vormen Bentgenootschappen en pousseeren spijt Scriba en Potgieter zelfs doctoren. Wist hij van dezen brief, ik vrees zij zou een gedeelte van het vervolg en slot zijner Bentgenooten[317] uitmaken.

Intusschen maak ik u mijn compliment, dat gij zoo spoedig en zoo geheel het hart van onzen uiterst difficilen vriend hebt weeten te winnen. Hij is vol over u en de genoegens in uwe pastorij gesmaakt.[318] - Over Beets? - Potgieter is openhartig genoeg om u te zeggen wat hij daaromtrent denkt.

Om bij de benten te blijven, ik ben nog eens voor de vacantie te Leiden geweest en heb daar de bent van Beijnen in al hare kracht gezien. Gij moet weten ik was Paranymf - och ja! er ontbrak niets dan dat gij er niet waart, een der oude benthoofden.[319] Ik leef nog altoos in het zoet vooruitzigt om denzelfden bent nog eens aan mijne promotiedisch wedertezien. - Maar wanneer?! In allen gevalle ben ik drok aan mijne Dissertatie, maar op het oogenblik word ik er weder afgeroepen ten einde iets over Vondel te leveren. Ware ik zoo gelukkig om mij in Proza van mijnen taak even waardig te kwijten, als gij zulks in Poezy als Executeur omtrent zijne vermaking gedaan hebt.[320]

Vaarwel en wanneer gij A passeert vergeet dan niet mij te bezoeken gelijk ik wederkeerig zou doen. Groet Beets en geloof mij steeds

tt.

V.d. Brink

316 J.P. Hasebroek (1812-1896) had van 1829-1836 in Leiden theologie gestudeerd en was in 1836 in Heilo beroepen.

317 Potgieters opstel *De letterkundige Bentgenooten te Parijs,* verscheen in De Gids, 1837. Mengelingen, p. 224-234, 241-251, 297-306 en 327-338.

318 Potgieter was in de tweede helft van augustus 1837 de gast van Hasebroek te Heilo geweest.

319 L.R. Beynen promoveerde op 16 juni 1837.

320 *Vondel met roskam en rommelpot,* Bakhuizens bekende opstel in De Gids 1837. Mengelingen, p. 161-175, 197-217, 277-288 en 407-423. Hasebroeks gedicht ‘Vondel's vermaking’ uit de bundel *Poëzij* (Haarlem, 1836), p. 1-18.

Bakhuizen van den Brink aan E.J. Potgieter
Amsterdam, 20 oktober 1837.[*]

Dit briefje is een antwoord op en geschreven op de rugzijde van een briefje van Potgieter, dat als volgt luidt: 'Amice! De stances *hebben u waarschijnlijk naar het Fransch tooneel gelokt, en profond deuil cela, s'entend. Mogt het echter zoo niet zijn geef dan s.v.p. aan brengster dezes Scheltema's dochteren Visschers, die ik u anders verzoek mij morgen ochtend te laten bezorgen. Scholten en Vondel, neen Vondel en Scholten, zie ik morgen avond te gemoet, want de Gids no. 11. is af, en Maandag morgen komt een jongen om kopij voor no. 12. Steeds T.T.P. Zaturdag'.*

Wij kunnen, dunkt mij, de datum van dit briefje en Bakhuizens antwoord van dezelfde dag, vrij nauwkeurig vaststellen. Potgieter schreef op een zaterdag. In oktober 1837 vielen de zaterdagen op 6, 13, 20 en 27 van die maand. Aangezien de november-aflevering af was, en men al kopij voor de 12de aflevering wenst, ligt het voor de hand, dat alleen de laatste twee zaterdagen in aanmerking komen. Zou het echter de 27ste oktober zijn, waardoor de jongen van Spin, de drukker, op 29 oktober om de kopij zou komen, dan zou Bakhuizen niet de tekst van Scholtens recensie met het einde der maand beloofd hebben. Blijft dus over: 20 oktober.

Hoogstwaarschijnlijk valt kort na dit briefje een ander ongedateerd briefje van Bakhuizen van de volgende inhoud: 'Amicissime! Ik heb heden morgen weder op nieuw de koorts gehad en ben eerst sedert een paar uren weder bij de hand. Ik kan mij dus met de beste wil niet haasten al liepen alle mogelijke drukkerijen van de wereld er door in de war. Plaats dan v. Hasselts stuk. Ik heb weinig zin om op den duur genoegen, gezondheid, tijd en noodige *werkzaamheid voor mijn vak aan een boekverkoopersonderneming op te offeren. Intusschen met leedwezen verneem ik ook uwe ongesteldheid en derhalve hiernevens de mislukte recensie voor zoo verre zij af is, die de blijken zal dragen van uit een ongesteld ligchaam (want ziel is er niet in) voort te komen. Spin en Beyerinck zou ik wel willen geesselen. Vaarwel tt. v.d. Brink*

P.S. In gevalle kunnen de recensien met geen Romans beginnen.' (U.B. A'dam, resp. Al 11 aq en Al 11 ar)

[Amsterdam ± 20 oktober 1837][321]

Amice!

De tijd die mij deze week overschoot, heb ik geheel en al aan de lezing en herlezing van Scholtens Dissertatie besteed - dit verklaar ik u op mijn eer - ik wenschte er mede klaar te zijn en ben echter naauwelijks met mijne recensie begonnen want de zaak heeft te veel moeijelijks dan dat ik zoo spoedig iets billijks

* Collectie Potgieter. Univ.bibl. Amsterdam. Al 11aq.

321 Dit briefje moet blijkens de mededeling over de recensie van Scholtens dissertatie wel dateren van omstreeks 20 oktober.

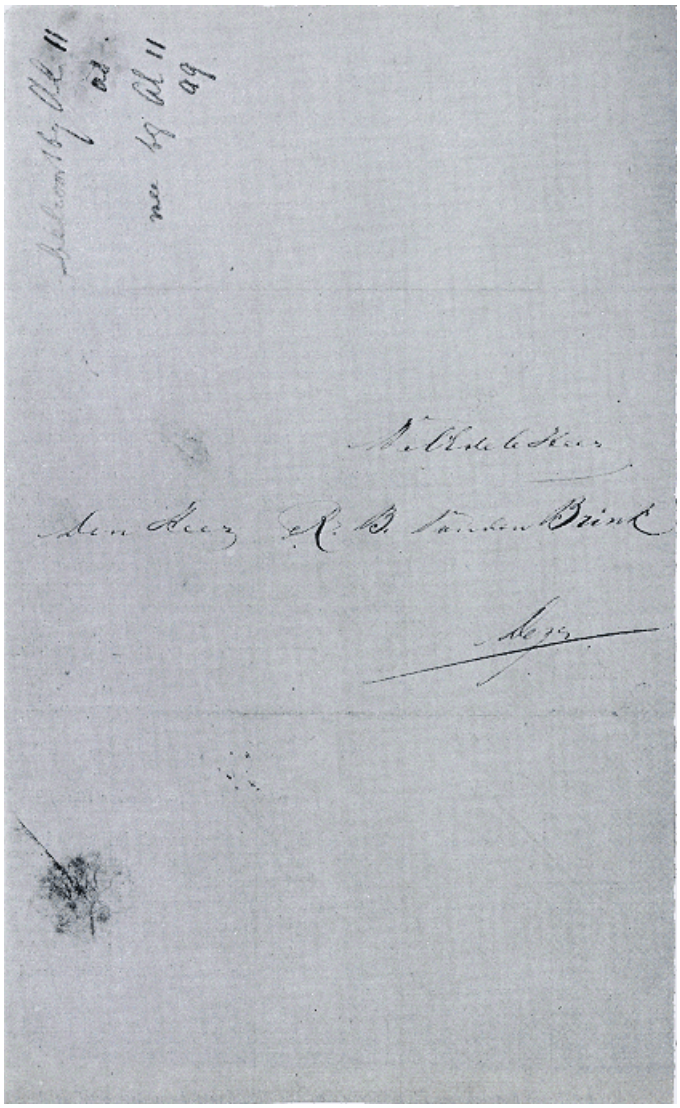

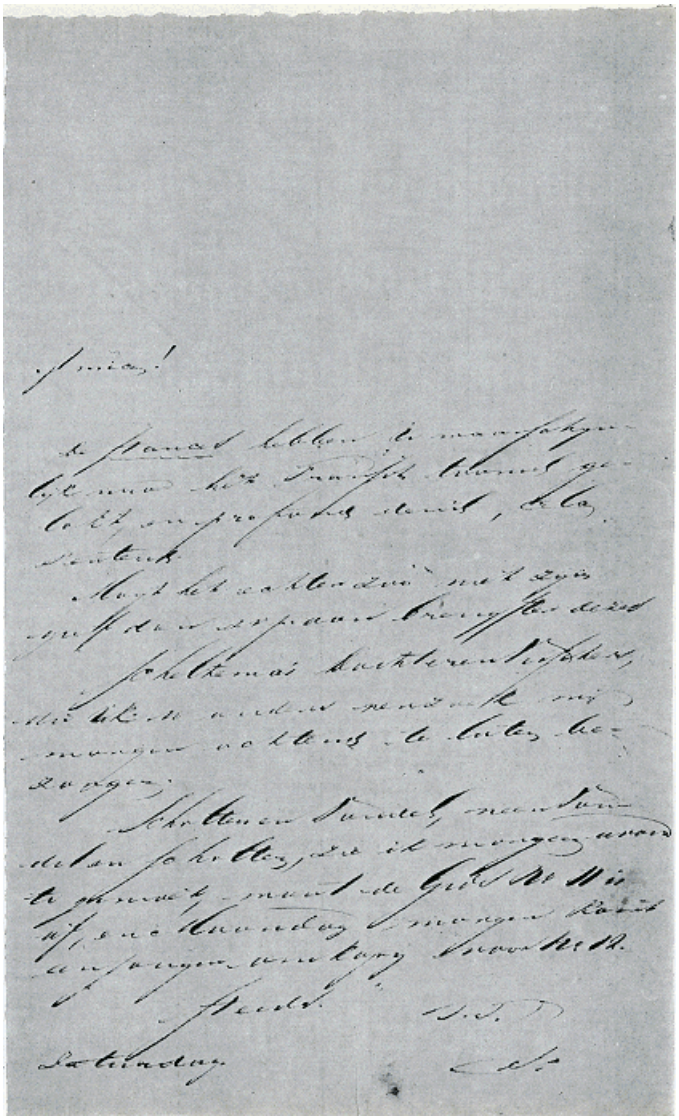

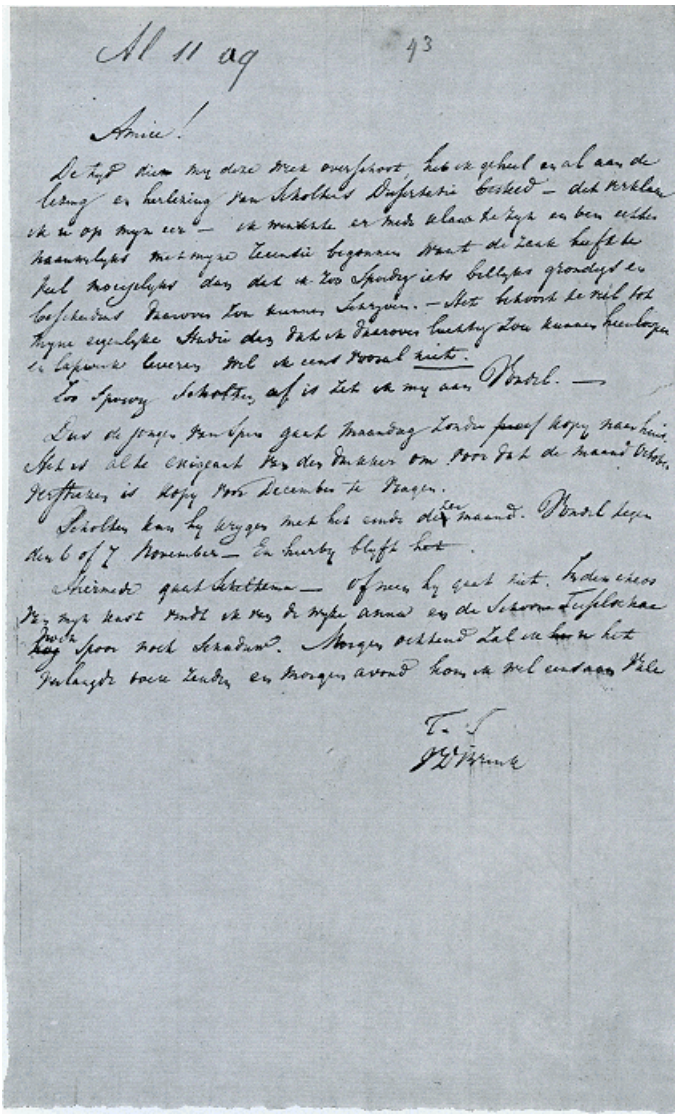

Brief van Potgieter aan Bakhuizen van den Brink, met diens antwoord op de achterzijde.

grondigs en bescheidens daarover zou kunnen schrijven. - Het behoort te veel tot mijne eigenlijke studie dan dat ik daarover luchtig zou kunnen heenloopen en lapwerk leveren wil ik eens vooral *niet*.[322]

Zoo spoedig Scholten af is zet ik mij aan Vondel. -[323]

Dus de jongen van Spin gaat Maandag zonder kopij naar huis. Het is al te exigeant van den drukker om voor dat de maand October verstreken is kopij voor December te vragen.

Scholten kan hij krijgen met het einde dezer maand. Vondel tegen den 6 of 7 November. - En hierbij blijft het.

Hiermede gaat Scheltema - of neen hij gaat niet. In den chaos van mijn kast vind ik van de wijze Anna en de schoone Tesselschae noch spoor noch schaduw.[324] Morgen ochtend zal ik u het verlangde boek zenden en morgen avond kom ik wel eens aan. Vale.

T.T.
V.d. Brink

Bakhuizen van den Brink aan J. ter Meulen Hzn. Amsterdam, 4 november 1837.

Amsterdam 4 November 1837.

Waarde Vriend!

Ik weet niet welk noodlot er over onze briefwisseling zweeft. Verbeeld u, dat uwe laatste noodigingsbrief mij ik weet niet door wiens schuld een dag na den tijd ter hand kwam en dan moet gij een zoo sloffen correspondent hebben als ik ben, die in de grootste apathie maanden lang op antwoord kan laten wachten alle knorren bij zich kan laten neerloopen als of het hem niet deerde, en dan nog de onbeschaamdheid heeft daarover geene excuses te maken. Trouwens het laatste zou ik doen, indien ik aan ieder ander dan aan u schreef, die mij zoo lang gekend en zoo lang mijne gebreken verdragen hebt.

Toen ik uwen vorigen brief ontving, was ik pas uit de stad geweest. Gij mompelt omdat ik u niet bezocht, - en toch, beste vriend heb ik bij dat uit de stad zijn, het zoo drok gehad dat ik vanmijzelven geen meester was. Ik heb namelijk te Utrecht bij mijn vriend Nieuwenhuis gelogeerd: en daar was het alle dagen uitgaan. Ik was genoegzaam vreemdeling in het Sticht: gij gevoelt dus hoe veel er

322 J.H. Scholten, de latere professor, promoveerde op 14 juni 1836 more majorum ter gelegenheid van het tweede eeuwfeest der Utrechtse universiteit op een proefschrift *De Dei erga hominem amore principe Religionis Christianae loco*. De recensie verscheen in De Gids 1837, Boekbeoord. p. 592-601; 1838, Boekbeoord. p. 4-11.

323 Hier is wel bedoeld het laatste stuk van de Vondelstudie.

324 J. Scheltema, *Anna en Maria Tesselschade, de dochters van Roemer Visscher*. Amsterdam, 1808.

voor mij te zien viel.[325] En Utrecht! - ik heb van die stad altoos een geheimen afkeer gehad, maar ben beschaamd geworden. De stad alles wat mij behagen kon: gedenkwaardige herinneringen, fraaije omstreken, levendigheid van welvaart, wetenschappelijke inrigtingen. Na Amsterdam is het dunkt mij de tweede stad van ons Vaderland, en ik heb de goede smaak van den lammen koning Louis gehuldigd, die dat als Hofstad boven den Haag verkoos.

Bij die gelegenheid heb ik Boon bezocht, - neen trachten te bezoeken.[326] Nieuwenhuis kende hem ook eenigszins, maar ik zou bijna zeggen dat dit bezoek mij van het bezoeken van alle oude vrienden afgeschrikt heeft. In plaats van welkom te zijn kreeg ik eene predikatie, dat ik hem nu *wel* kon bezoeken nu ik toch te *U* was, maar overigens in geen drie jaar naar hem had omgezien. Ik vraag u, wanneer men van 14 catechisaties, van *twee* preeken 's weeks hoort, zou men dan niet huiveren om een zoo geoccupeerden leeraar te overvallen? Zou men dan niet vreezen den nuttigen man op te houden, indien men een dag langer bleef? en voor een dag heen en weder is het treffen te onzeker en Kockengen te ver. Ik zou buitendien niet gaarne zien, dat Boon zich om mij ophield (en vermaak u eens te K. zonder hem) of in zijne huisselijke inrigtingen veranderingen bragt. En toen ik hem voor afscheid een half uur buiten de plaats eens speelsgewijze aan zijn steek trok o Wee! daar was het leven gaande: dat was hem compromitteeren in *het midden zijner gemeente* als of de kikkers uit de slooten tot zijne gemeente behoorden: - maar misschien zweven de kraanvogels van Ibycus over Kockengen.[327] Enfin Kockengen heeft mij een vriend bedorven. -

Dit uit de stad zijn, dat langer duurde dan ik gedacht had, zou mij belet hebben, bij u te komen, indien mij uwe brief meer bij tijds geworden ware: maar des te liever, daar ik het genot van het hooren gemist heb, zal ik uwe Verhandeling eens lezen. Inderdaad hoezeer doet gij u zelven onregt met te denken dat dit stuk bij mij op de plank zou komen te liggen, waar Romijn en 't manuscript rusten, tot dat een nieuwe dag over mijn kast en ook over hun stof opgaat.

Integendeel met verlangen zie ik het toegezegde stuk te gemoet deels om mijne belangstelling in u, wiens oorspronkelijke denkwijze (helaas! voor dat *oorspronkelijke* wordt de studie zoo ligt gevaarlijk) ik in de verhandeling hoop te herkennen, deels omdat zij ons zeker vele stof tot schrijven zal opleveren. Want wat zal ik u veel omtrent mij belangrijks schrijven, daar de eene dag zoo zeer op den anderen gelijkt. Mijne studie gaat gedurig voort en dat is eene gedurige afwisseling van leeren en ontleeren, waarbij het laatste element weleens het overwigt heeft.

En daarom te meer belooft mij uwe verhandeling tegelijk aangename ontspanning en stof tot schrijven. Romijns predikatie,[328] lieve vriend, zal u eerstdaags geworden. Ik heb juist het plan tot opruiming mijner kast opgevat. Gij kunt er dus op rekenen.

325 Domela Nieuwenhuis was 15 februari 1837 naar Utrecht beroepen en daar op 14 mei bevestigd.
326 Voor Boon zie noot 16.
327 Zinspeling op Schillers ballade *Die Kraniche des Ibykus*.
328 Met Romijns predikatie kan de in noot 274 vermelde leerrede bedoeld zijn.

Nieuws weet ik voor het oogenblik niet te schrijven: op het weder ben ik hoogst ontevreden ik ben niet gaarne zoo gedwongen te huis. Maar

levius fit patientia
quodcumque corrigere est nefas.[329]

Vaarwel schrijf spoedig groet de uwen en geloof mij steeds

tt
Van den Brink

Bakhuizen van den Brink aan E.J. Potgieter Amsterdam, ± 7 november 1837.[*]

[Amsterdam, ± 7 november 1837][330]

Amice,
Hiernevens het schetsje van Kaiser. Geheel voldoet het mij niet: vooral komt mij het bovenlijf van Fr. Hals nog al misteekend voor. Er is eigenlijk niets bijzonder piquants in het geheel. De leerlingen vind ik beter geteekend maar - het zijn alle goede jongens.[331] - Ik heb gisteren met een dikken wang te huis gezeten en denk heden hetzelfde te doen. Ik hoop u het slot van Vondel vandaag nog te zenden. Gaarne zou ik het u brengen, doch gij weet de reden. Schikt het u eens bij mij aan te loopen zulks zal mij dubbeld aangenaam zijn. Denk niet dat ik uwe welwillendheid wil omkoopen maar ontvang hiernevens een kaartje voor onzen vriend. Ik kan morgenavond nog niet uitgaan. Gij wilt het welligt niet. In dat geval zal ik onzen geleerden Doctor zijn entreebillet terugzenden.[332] - Wat heeft Immerzeel in de Muzenalmanak gekletst?[333]

[handtekening ontbreekt]

Bakhuizen van den Brink aan H.C. Millies Amsterdam, 28 januari 1838.[*]

Een citaat uit deze brief vindt men bij J.H. Groenewegen, Everhardus Johannes Potgieter. *Haarlem, 1894, p. 135*.

329 Citaat uit Horatius Oden 1. 24 vgl. noot 94.
* Collectie Potgieter. Univ.bibl. Amsterdam. Al 11 ap.
330 De datering berust op de belofte van Bakhuizen, in de vorige brief gedaan, Vondel tegen 6 of 7 november te zullen zenden.
331 Dit is Potgieters schets *Frans Hals en zijn dochter* in De Gids 1837, Mengelingen, p. 423-444. Met een gravure van J.W. Kaiser.
332 Dat is dus Heije.
333 Dit kan doelen op *De vrouw van genie*. Naar 't Fransch van Paul de Koek in de Muzenalmanak voor 1838, p. 54-61 of op *Tharand's Heilige Hallen*. Naar het Hoogduitsch van Richard Roos, ibid. p. 198-212.
* Collectie Potgieter. Univ.bibl. Amsterdam. An 4 b.

Bakhuizen verklaart in deze brief merendeels in de oudere auteurs verdiept te zijn, omdat dit voor de laatste handlegging aan zijn dissertatie nodig is. In dit verband is het wel merkwaardig, dat hij op 9 maart 1838 een brief aan Cobet schrijft, waarin hij hem over een aantal filologische kwesties, verband houdende met zijn dissertatie, raadpleegt. Uit de toon van de brief blijkt wel, dat hij Cobet maar zeer oppervlakkig kent, ja, die toon tegenover de ruim drie jaar jongere Cobet, die eerst in mei 1832 in Leiden werd ingeschreven, is van een opvallende beleefdheid. Wij laten begin en slot van de brief, die uitsluitend de filologie betreft hier volgen. 'WelEdel Heer! De welwillendheid, die ik voorleden zomer, toen ik uwe raad en hulp inriep, van u ondervond, verstout mij om ook thans tot uwe vriendelijkheid mijne toevlugt te nemen. Een ongelukkig noodlot zweeft over mijne Dissertatie. Naauwelijks meen ik zoo ver gekomen te zijn, om iets in orde te stellen of mij komt weder het een en ander voor, dat ik niet behoorlijk onderzocht heb, of waaromtrent gaandeweg mijne inzichten veranderen. Gedurig maak ik de bedroevende en beschamende ondervinding dat ik nog zoo weinig weet, en echter geroepen ben om het publiek met eene dissertatie lastig te vallen. Ziedaar de reden waarom ik uwe mij zoo vriendelijk toegezegde hulp nog niet inriep'. En het slot: 'Ziedaar mijne gedachten: misschien behoorde ik er mij over te schamen: maar wanneer men eenmaal de hulp van zijn meerderen bedelt, schaamt men zich niets meer. Eer ik dus mijn geklad in het net breng verlang ik uwe meening als die van een expert in alles wat Plato Comicus betreft te vernemen. Dat ik mij naar die meening gedragen zal spreekt van zelven; dat ik u voor uwe ophelderingen de hulde zal toebrengen, die gij verdient, - ik zou een letterdie zijn, indien ik het niet deed. Ik vrees alleen, dat ik door mijn geschrijf en verzoek om antwoord U kostelijke oogenblikken ontroove. Waart gij gepromoveerd ik zou het niet gedaan hebben. Thans schrijf ik als student aan een student, en ik verwacht in uw antwoord ernstige teregtwijzing en vriendelijke hulp. Wees zoo goed mij beide te verleenen. Ik voeg er niet bij, dat ik U nooit weder lastig zal vallen. Want gij schijnt tot die menschen te behooren van wien te veel te leeren valt, en waarvan het jammer zou wezen, dat men ze met rust liet'.

Van Cobets, in het Latijn gestelde, antwoord is slechts een gedeelte over. Beide brieven, die in de U.B. te Leiden berusten, dragen de signatuur BPL 1340.

Amicissime!

Voor mijne traagheid in het schrijven is geene verontschuldiging. Ik kan u slechts verzekeren dat gij eene nieuwe kwade zijde in mij ontdekt hebt en nog nader ontdekken zult. En toch zou de schaamte mij gedrongen hebben reeds eer aan u te schrijven, indien niet 1° kort na den ontvangst van uwe letteren Mevrouw Nieuwenhuis bevallen was en ik dus een volstrekt noodzakelijke epistel te schrijven had: en één epistel in 14 dagen is voor mij reuzenwerk 2° Na dien tijd zeide gedurende de strenge koude mijne inkt mij den dienst op en ik wilde hem gaarne zijnen winterslaap gunnen. 3° werd ik zelf ongesteld, hoestte, had koorts,

werd voor het eerst van mijn leven gelaten en veroordeeld om 14 dagen te huis te zitten. Mijn confinement houdt, Goddank! heden op.

Intusschen aan de mij door u opgedragen last ben ik getrouwer geweest. Ware het slechts vaarbaar weder een en ander zou u zeker geworden zijn. Het Journal des Savants[334] heb ik bij Muller, die steeds kooper is en hoopt te blijven voor u besproken. Veel nieuws heb ik er in den laatsten tijd niet in gevonden. Of ja. *U* interesseert misschien de critiek van Letronne op Falbe's Recherches.[335] Doch in dat geval zult gij met het Journal geduld moeten hebben tot Maart of April. Ik zal u dan dit en de Jahrbücher für Berliner Kritik[336] doen toekomen. De Studien und Kritiken[337] die ik zelf aanhoude zijn gedeeltelijk bij Nieuwenhuis. Dezelfde heeft van mij een nieuw werk van Rothe eene historische verdediging van het Katholicisme: zeer paradox zeer geleerd en bestemd om in de geleerde wereld beweging te maken.[338] Ik zal onzen vriend schrijven dit een en ander u te doen toekomen, in plaats van het aan mij terugtezenden. Het overige zal ik bij den Hr. Hagen inzenden, zoodra er gelegenheid is om het u te doen toekomen.

Maar zie; daar spreek ik dezer dagen iemand, die van de Redactie van den Gids meer kennis draagt dan ik. - Doch ik zal opregt met u handelen, ik ben zulks aan u verschuldigd. -

Gij kent mijn wetenschappelijk radicalisme. Ik wenschte zoo gaarne in onze studien vooral in de Theologie die lamme matte traditioneele vormen en methodes te zien vallen, die eene verheffing dier wetenschap onmogelijk maken. Dat rationalismus, waarvan onze Theologie zwanger gaat, maar dat gewoonlijk dood ter wereld komt, - dat rationalisme, dat gij in de bijdragen[339] vindt is mij een gruwel. - Toen ik uitgenoodigd werd door de redactie van den Gids (namen mag ik altans niet in scripto noemen, maar geloof op mijn gezag dat zij beter is, dan gij waarschijnlijk vermoedt) om van tijd tot tijd iets Theologisch te recenséren, nam ik dit gaarne aan en stelde mij voor, ter eene zijde hetgeen ik goed en prijs-selijk vond in de nieuwere Duitsche dogmatiek te releveren, ter andere zijde vooral het denkbeeld aan te dringen, dat het noodig was das Historische und reale im Christlichen Offenbarungs-Anstalt zu sondern und bestaetigen. Mij dunkt het laatste was noodig om een weinig op de hoogte van den tijd te komen. De Gegensaz van Rationalismus en Supranaturalismus, waaraan men hier nog

334 Het oudste, sinds 1665 bestaande wetenschappelijke tijdschrift in Frankrijk, vooral van belang door zijn recensies.

335 C.T. Falbe, *Recherches sur l'emplacement de Carthage, etc.* Paris, 1837. De bespreking van Letronne in Journal des Savants 1837, p. 641-648.

336 Bedoeld zal zijn: Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik. Hrsg. von der Societät für wissenschaftliche Kritik zu Berlin.

337 Theologische Studien und Kritiken. Zeitschrift für das gesamte Gebiet der Theologie. Een in 1828 gesticht en nog bestaand tijdschrift.

338 R. Rothe, *Die Anfänge der christlichen Kirche und ihrer Verfassung*. 1837.

339 De Godgeleerde Bijdragen was het orgaan van de Tielse predikant P. van der Willigen en H.H. Donker Curtius, predikant te Arnhem. Het was de spreekbuis van de orthodoxie en verdedigde het rationeel-supranaturalistische standpunt.

kluift is voorbij, maar Hegel en zijne school hebben het noodig gemaakt om toe te zien, dat het positive en historische zich niet in wijsgeerige Ideeen oplost. En echter onze Orthodoxisten, die gedurig van *leer des bijbels* spreken, die de openbaring stellen in de mededeeling van rede-ideeen, die van accommodatie tijdelijk en plaatselijk[340] etc. spreken (en zich de vraag niet doen of durven doen, waarom God zijne openbaring door Christus niet in een meer verlichten tijd heeft medegedeeld, als wanneer de zaak, de stof, niet onder den vorm zou hebben geleden), onze Orthodoxisten, schoon zij *twee* Stufen lager staan (want het echte Rationalisme ligt nog tusschen beiden) banen voor eene zoodanige oplossing onwetend den weg. Mijne ideen heb ik zooveel mogelijk tot grondslag mijner Recensien genomen en in dien geest heb ik eerst Reddingius over Schleiermacher[341] en vervolgens de Dissertatie van Scholten de Amore Dei[342] gecritiseerd. Ik wenschte dat ik in het laatste stuk nog duidelijker gemaakt had, dat liefde Gods een geheel transcendent idee is, dat niet als leer kan medegedeeld worden, maar geheel en al der Erfahrung anheim musz fallen, dat het uit de ondervinding van Christus en dergenen die in hem zijn, moet afgeleid worden. Doch schrijvende wordt ons dikwijls eerst onze eigene bedoeling helder of ten minste clair-obscur. Gij verkeert in gedurigen barensnood zonder nog regt te weten wat de vrucht zal zijn. - Hoe het zij, want ik moet terugkeeren van mijne uitweiding, ik nam de mij opgedragen taak aan, onder voorwaarde dat ik de medehulp had van andere *jonge* Theologanten die in eene rigting van vooruitgang waren. Men verzekerde mij zulks en aangenaam was het mij eene homogeene denkwijze bij den recensent van Merle d'Aubigné in den Gids (soit dit entre nous Ds. Tideman van Rotterdam) aan te treffen.[343] Men vroeg mij, of ik nog anderen wist, en aan wien men b.v. *Waarheid in Liefde* moest inzenden. Ik noemde U, want ik vreesde het Groninger Tijdschrift, waarvan de strekking uitmuntend is in handen te zien vallen van den een of anderen zoo zij zich noemen *Supranaturalist*. Gij zond mij de stukken terug en ik drong niet verder aan, omdat ik wilde wachten tot dat de jaargang voltooid was, en ze u dan nog eens dacht toe te zenden: Maar zie, men schreef u buiten mijn weten, men noodigde u uit en vroeg naar de recensie van Waarheid in Liefde. Onschuldig was ik de oorzaak van het misverstand en moet de zaak goedmaken. De vier nommers liggen ten mijnent, en ik zal ze bij het overige pakken en u toezenden.

Het gaat den Gids ondanks vele tegenwerking goed en de Recensien worden er doorgaande beter op. Hoe langer hoe meer wordt hij het orgaan der jongere

340 Volgens de accommodatie-theorie hadden Jezus en de apostelen zich in vele opzichten geschikt naar het bevattingsvermogen hunner tijdgenoten.

341 *Het Christelijk geloof van Schleiermacher in verband tot het Rationalismus beschouwd,* Groningen, 1836 was van de hand van J.H. Reddingius Gzn. De recensie in De Gids 1837, Boekbeoord. p. 64-76 en 118-132.

342 Zie noot 322.

343 J.H. Merle d'Aubigné, *Geschiedenis der Hervorming in de zestiende eeuw,* vertaald door en vermeerderd met eenige aanteekeningen van J.J. le Roy. Dl. I, afl. 1. Rotterdam, 1837. De recensie in De Gids 1837, Boekbeoord. p 421-429 Voor Tideman zie noot 49.

kracht en het eigendom van de partij der beweging zonder echter Romantiek of revolutionnair te zijn. Men streeft er na om aan alles hoe langer hoe meer een wetenschappelijken tint te geven. En in vaderlandsche geschiedenis en taal, in de belles Lettres is hij dunkt mij alle de andere tijdschriften vooruit. Voor regten en medicijnen heeft hij in jongere medewerkers goede ondersteuning gevonden. Pol zelfs is zijner Mennistenclub ontrouw geworden. En zou nu mijn vriend Millies mij de behulpzame hand weigeren om ook iets voor de Theologie te doen. Ik heb de Groningers, zij *mij* geprezen, *ik* heb verteld dat men bij Ullmanns stuk over de Onzondigheid van Jezus[344] de bijdrage in de Studien en Kritiken Was seszt enz.[345] moet vergelijken. *Zij* hebben het gedaan. Ik kan dus niet voortgaan met hun den bal toe te kaatsen. Daarenboven vind ik hun doorgaans in hunne Exegese niet gelukkig; zij dweepen meer met v. Heusde, dan ik in gemoede doen kan: zij rukken hunne Dogmatiek wat meer van de historia dogmatum waarmede zij zamenhangt, los, dan ik wenschte enz enz. Doch ik wil niet vooruitloopen. Eilieve deel uw gevoelen mede. De medewerking zal u weinig tijds kosten. Dat houdt met de beoordeeling van een boek of twee, drie per jaar op. En ik zal zorgen dat U steeds zulke geworden, die gij toch zoudt willen lezen, en waaraan de bestede moeite niet onvruchtbaar is. En in allen gevalle hetgeen u niet bevalt, kunt ge terugzenden, of aanvragen wat u bevalt.

Ik voor mij heb in de laatste tijden weinig aan de Theologische lectuur gedaan. Van der Willigen's boek heb ik niet gelezen.[346] Het is mij echter door Viehoff toegezegd. Ik zie tegen zoo een uitvoerige lectuur op, te meer daar ik er veel lippis et tonsoribus nota[347] in vrees te vinden. Intusschen uwe recommandatie (?) doet mij te meer naar de kennismaking verlangen. De Dissertatie van Prins *over den doop van Jezus* heb ik gisteren ontvangen en bijna uitgelezen.[348] Zoozeer behaagde zij mij. Er is eene goede geest in en veel exegetisch talent. *Credner*[349] wordt gedurig als hoofdautoriteit voor hoogere kritiek, Fritzsche[350] voor Exegese aangehaald. Zeer liberaal wordt het belang der oude Traditie ook bij Interpretatie

344 Karl Ullmann (1796-1865), stichter van de Theologische Studien und Kritiken, die vooral de theologie van Schleiermacher en Neander verbreidden, opende de eerste jaargang van dit tijdschrift in 1828 met zijn verhandeling *Ueber die Unsündlichkeit Jesu.* Een Nederlandse vertaling verscheen in 1834.

345 Inderdaad noemt Bakhuizen in zijn recensie van Reddingius ook een ander artikel van Ullmann, *Was setzt die Stiftung des Christenthums durch einen Gekreuzigten voraus?*

346 P. van der Willigen, *Verhandeling over het eigenlijke wezen des Christendoms*. (Beantw. van een prijsvraag van Teyler's Godgeleerd Genoodschap). Haarlem, 1836.

347 Omnibus et lippis notum et tonsoribus est. Citaat uit Horatius, Sat. 1-7.3.,: aan iedereen bekend.

348 J.J. Prins, *De locis Evangelistarum in quibus Jesus baptismi ritum subiisse traditur*. Amstelodami, 1838.

349 K.A. Credner (1797-1857) was sinds 1832 theol. professor in Giessen en maakte zich op het gebied van de exegese bekend.

350 K.F.A. Fritzsche (1801-1846), theol. prof. in Rostock, vooral bekend door de grammatisch-historische exegese van het N. Testament.

toegestemd. Kortom er is in dit stukje eene liberaliteit die mij voor den auteur inneemt. Ik zal zien of ik er een voor u kan magtig worden.

Voor het overige zit ik meerendeels in de Oudere auteurs: niet omdat ik juist de raad van Grotius lege antiquos, mitte recentiores[351] wil opvolgen, maar omdat zulks voor de laatste handlegging aan mijne dissertatie noodig is. Bij die gelegenheid vergeet ik u mijn vriend niet en noteerde voor ἐνστᾶτα ἥμερα de plaats van Plutarchus in Pyrrho c. 13 εἷς δέ τις ἀνὴρ ἐπιεικής, Μέτων ὄνομα, τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐν ᾗ τὸ δόγμα κυροῦν ἔμελλον ἐνστάσης καὶ τοῦ δήμου καθεζομένου, λαβὼν στέφανον - ἐκώμαζεν eene allerduidelijkste plaats ten bewijze dat ἡ ἐνστᾶσα ἥμερα *de aangebroken dag* is. Zijt gij over de ἐπίουσα in het onzekere ook daaromtrent kan ik u iets mededeelen. Doch ik wacht uw nader schrijven.

Zoo gij u bij uwe Dissertatie[352] over het moeijelijke der oude tijdrekening te beklagen hebt, heb ik daartoe geene mindere reden. De Chronologie der Historia Philosophiae zit bitter in de war. Ter kwader ure heb ik daarvan de bewustheid gekregen. Zij maken hernieuwde studie en veranderingen in mijne stellingen noodzakelijk.

Pol is welvarend. Ons Sanskrietsch gaat langzaam, maar er is geene haast bij en wij zouden geloof ik nog meer werken, indien de zaak door zijne moeijelijkheid nog meer uitlokte. Thans heeft het het voorkomen als of men door aanhoudenden arbeid haar al grootendeels meester kan worden. Intusschen wij spreken nog als blinden van de kleuren, en Goddank, dat deze brief niet gedrukt wordt.

Weet gij reeds dat Toewater de plaats van Palm in de Oost zal gaan vervullen?[353]

Ik vertrouw dat de koude het zijne zal bijgedragen hebben tot het ijsvermaak op de Lek. Ik hoop echter dat de hinkende bode voor uw Cuilenburg niet mag achteraan komen. De stad ligt immers bij dooi weder voor een overstroomingje bloot. Hoe het zij, en of gij welvaart, en of gij u door mij zult laten verbidden, en hoe het met uwe studie gaat meld mij dat alles eens regt spoedig. Groet uwe geachte Mama en geloof mij steeds

T.T.
Van den Brink

P.S. Ik vergat u te schrijven over Geel's Onderzoek en Phantasie.[354] Hm! een uitmuntend boek, een stichtelijk boek, dat ik u daarom niet ter leen kan zenden, dewijl ik er mij dagelijks uit troost en sterk.

Amsterdam 28 Jan. 1838.

351 Lege antiquos, mitte recentiores = Lees de oude schrijvers, laat de nieuwere varen.
352 Voor zover ik weet is deze dissertatie nooit verschenen!
353 W.C.H. Toewater (1813-1844), gepromoveerd tot doctor theologiae te Leiden in 1837, werd predikant te Makassar in 1839. J.A. Palm, overleden op 10 april 1836, was de helper van J.F. Carl Guericke te Solo bij het vertalen van de Bijbel in het Javaans. Hij was met Bakhuizen lid van het dispuut L.O.S. geweest.
354 J. Geel (1789-1862), sinds 1833 bibliothecaris van de Leidse universiteit en buitengewoon hoogleraar, gaf in 1838 een achttal prozastukken uit onder de titel *Onderzoek en phantasie*.

Bakhuizen van den Brink aan J. ter Meulen Hzn.
Amsterdam, 22 maart 1838.

[Poststempel: Amsterdam, 22 [maart 1838]] [355]

Eindelijk, waarde Vriend, een brief, die ik niet met de gewoone verontschuldiging of met terugslagen op den uwen beginnen zal, maar met het oude S.V.B.E.E.V.[356] Voor het overige zal het u evenzeer als mij spijten, dat de strenge winter zoo lang zijne naweën doet gevoelen. Anders zou het saizoen reeds daar zijn, waarin wij in onze kalverentijd, d.i. ettelijke jaren geleden verliefd zouden zijn geworden. Maar in allen gevalle zoudt gij vroeger een brief gehad hebben en ik luchtiger vrolijker levendiger, ik mag bijna zeggen werkzamer geweest zijn, indien het der lente behaagd had, zich aan hare oude statuten te houden.

Ik moet voor alle dingen op eene zaak terugkomen, waarvan wij vroeger spraken. Cees Boon is hier te Amsterdam geweest: lang duurde het eer Zijne Genade tot zijn onderdanigen dienaar kwam: en de onderdanige dienaar was wederkeerig te zeer van de in zwang zijnde principes van vrijheid en gelijkheid doortrokken om ter audientie te verschijnen. - Maar ik stap van dien toon af. Kort en goed Boon heeft mij een bezoek gebragt, en alles was als van ouds. Hoe gaarne zou ik zijn verplaatsing wenschen: maar hoezeer heb ik tevens zijn geduld bewonderd met die Kockenger menigte. Hij zal daar een nuttige al is het minder aangenaame les ontvangen hebben. Thans is er, naar ik hoor, van hem sprake te Sassenheim.[357] En zoodanig een uitslag zou hem zeker hoogst aangenaam zijn. - Grooter ongeluk nog dan de tegenstand en lastigheid zijner gemeente, reken ik het voor hem dat hij van letterkundig en wetenschappelijk verkeer zoo zeer buitengesloten is: terwijl het mij voorkomt dat de fermiteit waarmede hij geweigerd heeft zich in zijne meeningen en gevoelens naar de andere partij te schikken, hem wat al te zeer binnen den kring zijner eigene overtuiging heeft opgesloten. Althans hij is zoo Groningsch als immer. Nu heb ik veel met de Groninger denkwijze op, en het tijdschrift Waarheid in Liefde lees ik doorgaans met genoegen:[358] maar van oppervlakkigheid zou ik die Heeren niet geheel durven vrijpleiten; en nimmer vergeef ik het hun dat zij zich zelve zoo verkocht hebben onder de dienstbaarheid van Prof. van Heusde.[359] Voor Boon zou het derhalve uitmuntend zijn indien hem te Sassenheim de Leidsche lucht eens toewoei.

355 Op het postmerk is de naam van de maand niet leesbaar. In Ter Meulens hand de aantekening in inkt: febr. of maart 1838, in potlood: Amst. In de moderne hand [22 febr. 1838]. Blijkens de inhoud moet de brief van maart zijn.

356 S.V.B.E.E.V. = si vales bene est ego valeo: indien gij gezond zijt, is het goed, mij gaat het goed.

357 Vgl. noot 16.

358 Waarheid in Liefde is het populair-theologische tijdschrift der Groningers.

359 Ph. W. van Heusde, de ‘praeceptor Hollandiae’, was met zijn humanistisch christendom de grote man voor de Groningse richting.

In uw voorlaatsten brief hebt gij omtrent een schat van zaken mijne meening gevraagd. Een echter daarvan heeft mij bijzonder geinteresseerd, en het deed mij te meer genoegen dat ik er u naar hoorde vragen, omdat ik er over het geheel zoo weinig van verneem. Het is het heerlijke boekje van Prof. Geel. Wel mag ik het heerlijk noemen: want toen ik in de maand February laatstleden, ten gevolge van herhaalde koorts vrij lam en lusteloos was, heeft het mijne uuren alleraangenaamst en nuttigst gekort. Gij weet, of gij weet misschien niet, dat ik altoos met Geel plagt te dweepen; dat zijne persoonlijkheid, mij evenzeer aantrok, als de diepe kunde, die ik in hem hoogschatte. Maar zijn Onderzoek en Fantasie heeft alles overtroffen wat nog van hem gezien en gehoord. De verhandeling iets Opgewondens over het Eenvoudige had ik reeds van hem gehoord ik durf niet zeggen, begrepen. Want zij werd toen voorgedragen in de Leidsche Maatschappij, en ik was dus niet in staat hare eigentlijke strekking in verband met de overigen te apprecieren.[360] Intusschen beklaag ik het lot van het boek: men hoort er weinig van spreken, en toch was het er op ingerigt om sensatie te maken. Ten minste ik voor mij vind hier de eenig mogelijke oplossing voor den strijd tusschen romantiek en Classiek. Het boek predikt als het ware het Protestantisme in de kunst. De beschaving, de ontwikkeling des menschdoms is in eene voortgaande rigting. Die rigting moet ook de fantasie volgen: de fantasie [in] de kunst der Grieken stond in verhouding met hunne intellectueele ontwikkeling: ook de onze moet daarmede in verband staan of in verband gebragt worden: in dien zin staat van de voortgang van het onderzoek geen gevaar voor de kunst te vrezen. Men moet geen blijvende norma van goeden smaak, allerminst aesthetische handboeken hebben: goede smaak heeft evenzeer hare geschiedenis, als de geheele menschelijke geest: en eene openbaring van het schoone, bestaat er niet zoo als van het heilige en ware. Ziedaar wat mijns inziens de grondtoon van het boek is, die zich reeds in de ouverture of voorrede hooren laat. Scherp misschien wat al te scherp is de uitval tegen Beets en bovendien geloof ik zal zij onvruchtbaar zijn: want de ander gevoelt zich zelf te zeer om het hoofd te willen of te kunnen buigen: maar alleraardigst is het gevaarlijke en dwaze van die Poezij van het jaar I zoo als *Geel* zegt ontwikkeld, alleraardigst aangewezen, dat de voortgang der beschaving nieuwe oogpunten voor de kunst noodzakelijk maakt. - Het boek is revolutionnair in de kunst, herhaal ik, na al de stellingen nog eens doorgeloopen te hebben: maar zeker bevat [het] veel waars en belangrijks, en nog veel meer dat stof van nadenken geeft, dat, hoe het ook ga, allervruchtbaarst worden moet. En omtrent den stijl zult gij het zeker met mij eens zijn, [dat deze] vol geestigheid vol oorspronkelijkheid is.

Nu hebt gij mij nog een menigte prijsvragen opgegeven b.v. den aartsbisschop

360 ‘Iets opgewondens over het eenvoudige’ moet zijn voorgedragen in het laatst van 1832 of begin 1833.

Jacob Geel (1789-1862)

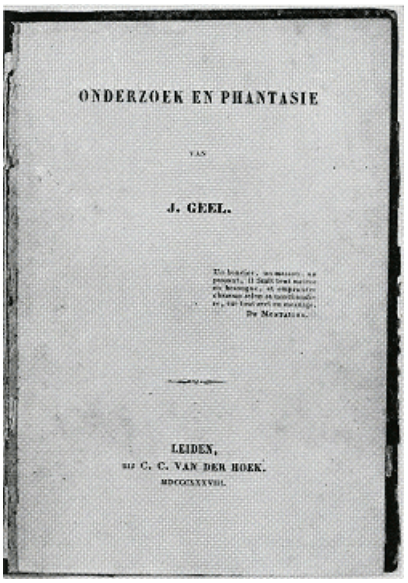
ONDERZOEK EN PHANTASIE

VAN

J. GEEL.

LEIDEN,
BIJ C. C. VAN DER HOEK.

Titelblad
Zie p. 174

van Keulen.[361] Lieve vriend, die zaak verveelt mij. Hier in de Kalverstraat hangt het portrait van Zijne Hoogwaardigheid. Als gij dat ziet, dan staat er duidelijk op te lezen dat hij te dom is om een schurk te zijn: en dat zoo schurken hem van den weg helpen hij ter goeder trouw dwaalt. Over mijne landgenooten heb ik zelden zoo vele slechte ondervindingen gemaakt als tegenwoordig. Ik had ze altoos sedert mijn schooltijd voor vrijheidlievend gehouden, maar sedert 1830 zijn zij uit pure haat tegen de Belgen zoo serviel geworden, als de onderdanigste lijfeigene in Rusland. Ik had ze altoos voor verdraagzaam gehouden, maar uit pure haat tegen de pastoors houden zij tegenwoordig alle Roomschen voor Jezuiten en kwalijkgezinden: en het is een blijk van goeden burgerzin om onze oudere broeders naar alle duivels te wenschen. Een boekje van Robidé v.d. Aa *Oproer en priesterdwang* getiteld lokt mij deze Philippica uit den pen.[362] Ik ken vele Roomschen: daarvan hebben eenige zeer weinig met het Catholicisme op: anderen ijveren er zeer voor, maar die dwalen ter goede trouw, al zouden zij u ook uit overtuiging verbranden. Jezuiten die beter weten, maar het kwaad willen, zoo als men ze tegenwoordig beschrijft, heb ik nooit gezien en op dit punt moet ik zien om te gelooven. Liever dus dan alle de beschuldigingen van Mijnheer den Minister Stein[363] of de wederbeschuldigingen van Signore Lambruschino[364] te gelooven beklaag ik mij over de omstandigheid die menschen en burgers tegen elkander in het harnas jagen. - Voor het overige geloof ik dat van het Catholicisme niets te vreezen is. Al schijnt het zich extensief hier of daar uit te breiden, geloof ik dat het echter inwendig ontzenuwd en krachteloos is. Berekent tegen de schrale aanwinsten der Kerk, eens de verliezen die zij in Frankrijk geleden heeft, en nog steeds lijdt.

Doch nu vervolg en slot hierna. Kwamen wij nog op een nieuw chapitre, dan zou het papier te klein zijn. Het verwondert mij, dat gij mij niets over Guy de Vlaming bij de terugzending geschreven hebt.[365] Nieuws is hier voorts niet. Groet uwe familie opregtelijk van mij en schrijf mij, of gij nu voldaan zijt over

T.T.
Van den Brink

361 Clemens August, Freiherr von Droste zu Vischering, die in 1835 door de Pruisische regering als wijbisschop van Munster tot Aartsbisschop van Keulen was gekozen, kwam met die regering in conflict over het gemengde huwelijk. Hij werd in 1837 in de vesting Minden gevangen gezet. Eerst in 1841 werd hij door Frederik Willem IV vrijgelaten.

362 C.P.E. Robidé van der Aa, *Oproer en priesterdwang, Dichtregelen*. Amsterdam, 1838. Het stukje vond veel kritiek in de pers.

363 Heinrich Friedr. Karl Freiherr vom und zum Stein (1757-1831), de bekende Pruisische minister in de Napoleontische tijd.

364 Luigi Lambruschini (1776-1854), sinds 1836 kardinaal-staatssecretaris.

365 *Gwy de Vlaming,* een van Beets' romantische gedichten, in 1836 verschenen.

Bakhuizen van den Brink aan E.J. Potgieter
Amsterdam, 6 augustus 1838.[*]

[6 Aug.] [366]

Amice!

Voor dat het stuk over G. ter perse gaat, wilde ik u nog wel eens er over spreken.[367] Konde ik u nog tot eene omwerking overreden! Gij zoudt mij een wezentlijke vriendschapsdienst bewijzen. Want G. kan mij zooveel goed of kwaad doen voor mijne volgende carrière: en toch wil ik niet gaarne der waarheid ten zijnen gevalle te kort gedaan hebben. - En toch, wie zal het boek anders recenseren dan een van ons beide, of zoudt gij misschien denken v. Hasselt?[368]

tt

VDB

Bakhuizen van den Brink aan E.J. Potgieter
Amsterdam, eind augustus 1838.[*]

[Amsterdam, eind augustus 1838] [369]

Amicissime!

Hiernevens in grooten haast de correctie terug. Ik heb geen tijd om veel te veranderen. Vervul gij s.v.p. die taak, effen het ruwe en verhelder het duistere. Uw slot bevalt mij. Alleen de aanhaling uit Hasebroek niet. Het past mij niet tegen Geel van poignées en vriendschap te praten. Ik laat dat aan Nayler over.[370] Dus daarvoor s.v.p. eene andere tirade

* Collectie Potgieter. Univ.bibl. Amsterdam. Al 11 s.

366 Hierop in inkt aantekening van Potgieter: 6 aug. RBvDB.

367 Bakhuizens recensie van J. Geels *Onderzoek en phantasie* verscheen in De Gids, 1838, Boekbeoord. p. 461-473, 521-535.

368 Mr. W.J.C. van Hasselt (1795-1864), studeerde te Amsterdam van 1810-1817 eerst medicijnen, daarna rechten te Leiden. Lid van de rechtbank te Amsterdam. Sinds begin 1838 lid van de redactie van De Gids.

* Collectie Potgieter. Univ.bibl. Amsterdam. Al 11 t.

369 Deze brief, die blijkbaar nog eens over de recensie van Geels publikatie gaat, moet dan gedateerd worden na de vorige van 6 augustus en voor de verschijning van de september-(evt. oktober-) aflevering, waarin de twee stukken van de recensie verschenen. De datering van eind augustus lijkt het veiligst.

370 B.S. Nayler, een Engelsman, die in Amsterdam de English Literary Society had gesticht en zich door het houden van lezingen bij de Leidse professoren een zekere naam had verworven, had zich in de hoofdstad ook als uitgever en boekhandelaar gevestigd. Als zodanig gaf hij in juli 1837 Geels vertaling van Sterne's *Sentimental journey* uit, een uitgave, die slecht ging, omdat de tijdschriften, met name De Recensent ook der Recensenten geen aankondiging opnamen. De redacteur Van der Hey was tevens uitgever en boekverkoper en beschouwde Nayler als ongewenste concurrent. Dit leidde tot een correspondentie tussen hem en Geel, die door deze laatste werd gepubliceerd in 1837. Geel maakte aan de zaak een einde door een verzoenende brief in de Avondbode van 21 dec. 1837, maar Nayler publiceerde in 1838 nog een anonieme brochure *Pillen voor Recenserende Geleerden te slikken en Beenen voor Heeren Boekhandelaren te kluiven,* waarin hij Geel ophemelde en zich van zijn stijl bediende. Een bedenkelijk stuk!

[handtekening ontbreekt]

Bakhuizen van den Brink aan E.J. Potgieter
Amsterdam, eind oktober 1838.[*]

[Amsterdam, eind oktober 1838] [371]

Amice!

Ik heb heden middag J. Petrinius[372] gesproken, die zeer in de vlugt was over zijne *Windmuzijk*. Zijn onduidelijk schrift heeft hem een regt malicieusen trek gespeeld want verbeeld u: de ware lezing is *Woudmuzijk*.[373] Ik heb hem beloofd het u ten spoedigste mede te deelen opdat gij het nog zoudt kunnen veranderen en anders onder de *errata* noteeren. Vale

tt.
V.d. Brink

Bakhuizen van den Brink aan J. ter Meulen Hzn.
Amsterdam, 18 november 1838.

[ontvangen 19 November 1838] [Amst] [374]

Amicissime!

Primo: heb dank voor uwen brief: secundo Voor het daarbij toegezonden stuk tertio voor de gelegenheid die beide mij aanbieden eens aan u te schrijven.

October ging voorbij en gij zaagt mij niet verschijnen. Knor niet op uwen getrouwen vriend: misschien bedroog die maand hem nog meer in zijne verwachtingen dan u. Altans zijn 31 dagen waren verdwenen zonder dat ik het bijna gewaar werd: mijne werkplannen had hij te leur gesteld: altans ik was niet zoo verre gevorderd als ik hoopte om de reis naar u te ondernemen.

En toch bezocht ik Boon, ik hoopte er u te vinden, vergeefsche hoop. Mijn

* Collectie Potgieter. Univ.bibl. Amsterdam. Al 11 p.

371 De almanakken zijn ongeveer twee maanden voor het begin van het nieuwe jaar gereed, zodat deze brief wel op eind oktober te dateren valt.

372 Janus Petrinius is het pseudoniem van Jan Pieter Heije.

373 Onder Heijes eigen naam komt in Tesselschade, Jaarboekje voor 1839, p. 238-243 (d.i. op het einde van het deeltje) voor: *Geldersche liederen,* waarvan het derde getiteld is *Woudmuzyk*.

374 Aantekening van Ter Meulen in inkt: ontvangen 19 November 1838. - in potlood: Amst.

goede Cees stond omringd van dunne en dikke dominés allen hinkende op twee gedachten, de inaugurele preken en de inaugurele ham, dien (his oculis vidi)[375] dien zij niet minder hulde bewezen, dan hunnen nieuwen collega. Cees ontsloop aan hunne collegiale praatjes en pijpjes om zijne middagpreek in de eenzaamheid te herhalen: we wisselden slechts een paar woorden: vandaar dat ik niets van uwe verandering van plan vernam en vergeefs door Sassenheims kerk mijne oogen in het rond liet weiden om een gezigt, dat aan u of uwe familie behoorde te ontdekken.

En nu de preek van den bevestigde. Ik ben een onbarmhartig beoordeelaar: maar ik vrees dat het Groningsche element wat kras op den voorgrond werd gesteld. Gij vraagt wat ik door dat Groningsche element versta? Zoo gij echter het Groningsche tijdschrift Waarheid in Liefde leest, zult gij gemakkelijk het antwoord op die vraag hebben. De Groninger Heeren namelijk zijn deels door eigen onderzoek, deels door opgevangene klanken uit Duitschland tot het resultaat gekomen dat de hoofdzaak van het Christendom Christus zelf is: dat wil zeggen zijne persoon in hare ongedeelde verschijning, niet zijn leer, dan wel zijn geheele bestaan en werkzaamheid hier op aarde. Zij hebben derhalve tot leus om niet van eene Openbaring Gods *door* Christus maar van eene openbaring Gods *in* Christus te spreken. Van harte juich ik hunne meeningen toe, zoo zij [zich] slechts uit hunne rhetorische declamatie langs een verstandelijken weg wisten op te werken: maar helaas zij blijven veelal aan de woorden hangen, wagen niet wijsgeerig rekenschap te geven van hetgeen zij onder de woorden verstaan, en kuijeren dus veeltijds in een cirkel rond. - Nu weet gij den tekst van Boon - Het was Phil. I. 2 *het leven* is mij Christus. De verdeeling: deze Paulus leefde 1° *in,* 2° *door* en 3° *voor* Christus. De zaak is mij wel, als mij maar duidelijk omschreven wordt wat er onder die praepositien verstaan wordt. Ik begrijp b.v. dat men zeggen kan ‘Paulus leefde *in* Christus dat wil zeggen *door* en *voor* Christus: maar hoe men het algemeene begrip *in* Christus leven later *coordineeren* kan met de bijzondere begrippen *door* en *voor* is mij duister. Ik geloof dat het Boon ook duister zou geweest zijn, indien hij niet op Groninger wijze aan de woorden was blijven hangen, maar daarentegen de zaak dieper had doorgedacht.

Overigens was de preek goed en rijk aan welvoorgedragen en belangrijke zaken. Boven alles zij voldeed der gemeente en den notabelen van het dorp zeer. Ik hoorde aanmerking maken over de scherpe en eenigzins bittere toon, die in het stuk heerschte: maar hierin zie ik geen bijzonder gevaar: het is het gevolg van de verhouding, waarin Boon tot zijne vorige gemeente stond. Thans nu hij een beter gehoor en eene gelukkiger standplaats heeft zal zich dat alles van zelve verzachten. - Sinds dien tijd heb ik Boon niet wedergezien maar zoowel van als omtrent hem de beste berigten ontvangen.

En nu omtrent uw stuk over Jan Luyken. Ik dank u voor de lezing, en kan rondborstig zeggen dat het mij *goed* bevallen is. Het zal geloof ik ook uw gehoor

375 His oculis vidi = ik heb het met mijn eigen ogen gezien.

best voldaan hebben. Ik voor mij heb het zwak mij moeijelijk op het populaire standpunt te kunnen verplaatsen: ik moet daarom bij gissen mij bepalen: maar gis dan ook dat het geheel aan de behoeften uwer hoorders beantwoordde. - En wat wilt ge dat ik aanmerken zal. Ik zou eene andere ik zeg niet betere verhandeling geschreven hebben, maar ik zou mij andere hoorders hebben voorgesteld wat dieper enkele punten opgehaald - en welligt mijn doel gemist hebben. In vele opzigten is Jan Luyken eene rijke stof: als kunstenaar, als mensch, als dichter. Als kunstenaar herinner ik mij eene opmerking ergens gelezen te hebben, die u misschien te pas had kunnen komen. Het is deze: hoe heeft het zachte effene kalme gemoed van J. Luyken behagen gehad om vooral aan tooneelen van wreedheid schrik en verwarring zijne krachten uit te putten? Denk aan de platen van Sodom en Gomorrha, de verovering van den tweeden tempel door Pompejus, waarin het bloed langs de trappen stroomt, van den ondergang van Jerusalem,[376] van de moord van Naarden, de Spaansche furie te Antwerpen, de verovering van Maastricht enz.[377] Voeg hierbij dat Luyken inderdaad hier al zijne fantasie aanwendde om de schrikkelijke toestanden regt schrikkelijk te maken: ik zou u hier moeten hebben om u alles aan te wijzen en zou u dan vragen of men van Luyken als plaatsnijder zou kunnen zeggen hetgeen gij bl. 8 gezegd hebt ‘dat het met het karakter van hem overeenkwam die al het ijdele en onnoodige vaarwel gezegd, en in woorden en werken altijd eenvoudigheid en juistheid vereenigde.’ Teregt roemt gij zijne weinige maar fiksche trekken: doch deze behooren aan zijn tijd, Rembrandt was daarin voorgegaan en de invloed van dezen grooten man op Luyken is niet zoo moeijelijk aan te wijzen. Ik verklaar mij dus liever de zaak: Luyken had eene wilde levendige gloeijende fantasie en in zijne bijbelsche historieprenten vertoonde zich deze in al hare kracht. Ik wil hier een stap verder gaan. Die fantasie die in den plaatsnijder leefde, leefde ook in den dichter. Er is veel gepraat over de Duitsche lier. Luyken zelf heeft op zijn vroeger werk een blaam geworpen en gij hebt die door uwe verhandeling voortgeplant. Hebt gij die duitsche lier gelezen? Ik heb het altoos een allerliefst boekje gevonden, eene waardige navolging van Hooft, het uitvloeisel eener zinnelijke opgewekte sterk gekleurde verbeelding. Als kunstwerk reken ik het [tot het] beste van Luykens poetischen arbeid. En nu 's mans latere poezy. Te regt hebt gij aangemerkt dat zijne vlugt zich boven Cats verhief: dat hij verreweg minder eentoonig was dan die dichter. Ligt de oorzaak hiervan in de oorspronkelijke kracht van 's mans [? Vermoedelijk: hartstocht] die slechts door zijne godsdienstige overtuiging bedwongen werd? Ik weet het niet: want als ik ter andere zijde de godsdienstige

376 De platen over Sodom, de verovering van de tempel en de verwoesting van Jeruzalem vindt men in Flavius Josephus, *Alle de werken*. Amsterdam, 1704. Dl. I. p. 18 en p. 124 en dl. II, p. 689.

377 De platen over de moord te Naarden, de Spaanse Furie en de verovering van Maastricht bevinden zich o.m. in Hoofts *Nederlandsche Historien*. 4de druk, Amsterdam, 1703. Dl. I, p. 228 en p. 472 en dl. II, p. 640.

poezij van een de Decker[378] (of van de navolgers van Vondel, Vollenhove[379] en Brandt[380]) met die van Luyken vergelijk dan rijst de vraag bij mij op: waaraan het zij toeteschrijven dat de dichter, wiens geest zich in de Duitsche lier zoo krachtig had vertoond zich niet tot de hoogte der genoemde dichters heeft kunnen verheffen in zijne godsdienstige poezij?

Gij ziet dat ik langs dezen weg welligt tot een ander resultaat zou gekomen zijn: en evenzeer de aanmerking van de Vries in zijne geschiedenis onzer dichtkunst zou billijken:[381] dat de puriteinsche vroomheid, waaraan zich Jan Luyken sedert overgaf, over het geheel zijner poezij schadelijk is geweest. Ik voor mij zou niet gaarne eene godsdienstigheid in bescherming nemen, die schadelijk en vijandig voor de kunst geweest is, of hare strenge eischen geheel van dweeperij vrijpleiten.

Staat dus van deze zijde beschouwd Jan Luyken niet zoo hoog als dichter in mijne schatting (immers ik zou oordeelen dat hij een man van uitmuntende aanleg was: maar wiens streng puriteinsche godsdienstigheid een knellende boei voor de vlugt van zijn geest was) van de andere zijde hadt gij het voorwerp uwer lofspraken nog hooger kunnen verheffen door hem niet alleen met Cats: maar vooral met Claas Bruin[382] en Lodestein[383] te vergelijken. Eene dergelijke beschouwing had dunkt mij gepaster geweest dan die van de tijdsomstandigheden waarin hij leefde. Ik zie niet dat die noodzakelijk op eene zoodanige stemming van den geest als gij in Jan Luyken opmerkt, invloed moest hebben, te meer, daar ik bij vergelijking met Lodestein, die meende als wraak en boetheraut voor zijne tijdgenooten te moeten optreden, mij weinig verzen van dergelijken aard bij Jan Luyken herinner.

Gij hebt mij op den regterstoel geplaatst en met schandelijke onbeleefdheid beantwoord ik uw vleijend vertrouwen. Ik stap dus van mijne kritiek af en bespaar de rest voor eene mondelinge ontmoeting: te meer daar op het oogenblik uw broeder mij uwe Verhandeling komt afhalen. Dus over iets anders.

En dus aan dingen denkende, die u en mij beide evenzeer interesseeren, moet ik u verhalen dat ik onlangs ergens ter Haar ontmoet heb, dien ik zeker in acht jaar [niet] gezien had. Het gaf mij dubbeld genoegen omdat ik in hem ondanks veel Dominé'skalmte echter geen zweem van Dominé's-wichtigheid vond. Hij was op zijn vertrek naar Leiden, waar hij aanstaanden Zondag zal bevestigd worden. En zag met niet veel vrolijkheid naar zijne nieuwe standplaats op.[384] Het be-

378 Jeremias de Decker (1609-1666), dichter van stichtelijk-huiselijke poëzie.
379 Joh. Vollenhove (1631-1708), predikant en in zijn tijd gevierd dichter van deftige poëzie, navolger van Vondel.
380 Geraerdt Brandt (1626-1685) behoort tot de kring van Vondel, wiens leven hij beschreef.
381 Jer. de Vries, *Proeve eener geschiedenis der Nederduitsche Dichtkunde*. 2de dr. Amsterdam. 1835-36, Dl. II, p. 127.
382 Claas Bruin (1671-1732), schrijver van veel stichtelijke rijmelarij.
383 Jodocus van Lodensteyn (1620-1677), predikant en piëtistisch dichter.
384 Bernard ter Haar (1806-1880), studeerde 1823-1826 te Amsterdam en ging daarna naar Leiden. Na Van 1835-1838 te Arnhem te hebben gestaan, werd hij in 1838 naar Leiden beroepen.

koorlijk Arnhem vervulde geheel zijn geest en verbeelding en ik geloof hij heeft er regt toe. Te Leiden zal hij zich omgeven gevoelen van stijve heerschzuchtige collegas: onaangenaam is daar de betrekking van predikant geplaatst tusschen hoogleeraren die met stijven hoogmoed op u nederzien en vrolijke levenslustige en levensmoedige jongelui beneden wier ideaal ieder stadspredikant verre blijft. En Leidens burgerij! Cui non dictus Hylas![385] Hoe lieve jongens het zijn, daar gewagen de couranten van. Ter Haar heeft in de laatste tijden een nieuwen vlugt genomen. De fraaije verzen, die hij vroeger aan portefeuille hield heeft hij uitgegeven. Was het om dat hij sympathie meende te vinden bij onze jongere dichters? Altans zij schijnen die voor hem gevoeld te hebben en eene berijmde Legende uit den Apostolischen tijd Joannes en Theagenes (de historie van den Apostel met den knaap die roover geworden was) ligt voor mij op tafel.[386] De trant van Beets schijnt op ter Haar een invloed gehad te hebben, die zich zelfs in zijne versificatie vertoont. Het descriptief is het gelukkigste in zijn stuk: altans de eerste en derde zang bevat meesterlijke brokken: in de fabel is veel plan en juist oordeel: in de bewerking kan ik de toon van heldere Godsdienstigheid, die in geene mystieke middeleeuwsche denkbeelden verwen voor de poezij zoekt niet hoog genoeg, roemen: het dramatische gedeelte is het zwakste: noch de gesprekken noch de handeling zelve zijn zeer boeijend. Met het al blijft het eene fraaije proeve in een eenigzins nieuw genre.

Vader Broes[387] heeft weder een werk uitgegeven ‘Filips van Marnix en Willem de Eerste, eene verzameling van redevoeringen in het instituut voorgedragen.[388] Ik heb het nog niet gelezen: maar alles ziet er verbazend scherpzinnig en origineel uit. Als ik het gelezen heb, schrijf ik eens nader.

En hiermede na mijne groeten aan de uwen sluit ik deze brief, wier langheid vooral op pag. 2 en 3 een bewijs moet wezen van de opregtheid waarmede ik steeds blijf

tt.

Van den Brink

Bakhuizen van den Brink aan E.J. Potgieter Amsterdam, december 1838.[*]

385 Cui non dictus Hylas puer et Latonia Delos etc. Citaat uit Virgilius, Georg. 3. 6.: Wien is niet verhaald van de knaap Hylas, van Latona's Delos, etc. M.a.w.: Dit is een oude geschiedenis, een bekend verhaal.

386 B. ter Haar, *Joannes en Theagenes. Een legende uit de Apostolische Eeuw*. Arnhem, 1838.

387 Vgl. noot 26.

388 Het boek heet: *Philips van Marnix, heer van St. Aldegonde, bijzonder aan de hand van Willem I: ter inleiding Margaretha van Parma en Katharina de Medicis, Willem I en Hendrik IV*. Amsterdam, 1838-'40. 2 dln. 3 stukken.

* Collectie Potgieter. Univ.bibl. Amsterdam. Al 11 w.

[Amsterdam, december 1838] [389]

Amice!

Hiernevens het Cast. Meisje,[390] uw haat en afgrijzen en de mijne om de waarheid te zeggen. Blijft uw oordeel nu gij het in druk ziet even gestreng het *zal* en *moet* geraieerd worden. Zeg mij uwe uitspraak s.v.p morgen eens mondeling. - Hebt gij nog iets ter aanvulling? Sivaart de Sicke[391] heeft F.[392] met harpijen-klaauwen beetgepakt. Anders zou ik u het begin van iets nieuws voorlezen dat geschikter was voor Dameslectuur in de T.[393] dan voor de koffijhuisbezoekers van den Gids. Enfin gij moet decideeren

tt

V.d.B.

Bakhuizen van den Brink aan E.J. Potgieter Amsterdam, begin 1839.[*]

*In februari 1838 was Mr. C.P.E. Robidé van der Aa afgetreden als redactielid van de Gids. Tot de redactie traden toe Bakhuizen van den Brink, Mr. W.J.C. van Hasselt, Dr. J. van Geuns, de laatste een vriend van Bakhuizen. De spanning tussen Potgieter en Bakhuizen, waarvan deze brief spreekt, hangt wel samen met het feit, dat Bakhuizens nieuwe taak tot geprikkeldheid bij Potgieter leidde. De ogenblikkelijke aanleiding zijn onderhandelingen met Beyerinck, waarschijnlijk omdat deze de financiële situatie van het tijdschrift somber inziet. Verder had blijkens deze brief ook Bakhuizens recensie van het jaarboekje Tesselschade tot Potgieters ontstemming bijgedragen. Dit laatste is ook in zoverre van belang, omdat over het auteurschap van de recensies van de drie deeltjes Tesselschade (voor 1838, 1839 en 1840) de meningen sterk uiteenlopen. Groenewegen (*Everhardus Johannes Potgieter. *Haarlem, 1894, p. 188) schrijft de eerste recensie aan van Hasselt toe, de tweede waarschijnlijk en de derde stellig aan Bakhuizen; J. te Winkel (*Ontwikkelingsgang, *VI, II, p. 5.) schrijft ook de eerste recensie aan Bakhuizen toe, daarin gevolgd door J. Smit (*E.J. Potgieter, 1808-1875. *'s-Gravenhage, 1950), die p. 134 spreekt van 'de recensies die Bakhuizen op zijn (= Potgieters) uitdrukkelijk verzoek in de Gidsjaargangen 1838, 1839 en 1840 ervan schreef'; C.G.N. de Vooys komt in een artikel* Niet herdrukte letter-

389 Dit briefje kan op grond van de inhoud gedateerd worden op einde 1838. *Het Castiliaansche Meisje* is al ten dele in de eerste aflevering van 1839 geplaatst, zodat de drukproeven in december van het vorige jaar gecirculeerd moeten hebben.

390 *Het Castiliaansche Meisje* is door Groenewegen in zijn *Bibliographie der werken van Everhardus Johannes Potgieter* onder nr. 285 met aarzeling aan Potgieter toegeschreven. Hier blijkt nu wel, dat hij niet de schrijver was.

391 *Sivaert Sicke,* de novelle van Bakhuizen in Tesselschade, jaarboekje voor 1840, p. 1 vv.

392 F. = Frijlink, de uitgever van Tesselschade.

393 Tesselschade.

* Collectie Potgieter. Univ.bibl. Amsterdam. Al 11 v.

kundige kritieken van Bakhuizen van den Brink *(Nieuwe Taalgids 39, 1946, p. 2) tot de conclusie dat Bakhuizen van geen enkele recensie de auteur is; ten slotte acht G. Colmjon (*R.C. Bakhuizen van den Brink, *Rijswijk, 1950, p. 85-87), met stelligheid Bakhuizen de schrijver van de twee laatste recensies o.a. op stijlcritische gronden. Deze brief stelt hem in het gelijk. Dat van Hasselt, gelijk Groenewegen zegt, de auteur is van de eerste recensie, lijdt geen twijfel. In een briefje aan Potgieter (coll. Potgieter, U.B., A'dam, An 40^{n}) van ± 14 febr. 1838, dat over provinciale almanakken handelt, zegt hij: 'Utrecht kunt gij morgen krijgen, zoo ook Tesselschade (indien ik geen ophoud krijg) anders overmorgen'. En op 17 febr. (An 40°) heet het: 'Hierbij het slot der beoordeeling der Tesselschade, ik heb er mij af moeten maken, want zat tot over de ooren in het werk. Den Utrechtschen Volksalmanak krijgt ge nog en dan genoeg voor deze maand'. De tweede recensie, die dus van Bakhuizens hand is, vindt men in De Gids 1839, p. 142-155*.

Een gedeelte van deze brief wordt aangehaald in het bovenvermelde werk van Groenewegen, p. 119-120.

[Amsterdam, begin 1839] [394]

Amicissime!

Een enkel woord, dat mij op het hart ligt, na mijn bezoek van heden morgen.

Toen voor twee jaren het plan van de Gids geopperd werd, weet gij dat ik er tegen, dat ik zelfs min of meer geformaliseerd was, over de vorm waarin men mij had uitgenoodigd. Ik had een vrij hartgrondigen haat aan den uitgever zoo als ik nog heb. Toen mij de redactie met u werd aangeboden weigerde ik; alleen, toen ik hoorde dat gij u tot de redactie verbonden hadt, was ik gereed met mijne hulp: eene hulp waaraan, ik zeg het zonder gemaakte nederigheid, *gij* geene *behoefte* hadt, maar die nu en dan uw werk welligt verligt heeft. Ondanks mijne preventien leverde ik in het 1e nommer voor Mengelwerk en Boekbeoordeeling: en sedert dien tijd ben ik in het laatste jaar voor het Mengelwerk uiterst slof geweest, maar heb naar krachten mijn contingent in de Recensien geleverd.

Waarom? Waarachtig niet om Bk,[395] waarachtig niet in mijn belang, die u meermalen betuigde, dat ik naar de eer niet verlangde om een populair schrijver te worden: maar omdat eene meer wetenschappelijke scherpere kritiek mij voor de eer onzer literatuur welkom was. Omdat ik door een getrouw verkeer meende in uwe ideeen en wenschen te zijn doorgedrongen, omdat ik vertrouwde dat

394 In J.H. Groenewegen, *Everhardus Johannes Potgieter*. Haarlem, 1894 wordt op p. 119 deze brief gedateerd op 1838 of 1839. Dit houdt wel verband met de vermelding van het 'voor twee jaren' geopperde plan van de Gids. Aangezien er ook sprake is van een recensie van Tesselschade door Bakhuizen zou dit de recensie van het tweede jaarboekje (voor 1839) in de januari-aflevering 1839 van De Gids moeten zijn. De brief moet dus wel van omstreeks februari 1839 zijn.

395 Bk = Beyerinck.

behoudens verschil in kleine punten ons streven en zoeken één was. Er waren punten, waaromtrent gij geen uitspraak durfdet doen en het was u wel zoo ik de correspondentie met Theologanten of Litteratoren op mij nam en - gij kent mijne gebreken - exceptées les exceptions was ik ijverig om u bij te staan.

Ik wilde het ook thans zijn. In uwe afkeer van B. geve ik u volkomen regt: maar gij zult u herinneren dat de eerste gedachte waarin wij overeenkwamen, was dat de Gids gered moest worden. Ondanks mijne luiheid heb ik er voor geijverd; omdat ik ook u dienst meende te doen: ik schreef volgens afspraak recensie van Tesselschade bij uitsluiting ten uwen gevalle, behoudens de waarheidsliefde, waaraan ik in kritiek altoos veel hecht. Ik was dus verwonderd die recensie als eene *ongunstige* exceptie in het belang van Immerzeel en Beyerinck te hooren beschouwen.[396] - Ik was nog meer verwonderd over eenige sarcasmen, die het voorkomen hadden, als of ik u uit de redactie had zoeken te dringen en mij zelven in plaats stellen. Ik deed geene stap zonder u te raadplegen, maar terwijl ik voor het belang der Literatuur wenschte dat gij op denzelfden voet zoudt continueeren, meende ik aan de eer *eens vriends* verpligt te zijn hem alle onderhandeling met B. af te raden. Ik vervulde die rol van onderhandelaar - kwalijk misschien, maar met de beste intentie. Ik meende op u te mogen rekenen, deels ten gevolge uwer eigene verklaringen, deels omdat ik er eenige aanspraak op maakte: want ook ik had aan de Muzen ten gevalle van H ... en D ...[397], aan de Gids ten gevalle van u mijne medewerking niet ontzegd ofschoon de zaak mij in den beginne *niet* beviel. Ik vermeende, dat gij ten minste de brieven aan een paar correspondenten met wie *gij* vroeger onderhandeld hadt niet zoudt weigeren, terwijl *mijne* brieven nog ter verzending liggen. Ik rekende op dezelfde ondersteuning van u, die ik u betoond had, niet ten gevalle van B. zoo als gij het voordraagt, maar ten gevalle van *mij,* en van de goede zaak.

Zoo ik ze niet vinde, ik ben verre er van u dit te verwijten. Wij kennen elkander te lang en te goed en ik weet, dat gij mij even hartelijk bemint als ik het u doe. Er moet dus in het beloop der zaak iets zijn, waarin ik gepecieerd heb en dat u hindert. Wat het is kan ik niet ontdekken: en daarom verzoek ik openhartigheid. Want in de laatste tijden was hetgeen ik deed in uwe oogen den eenen dag goed, den anderen niet. Wat ik van mijner zijde herstellen kan, wil ik doen. Daarom verzoek ik *openhartigheid*. Bedrieg ik mij en is uwe houding alleen het gevolg van temporele invloeden: dan vraag ik van u dezelfde ondersteuning en ijver, die gij *met regt* van mij zoudt verlangd hebben.

Ik schrijf dit: omdat ik u morgen mondeling hoop te spreken opdat wij dan over de zaak of nooit weder zouden spreken of in nadere explicatie konden treden onverminderd de hartelijke vriendschap waarmede ik steeds blijf

Uw oprechte vriend
V.d.B.

396 Blijkbaar wordt hier bedoeld, dat een wat minder gunstige recensie in het belang is van Immerzeel, de uitgever van de Muzenalmanak en van Beyerinck als uitgever van De Gids.
397 H ... en D ... = Heije en Drost.

Bakhuizen van den Brink aan E.J. Potgieter
Amsterdam, eerste maanden van 1839.[*]

[Amsterdam, eerste maanden van 1839] [398]

Amicissime!

Hiernevens vooreerst wat stof voor Siewaart Sicke, morgen zal de rest volgen. Ik ben niet bij u aangekomen en heb nog den projectbrief niet geschreven, omdat ik gemerkt heb dat gij er zooveel tegen hadt, en ik u niet in conscientie-zwarigheden wilde brengen. Ik blijve er echter bij dat ik er zooveel zwarigheid niet in zie, quand même gij mij van de allergevaarlijkste geele koorts beschuldigen zoudt.[399] Als het weder morgen avond niet *al te* slecht is, kom ik zelf in persoon bij u aan. Vale

T.T.

v d Brink

Bakhuizen van den Brink aan E.J. Potgieter
Amsterdam, laatste kwart van 1839.[*]

Dat Bakhuizens medewerking aan De Gids zich niet enkel tot originele bijdragen of recensies bepaalde blijkt uit deze brief. De 'Mengelingen' eisten veel! Ten bewijze, hoe er onder hoge druk vertaald moest worden nog het volgende niet te dateren briefje: 'Amicissime! Gisteren avond was ik reeds om half negen terug van - maar gij vermoedt het. Ik geloof dat het Eugenie begon te verveelen zoo dikwijls ruzie met haar man te hebben en dat zij daarom zeer koud speelde - Hoe het zij: ik had allen tijd om nog vier of vier en een halve bladzijde te vertalen. Zoo ik slechts een boek had. Ik wachtte op d'Israeli vergeefs. Ik zit er te gruwelijker in omdat Spin absoluut kopij wil en anders beloofde niet klaar te zullen zijn. Zend mij dus zoo spoedig mogelijk een boek. En ik zal à tort et à travers vertalen'. (U.B. A'dam Al 11 bc).

[Amsterdam, laatste kwart van 1839] [400]

Amice!

Ik heb het gisteren zoo drok met vertalen gehad, dat ik niet in de gelegenheid

* Collectie Potgieter. Univ.bibl. Amsterdam. Al 11 q.

398 Aangezien er in het eind van 1838 al melding wordt gemaakt van *Sivaert Sicke* zou deze brief wellicht in de eerste maanden van 1839 te plaatsen zijn.

399 Er is hier blijkbaar sprake van een brief aan Geel.

* Collectie Potgieter. Univ.bibl. Amsterdam. Al 11 at.

400 In deze brief is sprake van twee schetsen in *Het Noorden in omtrekken en tafereelen, II,* dat in de eerste helft van 1840 verscheen. Omdat Potgieter op dit tijdstip nog druk aan deze schetsen schrijft, zou de datering van deze brief in het laatste kwartaal van 1839 wel het meest aannemelijk zijn.

geweest ben bij u aan te komen. Derhalve is deze dienende om mij te informeren in hoeverre gij met uwe Catharina klaar zijt of klaar kunt komen.[401]

Ik schrijf dit opdat de jongen geene dwaze boodschap doe.

Ik heb niets tegen den afloop van Violante.[402] Maar in het gesprek van Adolf en Erik zou ik gaarne een weinig tusschen beiden spreken. Het is al te duidelijk, dat de eerste het verliezen moet. - Eilieve wat worden de vrouwen op de bals en de casino's: doch daar vergeet [ik] dat gij gezegt hebt:

> Vraag aan die school geen zedige jonkvrouwe
> Geen moeder of enz.

Ik weet niet, waar gij eindelijk de andere helft van het menschelijke geslacht heenbrengen zult tenzij om boterhammen te smeeren en kousen te breijen. Allerminst bevredig ik mij met uw antediluviaansch-populatiesysteem, waarvoor gij de woorden van den grooten insteller der conscriptie aanhaalt.[403] Doch over alles nader. Ik ben zoo edelmoedig u hiernevens Alph. Karr[404] te zenden opdat gij daarin eenige grove uitvallen lezen kunt. Vale.

Violante breng ik heden terug

tt.

V.d. Brink

Bakhuizen van den Brink aan E.J. Potgieter Amsterdam, laatste kwart van 1839.[*]

[Amsterdam, laatste kwart van 1839] [405]

Amice!

Hiernevens de proef waarop ik eenige aanmerkingen heb opgeteekend. Jammer dat de krankzinnige de moord der Stures verhalen moet. Het tragische van het geval wordt misschien den lezer niet regt duidelijk. Mij altans was alles helderder toen ik uit uwen mond het verhaal hoorde dan nu ik [het] uit die van Erik lees. Is het niet mogelijk den krankzinnige voor een oogenblik den mond te snoeren

401 Catharina is wel de gelijknamige figuur uit ‘Eene zamenspraak op het slot Westerås. 1573’ in *Het Noorden in omtrekken en tafereelen. II* (Werken IV, 1886), p. 160-184.

402 Violante = ‘Langs de oever van het meir Wenern. Violante’ in *Het Noorden* II (Werken IV, 1886), p. 27-68.

403 Vgl. p. 58: ‘Ge zult u nog beroepen op het antwoord van Napoleon, toen zij [Mad. de Staël] hem vroeg, welke vrouw hij het hoogst schatte en hij haar als petit caporal antwoordde: ‘Zij die de meeste kinderen heeft gebaard.’

404 Alph. Karr (1808-1890), Frans journalist en schrijver.

* Collectie Potgieter. Univ.bibl. Amsterdam. Al 11 au.

405 Op dezelfde grond als bij de voorgaande brief wordt deze geplaatst in het laatste kwart van 1839.

om den schrijver aan het woord te laten komen. - Maar misschien is het te laat en dan is mijne aanmerking onbeleefd.[406]

Midsommar[407] vind ik tot dusverre zeer mooi. Beyerinck is verlegen om den eersten brief van den Heer Ouwerkerk de Vries aan de Redactie van den Gids. Ik heb hem reeds naar v.H.[408] gerenvoyeerd bij wien ik meende dat alle papieren van de Gids berusten. Doch deze zegt dien brief niet te hebben. Reeds gisteren had ik er u naar willen vragen: doch het ontging mij. Zie S.V.P. eens onder uwe papieren.

T.T.
V.d. Brink

Bakhuizen van den Brink aan J. ter Meulen Hzn. Amsterdam, 18 november 1839.

Uit deze blief blijkt, dat het met de correspondentie tussen Bakhuizen en Ter Meulen op een eind loopt. Er is juist een jaar verlopen sinds de vorige brief en ook de ondertekening is zo formeel, dat het niet verbaast hiermede het slot van de briefwisseling tussen hen beiden voor ons te hebben.

[18 November 1839] [409]

Waarde Vriend!

Ik had gehoopt heden ochtend tot een langen brief al den tijd te zullen hebben; maar herhaalde ophoudingen maken het mij moeijelijk zoo veel te schrijven, als ik wenschte. Beginnen wij daarom met het voornaamste en dat is uw engagement.[410] Ook zonder mijn schrijven kondt gij gissen dat mij zulks veel genoegen deed: maar gij hadt wel een weinig verdiend dat ik u niet aanstonds feliciteerde. Want uw brief was een meesterstuk van verliefden stijl, zoodat er overal van *Zij* en *haar* gesproken werd, als ware Zij en Haar zooverre bekend als er menschen woonen. Vergeef mij echter mijne onwetendheid. Uwe eerste brief onderrigtte mij slechts dat er eene *Zij* was, en dat gij op *Haar* zoo verliefd waart, als het mogelijk is verliefd te zijn maar zij gaf mij geenerlei aanduiding wie die *Zij* was, en waar te vinden. Het laatste heb ik echter uit uw allerlaatsten brief bij consequentie op kunnen maken. - Wat het eerste betreft is haar beeld met zulke

406 Dit gaat andermaal over ‘Eene zamenspraak op het slot Westerås’.
407 Bedoeld is ‘Mid-sommar te Stockholm’ in *Het Noorden* II (Werken IV, 1886), p. 185-248.
408 v.H. = van Hasselt.
409 De datering van deze brief is door de bekende moderne hand met potlood geschied. Waarschijnlijk berust deze op de kennis van de datum van de verloving, waarvan hier sprake is.
410 J. ter Meulen is verloofd met Christina Henrietta Bohn (1806-1892), waarmede hij in 1840 in het huwelijk zal treden.

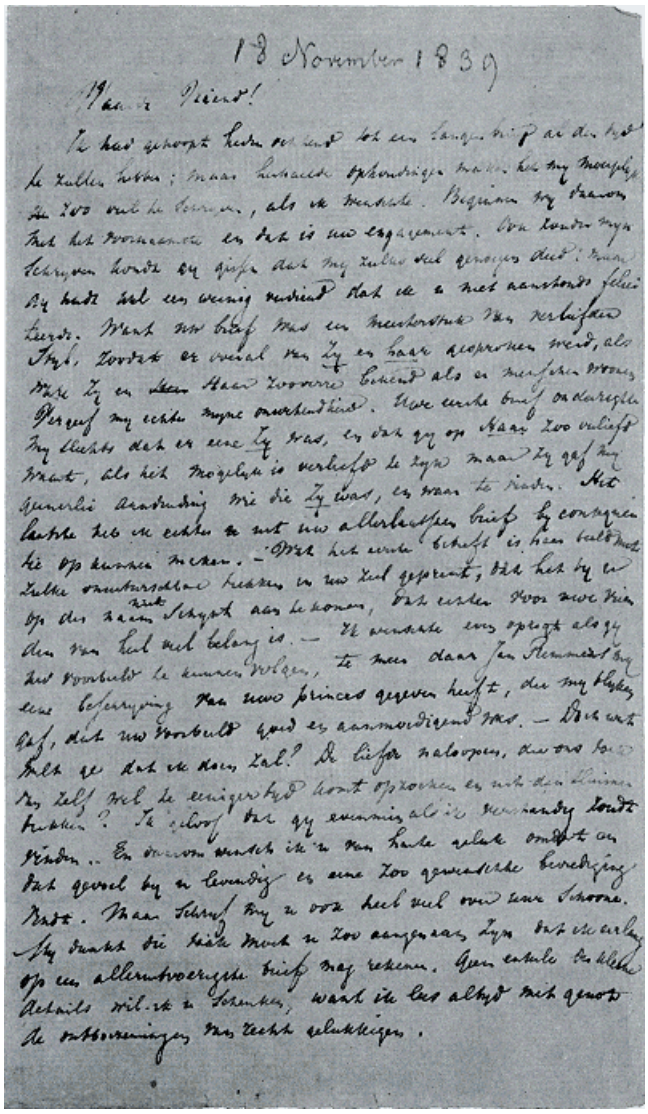

Laatste brief van Bakhuizen van den Brink aan Jan ter Meulen

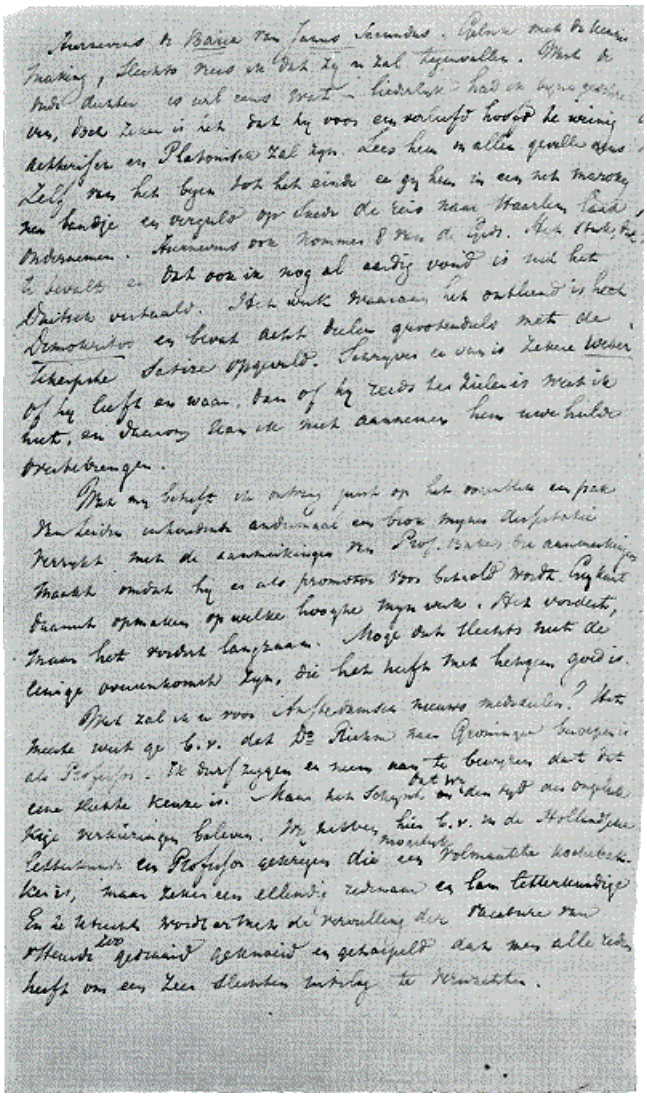

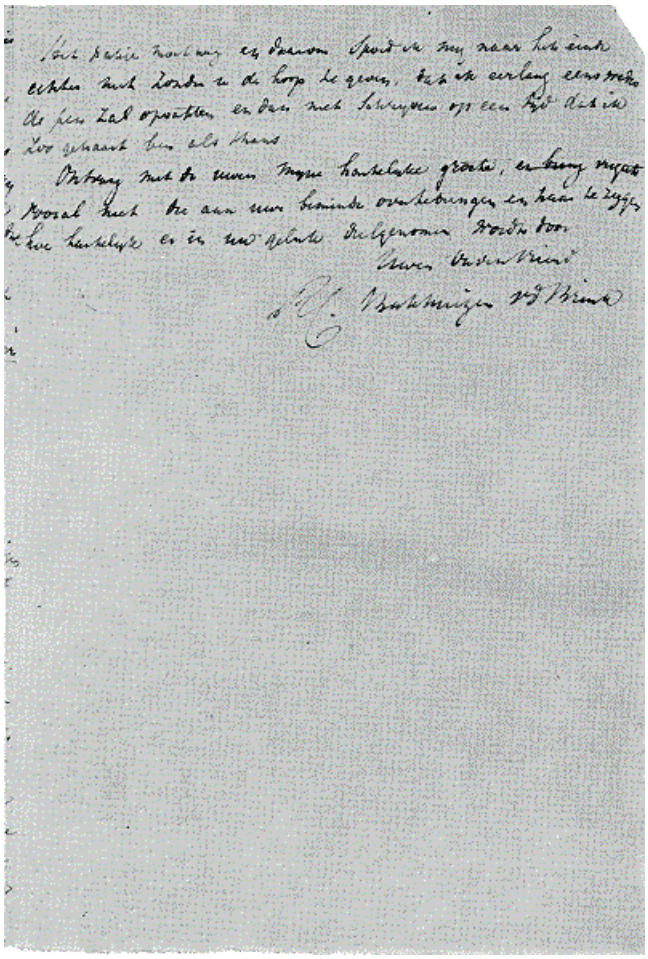

onuitwischbare trekken in uw ziel geprent, dat het bij u op den naam niet schijnt aan te komen, dat echter voor uwe vrienden van heel veel belang is. - Ik wenschte even opregt als gij uw voorbeeld te kunnen volgen, te meer daar Jan Remmers[411] mij eene beschrijving van uwe princes gegeven heeft, die mij blijken gaf, dat uw voorbeeld goed en aanmoedigend was. - Doch wat wilt ge dat ik doen zal? De liefde naloopen, die ons toch van zelf wel te eeniger tijd komt opzoeken en uit den sluimer trekken? Ik geloof dat gij [dit] evenmin als ik verstandig zoudt vinden. - En daarom wensch ik u van harte geluk omdat en dat gevoel bij u levendig [is] en eene zoo gewenschte bevrediging vindt. Maar schrijf mij [n]u ook heel veel over uwe schoone. Mij dunkt die taak moet u zoo aangenaam zijn dat ik eerlang op een alleruitvoerigste brief mag rekenen. Geen enkele der kleine details wil ik u schenken, want ik lees altijd met genot de ontboezemingen van recht gelukkigen.

Hiernevens de *Basia* van *Janus Secundus*.[412] Geluk met de kennismaking, slechts vrees ik dat zij u zal tegenvallen. Want de oude dichter is wel eens wat - liederlijk had ik bijna geschreven, doch zeker is het dat hij voor een verliefd hoofd te weinig aetherisch en Platonisch zal zijn. Lees hem in allen gevalle eens zelf van het begin tot het einde eer gij hem in een net marokijnen bandje en verguld op snede de reis naar Haarlem laat ondernemen. Hiernevens ook nommer 8 van de Gids. Het stuk, dat u bevalt en dat ook ik nog al aardig vond is uit het Duitsch vertaald. Het werk waaraan het ontleend is heet *Demokritos*[413] en bevat acht deelen grootendeels met de scherpste satire opgevuld. Schrijver er van is een zekere *Weber*[414] of hij leeft en waar, dan of hij reeds ter zielen is weet ik niet, en daarom kan ik niet aannemen hem uwe hulde overtebrengen.

Wat mij betreft ik ontving juist op het oogenblik een pak van Leiden inhoudende andermaal een brok mijner dissertatie verrijkt met de aanmerkingen van Prof. Bake, die aanmerkingen maakt omdat hij er als promotor voor betaald wordt. Gij kunt daaruit opmaken op welke hoogte mijn werk [is]. Het vordert, maar het vordert langzaam. Moge dat slechts niet de eenige overeenkomst zijn, die het heeft met hetgeen goed is.

Wat zal ik u voor Amsterdamsch nieuws mededeelen? Het meeste weet ge b.v. dat D^{o}. Riehm naar Groningen beroepen is als Professor.[415] Ik durf zeggen en neem aan te bewijzen dat dat eene slechte keuze is. Maar het schijnt dat wij den tijd der ongelukkige verkiezingen beleven. Wij hebben hier b.v. in de Hollandsche

411 Schoolvriend van Bakhuizen en Ter Meulen.

412 Janus Secundus (eig. Joannes Nicolai), die leefde van 1511-1536, is vooral bekend door zijn op de antieke lyrici en Italiaanse dichters geïnspireerde Latijnse liefdedichten *Basia,* die vele drukken en vertalingen beleefden.

413 Bedoeld is *Over neuzen (Uit Democritus)* in De Gids 1839, Mengelingen, p. 337-348.

414 Karl Julius Weber (1767-1832) rationalistisch satyricus, schreef o.a. *Demokritos oder hinterlassene Papiere eines lachenden Philosophen.* 12 Bde (1832-1840).

415 Johann Carel Riehm, uit Duitsland geboortig, kwam in 1814 in ons land, studeerde te Utrecht theologie, waar hij in 1821 promoveerde. In 1829 werd hij predikant te Amsterdam. Het beroep naar Groningen wees hij af.

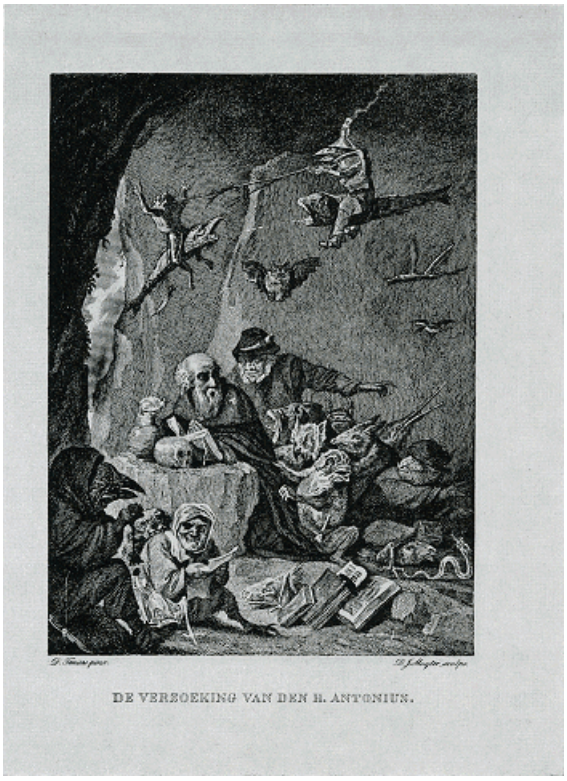

Zie p. 194
Uit: Tesselschade, Jaarboekje voor 1840

letterkunde een Professor gekregen die mogelijk een volmaakte koekebakker is, maar zeker een ellendig redenaar en lam letterkundige.[416] En te Utrecht wordt er met de vervulling der vacature van v. Heusde zoo gedraaid geknoeid en gehaspeld dat men alle reden heeft om een zeer slechten uitslag te verwachten.[417]

Het pakje moet weg en daarom spoed ik mij naar het einde echter niet zonder u de hoop te geven, dat ik eerlang eens weder de pen zal opvatten en dan niet schrijven op een tijd dat ik zoo gehaast ben als thans.

Ontvang met de uwen mijne hartelijke groete, en vergeet vooral niet die aan uwe beminde overtebrengen en haar te zeggen hoe hartelijk er in uw geluk deelgenomen wordt door

Uwen ouden vriend
RC. Bakhuizen v.d. Brink

Bakhuizen van den Brink aan E.J. Potgieter Amsterdam, tweede helft november 1839.[*]

[Amsterdam, tweede helft november 1839][418]

Amicissime!

Ik *moet* heden uit de stad omdat ik op een soort van feest bij de familie Commelin geïnviteerd ben.[419] Gaarne waar ik anders om uwent of laat ik liever zeggen Frijlincks wille te huis gebleven. Ondanks mijzelven heb ik in drie avonden op een blad schoon papier zitten kijken ten einde er letters op te brengen. Maar Teniers leven levert letterlijk niet het minste op en Dewez noemt bijna geene andere namen dan van Hertog Leopold en Don Jan.[420] Wat te doen? Ik hoop dat de inspiratie komen mag! - Geef mij anders stipt op hoeveel blaadjes mij ten dienste staan. Ik zal ze vullen. Maar nooit in der eeuwigheid schrijf ik weder iets bij een plaatje.

tt
V.d. Brink

416 Dit is N.G. van Kampen (1776-1839), die in oktober 1829 als opvolger van J.P. van Cappelle tot hoogleraar in de Nederduitse taal- en letterkunde en vaderlandse geschiedenis werd benoemd. Een veelschrijver en als docent niet in trek.

417 Vgl. noot 120. Van Heusde is in 1840 opgevolgd door Simon Karsten.

* Collectie Potgieter. Univ.bibl. Amsterdam. Al 11 am.

418 Aangezien Bakhuizen blijkbaar onder hoge druk een bijdrage voor Tesselschade 1840 schrijven moet, is de datering op zijn laatst de tweede helft van november 1839.

419 De familie Commelin woonde aan het Manpad te Heemstede.

420 Het gaat over Bakhuizens bijdrage *De verzoeking van den H. Antonius* in Tesselschade, Jaarboekje v. 1840, p. 190-221. Deze werd geschreven bij een prentje naar een schilderij van David Teniers (1610-1690), die hofschilder was van de Spaanse stadhouders Leopold Willem (1647-1656) en Don Juan, bastaardzoon van Filips IV (1656-1659). Met Dewez zal wel bedoeld zijn de *Histoire générale de la Belgique* (1805-1807) van L.D.J. Dewez.

II
Brieven over R.C. Bakhuizen van den Brink

II
Brieven over R.C. Bakhuizen van den Brink

J. ter Meulen Hzn. aan E.J. Potgieter
Bodegraven, 14 september 1869.[*]

Nadat Potgieter blijkbaar ten beurze met Ter Meulen had kennis gemaakt, of de kennismaking had hernieuwd, zond deze hem in 1869 en 1870 een aantal brieven, die niet van voldoende belang zijn om ze hier alle af te drukken. Wij laten hier ter inleiding van de grote brief met zijn herinneringen het belangrijkste over en uit de andere brieven volgen.

De correspondentie begon met een brief van 10 september 1869, waarin Ter Meulen mededeelt 28 brieven te hebben gevonden. Op 12 september zendt hij dan elf brieven, met het verzoek ze hem terug te zenden. Daarna volgt de hierbij afgedrukte brief, waarbij hij de overige brieven zendt, volgens zijn schrijven ten getale van 16, zodat hij om het getal van 28 vol te krijgen, zich òf op 12 september of nu moet vergist hebben. In de brieven van 15 en 16 september geeft hij een aantal namen op van personen, bij wie Potgieter mogelijk inlichtingen krijgen kan en noemt daarbij Kees Boon, met wie Bakhuizen op de Latijnse school geweest is. Hij sluit een brief aan Boon in, die Potgieter kan verzenden, wanneer hij het er mee eens is. Dan volgt een brief van 19 september, die een antwoord is op een schrijven van Potgieter, waarin deze blijkbaar nog eens teruggekomen is op de verhouding van Bakhuizen tot zijn ouders. Ter Meulen schrijft hierover het volgende:

'Gij schrijft mij, dat gij zelf nooit dien gewenschten toon van vertrouwelijkheid tusschen het drietal hebt waargenomen; direct kan ik daartegen niets aanvoeren, maar ook niets vóór; dewijl ik v.d.B. altijd zoo te zeggen zag en sprak in zijn kamer; maar wanneer ik daar hem mij bij zijn Vader te binnen breng, dan deelde deze hem vele politique en beursberigten en nieuws van allerlei aard mede, alle op even solide wijs, dan zag ik dezen altijd met zijn zoon bij dezelfde predikanten trouw ter kerk, Broes, Kakebeen, v.d. Hoeven, dan kon ik natuurlijk niet anders denken dan dat, als v.d.B. het eerste zoo wel als het laatste bij mij met zooveel geestdrift aanroerde, er tusschen hem en zijn Vader een even groote sympathie heerschte als tusschen hem en mij. Wel beschreef hij hem als een man van weinig woorden (dit hoorde ik ook van elders) maar als solide denker, en als iemand van studie. En over zijn moeder heb ik hem nooit anders hooren spreken, dan als hij in zijn brieven over haar schrijft. Op haar geleek v.d.B. meer dan op zijn Vader wat het levendige betreft.'

Ten slotte is ook de brief van 2 april 1870, blijkbaar naar aanleiding van een vraag van Potgieter geschreven, van enig belang. Wij lezen daar:

[*] Collectie Potgieter. Univ.bibl. Amsterdam. Ag 1 [88].

'Mijn Vader had een compagnon in de loodwitk, iemand van liefhebberij, zooals men zegt; deze vond een waterwerktuig uit (ter opmaling van water). Maar door zichzelven en anderen misleid heeft hij ook weer anderen misleid. Op beider naam werd octrooi genomen: successivelijk kreeg ik er kennis aan, en aan wat daarmêe in verband was. En zoo (daar het hart enz. en ik had ook mijn geestdrift) was ook dit meermalen een onderwerp van gesprek tusschen v.d.B. en mij .... Nu, hij zelf niet in het minst mechanicus, werd toch door alle pathos aangetrokken! ... Maar nu de medaille en gelukwensch om harentwille, dat is toch een feit! Weet ge, hoe ik mij dat eenigszins heb kunnen laten aanleunen? Toen de 2 compagnons scheidden, hield daarom mijne ingenomenheid niet op. Er was bij de Maatsij van Nijverheid aanzoek gedaan om eene commissie tot onderzoek; deze kwam na de scheiding en de respective woonplaatsverandering; deze commissie stond ik daardoor hoofdzakelijk te woord en het gevolg was de medaille. Dat geschiedde in 33. Toen eischte de tijd zoo veel niet als zij nu in 70 met regt eischen zou - de zaak heeft ook volstrekt geen gevolg gehad.'

Grote gedeelten van de eerste helft van deze brief vindt men terug in Potgieters Leven van R.C. Bakhuizen van den Brink *(Werken V, 1885), p. 58-61*.

Bovengenoemde brieven van 10, 12, 15, 16, 19 sept. 1869 en 2 apr. 1870 dragen in de Coll. Potgieter, U.B., A'dam, de nrs. Ag I[86], [87], [89], [90], [91] *en Ag I*[124]

Bodegraven verzonden 14 September 1869

WelEdele Heer, Geachte Vriend,

Belofte maakt schuld, doch de eerste niet groot zijnde, is de laatste ook niet om tegen op te zien. - En toch doe ik het! -

Ik zal, mij terstond tot afdoen zettende, zien, wat er van komen zal!

Ik had, schreef ik u, ook herinneringen, die voor mij belangrijk waren! - daartoe begeef ik mij als in de diepte van het grijze voorleden (de dagvlieg), en duik er enkele op. Het is zoo; nevelachtig is de blik op de dingen van toen, en toch kan ik mij het totaal voor den geest brengen, als of ik het heden morgen nog beleefd had, hier en daar, tot in de kleinste details, als of er geen tijd bestaan hebbe of bestaat! Weemoedig aangedaan wordt de stemming der ziel, als zij zoo te gelijk het voorledene en het tegenwoordige gevoelt! Bij zulke gewaarwordingen benijd ik den dichter zijne gave, dat zijne taal in harmonie is met zijn gevoel, en daarmeê andere ontvankelijke geesten overstroomt, in kracht en overvloed, een gezwollen bergstroom gelijk! - Maar mis ik die gaaf, ik ben mij bewust, dat ik voelen kan! En wat ontelbare aanleidingen tot opwekking van allerlei gewaarwordingen geeft mij wat mij nu bezig houdt!

Ter zake dan.

Dat ik meermalen van mij zelven spreken zal, houdt gij mij ten goede ('t komt zoo in 't rijm te pas' Langendijks Kamacho)

Toen ik in het jaar 1817 8½ jaar oud was, zag ik op zekeren morgen een 'nieuwen' jongen op school zitten; het Fr. school van Martin, op het Singel,

Jan ter Meulen (1809-1895)

eenige huizen links van Oosterwoud, den zilversmid; een klein huis, op een bovenkamer. Nog weet ik het best, dat ik door dien 'nieuwen' jongen mij terstond aangetrokken voelde: zijn bleek, en zijn weinig kinderlijk gelaat, maar bijzonder levendige bruine oogen waren waarschijnlijk de eerste reden; later hoorende, dat hij, een half jaar jonger dan ik, al op een vorig school aan het Engelsch leeren geweest was, werd hij voor mij een belangrijk persoon: die vorige school was die van Jufvr. Sames van meisjes en jongens, ook op het Singel: ik gis nu, dat moederlijke bezorgdheid hem den eersten schooltijd liefst op zulk een gemengd terrein plaatste.

Van de 2 volg. jaren, die ik daar met hem was, kan ik mij heden dit alleen, maar ook dit bepaald, te binnen brengen. Dat er tusschen ons voortdurend een aantrekking en afstooting heerschte. Meer dan eens kwamen wij ook over en weer aan huis, om te spelen. Op school was er iets, dat hem van allen onderscheidde. Met eene natuurlijkheid, gemakkelijkheid en juistheid gaf hij altijd alles terug, wat hij leerde en geleerd had; dit trok mij tot hem, maar was het te gelijk, dat mij van hem afstootte; ik voelde hem altijd meester. Bij elke kampstrijd wist ik het vooruit, dat hij de baas zou zijn; en naar gelang ik zag, dat het hem geene inspanning kostte, was mijne jaloersheid weer een oorzaak tot verwijdering. - Maar geene enkele *bepaalde* meedeeling zijner verstandelijke ontwikkeling van die dagen kan ik u doen; zeker zouden zij wel te geven zijn, maar ik heb ze niet opgemerkt, of ben ze vergeten (ik denk het laatst). - Intusschen zie ik, en gij met mij, uit dit weinige, dat hij toen reeds toonde, wat hij later wezen zou; en of het de schijn hebbe, door mij uit zijn a posteriori opgemaakt te zijn of niet, ik weet het te goed, dat het zoo geweest is! - Nog iets, dat mij van achteren ook merkwaardig voorkomt, zoo wel als het mij de reden van afstooting tusschen ons opheldert. - Gij weet het; zijne manieren hadden iets linksch, iets houterigs, *zoo lang hij niet op zijn plaats was;* aanvankelijk met ieder min of meer het geval; die linksheid had hij ook toen. Waar *ik* die had, werd ik verlegen, en poetste de plaat. Maar och heden! hij niet! integendeel hij stortte zich met opzet in allerlei, waar linksheid eene eerste contrabande kon geacht worden; en toppunt van verwondering, geen onderscheid makende in wier gezelschap hij dan was, scheen hij zelf er innig pleisier in te hebben, als zijne linksheid de jool vermeerderde! Dat ik hem dus ook nooit boos of uit zijn humeur gezien heb, kunt gij nagaan. - Er is nog iets, dat mij zijne linksheid herinnert, en dat mij daardoor tot hem niet nader bragt. Hij had geen pleisier en geen slag in vele kinderspelen, met bal, priktol, hoepel, palet, of met andere van stillere natuur, knippen, kleuren, enz, die mij meest als uitspanningen aandeden. Enkelen van onze schoolmakkers kan ik mij maar herinneren: Jan Remmers, zoon van den toenmaligen postdirecteur, van wien hij ook nog in één zijner brieven spreekt[421] (zoo als hij ook van Martin, onzen meester spreekt),[422] overleden; 3 broeders Verweyde (één daarvan is, meen ik, Fr. pred^{t}. geworden), overleden; Henri Weyland (zoon van den pred^{t}.), later

421 In de brief van 18 november 1839. Vgl. p. 192.
422 In de brief van 9 juli 1830. Vgl. p. 54.

zeeofficier (overleden); de Bruine (wij spraken altijd de Brune uit), zoon van een advocaat, eenig kind, als ik het wel heb. - Het school muntte trouwens niet uit in illustre namen, of, uitgez. v.d.B., in illuster geworden namen.

Op die 2 jaren volgen er, hoeveel weet ik niet, dat ik hem kwijt raakte, dit alleen weet ik, dat hij later nog op school geweest is bij Hagoort. Maar de catechisatie bragt ons weer tot elkaar. Toen ik bij D^{e} Kakebeen[423] daartoe eene visite bragt, en deze mij den naam van v.d.B noemde, als een van hen, bij wie hij mij zou invoegen, kwam de oude liefde weer boven, en herinner ik mij nog levendig, hoe ik terstond, schemeravond, naar zijn huis ging, toen Singel bij de blaauw Burgwal; en mij, hoewel slechts vloermat en stoep de receptie-plaats waren, toen op nieuw aan hem innig recommandeerde.

Middelerwijl zal hij, denk ik, op de Latijnsche school geweest zijn - waar ik ook was, maar dáár vóór hem opgekomen, en even als hij 4½ jaar (den gewonen tijd destijds) bezoekende, heeft er daar door toch tusschen ons geen latijnsche schoolkameraadschap plaats gehad, gij *weet* het zeker, hoe dat kon plaats hebben. - ik *denk,* dat de Haan Hugenholtz toen meer zijn schoolgenoot geweest is.

Intusschen de catechisatie was het begin van nieuwen band, die ons onafgebroken verbond tot.....!

Van dien tijd af dateeren zich ook, met hoe langs zoo minder tusschenpoozen, onze bijeenkomsten, over en weer. - In de cat:uuren zag ik weer in hem de zelfde vaardigheid en juistheid van vroeger, maar mijn geest ontstak niet meer in mij! wel vond ik in hem niet datgeen, wat ik (houd het mij ten goede) bij mij vond, en ik toen een natuurlijk vereischte achtte (nog acht). Elk cat:uur was mij een kerkuur, en het was mij nonsens, een onding, (maar zonder de minste pathos), als een ander daarover niet zoo dacht - Als zijne gesprekken, onder het naar huis gaan, luimige opmerkingen inhielden (en wanneer was dat niet? nooit echter spot met wat de cat: betrof) hoorde ik ze graag aan, en enkel voor *hem* wenschte ik meermalen, dat hij dien kerk-geest bovengen: gehad had. - Toen wij zamen aangenomen zouden worden, moesten wij schriftelijk opstellen leveren van de vorige reis; daartoe kwamen wij altijd bij elkaar, en na eerst wat, lang, voor mij te lang, gepraat te hebben, schreven wij ieder het zijne. En dan speet het mij, enkel om D^{m} Kakebeen, dat het mijne zoo veel minder was, dan het zijne, om hem, wien ik nog vereer (Leeft hij niet nog? - allen leven zij Hem, den Onbegrensden van Vermogen). Hebt gij hem gekend?! - Zoo veel trouwer en rijker beantwoordde v.d.B. aan den gestelden eisch, maar onder zijne vleugelen had *ik* er geen leed van, zijn triumf was voor mij een blijdschap.

Onze trouwe bijeenkomsten leden er niet onder, toen wij zamen student werden (ik was toen net 17 jaar). Opzettelijk druk ik mij zóó uit, omdat ik mij daarover nog verwonder. Immers er waren 2 oorzaken die die niet begunstigden: Er was voor mij een stoornis door den stilstand van een jaar tusschen het Lat: school en het student worden; en hij had op die school kennis aangeknoopt met anderen, die ik in het geheel niet kende. Als krachtig tegenwigt werkten echter de 2 jaren

423 D.M. Kaakebeen, zie noot 237.

bij Prof. D.J. van Lennep, zamen genoten; bij dien interpretator van het Lat: en Gr. classique, om dit met innigheid lief te krijgen. En dewijl v.d. B^{s} reeds toen merkelijk gevestigde roem in de studenten wereld, en van daaruit bij hem, die toen aan het hoofd stond, krachtig begon door te breken, zoo waren onzer beider genietingen daarin grootelijks onderscheiden, dat de zijne actif, de mijne passif waren. Ik kon niet meer met hem meê, zoo min als ik met hen meê kon, die de zijne waren, en dat wel konden. En een gevoel van onmagt deed mij ook geene pogingen aanwenden, daaraan te veranderen. En wonderlijk niet waar? terwijl ik genoeg had aan v.d. B, deed hij, vis a vis mij, nooit iets, dat mij niet op mijn gemak zette. En dat bleef onverminderd, zelfs toen ik nog maar voor den vorm een 3de studiejaar intrad, en met junij van 30 mijn loopbaan verwisselde, en, in maart 31, Amst^{m} met mijn tegenwoordige woonplaats. Wel werden onze vele periodieke bijeenkomsten veel minder, maar niet hare getrouwheid; want alle die jaren tot .... was v.d.B. een punt, waarop ik altijd bleef zien. Ik herinner mij nog levendig toen ter tijd (van 28 af) gedacht te hebben, hoe iemand het zonder v.d.B. maakte! - Weinig *keeren* heb ik hem, na mijn vertrek uit A, kunnen bezoeken, stel, dat ik slechts 2 maal per jaar overkwam, maar dan telkens 2 maal, een vóór den middag, en een avond; tot.....! Wat het dus voor mij was, met die plannen weer te A. gekomen, vóór ik ten zijnent ging, iemand bezoekende, daar te hooren, dat.....! Met welk hoofd en met welke beenen ik toen, ter meerdere informatie, naar zijn huis ging!!! - daar lag toen (boven op, enkel met mij zelven vervuld) mijn geheele v.d.B.!!!

Die uitroepingsteekens drijven mij terug naar het vroegere tijdperk.

Kon ik dat naar mijn zin behandelen, kon ik maar meêdeelen alle die lieffelijke lichtvlammen, die voor mij sedert daaruit van tijd tot tijd voor mijn geest weer verschenen!

Gij ziet, van july 30-Nov 39 loopen zijne brieven. *Zij* zijn een getrouw beeld van den voet en den geest van alle onze bijeenkomsten. Die lezende zouden v.d. B^{s} eigen vader en moeder geen den minsten aanstoot daarin gevonden hebben, zoo min als zij in alle onze gesprekken iets van dien aard zouden gehoord hebben. Sterk gezegd, zult gij zeggen: En toch is het niet minder, dan ik zeg. Slechts eens, het was in de plantage (want dikwijls ook wandelden wij zamen) uitte hij bij eene meedeeling van chronique scandaleuse-aard een en ander gevoelen, waarvan ik mij nog mijne verwondering weet te herinneren - Ik weet ook, dat ik er als over heen gleed; door flaauwheid van tegenspraak aan den éénen kant geene mogelijke stijving willende te weeg brengen, en aan den anderen kant door de vreemdheid gereedelijk er toe gebragt, dat er in mijne opvatting een fout was; en daarenboven maken de gevoelens ook eens niet wel eenige excursies? Was het ook niet in lijnregte strijd met een anderen keer, toen hij mij den lof, natuurlijk en krachtig, uitmat van iemand, die hem, toen ik eens bij hem was, bezocht, en dien ik ook goed gekend had. Hij spreekt er van in één zijner brieven. Maar bragten dan, zult gij vragen, uwe gesprekken soortgelijke onderwerpen niet wel te berde? Ik verwijs u naar zijne brieven! Ziedaar het antwoord! Daarin komt van alles voor, maar van wat men gewoonlijk wijntje, en Trijntje, en den mam-

mon noemt, vindt gij er niets in; niets, dat u doet denken, dat die 3 woorden in het verhaal zouden voorkomen, dat ik zoo onverwachts hoorde!! wanneer is dat geweest? moge zijn laatste brief van Nov 39 zijn, en zijn tanend crediet als briefschrijver staven, onze persoonlijke bijeenkomsten waren tot den laatsten geheel van hetzelfde caliber, als altijd; wat ik toevallig(?) als profetie, maar totaal onbewust, in den laatsten tot hem sprak, deelde ik u aan de beurs meê; indien ik het niet zelf ondervonden had, zou ik er nu, en zoo dikwijls ik het mij herinnerde, niet achter voegen: Legge men mij dit uit, zoo mogelijk!

Ik leg u de vraag niet in den mond: waarover wij wel spraken? Elk woord, weder, in zijne brieven zou ik u als text kunnen noemen. Veel zeer veel heb ik aan hem te danken! wat had hij aan mij? aan wien hij toch nooit letterkundige of geleerde quaesties openlei, wetende, dat ik naauwelijks een A O van haar bestaan kende. Nooit noemde hij zeker ook daarom de namen van hen met wie hij in connexie stond, - Eens slechts heb ik iemand bij hem ontmoet, die ik de eer niet had te kennen, en dat waart gij! wiens trekken mij, bij ons gesprek aan de beurs, hoe langer hoe meer te binnen kwamen - Nu en dan mogt ik getuigen zijn van wat mij ook onvergetelijk is. Wanneer een onderwerp hem vervulde veranderde zich, al verheffend, de toon zijner stem en sleepte zijn gloed mij mede, zoo dat ik mij best kon voorstellen, dat veel hogeren, dan ik gretig naar hem luisteren konden.

Maar reeds aan een 5de pag:! Moet ik niet eindigen? Maar het is zoo weinig zaakrijks, dat ik geef! Gelukkig, dat ik niet veel beloofd heb! - ik kende te goed mijne krachten, die o zoo ver bij mijne wenschen achter staan; ik kende de kortheid mijner memorie; daarbij heeft deze wat ik hare grillen zou kunnen heeten, om u mij te doen begrijpen. - Zij komt met hare wetenschap soms voor den dag, als ik haar niet examineer; en bij een examen houdt zij zich stil. Voor het oogenblik heb ik slechts *getracht*, u v.d. B te beschrijven, van vóór 34 (wat ik van latere jaren daarbij gevoegd heb, had ik uit dat oogpunt achterwege moeten laten; maar het schaadt toch niet, en ik ben er zoo ligtelijk toe vervallen; mogelijk ook, dat het u eenig licht geeft, zóó althans komt het mij voor) - Weinig kon ik denken, dat wat toen in het kleed der uitspanning onder mijn oog en oor, hem betreffende, voorviel, ooit door mij in het gewaad der geschiedenis zou gestoken worden. Wat zou ik veel meer opgelet hebben, had ik dat ooit kunnen denken. Maar niet alleen om het doel nu voor oogen, maar boven alles om een reden, die in belangrijkheid alles achter zich laat, knoop ik het meêgedeelde vast aan uw schrijven ‘ten duidelijksten is mij de weerzin, waarmeê hij over dat tijdperk, waarin hij zoo weinig vrijheid genoot, spreekt’.

‘Weerzin’ schrijft gij: dat woord heb ik gisteren eerst, nadat ik u bij de u gezonden 11 brieven geschreven had, gelezen - (mijn 2^{e} zoon, a gouv^{o} candidaat in de letteren, onlangs als docent in de oude talen aan het instituut van den H^{r} de Vos te Rijswijk geplaatst - (deze parenthesis vindt gij zoo onnatuurlijk niet, al kon ik haar weggelaten hebben) heeft mij daaraan geholpen)[424] - En ik was reeds aan deze begonnen, gelijk ik u

424 F.P. ter Meulen (1843-1927) was litt. class. cand., maar werd kunstschilder.

schreef. Had ik dat woord terstond gelezen, zou de compositie dezes welligt van de stemsleutel zijn uitgegaan, die gij daarmeê aangaaft; maar geschreven latende wat ik schreef, bleef ik aan mijn eenvoudig narré. En nu aan het eind gekomen, zoo als het dan is, leg ik u de vraag voor: kunt gij iets van weerzin bemerken, dat hij in het tijdperk van zijn eerste jeugd zou gehad hebben? Het is zoo, ik kon de 4½ jaar, die hij op de Lat: school beleefde, zóó niet aanroeren als vóór en na dien tijd, gelijk ik u schreef; maar kan, vraag ik dan alleen, de totaal indruk u een indruk geven van een toen of toen ondervonden weerzin? mij volstrekt niet! en nu ik als ten gevolge van interpellatie mij bepaald hier over uitlaat, zeg ik, dat, wat ik ook vergeten hebbe, zijne stemming, op wat wijs die zich ook uitte, mij nooit op de gedachten van weerzin of weinige vrijheid bragt. - Kennelijk brengt gij - en ik doe het met u - dit uw schrijven met v d B^{s} lateren en laatsten tijd in verband - wij willen alzoo den mensch v d B. tot onderwerp van studie maken! Een mensch, als v.d.B. geweest is! Het zou mij wat waard zijn, en al voor lang geweest zijn, indien ik zeggen kon, dat ik hem al den tijd, dat ik hem gekend heb, had gade geslagen met een oog, dat, bij anticipatie wist, waarop ik bij hem te letten had. Mogelijk zou ik dan zijdelings, hoe gering ook, hebben meêgewerkt tot een meer gewenscht einde! En zeker zou hij nu althans minder zulk een raadsel voor mij zijn!

Uw gezegde trof mij daarom vooral, dat ik voor het eerst iets verneem, dat mij is, als of hij zelf het verkeerde van zijn gedrag heeft ingezien; en dat zou mij genoegen doen!! - Maar iets anders is het, of ik hem het gezegde kan toestemmen. - Nemen wij het eens geheel van hem over. Zijn wij er mede gered? - maar ik weet, het is een vox populi geworden. Excessen hebben dikwijls ook helpen vinden, dat aan de leer der reactie deed denken. Maar die ik vond hadden meer het caracter van terstond de actie achtervolgende, plotseling, en kort van duur. En zoo iets vind ik hier niet. - Gij? En ook ronduit gezegd, het doet mij pijnlijk aan, ik vind er vis à vis v.d.B. iets banaals in, dien genialen, dien met 5 talenten begiftigden! Hij dien in, haast zou ik zeggen, alles alle anderen zoo veel vóór was! Voor dat alles zoo fijne voelhorens! niet alzoo voor practicaal besef van alles wat de wijde zoo veel omvattende kring van pligt en verpligting omvat! En indien op het bovengen: het vox populi van toepassing gemaakt wordt, geldt immers wel daarvan ook het vox populi vox Dei! Op duizenden heeft die uitspraak, Gode zij dank, hare uitwerking niet gemist! - Gewillig ons oordeel over v.d.B. opschortende blijven wij weemoedig over hem vragen!! - Ofschoon ik graag geloof, dat gij mijn geschrijf met genoegen zult gelezen hebben, zeg ik toch volmondig: wat schrale meedeeling voor zulk een onderwerp! Gelukkig, dat zijne hierbij gevoegde 16 brieven, altijd weer in mijn oog, der lezing overwaard zijn. En in blijde hoop op eene nadere mondelinge voortzetting uwer mij hoogst aangename aangeboden kennismaking, waartoe ik mij aanbeveel, noeme ik mij, na vriendelijke groeten, met de meeste hoogachting

UE Dienaar en Vriend
J. ter Meulen Hz

G.E. Voorhelm Schneevoogt aan E.J. Potgieter Amsterdam, 7 november 1868.[*]

Deze brief is door Potgieter voor zijn Leven van R.C. Bakhuizen van den Brink, *(Werken V, Haarlem 1885), gebruikt op p. 368, 373, 376, 377-379*.

Voor Voorhelm Schneevoogt zij verwezen naar noot 180. Hij heeft zich ook nog om inlichtingen gewend tot zijn zwager prof. W.G. Pluygers, bibliothecaris van de universiteit en hoogleraar in het latijn. Deze zond hem op 24 nov. 1868 een brief waarin o.a. het volgende over Bakhuizen: 'Gedurende zijn eerste verblijf was ik nog aan de Academie, en niet zelden met hem in aanraking. Ik herinner mij niet, dat hij eenig litterator uit dien tijd nader stond dan mij en Beynen. Maar ons verkeer stond geheel buiten onze studien. V.d. Brink ging bij ons eigenlijk niet door voor een philoloog; we beschouwden hem als een liefhebber theoloog, die ook aan philologie deed. Later is hij na een verblijf van ik weet niet hoe lang in Amst. naar Leiden teruggekeerd om zijne dissertatie te maken en te promoveeren. Hij ging toen veel om met Kappeijne den Amsterdamschen Rector. Ik was reeds getrouwd en stond geheel buiten zijn studentenleven. Van dienzelfden tijd dagteekent zijn kennis met Cobet. Cobet stelt v.d. Brink in zijn geheel zeer hoog, maar het philologisch gedeelte van dat geheel zeer laag'. (Kopie van Potgieter. U.B. A'dam. Ag I 32 bijlage).

Amsterdam 7.11.68

Amicissime!

Ik dank U voor Uw briefje én omdat het mij altijd zoo aangenaam is zoo'n levensteeken van U te ontvangen al kosten de hieroglyphen mij ook eenigen tijd voor de ontcijfering, én omdat ik waarlijk door de drukte van het verhuizen mijne belofte schier geheel vergeten had. Nu ik er mij intusschen toe zet om Bakkes zijn studentenleven te recapituleeren en wat mijn niet al te trouw geheugen mij daarvan teruggeeft, op het papier te brengen zie ik dat de taak minder gemakkelijk is, dan zij zich zoo oppervlakkig liet aanzien en bemerk ik tevens dat de bouwstoffen, die ik U uit dien tijd kan aanbrengen, slechts luttel zijn.

Als ik aan het studentenleven van Bakkes terug denk, dan is de alles overheerschende indruk, dien ik daarvan overgehouden heb, die van *ongebondenheid* van *regelloosheid* en *gemis aan orde*. Zijn verblijf te Leiden werd telkens door langgerekte bezoeken te Amsterdam afgebroken; en, al vertoefde hij ook in Leiden, dan kreeg men hem toch soms dagen achtereen niet te zien, nu eens doordien hij een werkmousson had en voortdurend op zijn kamer zat, dan eens doordien hij langeren tijd door de verlokkingen van Venus en Bacchus (twee voor hem oppermagtige Goden!) absent gehouden werd.

Diezelfde regelloosheid heerschte in al zijn doen en laten, in zijn opstaan en

[*] Collectie Potgieter. Univ.bibl. Amsterdam. Ag 1 [31].

zijn naar bed gaan, in zijn eten en *drinken* (nu eens dagen lang bijna niets, dan weer dagen lang veel) in zijn omgang met zijn medestudenten, in *alles*. Nu eens - wat dit laatste betreft - ging hij eenigen tijd om met hen, die den naam van knap en geleerd hadden, en ijverig werkten, verbaasde ze door de vonken van zijn genie, door zijn veelweten, door zijne scherpzinnigheid, werkte zelfs wel eens enkele avonden met hun; - dan weder zagen deze vrienden hem weken lang achtereen in het geheel niet. Nu eens verdiepte hij zich gedurende langeren tijd in Theologische, dan weder in litterarische studien en de vrienden, met welke men Bakkes zag wandelen, gaven doorgaans de phase aan, waarin hij zich tijdelijk bevond, en zoo kon de een en de ander wel eens met verbazing uitroepen: mijn God! hoe komt Bakkes nu weer aan die kennis! want dan was hij minder door de diepzinnige geleerdheid van Themis' jongeren, of van de beoefenaren der theologische wetenschap (?) of van de klassische oudheid aangetrokken dan wel door de overmaat hunner levenslust, die hen tot strenui milites in campis Veneris et Bacchi geslagen had. Bakkes hield veel van alles wat geniaal, colossaal was; van daar dat hij ook niet ongevoelig was voor de colossale extravaganties, waaraan de jongelui zich wel eens aan de Academie overgaven. 'T moge de reactie geweest zijn tegen de te kleingeestige beperking zijner vrijheid, die hem in het ouderlijk huis ten deel gevallen was; 't moge ook al eene uiting van zijne genialiteit geweest zijn; of aan zijne praedilectie voor de schilderstukken uit de reëele school van Jan Steen, Ostade, zelfs Jordaens toegeschreven moeten worden - maar Bakkes hield veel van eene openbaring van *kolossale* zinnelijkheid. Als hij haar bijwoonde, als hij ervan vertelde kreeg zijn gelaat eene uitdrukking van diabolisch genot.

Dezelfde wanorde, die hij in zijn dagelijksch leven aan den dag legde, openbaarde zich ook in zijne kamers en zijn huis. Op een lange tafel die op schragen langs de muur gezet was, lagen allerlei boeken van allerlei inhoud en strekking, in allerlei talen geschreven, tot allerlei vakken behoorende in de bontste wanorde door elkander, geparsemeerd hier en daar met een vuil boordje of een das, met een bord met gerookten zalm en een half broodje, met een flesch Gruau la Rose, half geledigd en toch zonder kurk. Bijna evenveel boeken, als er op zijne tafel lagen, werden ook op den grond gevonden. Niet minder werden er op de stoelen gestapeld, zoodat ook meestal elke bezoeker in de noodzakelijkheid verkeerde den voor hem bestemden stoel van de boeken te ontdoen, die daarna weer in vrede op den grond bleven liggen.

Zooals hij zich vroeger en later altijd ten opzigte van zijne kleeding vertoond heeft, zoo was hij ook aan de Academie een der slordigste en vuilste studenten. Het eigenaardige van zijn costuum sprong nog meer in het oog, doordien hij de phantasie had een groote, fluweelen, zwarte baret te dragen.

Doch, als ik van deze uiterlijkheden abstraheer en eene andere zijde van zijnen omgang met de andere studenten opzoek, dan komt mij het eerst voor de aandacht zijne énorme belezenheid, zijne groote genialiteit, zijne veelomvattende kennis, waardoor hij zoowel in het gezelschap met de Belletristen, als in dat van de Theologen, als in dat van de Litteratoren, steeds facile omnium princeps was. Zelden

toch werd in deze kringen eenig onderwerp ter sprake gebragt of Bakkes wist er meer van dan de overigen, en wist hij er ook al tot dusverre niets van, terstond werd het door hem van de geniaalste zijde opgevat en had hij er een oordeel over, dat zooal niet perfect juist, dan toch wezenlijk geniaal was. Daar bij kwam hem zijne stupenden memorie zeer te pas, waardoor hij voor zijne opvatting bij de Litteratoren nu eens eene reeks van citaten uit de classici, en bij de Belletristen dan eens eene serie van aanhalingen en verzen uit de werken der dichters in de meest bekende talen wist te pas te brengen en de Theologanten vaak door zijn Bijbelkennis, door zijne scherpzinnige exegese of door zijne philosophische opvatting verbaasde. -

De gemakkelijkheid, waarmede hij werkte, het vertrouwen op de tegenwoordigheid van zijn geest, op de getrouwheid van zijn memorie, en op zijn vaste kennis waren ongeloofelijk en karakteriseerden tevens zijne ligtzinnigheid. Zoo was hij dagen lang vóór dat hij zijne proefpreek moest houden, aan de rol geweest; had die preek in weinige uren misschien ter neder geschreven, zonder er zich ooit ernstig op voorbereid te hebben en toch wist hij dat hij de kritiek van een van Hengel zou moeten doorstaan, van wien hij, dit was hem eveneens bekend, geene indulgentie te wachten had. Den afloop van zijn voorstel herinner ik mij niet regt meer.

Een tweede soortgelijke historie had plaats, toen hij zijn Candidaats of Doctoraal examen moest doen. Het uur was daarvoor bepaald. Bakkes had den vorigen avond op eene soirée musicale of bij vrienden vrolijk doorgebragt. 'S morgens ten 11 ure, toen het examen ten 1 ure moest plaats hebben, valt hem in dat hij geen zwarten rok heeft. Hij loopt dus uit naar een zijner vrienden, vraagt diens rok ter leen, en ofschoon deze hem te naauw in den rug en te kort van mouwen was, trekt hij hem aan en gaat er mede naar het Examen, alwaar hij uitwendig met zijn teruggetrokken schouders en benaauwde houding een zoo gek figuur maakte dat Bake zijn lagch niet kon verbergen, maar waar hij tevens door zijn gevatheid en kennis den Professoren bewondering en ontzag inboezemde.

Onvergetelijk zal mij de kennismaking met Bakkes zijn. Zij had op de navolgende wijze plaats.

Op zekeren avond zat ik met een Medicus en een Theologant aan een tafeltje op de Societeit, alwaar een zoogenaamde soirée musicale gegeven werd. Tegen half-twaalf ure (jam rumor in casa erat) krijg ik van achteren een slag op mijn schouder en zie omkeerende, een groot gezigt met glinsterende pikzwarte oogen en grooten mond, een snuifneus enzv en boven op dat groote gezigt een groot zwart fluweelen baret, dat zoo schuins op het hoofd stond dat het den indruk, dat de drager daarvan eenigszins boven zijn thee was, nog meer versterkte. De slag op mijn schouder werd gevolgd door een schor wijngeluid, waarmede mij gezegd werd, zoo, ik hoor jij houdt zoo veel van Faust, willen wij hem eens zamen lezen, je hoeft niet bang te zijn dat ik je Mephisto zal wezen. He! wallie![425] -

425 ‘Watblief’ aldus uitgesproken is altijd een vaste uitdrukking van Bakhuizen gebleven.

Terstond draaide ik mij om naar mijn medischen vriend en zei:

> Es hat mir in meinem Leben
> So nichts einen Stich in's Herz gegeben
> Als des Menschen widrig Gesicht.
> Ich halt ihn für einen Schelm dazu
> Gott verzeih mir's, wenn ich ihm Unrecht thu.

Terstond antwoordde hij mij daarop:

> Es musz auch solche Käuze geben[426]

en - de vriendschap was gesloten. Tot laat in den nacht bleven wij bij elkander en ik had de Eer's morgens vroeg mijn Mephisto naar zijn kamer te mogen helpen brengen. Ik was toen jong student. - Toen de Faustprikkel tusschen ons uitgewerkt was, hetgeen na eenige dagen alweer het geval was, zag ik Bakkes in langen tijd niet meer. Die ontmoeting was karakteristiek én voor het studentenleven én voor Bakkes. Want de Brutaliteit mijnerzijds was groot, maar werd om de aardigheid van het à propos niet alleen vergeven, maar zelfs toegejuicht. -

Boven vergat ik nog op te merken 1° dat Bakkes voor de kennis van Cobet in 't Grieksch een onbepaald respect had en gaarne erkende voor hem de vlag te moeten strijken; maar - curieus genoeg! - hem daarom ook nog al vermeed, zoodat zij betrekkelijk zelden met elkander in aanraking kwamen, 2° dat hij, in weerwil van al zijne veelzijdigheid, toch steeds ten eene male vreemdeling bleef op het gebied der natuurkunde, en een soort van afkeer had van de geneeskunde (zelfs physiologie enz) en zich daaromtrent met de meest naive ligtgeloovigheid allerlei sprookjes en mysterieuse zaken op de mouw liet spelden.

Ziehier, beste Potgieter! het een en ander wat mij omtrent Bakkes, als student te Leiden, voor den geest kwam. Nu ik het, zoo currente calamo, geschrevene overlees, durf ik het bijna niet onder Uwe oogen te brengen. Gedeeltelijk wantrouw ik de getrouwheid mijner memorie, gedeeltelijk vind ik het opgeteekende te onbeduidend; gedeeltelijk vrees ik dat het te veel te kort doet aan de moraal: de mortuis nil nisi *bene*. Die moraal is beter dan het nil nisi *vere,* want ik kan mij bedriegen, aangezien het reeds zoolang geleden is, dat ik dat alles meen gehoord, gezien en beleefd te hebben. Een afgestorvene is een afwezige vriend en dan denk ik altijd aan het Horatiaansche:

> absentem qui rodit amicum
> Qui non defendit alio culpante, hunc tu Romane
> Caveto, hic niger est.[427]

De scansie van het vers is anders, dan ik ternederschreef, maar de zin en strekking blijven daarvan dezelfde.

426 Citaten uit het gesprek van Faust en Margarete in de tuinscène van Faust I.

427 Citaat uit Horatius, Sat. I.4.81. De passage is langer dan hier aangegeven. De betekenis van de hier geciteerde woorden is: Neem u in acht, Romein, voor hem, die een afwezige vriend lastert en hem niet verdedigt, wanneer een ander hem beschuldigt; zulk een man is boosaardig.

Hoezeer ik ook vaak tegen Bakkes gefulmineerd moge hebben, hoe onaangenaam ik soms door zijn Cynisme aangedaan werd, toch had hij teveel edels te veel geniaals, toch kan ik zijne fouten te goed begrijpen en dus tot zekere hoogte excuseren, dan dat ik hem gaarne in het graf onregt zou willen aandoen. En nog meer zou ik vreezen er iets toe bijgedragen te hebben, dat een ander dat *Gij* hem onregt deedt.

Ik ben dus bereid wat ik van hem geschreven heb, eerst nog eens aan het oordeel van een paar zijner tijdgenooten te onderwerpen. Vinden zij mijne herinneringen juist, dan moogt gij er gebruik van maken. Of anders in elk geval laat ik aan Uwe prudentie en aan Uwe pieteit voor Bakkes over, wat Gij ervan wilt overnemen en wat Gij ervan wilt verwerpen.

In elk geval wil ik er heel gaarne nog eerst eens met U over spreken. - Zeg mij maar wanneer het U convenieert.

Intusschen blijf ik als altijd, van harte, met vriendelijke groeten van ons beiden aan Uwe Zuster,

Uw zeer toegenegen
G.E.V.S.

F.J. Domela Nieuwenhuis aan E.J. Potgieter Amsterdam, 14 januari 1869.[*]

Voor citaten uit deze brief zie men Potgieters biografie p. 138-139, 141. Voor Domela Nieuwenhuis zie noot 185.

Ferdinand Jacob Domela Nieuwenhuis aan E.J. Potgieter Amsterdam, 14 Jan. 69

WelEdelgestr. Heer,

Op verzoek van Prof. Moll deel ik u mede wat ik mij herinner van vroegere relatie tot Backhuizen van den Brink, wiens brieven uit dien tijd niet meer door mij gevonden zijn.

Het was in 1829 dat ik te Amsterdam mijne studien aan het Seminarium kwam voltooijen. Er bestond destijds geen verband tusschen de studenten van het Athenaeum met die van het Luth. Seminarium, zoodat de laatsten zelfs een afzonderlijke Senaat hadden.[428] Daaraan was het toe te schrijven dat ik Van den Brink niet zou hebben leeren kennen, ware hij niet tot mij gekomen om mij in zijn Dispuut collegie te trekken. Daar dit litterarisch was en ik reeds het tweede theol. jaar was ingetreden, moest ik weigeren. Intusschen zagen wij sedert dien tijd elkander en dit had het gevolg, dat wij een theol. gezelschap voor Dogmati-

[*] Collectie Potgieter. Univ.bibl. Amsterdam. Ag 1 [43].

428 Vóór de oprichting van het A.S.C. in 1851 hadden de studenten van de theologische seminaria hun eigen senaten. In 1827 werd door de studenten van het Luthers Seminarium een senaat opgericht onder de zinspreuk Propria Cures.

sche en homiletische oefeningen vormden met één doopsgezinde en nog een Hervormden student. De eerste was de tegenwoordige predikant te Harlingen P. Cool, de laatste de Haan Hugenholtz, thans emeritus van Hillegom wonende te Haarlem. Zoo disputeerden wij dat is, één luthersch, één doopsgezind en twee Hervormde studenten tot oefening in Dogmatiek. Met genoegen herdenk ik de scherpzinnigheid van v.d.B. in het kritiseren van voorgedragen beantwoordingen der vroeger opgegeven vragen. Wat het homiletische betrof, daarvoor scheen hij geen oog te hebben. Het was hem, geloof ik, te gering. - Ook had hij geen aanleg voor predikant. Dat bleek mij later, toen ik te Monnikendam staande hem dikwerf een paar dagen tot gast had, en zijne kritiek van mijn openbaar werk doorgaans neer kwam op de aanmerking, dat ik mij te veel accommodeerde naar mijn gehoor en in populariteit zou verloren gaan. Hij bezocht mij echter niet alleen om zijn vriend te zien. Zijn doel was ook diens schoonzuster. Daar deze geen inclinatie voor hem had, kon dit tot niets leiden.

Ik waardeerde hem hoog, zeer hoog, maar achtte hem ongeschikt om ooit predikant te worden. Bij zijne ouders logérende nam ik de vrijheid om het dezen ook te zeggen en ernstig af te raden dat hij naar den wensch zijner moeder zijn beroep bepalen zou. Toen bleek mij ten volle dat hij alleen wegens den drang van zijne moeder theologant was. Ik schrijf met opzet *was,* omdat hij in de daad ernstig theologie studeerde en het exegetisch, dogmatisch en historisch gedeelte grondig beoefende. De kerkgeschiedenis van Neander kende hij bijna van buiten.

Later ging hij naar Leiden en geraakte dáar in een kring van jongelui die hem, den (bijna schrijf ik *onnoozelen*) kinderlijken geheel buiten omgang met de wereld gehouden jongeling te spoedig tot emancipatie bragten. In huis was hij altijd, als eenig kind van een al te zwakke moeder, een orthodox Gereformeerde vrouw, gelijk men zegt vertroeteld, te kort gehouden, te kinderachtig behandeld. Bijvoorbeeld als ons bovengenoemd gezelschap bij hem was, kregen we gesmeerde boterhammetjes als op een kindervisite, waarover wij op straat spotteden. Dit heb ik altijd beschouwd als eene der redenen, waarom hij te Leiden zoo spoedig op een verkeerden weg is geraakt. Zelf herinner ik mij hem dáar eens bezocht en ernstig over zijn levenswijze onderhouden te hebben. Nog hoor ik zijn: kom, scheî uit, hang hier den Dominé niet uit enz, maar toen ik voortging en wees op zijne buitengewone gaven en de zonde om die te bederven, der maatschappij de vruchten te onthouden waarop zij regt had en wat van dien aard meer was, sprongen hem eindelijk de tranen uit de oogen en beloofde hij met het toereiken van zijn hand, dat hij een anderen weg zou inslaan.

Wat verder gebeurd is, hoe hij in ééne week zijne Examina aflegde, hoe hij op aansporen van Bake publieke lessen gaf om zich voor het professoraat in de filosofie aan te bevelen,[429] zal u welligt beter dan mij bekend zijn, vooral hoe en waarom hij plotseling verdwenen is.

429 Bake had zich Bakhuizen als opvolger van Nieuwenhuis gedacht als hoogleraar in de wijsbegeerte. Daartoe heeft Bakhuizen in 1843 zeven voorlezingen over de nieuwere wijsbegeerte aan de Leidse Universiteit gehouden. Zie hiervoor *Studiën en schetsen over Vaderlandsche geschiedenis en letteren.* Dl. V. Den Haag, 1913, p. 463-529.

Gedurende zijne omzwervingen en toen ik in 1845 ter woon kwam in deze stad, bezocht ik zijne bejaarde en diep gedrukte moeder bijna wekelijks om hare klagten door deelneming te breken. En naauwelijks had ik van zijne terugkomst te Leiden gehoord en van zijn huwelijk met eene roomsche vrouw,[430] waarover zijne moeder dieper bedroefd was dan over al het andere of ik spoedde mij tot hém, waardoor hij zeer getroffen scheen, en sedert zagen we elkander bij elke voorkomende gelegenheid.

Gaarne erken ik, dat de inhoud van deze mededeeling niet veel kan beteekenen: maar aan het verzoek wilde ik voldoen, overlatende aan uwe beoordeeling, of en welke waarde aan mijne herinnering is toe te kennen. Het kan hier gelden, wat van het lezen der Nieuwsbladen geldt, zonder ze gelezen te hebben blijven we verlangende. Te weten, dat er niets bijzonders in staat kan ook een genoegen zijn.

Met achting teeken ik mij WelEdelgestr. Heer

Uw Dw.
F.J. Domela Nieuwenhuis

L.R. Beynen aan E.J. Potgieter
Den Haag, 19 januari 1869.[*]

Potgieter citeert deze brief in zijn biografie van Bakhuizen, p. 83. Voor Beynen zie noot 171.

WelEd. Geb. Heer!

Het wordt tijd en meer dan tijd, dat ik aan Uw vriendelijk verzoek voldoe, vervat in Uw brief van den 11^{en} Jan. Dit verzoek deed mij wel aan den eenen kant genoegen in zoover ik U daarmede eene geringe dienst zou bewijzen, aan den anderen echter deed 't mij daarom een weinig leed, omdat ik U vooral niet veel bijzonders over mijn ouden getrouwen vriend Bakkes (ik kan hem niet anders noemen) heb te melden. U was hij toch even goed bekend als mij en of men hem te Amsterdam of te Leyden of in den Haag mogt bezitten en of dat in 1830 of 40 of 50 het geval ware, U zult mij bekennen dat het een der voornaamste charaktertrekken van onzen gemeenschappelijken vriend geweest is, dat hij nimmer veranderd is. Hij nam steeds toe in kennis en wetenschap, hij was altijd werkend en worstelend eerst in de Theologie, daarop in de Classieke Oudheid, vervolgens in de wijsbegeerte, eindelijk in Geschiedenis, met name de Vaderlandsche en 't archiefwezen. Maar al deze dingen hebben nimmer iets vermogen uit te werken

430 Julie Simon, het Luikse meisje, waarmede hij in 1847 trouwde.

[*] Collectie Potgieter. Univ.bibl. Amsterdam. Ag 1 [44].

op hart en leven. Hij was en bleef goedig, sensueel, onafhankelijk in zijne kritiek, eerlijk van hoofd steeds vol scherts en dwaasheid. En even als zijn verstand of zijne kennis of zijne wetenschap immer, zooals ik zeide iets hebben uitgeoefend op zijn binnenste heiligdom, zijn geweten, even min oefende ook zijne physiek iets uit op zijn verstand, zijn denkvermogen zijne studie, zijne oordeelskracht. Bakkes kon altijd studeeren en altijd offeren aan de lagere Muzen of om prozaischer te spreken aan de begeerlijkheden zijns vleesches. Dit maakte hem tot een zeer exceptioneel mensch. Als hij te Leyden van een zeer vrolijk gezelschap laat in den nacht terugkwam ging hij Pindarus lezen en geene diepzinnige overdenkingen over de hoogste questies van wetenschap of eenig levensverschijnsel hebben hem immer terug vermogen te houden van met *één* sprong als 't ware in de lagere of laagste sferen des levens te verzinken. In deze opzigten had hij zijne pairs in den tijd der Fransche Revolutie kunnen vinden en 't was niet slecht gezien van den Heer D. Nisard,[431] die toen hij eens aan hem op de straat hier werd voorgesteld en zij beide als met een tooverslag in een hoogst belangrijk gesprek waren gewikkeld over den toestand van Frankrijk - dat Nisard na hem vaarwel gezegd te hebben tot zijn vriend, die 't mij verhaalde, zeide: Comme cet homme ressemble à Mirabeau. En toch stond hij hooger dan die beroemde revolutionnair. Geen tijd heeft hij, naar mijn bescheiden meening, beter gevat, omdat hij van geen een inniger geestverwant was dan den radicaal-Calvinistischen van de 16de eeuw uitgenomen het hoogere licht, dat in de ware geloovigen dier dagen gevonden werd. Ik bedoel alleen het beginsel, het politieke beginsel dat destijds in duizenden werkte, die alleen hunne oogen tegen Spanje en Rome gerigt hielden, maar hunne harten niet vermogten te openen voor het licht des Geestes, waardoor bij hen alles middel werd, terwijl het voor de eersten tot doel werd verheven. Intusschen blijft 't waar, dat Bakkes buiten dit verschijnsel in de Geschiedenis alles begreep wat hij begrijpen wilde en alles wat hij aangreep, omdat hij er door dezen of genen prikkel toe gebragt werd, vermogt hij te bewerken en door te werken tot den einde. Als voorbeeld hiervan mag wel o.a. genoemd worden het pleidooi dat hij in der tijd over het Regt van Leyden op de Visscherij in de Meer gevoerd heeft, waarover vele Juristen zich verwonderd hebben, hoe 't mogelijk ware dat iemand, die in deze dingen niet meer dan een leek was, zoo scherpzinnig daarover oordeelen kon.[432] Hij bezat in deze dingen of liever in alle dingen van studie eene levenwekkende kracht die en weldadig op eigen werk, maar niet minder op dat van anderen vermogt te werken. Vandaar dat hij wel niet vele boeken heeft geschreven, maar een zeer groot aantal heeft laten schrijven, sedert hij aan 't Archief alhier geplaatst was. Dadelijk wist hij te vatten wat men van hem verlangde en overlaadde dan hem, die om hulp en raad kwam met zooveel hulpmiddelen, dat deze soms daardoor een krachtigen stoot verkreeg om aan den

431 Désiré Nisard (1806-1888), bekend literatuurhistoricus.

432 Bedoeld is het geschrift *Piscatio, Pêcherie, visscherij. De ware beteekenis dezer woorden gehandhaafd tegen prof. M. de Vries*. 's-Gravenhage, 1858.

arbeid te tijgen, soms ook ter neder werd geslagen doordien hij meer vernam en verkreeg, dan hem wel lief was geweest.

Maar eigenlijk vraagt Ge mij bijzonderheden uit zijn eersten studententijd. Wat zal ik U daarvan melden? Het eigenlijke tijdstip van zijne komst te Leyden kan ik mij niet herinneren. Dat moet in 1832 of 33 geweest zijn. Spoedig liep die dikke figuur in 't oog met dien luidruchtigen schaterlach en die sprekende, levendige oogen en even spoedig bemerkten wij dat hij een groot gewin was voor den omgang zoowel wat het wetenschappelijke als wat het grappige, jolige, joviale leven van den dag betrof. Met Theologen ging hij niet veel om, hij at met van Gilse[433] maar overigens was hij veel met Pluygers,[434] Rijke,[435] mij en andere, wat later kwam Beets er bij, door middel van de Vriend des Vaderlands en wat daarop vóór het verschijnen van De Gids gevolgd is, waarvan mij de naam is ontschoten. Wij waren toen zeer vrij en genoten het studenten leven met al zijne licht- en schaduwzijden met volle teugen. Om U echter uit dien tijd bijzonderheden te melden, zou mij bijna onmogelijk zijn, en behoeft ook daarom niet, omdat hij altijd in dien zin student gebleven is. Wanneer heeft Bakkes zich ooit om iets of iemand in de wijde wereld gegeneerd. Hij deed en liet wat hij wilde, naar den inval van het oogenblik; zóó is hij geweest in zijn engagementen, in zijne huwelijken, in zijne finantieen, in zijne studieen, in zijne kritieken, in zijne ontmoetingen. Op lateren leeftijd heeft hij vele en aanzienlijke mannen op 't grofste gebrusqueerd en van zich gestooten, hij heeft vele auteurs in zijne kritieken op 't smartelijkst gekwetst, hij heeft gelachen en gespot met wat eerbiedwaardig was, ja! heilig, maar hij bleef 't altijd doen als een student, als een jong mensch, wiens woorden of daden men niet op de goudschaal leggen moet. Hij was en is steeds een onmondige gebleven. Vrouw en kinderen moesten op hem passen en al zijne vrienden moesten hem raden, steunen, beschermen, verdedigen, onderhouden voor een groot deel of de wagen gleed buiten 't spoor. Ja! (En hier spreek ik tot een oud en eerlijk vriend van hem, anders zou ik mij wel wachten, zoo iets te schrijven), zijn dood hoe diep treurig in menig opzigt, vooral beschouwd bij 't licht der Eeuwigheid en bij 't Woord van God, was niet zoo zeer een verlies voor zijne kinderen, die, naar den mensch gesproken, nu beter verzorgd en opgeleid worden dan door hun eigen Vader.

Hij had een eerlijk hoofd zeide ik. Daarom heeft hij nimmer een letter op 't papier gezet, die hij niet rijpelijk overwogen had en niet verdedigen kon, daarom ook was hij niet door vooroordeelen beneveld en kon hij omgaan met mannen van de meest uiteenloopende rigtingen. Groote veneratie betuigde hij altijd te koesteren voor zijn ouden Prof. D.v. Lennep, voor Bake (met Geel ging hij meer om als met een gelijke in kennis en wetenschap) maar ook voor Groen, omdat hij hem insgelijks voor een eerlijk man hield in de wetenschap en zoo had hij ook

433 J. van Gilse, zie noot 251.
434 W.G. Pluygers, zie noot 178.
435 In het Leidse *Album studiosorum* wordt op 9 dec. 1830 vermeld: Petr. L. Rijke. 18. P.

Roomsche mannen en andere van andere levensrigtingen van wie hij met ingenomenheid kon spreken. Eerlijk, opregt, goedig, sensueel, altijd in dezelfde gemoedstemming heeft onze vriend zijn zonderlingen levensloop doorwandeld en zoo is hij ook gestorven. Moet men er over schreijen of over lachen? Geen van beide, maar met liefde en ernst den man ook na zijn verscheiden beoordeelen, zooals Gij en ik en velen met ons dit bij zijn leven hebben gedaan. Een dag voor zijn dood stond ik aan zijn bed, dat ik toen nog niet dacht zijn sterfbed, ten minste niet zoo spoedig te zullen zijn. Half en half was hij bij kennis. Zijne vrouw riep hem en zeide dat ik bij hem was. Hij sloeg zijne oogen, zijne vriendelijke, groote beweeglijke oogen nog eens, voor 't laatst op mij, noemde mij lachend zoo als altijd bij mijn naam, riep: wat een malle historie nietwaar? wendde zich toen van mij af in het kussen en dat was 't laatste dat ik van mijn ouden, getrouwen vriend vernomen en gezien heb. God zij zijner ziele genadig geweest!

Ge hebt waarde Heer! een zware taak op U genomen, maar ik geloof wel dat zij U gelukken zal, omdat ook Gij hem hebt lief gehad en de liefde ziet 't scherpst teekent 't getrouwst en bedekt toch 't verstandigst. In der tijd vroeg de Heer Du Rieu mij of ik eene Biographie van hem wilde leveren voor de Ned. Maatsch. van Letterkunde. Ik antwoordde hem, dat ik mij voor zulk eene taak niet berekend achtte, maar bovendien, dat ik van meening was, dat wie Bakkes naar waarheid zou willen malen met zijne groote gaven en genialen aanleg, al dat licht en die stralenkrans dan eerst van waardij en beteekenis zouden wezen als zij krachtig afstaken in de schildering, even als in het leven had plaats gegrepen, tegen over een duisteren achtergrond. Voor den aanleg hiervan wordt een penseel vereischt, dat door eene krachtige, maar hoogst edele hand wordt bestuurd. Het licht van den dageraad moet even als in Italie door dat duister heen spelen. Prof. Vissering karakteriseerde onzen vriend toen hij 't eerst in de Gids, na zijn overlijden, een woord over hem schreef als een man van kracht.[436] Niet onjuist, maar hij bezat eene kracht van Simson of van Hercules, die door zwakke vrouwen werden verleid en verzwakt. Met beide worden we verzoend door hun verschrikkelijk einde waardoor ze als gelouterd en gereinigd opvoeren tot de Gemeenschap der hoogere, geestelijke wereld; dat nu ontbreekt onzen vriend. Voor ons eindige oog is het leven van onzen ontslapen vriend gestoord in zijne ontwikkeling, niet voleindigd of verzoend door middel van een zwaar lijden, dat zich uit eigen leven en streven natuurlijk had ontwikkeld, of volgens het Christelijk geloof door de overgave aan Hem, die alles in eigen persoon volbragt heeft aan het Kruis voor ieder die tot Hem gaan en gelooven wil.

Van harte gegroet van Uw zeer toegenegen Dienaar
Beijnen.

19 Jan.

436 Het artikel van S. Vissering in De Gids 1865, III, 8 ongenummerde bladzijden.

J. Kneppelhout aan E.J. Potgieter
Oosterbeek, 25 februari 1869.[*]

Hemelscheberg 25 Februari 1869.

Amicissime,

Ik wil u niet op antwoord laten wachten, te meer daar uw oogst bij mij schraal zal wezen. Weet, dat ik, bij v.d. Br. vergeleken, aan de Ac. eene jonge bloem was. V.d. Br. behoorde tot de oude jagers; ik kwam eerst tegen 32 aan en was toen 17 jaar. In den beginne leefde ik, ook wegens mijne gezondheid, nog al afgezonderd; eerst later was het, dat ik mij drukker in het studentengewoel begaf. Het eenige wat ik mij herinner is, dat ik op zekeren dag met Hasebroek, die een paar jaar vroeger aan de Academie gekomen was dan ik, maar tot wiens kennis ik al spoedig in mijne hoedanigheid van Leidenaar en autheur gevoerd was, wandelend, een zoo leelijken vent tegenkwam, die ons groette, dat ik Hasebroek vroeg wien dat gelaat toebehoorde. Op dien morgen hoorde ik voor het eerst van mijn leven den naam van Bakhuizen v.d. Brink met het praedicaat: dien knappen theologant. Daarop hoorde ik als een der sterke toeren, die hem werden toegeschreven, dat hij 's avonds in Aristoteles verdiept, wel eens andere lusten in zich voelende opkomen, uitliep, 's morgens - in welken toestand en wat in die tusschenuren al zoo was voorgevallen kan ieder opmaken - zijne kamer weer opzocht en dan de faculteit had terstond, zonder naar bed te gaan, weder zijne studie te hervatten waar hij ze gelaten had in het nog altijd opengeslagen boek.

Weldra verliet hij Leiden, zoo het heette om zijne dissertatie te gaan schrijven. Dit schrijven heeft, zooals we weten, jaren geduurd. Hij werd allengs door de verschijning van de Gids enz. even als ik - doch nous suivons ici-bas des routes différentes - een publiek persoon en toen hij eindelijk in 1841 en 42, meen ik, weder te Leiden kwam en ik in de populariteit zwom, die mijne typen en 't Stud.leven mij gaven, kon het niet anders of we moesten omgang met elkander krijgen. Die omgang was de eerste en was niet druk. Zijne persoonlijkheid trok mij niet zeer aan en mijne goede moeder was heel bang voor zijn invloed op mij, waarvoor evenwel geen gevaar bestond, minder althans dan voor Gerrit de Clercq.[437] Ik herinner mij o.a. een toer naar Den Haag, waarop ik de rol van Alice en v.d. Br. die van Bertram bij dien jeugdigen Robert vervulde.[438] Daarop verdween hij van het Academisch terrein en moest weldra het vaderland ruimen. Na zijne ruzige episode te Leiden zag ik hem nooit terug. En ziedaar!

In mijne studenten-werken komt hij geenszins voor. - In mijne betrekking tot hem ziet ge dus u vergist te hebben: ik behoorde tot een jonger geslacht.

[*] Collectie Potgieter. Univ.bibl. Amsterdam. Ag 1 [53].

437 Gerrit de Clercq (1821-1857), zoon van Willem de Clercq, de man van het Reveil. In 1839 als juridisch student te Leiden ingeschreven, in 1843 daar gepromoveerd.

438 Figuren uit Meyerbeers opera *Robert le Diable* op tekst van E. Scribe en G. Delavigne. Alice en Bertram (de duivel) strijden hier om de ziel van Robert.

Ik lijd tegenwoordig heel veel aan aangezichtspijn, zenuwtrillingen, die alleen door aanraking worden opgewekt en mij dan als duizend speldeprikkeen, eene soort van acupunctuur, door wang en verhemelte varen, waardoor het spreken en eten niet prettiger wordt. Daarbij is het weêr tergend.

Adieu. Het spijt mij, dat mijne mededeeling niet belangrijker kon zijn.

T.T.
J. Kneppelhout

P. Cool aan E.J. Potgieter
Harlingen, 14 maart 1869.[*]

Deze brief is door Potgieter gebruikt voor zijn Leven van R.C. Bakhuizen van den Brink *op p. 32, 75, 83, 138, 140 en 196*.

Voor P. Cool zie noot 95.

Harlingen 14 Maart 1869.

Weledele Heer!

Door allerlei andere, vooral ambtsbezigheden opgehouden, vind ik thans eerst den noodigen tijd, om Uwe, mij om meer dan éene reden aangenamen letteren te beantwoorden. Vooral verblijdde het mij er uit te zien, dat er werk gemaakt werd van de letterkundige nalatenschap eens ouden vriends, waardoor zeker weêr veel voortreffelijks van hem aan 't licht zou komen en mij nog onbekende bijzonderheden van zijn leven ter kennis zou worden gebragt. Ook juichte ik het toe, dat die taak in zoo bekwame handen was gevallen. Terstond was ik dan ook bereid aan Uw verzoek te voldoen. Want kon ik ook maar weinig, zeer weinig mededeelen, wat U interesseerde, dat weinige wilde ik dan toch niet terughouden, al was 't alleen om mijn goeden wil te toonen.

Mijn eerste kennismaking met onzen ‘Bakkes’ (zoo was zijn bijnaam, ik geloof niet alleen om er Bakhuizen meê uit te drukken) dateert van den tijd, dat wij te zamen de Latijnsche School te Amsterdam bezochten, die toen juist niet in een bloeijende staat verkeerde, maar die toch in den Rector Zillesen een even wakker als kundig docent had. Zooveel ik mij herinneren kan zat v.d.B. altijd primus; dit weet ik zeker, dat hij toen reeds voor zeer ‘knap’ doorging en dat *ik* vooral hoog tegen hem opzag. Daarom zocht ik al vroeg zijne nadere kennismaking en kwam nog al eens bij hem aan huis. Hij woonde toen op den Cingel, als ik mij niet vergis in het huis, waar nu die groote winkel van Bont is. Zijn vader, een kassier - ik moet er al weder een nisi fallor bijvoegen - was een deftig ouderwetsch man, die altijd in een kuitbroek liep en zoo staat ook zijne moeder mij nog voor met haar stemmige kleeding en stijve neepjesmuts. Zij gingen door voor er warmpjes in te zitten, dat huis en huisraad dan ook wel dicteerden.

[*] Collectie Potgieter. Univ.bibl. Amsterdam. Ag 1 [55].

Hun eenigste zoon en kind was hun natuurlijk alles. Ze hadden voor hem de tuinkamer tot studeervertrek afgestaan. En daar, waar ik hem zoo vaak bezocht, zie ik hem dan ook nog zitten te midden van een rommel (s.v.v.) van boeken en papieren, die zoowel den vloer als tafel, stoelen en vensterbank juist niet in beau desordre bedekten. Daar hij in alles kort werd gehouden behalve in wat tot zijn studie noodig was, vond men bij hem meestal het nieuwste en beste wat er uitgekomen was; en wat er van dien aard werd uitgegeven dat las hij en wat hij las dat las hij goed. 'T was eerst meestal literatuur maar later viel hij op philosophie. Dat was vooral zijn liefhebberij niet minder althans zijn studie als de Theologie. En werken, die mij en velen te diep of hoog waren kon hij met gemak verteeren. Al meer en meer kreeg hij zoo onder de jongelui den naam van ‘woest geleerd’ te zijn, ja, in 't laatst van zijn studietijd te Amsterdam hield men hem knap genoeg om wel in de drie straks genoemde vakken te kunnen promoveren. En om het in twee ten minste te doen weet ik nog wel, dat hij een bijster geleerde dissertatie onderhanden had over de Metempsychosis. Langzamerhand ontwikkelde zich in hem iets, dat zich eerst in den zoo stemmig opgevoeden jongeling weinig of niet geopenbaard had, iets joligs en frivools. Al wat grappig en komisch was ook in geschriften trok hem bijzonder aan, en lagchen kon hij daarover, lagchen, dat hij het met zijn toen reeds krijtende en telkens in de faucet overgaande stem uitgierde en dan meest in een hoestbui uitbrak, die er niet beter onder werd, als hij onmiddelijk daarna een ruime prise nam, waarvan hij een hartstogtelijk liefhebber was, terwijl hij zoolang ik hem kende aan rooken niet deed. -

Dat overvloedig gebruik van snuif [gaf] aan zijn buitendien reeds niet behagelijk gelaat en voorkomen iets degoutants; en daar hij ook in zijne kleeding en manieren iets heel nonchalants had bij zekeren schijn van pedanterie in het uitspreken van de *a* als *ae,* was hij, behalve om zijn eminente kundigheden, onder de jongelui niet zeer gezien, maar vaak de risée. En dat werd nog meer te Leijden het geval toen hij daar op de straat met een soort van hoofddeksel verscheen, dat veel van een damestoque had, die bij zijn overigens nog al burgerlijke kleeding, allerzonderlingst afstak. De zucht naar jool kwam meer en meer boven en helaas ook de zucht naar spiritualia. Van studie kwam niet zooveel meer en van collegiebezoek bij iemand die zoo op ‘collegiehengsterij’ fulmineren kon, natuurlijk nog minder. Toch bleef hij op de hoogte: *hoe?* dat wist men niet regt; men hield het er voor, dat hij veel bij nacht studeerde en dan zijn schade weder inhaalde. Intusschen begon zijn achting te verminderen naarmate dat zijne ongeregelde levensmanier meer bekend werd. Zijne bijzondere vrienden waartoe destijds ook de voor jaren reeds ontslapene niet onverdienstelijke schrijver van de Hermingard van de Eikenterpen (Arnoldus Drost) behoorde, een uiterst net en geregeld levend medestudent in de theologie, zoowel als ik zelf, onderhielden hem wel eens over de dingen die wij in hem afkeurden, en hij nam dit van ons ook wel in dank aan, maar 't hielp niet veel. En toen ik in '32 Leijden verliet, waar ik, om onder prof. Hamaker,[439] mijne studien in 't Oostersch, voort te zetten slechts een jaar-

439 H.A. Hamaker, zie noot 121.

lang mogt vertoeven, ging ik vandaar juist niet met het vooruitzigt, dat onze vriend tot zulke excessen zou vervallen maar toch niet gerust, dat hij van hollen spoedig tot stilstaan komen zou.

Spoedig daarna beroepen en naar mijne standplaats vertrokken, verloor ik v.d.B. wel niet geheel uit het oog, maar hoorde ik toch slechts weinig van hem en meestal niet veel goeds. In lateren tijd zag ik hem maar eens terug. 'T was toen Mej. Toussaint hier bij hare tantes logeerde, en hij hier ook een paar dagen doorbragt, het zonderlingste paar geliefden dat ik ooit te zamen gezien heb.

Het hierbij gevoegde schetsje stelt v.d.B. voor zooals hij er uitzag op een middag, dat ik op zijn 'kast' te Leijden een kop thee bij hem dronk. Hij had toen een dier taciturne buijen, die hij meer kon hebben, zoodat ik toen maar eens voorstelde, of ik hem eens portretteren wilde. Alleen omdat de gelijkenis nogal goed is en dat ik beloofd heb te geven wat ik had voeg ik het hierbij.

In de hoop, dat U dit weinige zult voor lief nemen, noem ik mij met de meeste hoogachting,

Uw zeer Dv. Dienaar
P. Cool.

H.J. de Haan Hugenholtz aan E.J. Potgieter
Haarlem, 25 maart 1869.[*]

Potgieter had voor zijn Leven van R.C. Bakhuizen van den Brink *behalve aan J. ter Meulen wel het meest te danken aan H.J. de Haan Hugenholtz. Deze zond hem twee brieven van Bakhuizen, waaraan Potgieter veel ontleende, de tekst van de woorden, door Bakhuizen bij het graf van de student J.D. Snethlage Knoops gesproken en bovendien vier brieven met inlichtingen, die Potgieter dankbaar heeft gebruikt. Dat hij van deze brief, ondanks de vele daarin genoemde namen, het minste gebruik gemaakt heeft, is wel, omdat hem de archieven van de twee disputen, waarvan hier sprake is, ter beschikking stonden.*

Een citaat uit deze brief vindt men in Potgieters biografie p. 220.

H.J. de Haan Hugenholtz (1812-1874) was van 1827-1831 te Amsterdam als theologisch student ingeschreven, maar op 20 juni 1828 ook te Leiden, waarheen hij voorgoed vertrok in 1832. In november 1834 is hij te Leiden gepromoveerd. Na eerst elders predikant te zijn geweest, werd hij in 1842 te Hillegom beroepen waar hij bleef tot aan zijn emeritaat in 1858.

Haarlem 25 Maart 69.

WelEdele Heer!

Gaarne tracht ik te voldoen aan uw verlangen naar de mededeeling van eene en andere bijzonderheid uit de eerste studiejaren van B.v.d.B. voor zooverre ik daartoe, door mijn verkeer met hem eerst te Amst. en later te Leijden, in de

[*] Collectie Potgieter. Univ.bibl. Amsterdam. Ag 1 [59].

gelegenheid mogt zijn. Ik vrees evenwel, dat het niet veel belangrijks zal zijn, wat ik u kan mededeelen, niet veel, wat u van dienst zal kunnen zijn bij de letterkundige onderneming, die ik in den Spectator van 20 Maart aangekondigd zag. Toen ik het genoegen had U bij mij te zien, droeg ik nog geen kennis van die aankondiging: anders zou ik ongetwijfeld ook daarover met u gesproken hebben en dan ware het spoedig gebleken hoe weinig mijne inlichtingen u daarvoor zouden baten: en het voegde mij toch niet u af te vragen met welk bepaald doel, door u inlichtingen omtrent v.d. Br. verzameld werden. Intusschen deel ik u toch gaarne mede, wat ik mij omtrent v.d. B.'s eerste studiejaren herinneren kan en hoop, dat het, hoe weinig, u toch aangenaam zal wezen ook al kom ik in herhaling van 't geen wij hier bespraken. Nadat vdB. in Oct. 26 student was geworden aan het Athenaeum te Amst. - hoe hij zich daartoe voorbereid heeft weet ik niet, want op de Latijnsche school heb ik hem niet gekend, die hij echter wel bezocht kan hebben als zijnde mij een jaar vooruit - werd ik student in 27. Toen leerde ik hem reeds spoedig kennen, daar ik medelid werd van twee Gezelschappen waarvan hij reeds lid was: een aan de Oostersche Letterkunde gewijd (het heette Litteris Orientalibus Sacrum) en een bestemd tot oefening in oude en nieuwere literatuur. (onder den naam van Ingenium acuunt artes, amicitiam alunt) en daar wij overigens dezelfde collegies waarnamen bij Voute, voor mathesis en logica: bij v. Lennep, voor Latijn, Grieksch, Historie en Antiquiteiten: bij J.P.v. Capelle voor Holl. taal en stijl: bij Roorda voor 't Hebreeuwsch: bij Rooijens voor de Theologie, bij des Amorie v d Hoeven voor Kanselwelsprekendheid. Zoo heb ik vier aangename studiejaren met B. te Amst. doorgebragt, tot dat hij in Oct. 31 naar Leijden vertrok (waar ik een jaar later hem volgde). Niet groot was de kring onzer gemeenschappelijke kennissen en vrienden, maar onze zamenkomsten, vooral in de twee Gezelschappen, die ik boven noemde, waren aangenaam, en er werd veel en goed gewerkt (v.d. B is evenwel, zoo min als ik, al dien tijd lid van die Gezels. gebleven, misschien niet langer dan tot 29 of 30): en of wij, toen we die verlieten, een nieuw kringetje gemaakt hebben met Domela Nieuwenhuis en Cool, weet ik niet juist mij te herinneren, hoewel ik het bijna durf te verzekeren. In het Oostersch gezelschap waren onze medeleden C. Boon,[440] A. Drost, J.D. Snethlage Knoops,[441] J. Wildschut,[442] C.D. Viehoff,[443] W.J. Wunder,[444] I.A. Palm,[445] Cl. Wolterbeek,[446] Smissaert,[447] misschien

440 C. Boon, zie noot 16.
441 Voor J.D. Snethlage Knoops zie Potgieters *Leven van R.C. Bakhuizen van den Brink*, p. 102, 134-137 en de hierna volgende brief van de Haan Hugenholtz van 28 augustus 1869.
442 J. Wildschut, zie noot 5.
443 C.D. Viehoff, zie noot 312.
444 Dit zal wel zijn H.J.W. Wunder, die als theologisch student in de jaren 1825-1827 te Amsterdam studeerde, in 1827 te Leiden en te Utrecht ingeschreven werd en in 1828 naar Utrecht vertrok.
445 J.A. Palm, zie noot 353.
446 Claude J. Wolterbeek studeerde 1825-1827 theologie te A'dam en vertrok daarna naar Leiden.
447 J.C. Smissaert HBzn studeerde 1828-1831 theologie te Amsterdam, werd in 1829 te Leiden ingeschreven, waarheen hij in 1832 voorgoed vertrok.

nog enkele anderen. In het Litterarisch gezelschap herinner ik mij, dat met ons waren, o.a. G.A.N. Allebé,[448] C.D. Huët,[449] P. Teding v. Berkhout,[450] J. Messchert v. Vollenhoven,[451] Hageman.[452] Daarbij hebben we ook nog een paar jaren of langer deelgenomen aan het Privatissimum van Prof. v. Lennep, aan de behandeling van Auctores Classici gewijd. Bij alle de werkzaamheden die zoowel voor en op de Collegies der Profess. als op onze Gezelschappen verrigt werden, was het steeds v.d.B. die uitmuntte boven allen. In het bewerken der auteurs, in het latijn spreken bij de responsies: in het opstellen en recenseren van scripties en verhandelingen in onze Gezelschappen, in het defenderen van en opponeren tegen Theses: in Improvisaties over gegeven onderwerpen: in reciteren, in alles was hij onze meerdere. Ook, meen ik dat hij, even als Drost, reeds bij Prof. Capelle aan opstellen tot Stijloefening mededeelnam. En na de gewone werkzaamheden werd menige avond aangenaam doorgebragt in gesprekken over Litteratuur, waarbij zijne bekendheid met oudere en nieuwere Holl. Schrijvers steeds openbaar werd. Over Politiek werd in dien tijd nog niet veel door ons gesproken, maar ik herinner mij toch wel, dat v.d.B. ook in dit opzigt liberaal was: in de Theologie was hij, zoo als later meer uitkwam, zeer liberaal: hij was o.a. met Schleiermacher zeer ingenomen en toen wij later te Leijden een klein gezelschap gevormd hadden (nadat een ander, genaamd Otia nostra, dat meer literarisch was, opgehouden had te bestaan) en dat wij - pedant genoeg - de hooge Dogmatiek plagten te noemen, herinner ik mij wel, dat hij ons meermalen verbaasde door zijne stoute, voor dien tijd vrij geävanceerde meeningen en stellingen. Toch was en bleef, hoezeer hij heette in de Theol. te studeeren en ook werkelijk veel daaraan deed, de literatuur zijne hoofdstudie en las hij o.a. veel Plato, (met veel gemak, in 't Grieksch!) Hij was zeker een uitstekend knap student: las eene menigte auteurs: werkte zeer vlug: had een helder hoofd, een juist oordeel, in een woord, groote gaven in meer dan een opzigt. Maar hij had ook de gebreken, die aan dergelijke naturen schijnen eigen te zijn en wat ik hierbij in 't bijzonder bedoel, eene groote mate van sensualiteit, zoodat hij zelfs, nu en dan, vrij grof zinnelijk kon wezen, indien altans uitlatingen en woorden den getrouwen afdruk gaven van hetgeen er in hem omging: ook zou ik niet durven verzekeren, dat zijn gemoed zeer religieus gestemd was, als ik mij herinner hoe hij vaak vrij los in zijn spreken was. Doch daar wij dat alles in dien tijd zoo hoog niet opnamen, werd er onze aangename conversatie niet door verstoord, al mogten wij vdBr. in sommige opzigten anders wenschen. Ik voor mij reken tot zijn besten tijd, het tijdperk zijner verliefdheid op Mej. Wildschut en ware hij in zijn aanzoek destijds

448 G.A.N. Allebé, zie noot 47.
449 C.D. Huet, halfbroeder van Bakhuizens jonggestorven vriend Théod. G. Huet.
450 P.J. Teding van Berkhout studeerde rechten 1827-1833 te Amsterdam, promoveerde in Leiden in 1834.
451 J. Messchert van Vollenhoven, juridisch student 1829-1834 te Amsterdam, in 1830 te Leiden ingeschreven, waar in 1834 gepromoveerd. Later burgemeester van Amsterdam.
452 H.H. Hageman Jr., medisch student te Amsterdam 1828-1832, ingeschreven te Leiden 1831.

geslaagd, wie weet of hij niet in menig opzigt een ander mensch was geworden: zoo als ik het ook betreurd heb, dat onze vriend Drost hem niet langer heeft ter zijde gestaan. Maar toch de verkeerde plooijen, die vdB. ontving door eene onverstandige opvoeding en het weinig benijdenswaardig lot van eenig kind te zijn, zouden wel nimmer weggenomen zijn geworden. Hij had zeker goede adspiraties, die onder verstandige leiding schoon ontwikkeld hadden kunnen worden, maar hij is ook al niet steeds in goed gezelschap geraakt en ik geloof, dat ook in zooverre zijn verblijf te Leijden, waar hij eene tot dusver ongekende vrijheid genoot, hem geen goed heeft gedaan. Dat hij overigens een welmeenende vriend was, zal u ook gebleken zijn uit de twee brieven aan mij, uit Leijden aan mij gerigt, die ik u ter lezing medegaf. - Meer schrift van hem heb ik onder mijne papieren niet gevonden, alleen nog twee recensies van opstellen van mij: een in 't Latijn over een onderwerp uit de Hebr. Antiq. en een in 't Holl. over een Theologische questie: ik denk niet, dat zij u veel belang zullen inboezemen: niettemin zoo gij ze verlangen mogt in te zien, zijn ze tot uw dienst.

Het zou mij aangenaam zijn, als ik door het geschrevene eenigszins aan uw verlangen had voldaan. Ik gevoel zelf te zeer dat mijn mededeelingen geen aanspraak kunnen maken op belangrijkheid en volledigheid, dan dat ik niet zou eindigen met het verzoek, dat een en ander door u met welwillendheid worde ontvangen en het gebrekkige door u mij ten goede gehouden worde. Mogt u verlangen nog eene of andere vraag betreffende v d B. tot mij te rigten, ik zal die gaarne ontvangen en beäntwoorden voor zoo verre ik daartoe in staat zal zijn. Het zal u egter niet bevreemden, als ik erken, dat de herinneringen uit een tijdvak mijns levens dat 35 à 40 jaren achter mij ligt, niet meer frisch en naauwkeurig zijn: voor de betrouwbaarheid van het u medegedeelde durf ik evenwel instaan.

En nu, waarde Heer, eindig ik mijn epistel. Het moge u een bewijs zijn van mijne waardeering van het door u in mij gesteld vertrouwen en van het genoegen, dat mijne kennismaking met U, mij heeft gedaan: en terwijl ik mij in uw vriendschappelijk aandenken aanbevele, is het mij aangenaam u de verzekering te mogen geven mijner hoogachting en mij te noemen

Uw Dw. Dien.
H.J. de Haan Hugenholtz

H.J. de Haan Hugenholtz aan E.J. Potgieter
Haarlem, 28 augustus 1869.[*]

Potgieter schrijft over Snethlage Knoops en zijn begrafenis in de biografie van Bakhuizen, p. 102, 134-137. Blijkens deze brief is de rede, die Bakhuizen bij het graf hield en die door Potgieter vrij uitvoerig wordt weergegeven, aan deze door de Haan Hugenholtz ter hand gesteld.

Volgens het Album academicum van Amsterdam is Johan D. Snethlage Knoops in 1827-1828 in Amsterdam ingeschreven en te Leiden in 1828 en 1829. Hij is op 12 januari 1830 overleden.

[*] Collectie Potgieter. Univ.bibl. Amsterdam. Ag 1 [82].

Haarlem 28 Augs 69.

Wel Edele Heer!

Ik ontving uwe vriendschappelijke letteren van 27 dezer en haast mij aan Uw verlangen te voldoen, hoewel het niet veel bijzonders zal zijn, dat ik U omtrent Knoops kan mededeelen. Hij was, evenals v d B. en ik Theologant aan het Athenaeum en daar wij met het houden van Theol. collegies, bij Rooijens Kerkel. Geschied. en Exegese van 't N.T. en bij Roorda Hebr. Antiq. reeds in ons eerste en tweede studiejaar begonnen, nog vóór wij de Propaedeutische cursus bij v. Lennep en anderen hadden afgeloopen, geloof ik dat ook Knoops toen hij ziek werd en overleed nog geene examina had afgelegd en nog jong student was: ik meen dat ook hij, als ik, in Oct. 27 was ingeschreven (v d Br. was een jaar ouder). Kn. was een zeer ijverig student, die stil en ingetogen leefde (bij zijn vader, Apotheker op de Nieuwmarkt) maar in wien wij toch een hupschen en vriendhoudenden makker hadden. Hij was alleen van het Oostersch gezelschap (L.O.S.) medelid en daarin trouw werkzaam. Doch hij had een zwak gestel en reeds vroeg vertoonden zich de beginselen der keeltering, waaraan hij in den winter van '29 op 30 is bezweken. De laatste maanden kon hij dus aan onze werkzaamheden niet meer deelnemen en in Jan.^{ij} 1830 is hij overleden. Op den 18^{en} January 30 had zijne begrafenis plaats: waaraan, gelijk toen meer plaats had, vele studenten deelnamen gaande achter de lijkkoets in korten broek, met klak en degen. In de Oude Kerk, waar het lijk ter aarde besteld werd, heeft toen v d Br. de toespraak gehouden, die ik U heb medegedeeld. Andere bijzonderheden, die ik hier nog zou kunnen bijvoegen, weet ik niet: maar ik neem deze gelegenheid waar, om uwe aandacht te vestigen op een der oudste vrienden van v.d. Brink wiens naam ik mij niet herinner vroeger U genoemd te hebben, of door U vermeld te zijn: ik bedoel den Heer Termeulen, die tegelijk met v.d. Br. student moet geworden zijn, doch spoedig de studie heeft laten varen en later geworden is (en ook nog is) Loodwitfabriekant te Bodegraven. Ik durf er evenwel niet voor instaan, dat hij U inlichtingen zou kunnen geven, die voor U waarde hebben: ik weet alleen dat zij in der tijd zeer bevriend waren. Heb ik mij vergist en is de Heer Termeulen in betrekking tot v d Br. U reeds bekend: 't zij door mij of door anderen, houd het mij dan ten goede, dat ik er thans op terug kom. Houd het mij ook ten goede, dat ik niet reeds sedert lang, U meer opzettelijk mijn hartelijken dank heb doen toekomen, voor de door u mij toegezonden 1^{e}. Aflev. van het door U aangevangen werk: de Stud. en Schetsen door v d Br. Hoogst aangenaam en verrassend was mij dat geschenk: groot genot gaf mij de lezing van dat belangrijk stuk: laat mij, al is het wat laat, nu nog daarvoor mijn welgemeenden dank u mogen toebrengen. Ik had dit gaarne in persoon gedaan: doch ik moet u zeggen, dat ik hoogst zeldzaam in Amst. kom. Ik was er dezen zomer slechts eenmaal, op een voormiddag! En wat nu de tentoonstelling betreft, ook deze bezocht ik nog niet: 't is voor mij een nog al vermoeijende togt, toch zal ik welligt er wel eens komen en laat de gelegenheid het toe, ook U zeer gaarne eens bezoeken. Maar zoo Uw weg U nog eens naar Haarlem voert en gij gelegenheid hebt bij mij aantekomen, wees verzekerd dat gij mij en de mijnen zeer welkom zult zijn (ik ben met Mei

verhuisd naar 't Spaarne, digt bij de Venstraat.) Nu hoop ik, dat ik ik door deze regelen U eenige dienst heb kunnen bewijzen en noem ik mij met hoogachting

Uw Dw. Dr.
H.J. de Haan Hugenholtz.

E.J. Potgieter aan J. ter Meulen Hzn. (kopie) Amsterdam, 25 september 1869.[*]

Zoals uit de brieven van Ter Meulen aan Potgieter blijkt, heeft de eerste een brief aan Dr. C. Boon geschreven, die hij ter verzending aan Potgieter zond en waarin hij om inlichtingen over Bakhuizen ten behoeve van Potgieter verzocht. Boon heeft daarop een brief met inlichtingen aan Ter Meulen gericht, maar aan Potgieter gezonden met verzoek deze brief aan Ter Meulen door te zenden. Dit doet Potgieter met deze begeleidende brief, waarin hij duidelijk doet blijken door Boons houding geïrriteerd te zijn, zoals hij dit ook te kennen geeft in Bakhuizens biografie p. 92-93. Boon weigerde nl. de in zijn bezit zijnde brieven van Bakhuizen ter inzage te geven en had het plan te bepalen, dat ze na zijn dood vernietigd moesten worden.

De teleurstelling van Potgieter is te begrijpen, omdat Boon een van Bakhuizens oudste vrienden was, zodat de brieven wel nieuwe gegevens konden bevatten. Die verwachting was des te meer gerechtigd, omdat de mededelingen van Boon in zijn brief aan Potgieter bepaald niet zonder belang waren. Dat blijkt uit het uittreksel, dat Potgieter voor zichzelf vervaardigde en waarvan wij hier enkele passages laten volgen voor zover het uiterst moeilijk te ontcijferen schrift van Potgieter dit toeliet. Hij heeft op p. 90-91 van zijn biografie deze aantekeningen gebruikt, die in de collectie Potgieter het nr. Ag 1[93] *dragen.*

'Hadde wie over hem voor 't publiek wil schrijven achter zijn een- twee en twintigste jaar te zetten: Obiit - proh dolore! eerlijkheid, edelheid, vroomheid moesten dan zijn grafschrift zijn.'

'Gij leerdet hem bij Kakebeen kennen, ik hem (Latijnsche jongen) bij Broes, bij Wolterbeek, Kakebeen ter kerk. We waren toen eens geestes kinderen, bar tegen de orthodoxie, goed zuiver Evangelisch.'

'In de eerste studiejaren zette hij zich ter beantwoording van de Metempsychose, maar hij bracht zoo veel bijeen en zocht zoo lang dat de tijd om was.'

Amsterdam 25 Sept. 1869

Veel Geachte Vriend!

Hiernevens gewordt u een schrijven van D[s] Boon, dat ik ontving met een snippertje papier waarop hij mij verzoekt dit te lezen, en het U daarna toe te zenden.

Ik voldoe dien wensch, nadat ik er eerst het voor mij belangrijke uit opteekende.

[*] Collectie Potgieter. Univ.bibl. Amsterdam. Ag 1 [94].

D^{s} Boon schijnt mij een goed, een gemoedelijk man te zijn; maar ik kan de gedachte niet van mij weeren dat hij tevens een bekrompen mensch is!

Hoe vindt Ge bv den wensch dat v.d.B. jong mogt zijn gestorven.

En dan die passage over de brieven! Het geheim dat hij niet mee mag deelen zal wel de episode der verliefdheid op Juf. Wildschut zijn.

Wat dunkt U - zullen wij het er bij laten of zult Gij hem opsturen van brieven vragen.

Mijnerzijds [vervolg van de zin onleesbaar].

H.J. de Haan Hugenholtz aan E.J. Potgieter Haarlem, 8 januari 1870.[*]

Nadat de Haan Hugenholtz op 11 november 1869 aan Potgieter op zijn verzoek nog inlichtingen gegeven had over een aantal van Bakhuizens vrienden en bekenden, van wie er vele al gestorven bleken te zijn volgde als antwoord op een nieuwe vraag van Potgieter deze brief. Blijkbaar had Potgieter gevraagd naar herinneringen omtrent het feestelijk herdenken in 1827 van het 25-jarig bestaan van het gezelschap I.A.A.A.A., door Potgieter beschreven in zijn biografie p. 120-124. Hier weet de Haan Hugenholtz niets van, maar wel weet hij iets te vertellen van het potverteren op een zomerdag. Het weinige, dat hij hierover mededeelt is door Potgieter op p. 131-133 op merkwaardige wijze uitgewerkt.

Haarlem 8 Jany 70.

WelEdele Heer!

Ik ontving uwe vriendschappelijke letteren van 5 dezer en voldoe gaarne, voor zooveel ik daartoe in staat ben, aan uw verlangen naar eenige inlichtingen. Eerst evenwel breng ik U mijn hartelijken dank voor uwen heilwens aan mij en de mijnen, terwijl ik wederkeerig U van heeler harte alles goeds toewensch en in 't bijzonder ook eene goede gezondheid, waardoor gij in staat moogt zijn, naar uw verlangen, in onderscheidene opzigten werkzaam te zijn! Heb dank tevens voor uwe belangstelling en deelneming in de Promotie van mijn zoon: ik behoef u niet te zeggen, dat het mij eene groote vreugde is, hem op zoo eervolle wijze zijne Akademische loopbaan te zien besluiten en niet minder hem zich, voorloopig altans, hier als Advokaat te zien vestigen: als er nu maar eenige praktijk mag komen: doch dat zal hier wel niet overvloedig zijn: nu zou het toch ook in elke andere plaats voor een pas optredend Adv. wel niet gemakkelijk zijn aan den gang te komen. Ik heb hem uwe felicitatie overgebragt. Ontvang zijn dank: Wij willen hopen, dat een beter saizoen de gelegenheid zal aanbieden, om de kennismaking voort te zetten!

Wat nu uwe vragen betreft zoo moet ik op de eerste het antwoord schuldig blijven. Mij heugt niets van een souper ter viering van het 25 jarig bestaan van

[*] Collectie Potgieter. Univ.bibl. Amsterdam. Ag 1 [107].

I.A.A.A.A. hoezeer ik toch, naar ik meen in de jaren 28 en 29 tot de leden van dat Gezelschap behoorde: evenwel, als dat souper in 't laatst van 29 heeft plaats gehad, kan ik wel reeds als lid afgetreden zijn: want ik meen dat ik maar twee jaren er in geweest ben: ik kreeg het toen met de Theol. studien te druk om twee gezelsch: aan te houden. Maar wel heugt mij een aangename dag, als wij in 't begin der zomervacantie, gezamenlijk de boeten gingen verteren in de omstreken van Haarlem, eerst per trekschuit tot Halfweg, vandaar wandelende naar Zandpoort, vdnr [= vandaar naar] Brederode, tot Zomerzorg om daar te dineren en 's avonds per rijtuig naar Arnst. terug te keeren: waarbij B v.d. Br. niet de minst opgewondene van ons troepje was. - Ook met het andere gezelschap, L.O.S. hebben wij, meen ik, ook eens zulk een uitstap gemaakt. De twee andere literarische gezelschappen waren in dien tijd I.E.C. (doch van welke woorden deze drie letters de initialen waren, kan ik mij volstrekt niet herinneren)[453]: en Musis studiisque dicatum,[454] dat gewoonlijk alleen Musis genoemd werd. Hun doel was een dergelijk als het onze: I.A.A. etc. en zoo werden dan ook de aankomende studenten gewoonlijk tot een van die drie uitgenoodigd: maar I.A.A.A.A. had de beste reputatie, wat betreft de werkzaamheden: in de andere werd minder uitgevoerd, meer gedronken en gejoold,. ook, meen ik, waren die meer voor de haute volée. - Ik begrijp niet, hoe er van ons gezelschap, paperassen op de Stadsbiblioth. verzeild geraakt zijn!. -

Het kan zeer wel zijn, dat er onder de leden van L.O.S. een van Hengel[455] geweest is, maar dat moet dan geweest zijn, vóór 1827: want toen ik aankwam, was er geen v.H. meer in Amst. - Het zal waarschijnlijk geweest zijn, de oudste zoon van Prof. v. Hengel: die in 't begin van 27 als Prof. van het Athen. te Amst. naar Leijden overging. Die zoon Jac. heeft toen nog te L. een poos gestudeerd, eerst Theol. toen Rechten: doch is geëindigd met Burgemeester op Wieringen te worden en daar, meen ik, overleden. De Heer Stroeve is dezelfde die later Predikant te Amst geweest is en daar gestorven.[456] De heer Kuijper was in 26 en misschien in 27 proponent en woonde toen te Amsterd. later is hij predikant geworden en is dit nog, in leven, en wel te Leijden.[457]

Meer weet ik, voor 't oogenblik u niet mede te deelen. Vele bijzonderheden van mijn eersten studenten tijd zijn mij natuurlijk ontgaan, na een tijdsverloop van meer dan 40 jaren: soms duikt er nog wel eens, toevallig, het een of ander op: mogt dit het geval zijn, met het een en ander, waarin B.v.d. Br. betrokken was,

453 I.E.C. = Industria et Concordia, een der algemene disputen, op 11 oktober 1811 opgericht.
454 Musis Studiis Que Dicatum (M.S.Q.D.), ongeveer van hetzelfde karakter als I.A.A.A.A., was op 13 november 1807 opgericht.
455 J. van Hengel was als theologant in 1826 te Amsterdam ingeschreven, maar werd in 1827 al ingeschreven te Leiden, waar zijn vader hoogleraar was geworden. Van Hengel was in 1826 tegelijk met Bakhuizen lid van L.O.S. geworden.
456 Dit is wel Jacob Stroeve, die van 1819-1822 theologie in Amsterdam studeerde.
457 J.F. Kuyper studeerde 1823-1825 theologie te Amsterdam. Hij en Stroeve worden in Potgieters biografie op p. 99 vermeld.

dan zal ik het noteren en bij gelegenheid u mededeelen. Wilt gij mij nog iets vragen, ontzie mij daarin niet: gaarne antwoord ik, wanneer ik er toe in staat ben.

Ontvang ten slotte mijne beste wenschen en wees verzekerd van de hoogachting van

Uw Dr. en Vriend,

H.J. de Haan Hugenholtz.

Met belangstelling had ik in de courant den naam van R.C.B. v d Br. vermeld gezien als uitgezeild naar Java, ik vermoedde wel, dat deze een zoon van onzen B. zou zijn[458]: uwe mededeeling doet mij zien, dat ik juist gegist heb.

W.C. Knottenbelt aan E.J. Potgieter
Mijnsheerenland, 5 maart 1870.[*]

De schrijver van deze brief, Willem Chr. Knottenbelt (1813-1875), was in 1831 ingeschreven te Leiden, werd in 1837 proponent en promoveerde in 1839. In 1840 werd hij beroepen naar Mijnsheerenland, waar hij steeds gebleven is.

Potgieter heeft van deze brief gebruik gemaakt in zijn biografie op p. 373.

Mijnsheerenland 5 Maart 1870.

Wel Edel geboren Heer!

Het doet mij leed, dat ik niet dan zeer gebrekkig aan Uwe geeerde uitnoodiging om U eenige berichten aangaande het Academie-leven van B.v.d. Brink te doen toekomen kan voldoen. Wij waren tijdgenooten: Hij kwam, meen ik, evenals ik in 1831 te Leiden. Maar hij kwam uit Amsterdam, waar hij, zoo ik mij wel herinner, reeds zijne propaideutische studien volbracht had, en ging dus terstond tot de theologie over. Ik kwam van een kostschool Noortheij,[459] had weinig of niets van de wereld gezien en moest de eerste twee jaren voorbereidende colleges bijwonen. Hij was mij dus ver in levenservaring en studie vooruit, ik heb hem dan ook wel goed gekend, maar alleen, zooals ik, die van nature een weinig allemansvriend ben, er zeer velen te Leiden kende. Ik sprak hem op de Societeit, op straat en bij toevallige ontmoeting, maar niet als vertrouwd vriend of deelgenoot van zijne uitspanningen en inspanningen. Met zijn uit- en inwendig leven in die dagen ben ik slechts zeer oppervlakkig bekend, ik weet niet eens met wie hij meer gemeenzaam omging en hoe hij uit Leiden is weggeraakt. Ik kan dus niet

458 Charles René Bakhuizen van den Brink (1850-1923) is Directeur van Financiën in Ned.Indië geweest en daarna resident van Batavia.

* Collectie Potgieter. Univ.bibl. Amsterdam. Ag 1 [120].

459 Instituut Noorthey in 1820 te Voorschoten gesticht door Petrus de Raedt werd in 1882 weer gesloten.

geven dan eenige algemeene opmerkingen en een paar anecdoten, neem ze aan voor hetgeen zij zijn en gebruik ze, indien zij U dienen kunnen.

Goedhartig en onschadelijk als Bakkes van aard was, behoorde hij tot de algemeen beminde studenten, men zag in hem een dier Muzenzonen, die alleen kwaad zijn voor zichzelven. Zijne zeldzame gaven werden door allen, die met hem in aanraking kwamen, bewonderd, maar tevens erkenden allen, dat hij bezig was, zich droevig, en gelijk men vreesde, onherstelbaar te verloopen. Zijne persoonlijkheid was ons reeds toen een raadsel: die vreemde vereeniging eener grove bestialiteit met eene edele genialiteit, die fijn beschaafde geest wonende in dat onbehouwen ligchaam. Hij studeerde naar het algemeen gevoelen te dien tijde zeer weinig, maar ik heb wel eens hooren beweren, dat hij te Amsterdam bij zijne ouders zeer stil geleefd en een paar jaar hard gewerkt had, daaruit wilde men zijne uitgebreide kennis en groote belezenheid, die ook voor den vlugste niet zonder arbeid te verkrijgen zijn, verklaren. Hoewel hij als theologant stond ingeschreven, was zijn verhouding tegenover het Christendom toen zeer vijandig en kon hij, vooral wanneer hij wat gedronken had, zeer profaan zijn. Ik herinner mij, dat Brill, thans Professor te Utrecht, die op een partij naast Bakkes had gezeten, mij op de vraag, hoe hem de kennismaking bevallen was! antwoordde: *een diabolisch genie*. Ook moet hij eens bij Prof. van Hengel ontboden en door dezen over zijne levenswijs onderhouden zijn, maar bij deze gelegenheid den goeden man geheel uit het veld geslagen hebben door de opmerking: *Er zijn kerkelijke en wetenschappelijke theologanten, en tot de laatsten behoor ik*. - Hij woonde te Leiden bij Thomas op de Breestraat. Het moet op zijne kamer niet zeer net geweest zijn. Indien ik mij niet bedrieg, ben ik er slechts ééns bij hem geweest, en weet mij daarvan geene bijzonderheden te herinneren. Maar Molewater,[460] voor eenige jaren als dirigerend geneesheer van het Ziekenhuis te Rotterdam overleden, verhaalde mij eens, dat hij den vorigen avond bij Bakkes zijnde met hem in zijne Bibliotheek gezocht had naar een deel, dat zij wenschten in te zien, der editie van Göthe in 52 of 54 kleine deeltjes, welke toen onder de studenten veel gebruikt werd. Dat zoeken had een half uur geduurd en nooit had hij zoo iets verwards gezien: de boeken lagen in een bedstee op een hoop, de lamp was er vroeger over omgevallen en de olie langzamerhand al verder en verder doorgetrokken, alles dooreen. Hij had gevreesd, dat zij met al hun grabbelen nooit het gewenschte kleine deeltje zouden gevonden hebben.

Ik zal U niet vermoeien door aan deze zeer armelijke mededeelingen eenige bespiegelingen toe te voegen en er alzoo een schijn van diepte aan te geven. Ik heb getracht U in allen eenvoud mede te deelen, wat wij van Bakkes in 1834 dachten, toen wij in hem niets meer zagen dan een medestudent van zeldzame talenten maar zeker van even zeldzame loszinnigheid. Wat hij later geworden is,

460 J.B. Molewater (1813-1864) werd aanvankelijk in Leiden ingeschreven in 1830 als jurist, studeerde echter ook natuurwetenschappen, filosofie, oude en nieuwe letteren. In 1840 is hij gepromoveerd tot dr. in de medicijnen. Later werd hij geneesheer-directeur van het nieuwe ziekenhuis aan de Coolsingel in Rotterdam.

weet Gij beter dan ik, en reeds verheug ik mij in het vooruitzicht zijn beeld door uwe hand geschetst nog eens weder te zullen mogen aanschouwen.

Met de meest onderscheidende gevoelens en hoogachting teeken ik mij

Uw Dw. Dienaar
W.C. Knottenbelt.

H.J. de Haan Hugenholtz aan E.J. Potgieter
Haarlem, 14 maart 1870.[*]

Haarlem 14 Maart 70.

Weledele Heer, Geachte Vriend!

Gaarne heb ik gebruik gemaakt van de door u mij verleende vrijheid, om mij eenige dagen te bedenken, voor dat ik uwe mij aangename letteren beantwoord: en toch vrees ik, dat de oogst van bijzonderheden, die ik zou kunnen mededeelen, vrij schraal zal zijn. Ik zou zoo gaarne aan het vertrouwen, door U in mij gesteld, - zeer wordt het door mij gewaardeerd - beäntwoorden, door u veel te vertellen van B. uit het Leidsche tijdvak, maar ik zal dit niet kunnen doen. Reeds de omstandigheid, dat wij te Leiden slechts anderhalf jaar zamen geweest zijn, geeft daartoe aanleiding, maar vooral schrijf ik het hieraan toe, dat B. toen, in vele opzigten niet meer dezelfde B. was, als in de vorige jaren, te Amsterdam doorgebragt, waardoor eene mindere intimiteit in onzen omgang het gevolg was, te meer daar zijn conversatiekring te L. deels meer uitgebreid was, dan te Amst. deels in zooverre gewijzigd, dat die minder overeenstemde met dien waarin ik mij te L. bewoog. B. was een jaar vóór mij naar L. vertrokken en ik geloof, dat zijne emancipatie - die in allerlei dingen, ook in zijne kleeding, zigtbaar was - al aanstonds invloed heeft uitgeöefend op den kring, waarin hij zich te L. ging bewegen en waarin ik hem aantrof. Wel waren wij - en ook de andere Amsterd. theologanten uit onzen vorigen kring, nog op vriendschappelijken voet met elkander, maar B. had er ook andere elementen, uit de juristen, in opgenomen zooals L. Schuman,[461] Fr. Spengler[462] en anderen, die vanzelf onze verhouding eenigszins wijzigden. Toch bleef, over het geheel, onze betrekking van Oct. 32 tot het begin der zomervacantie van 34 (toen B. meen ik, L. verliet) vriendschappelijk: wij hadden eene gezamenlijke tafel, een gezelschap (theologisch) en zagen elkander, altans in 33 nogal veel: wel niet op de Theol. Collegies bij Clarisse en Kist en v. Hengel, want daar kwam B. niet: ook niet op de Societeit want daar kwam ik zelden, maar op onze kamers of bij onze vrienden, vooral bij Drost, die evenwel, geloof ik, nog vroeger dan B. Leiden verlaten heeft. Ik meen haast

[*] Collectie Potgieter. Univ.bibl. Amsterdam. Ag 1 [122].

461 Bedoeld zal wel zijn L.H. Schumer Jr., zie noot 112.

462 Fr. Spengler, zie noot 109.

dat Drost toen nog al aan Holl. Letterkunde bezig was en *of* reeds schreef *of* zijne latere geschriften voorbereidde en dat B. daarin nogal betrokken was met raad en daad: gelijk hij dan ook zelf te L. zijne hoofdstudie maakte van litteratuur, speciaal oude, met name van Plato. Ik meen dat hij toen ook nog al veel bij Bake en Geel kwam, schoon hij overigens geen conversatie met Leidsche families had. Doch, zooals ik reeds zeide, uit de Leidsche periode zijn er niet vele herinneringen bij mij levendig gebleven. Ten aanzien van het eerste jaar van B's verblijf te L. mag ik verwijzen, naar de brieven van B. aan mij, die ik in der tijd u heb gezonden: er zijn er, meen ik twee; die welligt eene of andere bijzonderheid zullen behelzen, die mij ontgaan is: en wat het volgende jaar betreft, ik trachtte boven daaromtrent eenige algemeene beschouwingen te geven. - Wat verder het kringetje betreft, waarin wij waren, daarvan herinner ik mij, behalve Drost, nog de Graaff[463] (thans nog predikant te Outshoorn, geloof ik), Smissaert (vroeger predikant, thans emeritus, wonende te Amsterdam), Klinkhamer (ook reeds, meen ik, emeritus[464]), Junius[465] (nog pred. te Tiel), later ook van Gilse[466] (als Prof te Amst. overleden), Moll[467] (Prof. te Amst.): anderen kan ik mij niet voor de aandacht brengen. Met eenigen van dezen hebben wij een poos een Gezelschap gehad, genaamd Otia nostra, aan theologische studien gewijd, doch dit begon te verloopen en toen hebben wij het gedissolveerd. Eenigen tijd daarna hebben wij toen met anderen, o.a. Moll, v Gilse, een anderen kring gevormd, doch in meer vrijen vorm, zonder wetten of reglementen, alleen aan de bespreking van theologie gewijd: doch ook dit is al spoedig te niet gegaan. Wat onze uitspanningen betreft, daarvan herinner ik mij weinig, zeker ook om de reeds boven vermelde reden, dat B. meer in een anderen kring verzeild raakte, dan waarin ik mij meestal bewoog. Toch hadden wij nog nu en dan gezellige praatavondjes bij den een of ander onzer gemeenschappelijke kennissen: dan ons vaste gezelschap, Otia, zoo lang het bleef bestaan en ook wel gezamenlijke wandelingen, b.v. een en andermaal naar Lisse, waar we met ons vier of vijf - Drost was daar gewoonlijk bij - heen wandelden om bij Veldhorst een baarsje te eeten, waarna we dan tegen den avond naar de Leidsche vaart wandelden en per trekschuit naar L. terugkeerden. In zijn laatsten tijd moet B. ook nog eene liaison gehad hebben met eene dame van minder allooi, die hij van tijd tot tijd bezocht: maar het fijne van die zaak is mij nooit duidelijk geworden: lang heeft het waarschijnlijk niet geduurd: ik geloof dat hij bemerkte, dat wij op het spoor daarvan gekomen waren: van

463 C.N. de Graaff (1810-1888) studeerde te Leiden van 1828 af en is in 1834 gepromoveerd. In 1841 van 't Woud naar Oudshoorn beroepen.

464 S.C. Klinkhamer werd als theologisch student in 1830 te Amsterdam en in dat jaar ook te Leiden ingeschreven.

465 F.J.J.A. Junius (1809-1879) werd 1827 te Leiden ingeschreven; is na zijn promotie in 1836, en na in verschillende plaatsen te hebben gestaan, in 1844 geëindigd te Tiel.

466 J. van Gilse, zie noot 251.

467 W. Moll (1812-1879). In 1830 als theologisch student te Leiden ingeschreven, in 1836 proponent, in 1837 beroepen in De Vuursche, 1844 in Arnhem, 1846 hoogleraar in de kerkgeschiedenis, exegese en dogmatiek, 1847 doctor honoris causa.

Gilse zou met mij, op zekeren avond op een onderzoek zijn uitgegaan, waarbij wij hoopten hem te overvallen: maar ons plan is niet uitgevoerd, omdat ik onverwacht de stad moest verlaten, wegens ziekte van een mijner betrekkingen: en later heb ik er niet meer van gehoord. - Ik moet mijn excuus maken over het weinig uitvoerige, weinig belangrijke, weinig zamenhangende van de mededeelingen, in dit mijn schrijven vervat, maar, niet waar, gij zult mij dit ten goede houden en, in elk geval, kunnen verklaren uit de omstandigheden, die ik in 't begin van mijn brief vermeldde. - Na de Amsterd. periode, van 27 tot 31, verflaauwde mijne betrekking tot B. meer en meer en van den nog lateren tijd weet ik genoegzaam niets: onze wegen gingen hoe langer hoe meer uiteenloopen: zelfs bij mijne promotie tot Theol. Doct. in Nov 34 is B. niet tegenwoordig geweest: doch hij kon misschien mijne invitatie niet aannemen, omdat toen juist, naar ik meen, Drost in de laatste periode van zijne ziekte was. - Als ik nu evenwel door mijn geschrijf eenigszins aan Uwe bedoeling beantwoord heb: als mijne mededeelingen, hoe gering zij zijn, voor u eenige waarde en belang hebben, dan zal ik mij zeer verheugen: gij ziet, aan mijn goeden wil ontbreekt het niet en hoe zou ik ook niet gaarne *iets* bijdragen tot het werk, door u ondernomen en waarvan de voortzetting ook door mij met belangstelling en verlangen wordt tegemoet gezien.

Na vriendschappelijke groeten, met de beste wenschen en de meeste achting

Uw Dr. en Vriend,
H.J. de Haan Hugenholtz.

R.C. Bakhuizen van den Brink op latere leeftijd

Toelichting bij de afbeeldingen

De originelen van de reprodukties en facsimile's in deze uitgave berusten, tenzij anders vermeld, in het Letterkundig Museum, Den Haag. De handschriften zijn op ware grootte afgebeeld.

R.C. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK 1810-1865 8
Portrettekening: P. Cool, 1831-'32.
Collectie Potgieter,
Universiteits-Bibliotheek, Amsterdam.

J.P. HASEBROEK 1812-1896 13
Gravure naar W. Grebner door J.P. Lange (fragment).
Collectie: Iconografisch Bureau, Den Haag.
In: Nederlandsche Muzenalmanak 1839.

JAN VAN GEUNS 1808-1880 13
Gravure door D.J. Sluijter (fragment).
Collectie: Historische Commissie der Universiteit van Amsterdam.
In: Amsterdamsche Studentenalmanak 1854.

H.C. MILLIES 1810-1868 13
Portretschilderij: J.H. Neuman(n), posthuum vervaardigd 1869 (fragment).
Origineel: Senaatskamer van de Rijksuniversiteit te Utrecht.
Foto: collectie Universiteitsmuseum, Utrecht.

NICOLAAS BEETS 1814-1903 13
Staalgravure naar W. Grebner door J.P. Lange (fragment).
Collectie: Iconografisch Bureau, Den Haag.
In: Nederlandsche Muzenalmanak 1838.

HUIS D'BEECK 15
Ouderlijke woning van R.C. Bakhuizen van den Brink aan de Herengracht nr. 134, Amsterdam.
Foto: Hein de Bouter, Amsterdam, 1968.

HUIS VAN E.J. POTGIETER 16
aan de Keizersgracht 2236 (thans nr. 200) bij de Westermarkt in Amsterdam.
Foto: Hein de Bouter, Amsterdam, 1968.

ABR. DES AMORIE VAN DER HOEVEN 19
1798-1855

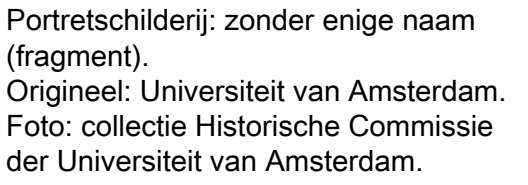

Portretschilderij: zonder enige naam (fragment).
Origineel: Universiteit van Amsterdam.
Foto: collectie Historische Commissie der Universiteit van Amsterdam.

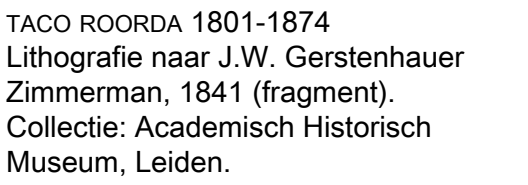

TACO ROORDA 1801-1874 19
Lithografie naar J.W. Gerstenhauer Zimmerman, 1841 (fragment).
Collectie: Academisch Historisch Museum, Leiden.

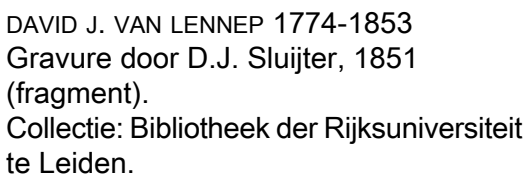

DAVID J. VAN LENNEP 1774-1853 19
Gravure door D.J. Sluijter, 1851 (fragment).
Collectie: Bibliotheek der Rijksuniversiteit te Leiden.

G.J. ROOYENS 1785-1846 19
Portretschilderij: J.A. Kruseman, 1828 (fragment).
Collectie: Universiteit van Amsterdam.
Foto: collectie Historische Commissie der Universiteit van Amsterdam.

EVA JACOBA VAN EIBERGEN, MOEDER VAN R.C. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK 1770-1852 24
Silhouette: zonder enige naam (ware grootte).
Collectie: E. van Kempen-de Kruijff, Breda; door bemiddeling van het Centraal Register van Familiearchieven, Utrecht.

'UITTREKSELS UIT MIJN DAGBOEK 1833, 34, 35, 36' DOOR NICOLAAS BEETS 28/29
Binnenkant van een dubbelblad. Rechts doorgaande tekst; links een latere toevoeging.

JOHN BAKE 1787-1864 35
Lithografie naar en door J.G. d'Arnaud Gerkens.
Collectie: Iconografisch Bureau, Den Haag.

HUIZE RHODUS 50
Het ouderlijk huis van Jan ter Meulen Hzn. te Bodegraven.
Prentbriefkaart: Collectie Gemeente Bodegraven.

DE FAMILIE TER MEULEN IN DE TUIN VAN HUIZE RHODUS, STAANDE, 3DE V.L., J. TER MEULEN HZN. 50
Fotografie: waarschijnlijk kort vóór 1870.
Collectie: Gemeentelijke Archiefdienst van Amsterdam.

NEDERLANDSCHE STAATS-COURANT 62/63
Woensdag, 9 Februarij 1831 met het 'uitvoerig verslag van den heldendood van Jan van Speyk'.
Collectie: Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.

DE BREESTRAAT IN LEIDEN MET HET HUIS VAN A.J. THOMAS, HOSPES VAN DE STUDENT BAKHUIZEN VAN DEN BRINK 72
Foto: J. Goedeljee, Leiden, ca 1860.
Collectie: Gemeentelijke Archiefdienst, Leiden.

‘DE STUDENT HUËT, TE OOSTHAM GEKWETST’ 75
Gravure naar en door H. Breukelaar.
Uit: J. Olivier, Jz. *Merkwaardigheden uit den Tiendaagschen Veldtogt der Nederlanders in België*. Met portret en platen. G.J.A. Beijerinck, Amsterdam, 1834.
Collectie: Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.

‘BIVOUAC DER VRIJWILLIGE LEYDSCHE JAGERS OP DE EERSELSCHE HEIDE’ 75
Gravure naar H.P. Oosterhuis door W. Nieuwhoff.
Uit: a.w.

BRIEF VAN 22 OCTOBER 1831 79 t/m 82
door R.C. Bakhuizen van den Brink aan J. ter Meulen Hzn.

DE TUIN VAN HUIZE RHODUS 84
Schilderij: J. van de Sande Bakhuyzen.
Bezit: P. Boeken, Amsterdam.

EEN AMSTERDAMSCHE WINTERAVOND IN 1632 94
Geschiedkundig tafereel door Jacob van Lennep, P. Meijer Warnars, Amsterdam, 1832.
Opgevoerd bij het 200-jarig bestaan van het Athenaeum Illustre van Amsterdam in 1832.
Tekening: F.J. Pfeiffer (hiernaar ook gravure door J.B. Tetar van Elven).
Tweede bedrijf, tweede toneel: Hugo de Groot treedt onverwachts de feestzaal van P.C. Hooft binnen.
Collectie: Historische Commissie der Universiteit van Amsterdam.

AARNOUT DROST 1810-1834 110
Lithografie: zonder enige naam.

J.P. HEIJE 1809-1876 111
Gravure naar N. Pieneman door J.P. Lange.
Collectie: Iconografisch Bureau, Den Haag.
In: Nederlandsche Muzenalmanak van 1842.

E.J. POTGIETER 1808-1875 111
Lithografie: N.J.W. de Roode.
Collectie: Rijksprentenkabinet, Rijksmuseum, Amsterdam.

VIERING VAN HET 200-JARIG BESTAAN VAN HET REMONSTRANTS SEMINARIE IN DE REMONSTRANTSE KERK TE AMSTERDAM OP 28 OKTOBER 1834 117
Op de preekstoel Abraham des Amorie van der Hoeven.
Tekening: A.G. van Schoone.
Collectie: Rijksprentenkabinet, Rijksmuseum, Amsterdam.

F.J. DOMELA NIEUWENHUIS 1808-1869 120
Staalgravure naar J.H. Neuman(n) door D.J. Sluijter (fragment).

Collectie: Historische Commissie der Universiteit van Amsterdam.
In: Amsterdamsche Studentenalmanak 1851.

BRIEF VAN 10 MAART 1835 124
door J.P. Heije aan E.J. Potgieter.
Collectie Potgieter, Universiteits-Bibliotheek, Amsterdam.

BRIEF VAN 21 OKTOBER 1835 133
door R.C. Bakhuizen van den Brink aan E.J. Potgieter.
Collectie Potgieter, Universiteits-Bibliotheek, Amsterdam.

TITELBLAD VAN DE ALMANAK VOOR HET SCHOONE EN GOEDE VOOR 1836 142
Collectie: Bibliotheek der Rijksuniversiteit te Leiden.

SPELEVAREN 142
Gravure naar N. Pieneman door P. Velijn bij het gelijknamige gedicht door J.P. Heije.
Uit: Almanak voor het Schoone en Goede voor 1836.
Collectie: Bibliotheek der Rijksuniversiteit te Leiden.

BRIEF VAN 20 OKTOBER 1837 162/163
door E.J. Potgieter aan R.C. Bakhuizen van den Brink.
Collectie Potgieter, Universiteits-Bibliotheek, Amsterdam.

BRIEF VAN 20 OKTOBER 1837 164
door R.C. Bakhuizen van den Brink aan E.J. Potgieter, geschreven op de achterzijde van de brief van 20 oktober 1837 door E.J. Potgieter aan R.C. Bakhuizen van den Brink.
Collectie Potgieter, Universiteits-Bibliotheek, Amsterdam.

JACOB GEEL 1789-1862 175
Lithografie naar J.G. d'Arnaud Gerkens door F. Waanders.
Collectie: Iconografisch Bureau, Den Haag.

TITELBLAD VAN 'ONDERZOEK EN PHANTASIE' DOOR J. GEEL 175
Uitgave: C.C. van der Hoek, Leiden, 1838.
Collectie: Bibliotheek der Rijksuniversiteit te Leiden.

BRIEF VAN 18 NOVEMBER 1839 189 t/m 191
door R.C. Bakhuizen van den Brink aan J. ter Meulen Hzn.

DE VERZOEKING VAN DEN H. ANTONIUS 193
Gravure naar David Teniers door D.J. Sluijter waarbij R.C. Bakhuizen van den Brink een gelijknamig artikel schreef.
Uit: Tesselschade, Jaarboekje voor 1840.
Collectie: Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.

JAN TER MEULEN 1809-1895 199
Fotografie.
Bezit: Dr. H.J. Tiele, Gouda.

Fotografie: M. Verveer, Den Haag.
Collectie: Gemeentelijke Archiefdienst, Leiden.

Register

Paginacijfers voorzien van een asterisk verwijzen naar plaatsen met de meeste biografische gegevens. Paginacijfers voorzien van een n verwijzen naar een noot.

Aernout Drost (De Waal) 131, 134
Aken, van 59
Allebé, G.A.N. 22, 31, 41, 60, *60n, 64, 90, 90n, 91, 92, 220
Almanak voor het Schoone en Goede 140n, 142 (ill.)
Altaarstuk, Het (Drost) 122n
Amorie van der Hoeven, A. des 18, 19 (ill.), 20, 51, *51n, 68, 68n, 117 (ill.), 197, 219
Amsterdamsche winteravond in 1632, Een (v. Lennep) 94n, 94 (ill.)
Anfänge der christlichen Kirche (Rothe) 169n
Anna, Schets uit den Spaanschen tijd (Potgieter) 140 140n
Anna en Maria Tesselschade (Scheltema) 165n
Antal, G. von 20n
Art poétique (Boileau) 65n
Augustusdagen, De (Drost) 122, 122n
Avondbode 178n
Baeto (Hooft) 144
Bake, John 34, 34n, 35 (ill.), 36, 46, 192, 207, 210, 213, 229
Bakhuizen van den Brink, Ch. R. 226, *226n
Bakhuizen van den Brink, D. 25n
Bakhuizen van den Brink, R.C. passim, 8 (ill.), 231 (ill.)
Bakhuizen van den Brink-van Eibergen, E.J. 24 (ill.)
Barbier, Henri A. 146, 146n
Barlaeus, C. 93, 93n
Basia (Janus Secundus) 192, 192n
Beeck Vollenhoven, H. van 91, *91n
Beeckman, L.J.W. 90, 90n
Beets, Maria E. 131n
Beets, Nic. 13 (ill.), 14, 20n, 27, 27n, 28-29 (ill.), 36, 41, 41n, 42, 96, 105, 113, 114, 115n, 118n, 119, 126, 126n, 127, 158, 159, 160, 174, 182
Beets' dagboek 14, 27n, 96, 113, 114, 118n, 127, 128
Beyerinck, G.J.A. 43, 45, 122, 126, 150, 151, 151n, 161, 183, 184n, 185, 185n, 188
Beynen, L.R. 17, 40, 41, 105n, 116, *116n, 118, 118n, 119, 131n, 160, 160n, 205, 211
Bia, Lambert 94n
Bia, Maria Francisca 94n
Bilderdijk, W. 17, 40, 70n, 106
Blondin, Baptiste 59
Bohn, Christina H. 188n
Boileau 65, 65n
Boekzaal der Geleerde Wereld, De 146, 146n
Boomhoff, Elis. 87n
Boon, C. 10, 10n, 21, 26, 53, *53n, 59, 60, 64, 65, 66, 68, 104, 107, 107n, 112, 121, 136, 137, 137n, 139, 155, 158n, 166, 166n, 173, 178, 179, 197, 219, 219n, 223
Boon Mesch, H.C. van der 90, *90n, 91
Bosscha, J. 17

Braekeleer, F. de 59, 59n
Brandt, Geraerdt 181, *181n
Bredero, G. Asz. 144
Briefwisseling Drost-Potgieter-Heije (De Waal) 106, 109, 114
Brill, W.G. 23, 25, 27, 113
Broederlijke brief aan de gemeente des Heeren (Van der Feen) 147n
Broes, W. 55, *55n, 182, 182n, 197, 223
Brom, G. 40n
Brondgeest, A. 59, 59n
Bruin, Claas 181, *181n
Bruine, de 201
Burlett, A.C.G. de 41, 102, 102n
Burman, P. 43, 152, *152n
Bij den vrijwilligen heldendood van J.C.J. van Speijk (Loots) 68n
Byron, G.N.G. 21, 36, 130, 130n

Canning, George 89, 89n
Cappelle, J.P. van 17, 194n, 219, 220
Castiliaansche meisje, Het 183, 183n
Cats, Jacob 180, 181
Chantepie de la Saussaye, P.D. 33, 33n
Chassé, D.H. 64
Chateaubriand, F.R. 36
Christelijk geloof van Schleiermacher enz., Het (Reddingius) 44, 158n, 170, 170n
Chijs, P.O. van der 106, 113
Cibber, Colley 89n
Cicero 86
Claeszen, Reinier 61, *61n, 68
Clarisse, J. 33, 228
Claudius, Matth. Asmus 78, *78n
Clemens August von Droste zu Vischering 176n
Clercq, Gerrit de 215, *215n
Cobet, C.G. 168, 205, 208
Cock, H. de 139n
Colmjon, G. 40n, 184
Commelin, J. 22, 41, 102, *102n, 106, 107, 107n, 120, 194, 194n
Commelin, Joh. 153n, 194, 194n
Cool, P. 17, 22, 23, 25, 26, 26n, 36, 40, 88, *88n, 90, 139, 139n, 210, 216, 219
Coquerel, A.L.C. 54, *54n
Costa, Is.da 17
Credner, K.A. 171n
Culemborg 1428 (Bakhuizen van den Brink) 43
Curée, La (Barbier) 146n
D'Beeck (huis van Bakhuizen van den Brink) 15 (ill.), 25, 25n, 42
De architectura (Vitruvius) 148n
De dei erga hominem amore (Scholten) 44
De locis Evangelistarum in quibus Jesus baptismi ritum subiisse traditur (Prins) 171n
Decker, Jer. de 181, *181n
Dei Doveri degli Uomini (Pellico) 119
Demokritos (Weber) 192n
Des Christens zalige verwachting (Hellenbroek) 121n
Dewez, L.D.J. 194n
Dichtregelen bij het graf van Elbert Niekerk (Romijn) 146n
Dohm, Chr. W. von 77n
Dom Miguel van Portugal 54, 54n
Domela Nieuwenhuis, F.J. 17, 22, 40, 42, 120 (ill.), *121n, 135n, 139, 149n, 156, 165, 166, 166n, 209, 219
Domela Nieuwenhuis, Ferd. 121n
Don Juan (stadhouder Zuid-Nederl.) 194n
Donker Curtius, B. *149n
Donker Curtius, H.H. 169n
Dou, G. 145
Drost, A. 12, 14, 17, 21, 31, 36, 37, 40, 41, 60, *60n, 85, 88, 89, 89n, 90, 90n, 91, 93n, 96, 103, 104, 106, 108, 109, 109n, 110 (ill.), 113, 114, 118, 118n, 119,

120, 121, 122, 122n, 123, 125, 129n, 131, 137, 139, 145, 151n, 153n, 158n, 185n, 217, 219, 220, 221, 228, 229, 230
Drost-studies (Van Eyck) 122n, 131
Duytse lier (Luyken) 180
Eerste schilderij van Rembrandt van Rhijn, De (Potgieter) 145n
Egeling, L. 85
Eibergen, Elisabeth Ida van 108n
Eibergen, Eva Jacoba van 24 (ill.)
E.J. Potgieter 1808-1875 (Smit) 9n, 183
Eldon, John Scott, 1st Earl of 89, 89n
Encyclopaediae Theologicae epitome (Clarisse) 33
Engelman, R. 94n
Ernesti, J.A. 129, *129n
Everhardus Johannes Potgieter (Groenewegen) 126, 150, 151, 183, 184, 184n
Everhardus Joh. Potgieter. Persoonlijke herinneringen (Beets) 126
Eyck, P.N. van 122n, 131
Falbe, C.T. 169, 169n
Faust (Goethe) 36, 207, 208
Feen, Z.H.v.d. 147, 147n
Feestboekje of bijdrage tot de Godsdienstige viering van den Goeden Vrijdag (Kaakebeen) 136n

Fichte, J.G. 20
Filips IV 194n
Flatt, J.F. 33
Flavius Josephus 180n
Foreest, Aleida van 158
Forestus, Petrus 159, *159n
Fragments de correspondance (Kneppelhout) 42, 129, 129n
Frans Hals en zijn dochter (Potgieter) 167n
Frederik, Prins 66, 66n
Frederik Willem IV, koning van Pruisen 176
Fritzsche, K.F.A. 33, 171n
Fruin, R. 37, 37n, 40, 103
Frijlink, H. 183
Geel, Jacob 12, 36, 45, 45n, 113, 127, 127n, 128, 128n, 129, 129n, 172, *172n, 174, 175 (ill.), 177, 177n, 178n, 186, 213, 229
Gelder, J. de 105, *105n
Gelder, H.E. van 14, 27n, 96, 113, 114, 128
Gellius, Aulus 137n
George IV, koning van Engeland 54n
Geschiedenis der Hervorming in de 16e eeuw (Merle d'Aubigné) 170n
Gesenius, F.H.W. 59, *59n
Geuns, Jan van 13 (ill.), 14, 31n, 34, 41, 45, 88, *88n, 125, 159, 183
Giaour (Byron) 130, 130n
Gids, De 14, 43, 44, 44n, 45, 45n, 46, 88n, 150, 150n, 151, 151n, 153, 153n, 158n, 160n, 161, 165n, 167n, 170, 170n, 177n, 183, 184, 184n, 185, 185n, 186, 188, 192, 192n, 213, 214, 215
Gieseler, J.K.L. 83
Gilse, J. van 37, 41, 139, *139n, 213, 229, 230
Godgeleerde Bijdragen 169, 169n
Godsdienstige rede gehouden bij het Tweede Eeuwfeest der Doorluchtige School (Rooyens) 94n
Goethe, J.W. von 36, 51, 122, 123n, 130, 227
Graaff, C.N. de 229, *229n
's Gravenweert, Jan v. 129, *129n
Groen van Prinsterer, G. 213
Groenewegen, J.H. 126, 150, 151, 183, 183n, 184, 184n
Groot, Hugo de 85, 172
Guericke, J.F.C. 172
Guy de Vlaming (Beets) 159, 176, 176n
Haan Hugenholtz, H.J. de 10, 10n, 17, 21, 22, 22n, 23, 23n, 30, 33, 36, 37, 37n, 41, 83, 201, 210, *218, 221, 223, 224, 226, 228, 230
Haar, B. ter 55, *55n, 181, *181n, 182, 182n
Hageman Jr., H.H. 220, *220n
Hagoort 201
Hall, A.M.C. van 155, 155n
Hall, Joh.a P. van 155n
Hall, M.C. van 129, *129n, 155n
Hals, Fr. 167, 167n
Hamaker, H.A. 93, *93n, 217
Hasebroek, J.P. 13 (ill.), 14, 36, 45, 153, 153n, 158, 159, 159n, *160n

Hasselt, W.J.C. van 45, 161, 177, *177n, 183, 184
Haultain, Willem de Zoete, heer van 61n
Hegel, G.W.F. 170
Hellenbroek, A. 121, 121n
Helmers, J.F. 61, 61n, 68n
Hemsterhuis, F. 41, 109, 116, 116n
Hengel, J. van 225
Hengel, W.A. van 18, 25, 33, 83, 207, 225, 227, 228
Herderlijke brief 147, 147n
Herinneringen aan mijnen leermeester H.C. van der Boon Mesch (Allebé) 90n
Hermingard van de Eikenterpen (Drost) 90, 90n, 113, 217
Heusde, Ph. W. van 93, *93n, 171, 173, 173n, 194, 194n
Hey, J. van der 178n
Heije, J.P. 12, 31, 40, 41, 48n, 87, *87n, 88, 90, 90n, 91, 96, 103, 106, 108, 109, 111 (ill.), 113, 114, 115, 115n, 119, 123, 124 (ill.), 125, 125n, 126, 131, 132, 132n, 133, 133n, 140, 141n, 142 (ill.), 145, 145n, 151, 159, 167n, 178, 178n, 185n

Histoire générale de la Belgique (Dewez) 194n
Historia naturalis (Plinius maior) 12
Hollands vlag (Withuys) 68, 68n
Hollandsche Natie, De (Helmers) 61, 61n
Homerus 40, 106, 129, 154
Hooft, P.Csz. 67, 67n, 140n, 143, 144, 180n
Hoop, A. van der 76, *76n, 83
Horatius 77, 78n, 88n, 117n, 130n, 154n, 156n, 171n, 208, 208n
Huet, C.D. 220, *220n
Huet, P.D. 58n
Huet, P.J.L. 58, *58n
Huet, Th. G. 22, 30, 41, *58n, 64, 66, 74, 75, 77, 78, 90, 91, 102
Hugo, Victor 36, 89, 129n, 130
Hull, van 't 116, 116n
Hussein, dey van Algiers 54n
I.A.A.A.A. (Ingenium Acuunt Artes, Amicitiam Alunt) 9, 21, 22, 60n, 88n, 219, 224, 225
Idole, L' (Barbier) 146n
Iets opgewondens over het eenvoudige (Geel) 174, 174n
Immerzeel, J. 167, 185, 185n
Immink, W.J. 159, *159n, 160
Jacobi, Fr. H. 76, *76n, 77, 77n
Jahrbücher für wissenschaftl. Kritik 169, 169n
Jambe sur la raillerie d'aujourd'hui (Barbier) 146
Jambes et poèmes (Barbier) 146n
Janin, Jules 129n
Janus Petrinius zie: Heije
Janus Secundus 192, 192n
Jas, P. 51n
Jean Paul, 36, 88, 89, *89n
Joannes en Theagenes (Ter Haar) 182, 182n
Jobsiade (Kortum) 66, 66n
Johan VI van Portugal 54n
Joh. Petrus Hasebroek (Willems) 159, 159n
Jose (Beets) 41, 114, 115, 115n, 127, 127n, 159
Journal des Savants 169, 169n
Junius, F.J.J.A. 229, *229n
Juvenalis 92n
Kaakebeen, Chris 139
Kaakebeen, D.M. 135n, *136n, 197, 201, 223
Kaiser, J.W. 167, 167n
Kampen, N.G. van 18, 194n
Kamphuis, G. 131
Kappeyne van de Coppello, N.J.B. 205
Karr, Alph. 187, 187n
Karsten, S. 194n
Kiers(ch), P. 123, 123n
Kist, N.C. 33, 228
Klikspaan zie: Kneppelhout
Klinkhamer, S.C. 229, *229n
Klucht van de koe (Bredero) 144

Kneppelhout, J. 17, 32, 32n, 36, 40, 116n, 127, 129, 129n, 130, 215, 216
Knottenbelt, W. Ch. 17, 23, 25n, *226, 227
Kock, Paul de 167
Koekkoek, B.C. 59, 59n
Kortum, K.A. 66n
Kotting 71, 71n, 121, 137
Kraniche des Ibykus, Die (Schiller) 166, 166n
Krause, K.C.F. 33
Kruseman, J.A. 59, 59n
Kruseman, H.P. 118, 118n
Kuser (Beets) 159
Kuyper, J.F. 225
Lach onzer Eeuw, De (Potgieter) 146n
Lalla Rookh (Moore) 89, 89n
Lambruschini, Luigi 176, 176n
Lectures des Mémoires de Chateaubriand 130, 130n
Leerrede over Dan. XII, 3 op het afsterven van E. Niekerk (Romijn) 146n
Lennep, D.J. van 17, 18, 19 (ill.), 20, 22, 34, 51, *51n, 52, 93, 93n, 100n, 129, 130, 202, 213, 219, 220, 222

Lennep, J. van 20, 43, 69, *69n, 94, 94n, 95n, 129
Leopold Willem (stadhouder Zuid-Nederl.) 194n
Letronne 169, 169n
Letterbode, De 127
Letterkundige Bentgenooten te Parijs, De (Potgieter) 160, 160n
Leven van R.C. Bakhuizen van den Brink (Potgieter) 10, 10n, 17, 49, 52, 56, 60, 65, 68n, 69, 71, 77, 83, 85, 88, 92, 100, 103, 198, 205, 209, 211, 216, 218, 219n, 221, 223, 224
Lodensteyn, Jod. van 181, *181n
Loots, Corn. 68, *68n
L.O.S. (Litteris Orientalibus Sacrum) 9, 21, 22, 68, 68n, 158n, 172n, 219, 222, 225, 225n
Louis Philippe, koning van Frankrijk 61n
Loves of the angels, The (Moore) 89, 89n
Lücke, G. Chr. F. 83
Luyken, Jan 12, 179, 180, 181
Maes, Joseph 59n
Marcus, B.J.F. 107, 107n
Martin 54, 54n, 198, 200
Martin (menagerie) 150
Masquerade, De (Beets) 42, 126n, 127, 128, 128n
Matthes, H.A. *129n
Meersch, A. van der 117, *117n
Merle d'Aubigné, J.H. 170, 170n
Messchert van Vollenhoven, J. 220, *220n
Meulen, F.P. ter 203n
Meulen, Hendrik ter 11, 12, 86
Meulen Jr., Hendrik ter 12, 49, 98n
Meulen, Jacob ter 5, 11
Meulen, Jan ter 11
Meulen Hz., Jan ter 5, 10, 11, 12, 13, 18, 20n, 21, 26, 26n, 30, 31, 32, 32n, 37, 37n, 38, 39, 41, 42, 42n, 43, 43n, 44n, 45, 46, 49, 50 (ill. huis), 52, 52n, 54n, 56, 60, 65, 69, 71, 74n, 77, 83, 86n, 92, 96, 98, 98n, 99, 103, 103n, 105, 105n, 106, 107n, 108, 109n, 119, 122, 122n, 135, 135n, 136, 136n, 138, 138n, 139n, 146, 149, 149n, 153, 153n, 165, 173, 178, 188, 192n, 197, 199(ill.), 204, 222, 223
Meyer, H.A.W. 33
Millies, H.C. 13 (ill.), 14, 44, 44n, 155, 156, *156n, 167, 171
Mislukte smokkelpartij, De (Veder) 76n
Molewater, J.B. 227, *227n
Moll, W. 37, 41, 209, 229, *229n
Monologe (Schleiermacher) 33
Moore, Th. 36, 89, *89n
Mounier, P.J.J. 55, *55n
Müchler, Karl 107n
Muis- en de Kikvorsch-krijg, De (Bilderdijk) 40, 106
Muller, Fred. 9, 148n
Müller, Joh. 148, *148n, 157, 169
Muller, S. 18, 18n, 151n, 153n
Muller Fz., S. 5
Muzen, De 9, 41, 60n, 108, 114, 115, 116n, 119, 122, 126, 130, 151

Muzenalmanak 167, 167n, 185n
Navez, F.J. 59, 59n
Nayler, B.S. 45, 177, *177n
Neander, J.A.W. 23, 171n, 210
Nederlandsche Historiën (Hooft) 67n, 180n
Nederlandsche Volksalmanak 145n
Nemours, Duc de 61, 61n
Nicolaas Beets (Van Rijn) 158
Niet herdrukte letterkundige kritieken van Bakhuizen van den Brink (De Vooys) 183, 184
Nieuwenhuis, J. 36, 210
Nieuwenhuis geb. Berry, H.F. 168
Nisard, D. 212, 212n
Nitzsch, K.I. 83
Noorden in omtrekken en tafereelen, Het (Potgieter) 45, 186n, 187n, 188n
Onderzoek en phantasie (Geel) 12, 45, 172, 172n, 174, 175 (ill.)
Ontwikkelingsgang d. Ned. lett. (Te Winkel) 183
Oorde, P. van 87, *87n, 98, 108, 108n, 136, 139, 139n

Oproer en priesterdwang (Robidé van der Aa) 176, 176n
Orientales (V. Hugo) 89
Orphans of Unwalden, The 143, 143n
Orville, J. Ph. d' 93, *93n
Os, P.F. van 59n
Os, P.G. van 59n
Otia nostra 37, 220, 229
Ott, J.P. 91, *91n
Ouwerkerk de Vries 188
Over de vergenoegdheid (Clarisse) 33
Ovidius 59n
Palm, J.A. 172, *172n, 219, 219n
Palm, J.H. van der 129, *129n
Pareau, L.G. 44, 158, *158n
Pellico, Silvio 119
Pennis, Rachel Antonia 98n
Persius 76n
Pestilentie te Katwijk, De (Drost) 42, 131, 132n, 134n, 136, 143n, 144
Philips van Marnix enz. (Broes) 182, 182n
Pindarus 212
Piscatio, Pêcherie, visscherij (Bakhuizen) 212
Plato 85, 220, 229
Plato Comicus 168
Plinius maior 12
Plutarchus 172
Pluygers, W.G. 41, 118, *118n, 119, 127, 131n, 205, 213
Pol, H. 156, *156n, 171, 172
Porphyrius 157, 157n
Potgieter, E.J. 5, 9, 10, 11, 16 (ill. huis), 17, 20n, 22, 22n, 23, 25n, 26n, 32, 32n, 33n, 40, 40n, 41, 43, 43n, 44n, 45, 45n, 46, 49, 52, 56, 60, 60n, 65, 69, 71, 77, 83, 85, 88, 92, 93n, 100, 103, 105n, 106, 108, 109, 111 (ill.), 113, 115, 115n, 119, 122, 122n, 123, 123n, 125, 126, 126n, 131, 132, 134, 134n, 140, 140n, 141n, 143, 143n, 144, 145, 145n, 146n, 150, 151, 153, 158, 159, 159n, 160n, 161, 167, 167n, 177, 177n, 178, 182, 183, 184, 186, 186n, 187, 194
Potter, Louis de 56, *56n
Prins, J.J. 44, 171n
Proeve eener geschiedenis der Nederduitsche Dichtkunde (De Vries) 181n
Raedt, P. de 226n
Rameloos, S. 12, 52n
Raphelius, Georg 33
R.C. Bakhuizen van den Brink (Colmjon) 40n, 184
Recensent ook der Recensenten 178n
Recherches sur l'emplacement de Carthage (Falbe) 169, 169n
Reddingius Gz., J.H. 44, 158n, 170, 170n
Reden über die Religion (Schleiermacher) 33
Reformatie, De 155, 155n
Rembrandt 145, 145n
Remmers, Jan 192, 200
Republiek (Plato) 85
Rhodus 12, 49, 50 (ill.), 83, 84 (ill.), 99
Rhoer, J. de 157, *157n

Richard III (Cibber) 89n
Ridder, C.P.O.G. de 135, *135n
Riehm, J.C. 192, *192n
Rieu, W.N. du 214
Robidé van der Aa, C.P.E. 176, 176n, 183
Roemers Visscher, Anna 161, 165
Roemers Visscher, Maria Tesselschade 94, 161, 165
Romijn, G. *l08n, 146, 146n, 166, 166n
Roorda, T. 18, 19 (ill.), 20, 49, *49n, 97, 97n, 156n, 219, 222
Roos van Dekama, De (Van Lennep) 43
Roos, Richard 167n
Rooyens, G.J. 18, 19 (ill.), 20, 49, *49n, 53, 83, 94, 94n, 219, 222
Rothe, R. 169, 169n
Roy, J.J. le 170n
Ruhnkenius, D. 112, 112n
Ruys, J. 104, *104n
Rijke, P.L. 213, 213n
Rijn, G. van 158
Saksen-Coburg, Leopold van 69, 69n
Salie 91, 91n
Salzmann, C.G. 123
Sames, juffr. 200

Santhagens, Arent 108n
Schelling, F.W.J. von 53n
Scheltema, J. 161, 165
Schetsen en verhalen (Drost) 14, 42, 43, 109, 119, 122n, 131, 151, 151n, 153n
Schiller, Fr. von 166n
Schleiermacher, F.E.D. 20, 33, 44, 83, 171n, 220
Scholl van Egmond, A. 131n
Scholte, H.P. 139, 139n
Scholten, J.H. 44, 161, 161n, 165, *165n, 170
Schotel, J.C. 59n
Schotel, P.J. 59n
Schrikker, J.E. 112
Schroeder, Nic. W. 97, 97n
Schumer Jr., L.H. 91, *91n, 228
Sentimental journey (Sterne) 177n
Sepp, Chr. 18, 18n, 33, 33n
Simon, Julie 12, 211n
Sindelshausen, Martin 54n
Sivaert Sicke (Bakhuizen) 183, 183n, 186, 186n
Smissaert HBzn., J.C. 219, *219n, 229
Smit, J. 9n, 183
Snethlage Knoops, J.D. 218, 219, 219n, *221, 222
Spelevaren (Heije) 141n, 142 (ill.)
Spengler, Fr. 41, 91, *91n, 119, 131, 228
Speyk, Jan C.J. van 60, *60n, 62-63 (ill.), 64, 67, 68
Spin, C.A. 132, 161, 165, 186
Studentenleven (Klikspaan) 32n
Staring, A.C.W. 129
Stein, H.F.K. vom und zum 176, 176n
Sterne, L. 177n
Stollé, G.E. 74, 74n
Stroeve, J. 225
Studiën en schetsen (Bakhuizen van den Brink) 9, 17n, 34n, 40n, 44
Swart, W.S. 136, 136n
Teding van Berkhout, P.J. 220, *220n
Teissèdre l'Ange, J. 78, *78n
Teniers, David 194n
Ter nagedachtenis van Mr. John Bake (Bakhuizen van den Brink) 34n
Terentius 115n, 120n
Tesselschade, zie: Roemers Visscher
Tesselschade (jaarboekje) 45, 178n, 183, 183n, 184, 185, 193 (ill.), 194n
Tharand's Heilige Hallen (Roos) 167n
Theologische Studien und Kritiken 169, 169n, 171, 171n
Thomas, A.J. 40, 71, 72 (ill.), 227
Thorbecke, J.R. 74, 74n
Tideman, J. 60, *60n, 149, 149n, 150, 155, 155n, 170, 170n
Tielemans, J.F. 56, *56n
Tiendaagsche Veldtogt, De (Van der Hoop) 76n
Toewater, W.C.H. 172, *172n
Toussaint, Truitje 46
Ueber die Unsündlichkeit Jesu (Ullmann) 171, 171n

Ullmann, Karl 171, 171n
Vaderlandsche Letteroefeningen 43, 150n
Valla, Laurentius 64n
Veder, Aart 76, *76n
Verhandeling over het eigenlijke wezen des Christendoms (Van der Willigen) 171n
Verweyde 200
Verzoeking van den H. Antonius, De (Bakhuizen) 193 (ill.), 194n
Viehoff, C.D. 21, *158n, 171n, 219, 219n
Virgilius 57n, 59n, 69n, 87n, 95n, 100n, 128n, 138n, 182n
Vissering, S. 214, 214n
Visscher, Roemer 161
Vitruvius 148, 148n
Vloten, W.J. van *53n
Vollenhove, Joh. 181, *181n
Vondel, J.v.d. 130, 160, 161, 165
Vondel met roskam en rommelpot (Bakhuizen van den Brink) 43, 160n
Vondels vermaking (Hasebroek) 160n
Voorhelm Schneevoogt, G.J. 17, 36, 40, 41, 113, 115n, *118n, 119, 131n, 205
Vooys, C.G.N. de 183
Vosmaer, J. 58, *58n
Vossius, G.J. 93, *93n, 117

Voûte, J.P.E. 18, 219
Vriend des Vaderlands, De 40, 106, 108, 113, 122, 123, 129n, 146n
Vries, Jeronimo de 106, 181, 181n
Vrolik, A. 91, *91n, 92, 97, 97n
Vrouw van genie, De (Paul de Kock) 167n
Waal, J.M. de 106, 131, 134
Waarheid in Liefde 44, 158, 158n, 170, 173, 173n
Wagenaar, J. 61, 61n
Was setzt die Stiftung des Christenthums durch einen Gekreuzigten voraus? (Ullmann) 171, 171n
Weber, K.J. 192, *192n
Weber, M. von 107n
Weg der Zaligheid (Egeling) 85
Wellington, Hertog van 89, 89n
Wette, W.M.L. de 33, 83
Weyland, Henri 200
Wibmer, J.B.D. 54, *54n
Wildschut, Anna J. 30, 30n, 39, *51n, 69n, 99, 101n, 220, 224
Wildschut, D.H. 70n
Wildschut, J. 21, 30, 30n, 39, 51, *51n, 59, 64, 64n, 99, 219, 219n
Wilhelm Meister (Goethe) 36, 51
Willem I 17
Willem IV, koning van Engeland 54, 54n
Willems, J.H.J. 159, 159n
Willigen, P. van der 169n, 171, 171n
Winer, J.G.B. 33
Winkel, J. te 183
Wiselius, S.I. 129, *129n
Withuys, C.G. 68, *68n, 113
Wolterbeek, Ch.J. 219, 219n
Wolterbeek, J.L. 223
Woudenberg, Joh[a] M. van 55n
Woudmuzijk (Heije) 178, 178n
Wunder, H.J.W. 219, *219n
Wyttenbach, D. 112, 112n
Yntema, J.W. 43, 151, 151n
Zeitschrift für Philosophie und spekulative Theologie 20n
Zillesen, W.J. 216
Zijl, van 90, 90n